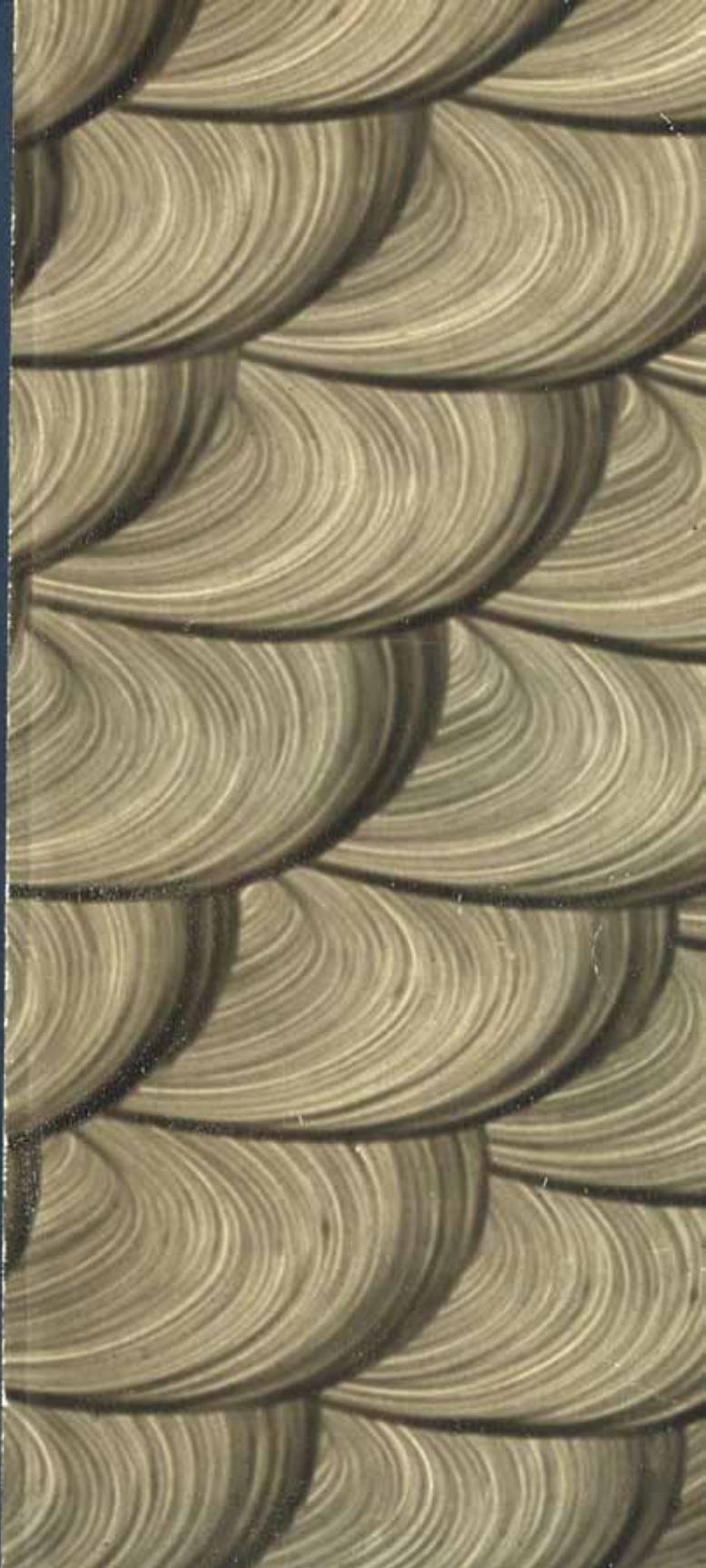

SAPAKUNTA

III

Poisattu

S A T A K U N T A

K O T I S E U T U T U T K I M U K S I A .

III

JULKAISSUT

SATAKUNTALAINEN
OSAKUNTA

SATAKUNTA

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

III

TOINEN PAINOS

*

JULKAISSUT

SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

TYRVÄÄN KIRJAPAINO O.Y
VAMMALA 1928

S I S Ä L L Y S .

Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit (vv. 1469—1524). Kirj. Heikki Ojansuu	1
Vanha Satakuntalainen Osakunta yliopiston siirryttyä Helsinkiin. Kirj. Jalmari Jaakkola	47
Haverin kaivoksen historiikka. Kirj. E. S. Tomula	66
Kyrösjärven nykyinen ja entinen otaksuttu vesiväylä. Kirj. Otto Vänni	70
Antero Warelius sanomalehtimiehenä. Kirj. Niilo Ikola	85
Entisen Ulvilan pitäjän maatilat II. Kirj. Niilo J. Avellan.....	106
Pormestari- ja valtiopäivämiesrettelöitä Raumalla 1660-luvun alkupuoliskolla. Kirj. Jalmari Jaakkola	177
Juhannuksen vietto Kankaanpään Vihtiläjärvellä. Kirj. Antto Laiho	192
Satakunnan ryijyt. Kirj. Emil Cedercreutz	199

Heikki Ojansuu.

Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit (vv. 1469-1524).

Kielellisiä y. m. huomioita ja nimiluettelo.

Omistetaan Professori *E. N. Setälälle* 27. II. 1914:n
johdosta.

Esilauseeksi.

Tälläkin vaatimattomalla tutkimuksella on esihistoriansa. V. 1895 syksyllä kirjoitin tutkielman „Kallialan Seurakunnan kirkontilit 1469—1524 kielelliseltä puolelta”. (Säilytetään käsikirjoituksena Suomen seminaarin kirjastossa, Biblioteca seminariorum'issa.) Tehdävän olin saanut opettajaltani, prof. E. N. Setälältä, suomen kielen ja kirjallisuuden laudatur-arvosanaa varten (n. s. laudatur-kirjoitus). Kun sitten kesällä 1899 tutustuin rovasti Antero Warelius vainajaan ja hän kehoitti minua täydentämään ja uudestaan julkaisemaan hänen kirjansa „Kertomus Tyrvään pitäjästä 1853”, ajattelin että voisin, tietysti kyllä vain osittain, käyttää tuon monessa suhteessa puutteellisen esikoistutkielmani tuloksia siihen. Wareliuksen virkeä ja huvittava esitys kaipaasi kyllä täydentelyä ja tasoittelua, mutta en uskalla enää itse ajatella pystyväni tai edes ennättävänikään hänen työtään jatkamaan. Tahdon kuitenkin tässä lausua julki, että uusi tutkimukseni on syntynyt osittain Wareliuksen muiston ja ansioitten elvyttämiseksi, joten samalla kun pyydän saada omistaa sen kunnioitetulle opettajalleni, prof. E. N. Setälälle, haluaisin sillä kunnioittaa suuren kotipitäjäläiseni, Antero Wareliuksen, muistoa.

Kallialan Seurakunnan kirkontilit käsittävät nykyään 44 pitkää ja kapeaa (n. 30 ja 11 sm) lehteä, verhona rikkinäiset ruskeat nahkakannet. Niinkuin lehdet nyt ovat yhteen liitetyt, on alussa

vähän syrjää jäljellä 4, keskellä ja lopussa 1 lehdestä, joten lehtien lukumäärä on ennen ollut ainakin 50. Viiden viimeisen lehden oikeanpuoleiset alareunat ovat rikkinäiset, 30:n lehden alaosa on leikattu pois; 3 ensimmäisen säilyneen lehden reunat ovat myös rikkinäiset. Kirjan kohtalosta minulla on seuraavat tiedot. J. Oskar I. Rancken ja Antero Varelius löysivät sen v. 1851 kesällä Tyrvään vanhasta kirkosta erästä pohjoisen seinän komerosta, „lukkarinpenkin" kohdalta kuorista; Rancken, Sastamala 1888, Vaasa, 26 s. Kertomuksessaan Tyrvään pitäjistä Warelius eri kertoja viittaa tähän asiakirjaan ja saamme tietää, että se silloin on ollut hänen hallussaan; lähdeluettelossa (2 s.) se on 5:n kohdalla. Warelius on lahjoittanut teoksen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, jonka leimasin on tilikirjan lopussa. Viimeksi se on joutunut, ei ole tiedossani miten ja milloin, Suomen Valtioarkiston omaisuudeksi; v. 1888 Rancken mainitsee sitä Valtioarkistossa säilytettävän. Vrt. myös Hausen, Bidrag tili Finlands Historia I, 2, III.

Harras vanhain, etupäässä keski aikaisten asiapaperiemme julkaisija Reinhold Hausen on v. 1883 painattanut nämä tilit nimellä „Kyrkoräkenskap för Kalliala (Tyrvis) socken i Satakunta 1469—1524" sarjaan Bidrag tili Finlands Historia I, 2, ss. 357—420. (Kokoon hinta on 3 mk. 75 p.)

Hausenin julkaisu on toimitettu sekä huolella että taidolla. Kun julkaisija ei nähtävästi ollenkaan osaa suomea ja varsin vaivallisesti tuntee vanhan Tyrvään paikannimistöä, on häneltä sentään päässyt pujahtamaan muutamia pahoja virheitä; milloin jokin nimi on epäselvästi kirjoitettu, niin että sen voi lukea useammalla tavalla, hän useinkin on erehtynyt. Luettelen tässä pahimmat huomaamani virheet.

363	s.	12	r.	alh.	vihattula,	pitää olla	vihatttula (tavattu: tt-t)	
367	,	2	"	ylh.	kaupi,	" "	kampi	
368	,	16	"	alh.	vehayltu,	" "	vehayttu	
369	,	13	"	"	tarlilazjn,	pitää olla	tartilayn	
371	,	5	"	ylh.	letö,	todennäk.	lekö (= Liekosaari)	
				"	"	alh.	recus roxemoy, pitää olla	recus roxemon
372	,	13	"	"	cauppamies,	pitää olla	cauppames	
374	,	6	"	ylh.	kykkyläynen,	" "	kykkyläynen	
	>	8	"	"	oxeiaesthe,	" "	oxeioesthe	
		8	"	alh.	kawpircpoyca	laeski,	kawmpoyarc laeski	
377	,	9	"	ylh.	sorila,	" "	soynila	
	>	14	"	"	sorila,	" "	sonila	
		9	"	alh.	täky,	" "	kaky (lue käki)	
	>	3	"	ylh.	mekka,	" "	meska: (= meskala)	
378	,	H	"	"	(oik.) matinen,	" "	mottmerc	
	*	12	"	"	(vas.) ylettu,	" "	yletty	
		15	"	"	huiska,	" "	huiskoy	
		21	"	alh.	percho,	" "	parcho	
382	,	9	"	ylh.	tyrffuesti,	" "	tyrffueste	

382	f. 15 r. ylh.	reyuoldh,	pitää olla	neyuoldh (= neuoyldh)
384	" 1 n "	ænoys,	" "	equoys
386	" 10 " alh.	somalaynen,	" "	somalaynen
"	" 8 " "	lævki,	" "	lævki
387	" 8 " "	syoin,	" "	syoni (= soyni)
388	" 15 " ylh.	kronni,	" "	kanni
"	" 5 " "	olettu,	" "	ølettu
"	" 15 " "	ejnoyst,	" "	equoyst
389	" 13 " "	hawkoi,	" "	hawka
"	" 4 " alh.	rsetaierfui,	" "	raetaiaerffui
390	" 4 " ylh	pereneynen,	" "	penneynen t. pennzneynen (pro pen- nieynen)
392	" 2 " alh.	perenien,	" "	pennien (= penniän, penniäinen)
393	" 10 " "	kylne,	" "	kylue (lue Kyivää)
"	" 9 " "	hopaniemist,	" "	hapamemist = hapanemist (Haapaniemestä)
396	" 7 " "	poynenen,	" "	poyanan (lue Pohjanen)
401	" 17 " ylh.	veli,	" "	villi
403	" 8 " "	venaelaë, luult.,	" "	vmaelaë (ehkä = Humala)
406	" 1 " "	penikala,	" "	peukala
407	" 11 " alh.	kailiala,	" "	kallialia
410	" 1 ja 2 " ylh	wemma,	" "	wennia (lue Vänniä)
411	" 12 " alh,	könsä,	" "	könsä
413	" 16 " ylh.	kaupi,	" "	Kampi (lue Kamppi)
416	" 3 " "	Vankinisiäruj,	" "	Vankimusiäruj
416	" 4 " alh.	Törüiss,	" "	Törüiss, Hausenin siirtämä eri riville
416	" 8 " "	lukious,	" "	lukirues (lue Luukirves)
418	" 1 " "	Ingeri,	" "	Vngeri
"	" 3 " ylh.	kickerila, luult.,	" "	kickeraelaë
"	" 10 " "	pinanen,	" "	piranen
"	" 14 " alh.	ponssa,	" "	poussa
419	" 7 " "	Vankinisiäruj,	" "	Vankimusiäruj (tai V—iäruj)
"	" 15 " "	samaiochi,	" "	sammaniochi

Edelleen olen en kertoja lukenut j:n, missä Hausenilla on i, j. n. e. — mutta en katso tarpeelliseksi tässä korjata kaikkia kohtia; esityksessäni noudatan omaa lukutapaani. Luetteloon, joka on hakemistona teoksen lopussa, on lisäksi jäänyt useita virheitä ja epätasaisuuksia.¹ — Vielä pahemmin kuin Hausen on toisinaan erehtynyt Antero Warelius siitä luonnollisesta syystä, ettei ole oikein ymmärtänyt keskiajan vaikealukuista kirjoitusta. Hänellä on pitäjänkertomuksensa 161 s. Vankimussaari (p. o. Vankimusjärvi), Sotiainen (p. o. Sontiainen), Housunpää (p. o. Housupää), Satusuu (p. o. Vatisuu, Fatusuu), Prasiainen (p. o. Pursiainen), Ossoi (p. o. Uossoi, Uosso), 140 s. Hiitehenoja (p. o. Huutehenoja!) 183 s. Magen (p. o. Maaka: Maagha), Hikinen (p. o. Hykäinen). Kaarle Knuutinpojan tuomiossa v. 1466 esiintyvän nimen Hoponpoyca (lue *Hopunpoika*) Warelius on lukenut Hope(e)npoyca ja saanut siitä *Hopeen* (= Hopea) ristinimeksi j. n. e.

Lienee muuten paikallaan tässä parilla sanalla tehdä selvää tilien kirjaimista ja merkintälyhennyksistä. Vain harva kirjain on

¹) Niinpä on *Hoppu-* ja *H oipoi-nimiä* pidetty samana tai toisaalta *Poussasta* tehty *Ponssa*, *Posa* ja *Poussa*, *Pohjaisesta Pohjainen* ja — *Poinenen*, *Liuhasta Liuha* ja *Liva*, *Luontoseppä* on — *Lontusäppä* (sie!) j.n. e.

tarkoin samanlainen kuin nykyinen, vaikka niiden sukulaisuus useimmiten onkin ilmeinen. Kirjapainovaikeuksien (tai paremminkin painokulujen) vuoksi en tässä voi esittää miltä ne ovat näyttäneet, mutta muutamista lyhennyksistä en malta olla puhumatta. n- ja m-kirjaimia osoitetaan usein sanan alkua edempänä ääntiön päälle vedetyllä viivalla; niinpä melanēī on sama kuin melannemi (lue Mielaanniemi), kaldilāyn = kaltilainen, kanj = Kanni. Jos kirjain tai useampia on merkitty rivin yläreunaan, niin se osoittaa, että jokin tai joitakin kirjaimia on jätetty pois; esim. pi^{nē} = Piranen, rawta^{ki} = Rautajoki, s^oalainē = Suomalainen, k^ānj^{ca} = Kanninpoika, caup^{ip}^{ca} = Kaupinpoika, kome^o = Komero, somaⁿ = Suomalainen, vacoⁿ = Vakoinen, sondiaⁿ = Sontiainen, poia^{ia} (poy^{ia}) = Pohjalainen, kikke = Kikkerä, sati^o = Satimus j. n. e. Samoin kaksoispiste osoittaa yhden tai useampia kirjaimia jätetyn pois: esim. iær: — iæra, meska: = meskala, kar: = karoli. Luettelon Kaari-nimi voisi olla karoli, edellyttämällä, että kaksoispiste on joko unohtunut tai myöhemmin kulunut pois. Ristinitimet on melkein säännöllisesti lyhennetty. Niinpä geg ynnä siihen liittyvät haarukat = Gregorius, hën = Henrik, laū = Laurentius j. n. e.¹⁾ Tällainen kirjoitus muistuttaa jo vähän pikakirjoitusta eikä äkkiouto siitä tule juuri hullua hurskaammaksi. Lukemista vaikeuttaa myös usein se, että kirjaimet ovat kuluneet (niinpä on ä:tä osottava pilkku usein hivunut pois). Suurennuslasikaan, jota on käytettävä vähän päästä, ei aina auta. Asiantuntijat voivatkin hämäristä kohdista usein olla eri mieliä.

Kun tilit koskevat 55 vuotta (1469—1524), on luonnollista etteivät ne ole lähteneet yhden miehen kädestä; sen voi muuten päättää eri käsialoistakin ja oikeinkirjoituksen erilaisuuksista. Jo Warelius on huomauttanut, että 1524 v:n tilit on kirjoittanut kirkkoherra Mathias („Rogata *per me dominum mathiam* anno domini, mdxxiiij”, Hausenin julkaisu 415 s.). M. m. lehtien 13, 16, 19, 29, 41, 44 ensi- ja 13 ja 17 jälkisivulta alkaa uusi käsiala.

I.

Eri äänneiden merkintä.

Koulunkäymätön ei ilman eri opastusta pysty lukemaan tilien suomalaisia nimiä ja sanoja, eipä se ole aina ilman muuta selvä oppineillekaan. Lähempi selvittely on tässä kohden paikallaan.

¹⁾ Erilaisia lyhennyksiä osoitan Hausenin tapaan vinoilla (kursiivi-)kirjaimilla, joten tarkkaavainen lukija saattaa suunnilleen arvata tai mieleessään kuvailla millaiselta alkuteksti näyttää. — Vastaiseen Tyrvään pitäjän kertomukseen on tietysti hankittava jostakin tilikirjan sivusta jäljennös.

Lyhyet vokaalit.

a.

a:n merkinä on säännöllisesti käytetty *a*-kirjainta; esim.: *antilast*, *harsu*, *ianackala*, *kahimala*, *kalliala*, *meskala* j. n. e. Joskus on *a:n* merkinä *e*; esim. *kimpe* (kahdesti) = *Kimppa*, *kiwse*, *roxemala* (= *Ruoksamala*). Huomattakoon erikseen kylännimi *Kiimajärvi*, jossa toisen tavun *a* on säännöllisesti merkitty joko *ae*:lla tai *e*:lla, s. o. *ä:n* merkeillä: *kimaejaerwj*, *kymeiaerffui* j. n. e.¹⁾; mahdollisesti myös *de vmaelae* = *Humala* (*Humaloja*).

o.

o:n merkinä on *o*-kirjain; esim. *oyansw*, *hollo*, *horko*, *ewosta*, *komero* j. n. e. Toisinaan sitä merkitään *u:n* merkeillä, *v*:llä ja *u*:lla, esim. *vskura* = *Oskura*, *rohuhauta* = *Ruohohauta*, *londusaepae* = *Luontoseppä*, *pondulayrcen* == *Pontolainen*, *Pungalaittu* (on oleva *Pungalaitiu*, lue *Punkalaitio*).

u.

u:n merkinä on eri kirjaimia: *u*, *v*, *w*; esim. *tuui*, *gudmundila*, *pungalayttu*, *susj*, *swsj*, *huru*, *metunen*, *harsu*, *harsw*, *pehw*, *kattilus*, j. n. e. Sanan ensimmäisenä äänteenä *u* on aina merkitty *v*:llä (*V*:llä): *vluila*, *Vlvinkylse*, *vngerj*. Toisinaan on *u:n* merkinä *o*-kirjain; esim. *homaliston* = *Humaliston*, *hoppo* (6 kertaa), *hoppu* (9 kertaa), *piwro* (8 kertaa, *u*-muotoja 4 kertaa), *koywo* (kahdesti) = *Koivu* y. m. Ei ole siis tehty tarkkaa eroa *o*- ja *u*-äänteiden välillä. Yhden kerran *u* on kirjoitettu *y*:lläkin: *Hymalaby*, joka luult. = nyk. *Humaloja*.

ä.

ä:n merkinä on tavallisesti *ae* (oikeastaan *ä*, *ae*) joskus *ä*, mutta varsin usein myös *e* sekä sanan ensi tavua edempänä *a*; esim. *haetilae*, *haerme*, *hermä*, *ysentae*, *venniae*, *nendoy* (lue *Näntöi*), *näntöy*; *vluinkyla*, *tyrweia* (lue *Tyrväjä*), *kyluaeia*, *leynialae* y. m. Yksinäisiä ovat kirjoitustavat *jaruenpae* = *Järvenpää*, *kymaeiarwy* = *Kiimajärvi*. — Huomattakoon että *Agricolan* kirjoitustapa on tässä kohden samanlainen kuin *tilien*. Aivan yksinäinen on kirjoitustapa *tyruendia* (lue *Tyrväntä*).

¹⁾ Vrt. muuten tässä suhteessa sell. kirjoitustapaa kuin *Jserto* — *Jarttu Tyrvää 1439*, *Turun Tuomiokirkon Mustak. 476*, s. 369-

ö.

ö:tä on merkitty o:llä (ö:llä), edempänä ensi tavua myös o:lla; esim. *kœckøy* (lue *Kökköi*), *kœnsä*, *kyrolaynen* (myös *kyrølaynen*).

ü.

ü:tä on merkitty eri tavoin: y:llä (Hausenin y, joskus ij, on tileissä, y, y, ŷ, ý), ö:llä sanan ensi tavua edempänä u:lla ja w:llä (kerran j:llä); esim. *ysmi*, *ysme*, *kylwäyä*, *kyndæyæ*, *kyrolaynen*, *kørolaynen* (vieläpä *kijrijlæyenen*, oik. *kÿrylæyenen*, *korolaynen* ja — *køyrolaynen!*); *væwj* = vävy. Mainittakoon erikseen yletty-nimi; *yletty*, *ylettu*, *ylettw*, *olettu*; *torwæn* = Tyrvään, Toruiss; huom. myös *kyhkonen* = *Kyhkynen*.

e.

e:tä on merkitty tavallisesti e:llä, mutta joskus myös æ:llä — e:n ja ä:n välillä ei ole aina tehty merkinnässä eroa. (Vrt taaskin *Agricolan* kieltä!) Esim. *eskelinpoyca*, *kesti*, *seliilth y.m.*; *gæsti*, *kætturi*, *kættøy* (jollei ole luettava *Kättyri*, *Kättöi*), *de læmpila* (luult. *Lempilä* = *Lempäälä*), *læski*, *sæppe* (kerran, tav. *seppæ*).

i.

i:n merkkeinä käytetään i:tä (tavallisesti), j:tä ja y:tä; esim.: *ingj*, *yinginpoyka*, *yyna*. *ySENTæ*, *ysoy* (lue *isoi=iso*), *ki pioki*, *læwki*, *lewky* (lue *Läykki*), *skinnari*, *orinemist*, *yti*, *yty*, *yttj*, *ysmi*, *ysmj j. n. e.* *Parisen* kertaa *i* on merkitty ii:llä: *ostii*, *luult.* = *Öysti*. Kahden konsonantin välissä on säännöllisesti merkitty *i*. Toisinaan on *i* sanan toisessa tavussa merkitty e:n merkeillä: e:llä ja (kahdesti) æ j:llä; esim.: *hasse*, *kanne*, *wille*, *ysme*, *ysmæ*.

Pitkät vokaalit.

Saatamme sanoa, ettei tileissä ole tehty eroa pitkien ja lyhyiden vokaalien merkinnällä: pitkät merkitään aivan samoin kuin lyhyetkin. Mainittakoon vain seuraavat esimerkit: *arni*, *hapamemist*, *jamalast*, *kar* (=kaari), *pawi*, *pasj*, *vehmast*; *fatisu*, *vtenoya*, *hutehenoia*, *kukala* (=Kuukkala), *sutari*, *surisylmæ*, *swrisilmæ*, *mwraia*, *mvraia*, *muraya*, *Vsikyla*; *housupæ*, *lupæ*, *tyrwæ*, *tyrffuest*, *værenswpælto* (=Veräänsuupelto); *py*; *yffwar*, *jokinnytty*, *kymæiarwy*, *kimæiarwest*, *kykast*, *kikast*, *lydzoila*, *lizoy*, *risicka*. Yksinäisinä poikkeuksina voi mainita kirjoitustavat: *vutenoya* (Hausen lukee *vtenoya*) = *Huuteenoja* *Seliilth* (ehkä *Seljilt*, ei *Seliilt*), *kahdesti*,

ja Ryypä. 1500-luvun kirjakielessä on pitkät vokaalit varsin usein merkitty kahdella kirjaimella, Huom. vielä leyko, leykost (= Leikkuu, Leikkuust) sekä jaera (kolmasti), iaer = iara, jara (lue Jaara); vrt. mitä lyhyestä a:sta esitimme.

Diftongit (kaksoisääntiöt).

a. i-loppuiset.

Jälkimmäinen komponentti on säännöllisesti merkitty i:llä tai y:llä. Seuraavia seikkoja sopii huomauttaa. ai:tä ja öi:tä merkitään sanan ensi tavua edempänä myös ay:lla, ai:lla, oy:lla, oi:lla; esim.: paelainen, kyrolaynen, kørolaynen (ay 9 kertaa, aey 3 kertaa), nendoy (lue Näntöi) kahdesti, øy 4 kertaa, ui-diftongi on merkitty uy:lla, ui:lla, wi:lla, uwi:lla (kerran), esim.: tuyna, tuina, twin^a tuwina, metuynen. — Aivan yksinäisiä ovat kirjoitus-tavat: rosmala = Roismala, sonila (lue Soinila), husko (lue Huisko) ja hvttfs (lue ~ Huittis = Huittinen); kenties myös toske = Tuisku.

b. u- ja y(ü)-loppuiset.

u-loppuisten diftongien jälkikomponenttia (puolikasta) on merkitty tav. w:llä tai u:lla, harvoin v:llä, esim. hawka, hauka, kawkoy, kaukoy, kavkoy, kiwsa, lovsaialda, houhalainen, tewku, teuku, tekv, peukala, piwru, piuru. Kolmasti se on jätetty merkitsemättä: kapi (= Kauppi), losa (= Lousaa,) posa (Poussa). Huom. myös tiaukulast (kerran = teukkulast). äy-diftongi (vain yhdessä nimessä esiintyvä) on merkitty aew:llä, ew:llä, aey:llä, aeij:llä, äy:llä: laewki, lewky, laeyki, laeijckj, läyckj. — öy:stä. on esimerkki: øwsti, myös ostii, ristinimenä osti (Öysti).

Samantapaista merkintää voimme osoittaa Agricolalta.

c. uo-y yö-, ie-diftongit.

Nämä diftongit on säännöllisesti merkitty o:lla, ø:llä (ö:llä) ja e:llä; esim. osso (= Uosso), houari (=Huovari), londoseppae (Luontoseppä), rohuhauta (=Ruohohauta), roxemala (= Ruoksa* mala), Rodzila (= nyk. Ruotsila), vaehaesosari (= Vähäsuosaari), somalaynen, Rymaevorj (= Rymävuori), lorj, løri, löry, löri (= Lyöri), lekosari (=Liekosaari), Melahannemj (=Mielahanniemi), sauinemj (Saviniemi), kaupames (=Kauppamies) j. n. e. Kaksi kertaa vain on poikkeavasti kirjoitettu: køøsti (lue Kyösti, ristinimi), kaupamies. Todennäköiseltä tuntuu, että tyrvääläinen ääntäminen 1400-luvun lopulla on ollut sellainen, että näiden diftongien jälkikompo-

nentit ovat olleet jotenkin selviä o-, ö-, e-äänteitä, ei leveitä a:ta, a:tä muistuttavia äänteitä, niinkuin nykyisin on laita, siis luonto — ei luanto, Lyöri — ei Lyäri, Liekosaari — ei Liakosaari, kauppa-mies — ei kauppamiäs. Että diftongien edelliset yhdysosat ovat olleet jo 1200- ja 1300-luvuilla selviä u- ja i-äänteitä, sen voimme päättää sellaisista Turun Tuomiokirkon Mustankirjan kirjoitustavoista kuin Lunda == Luonto (Maskusta) v. 1232, 5 s., ye de Oncala = Yö Onkkaalasta v. 1340 (Pälkäne), 61 s.

Konsonantit.

Lyhyet k, p, t (g, b, d).

Lyhyen km merkinä käytetään tavallisesti k:ta, myös, verraten harvoin ja ainoastaan a:n, o:n, u:n edellä, c:tä, ch:ta ja η-äänteen jäljessä g:tä (myös k:ta); esim. kaymala, cahymalast, Kalliala, Callialas, callilakorff, ekola, hykeyrcen, ikoila. Vain kahdesti on kirjoitettu ηk-yhtymä nk:llä: Vankimusiäruj, -iaruj (v. 1524). muuten ng:llä, esim. ingj. vngerj, langinen, pungalayttu, hemingi. — Huom. kagi (kerran) = käki; parco = Parko, oxijochen, sammamochi. (Vain 3 ch-tapausta, ch epäilemättä ruotsalaisen ortografian mukaan.) Vrt. alempana tm merkintää.

Lyhyen p:n merkinä käytetään p:tä: pasj (=Paasi), pehw, hoypoi, køpil, tapio, tapsi, laempila (lue Lempilä == Lempäälä) — mutta lambo (= ruots. landbo), ainoat esimerkit mp:stä. Omituinen on kirjoitustapa biuru ja Nubala (molemmat esiintyvät kerran v. 1524).

Lyhyen t:n merkinä käytetään t:tä, toisinaan — epäilemättä ruotsalaisen oikeinkirjoituksen vaikutuksesta — th:ta, n:n ja l:n jäljessä myös d:tä (t:n ohella); esim. tala, tapio, haetilaest, kutala. Kerran, v. 1524, on t:n asemesta kirjoitettu d: Rohauda, jos Hause-nin lukutapa on oikea (vrt. Nubala). Huom. thala (= Tala) eri kert, vathisu, vethkuri, tyrffwesth, lydszolasth, rawkosth (rawkost) y.m.; — ysentae, antilast (myös andila), kyndaeya, londoseppae, pondo, sondinen (myös sontya" = sontyaynen), nendoy (kerran nântøy 1524), gudmundila; samoin kaldilaynen, kaltinen, lovsaialda, mutta pelto, koskepalta (luettava koskenpäältä), vieläpä koskinpaelthae, oyalth.

b̃-, d-, g-äänteet ovat varmaan olleet tuntemattomat Tyrvään murteessa 1400-luvulla, niinkuin ne ovat vielä nykyisinkin.¹⁾ Tilien

¹⁾ Nimi *Haunia* — 10 kertaa kirjoitettu tähän ääntämiseen viit-taavasti — kahdesti kirjoitettu Hagnia, kerran Hagnian (omanto). *g* voi perustua ääntämiseen (Kaarle Knuutinpojan tuomiossa Lieko-saaren omistamisesta v. 1468 on kirjoitettu hagna); nimi lienee, niin-

kirjoittajat ovat sentään melkoisen usein käyttäneet b-, d-, g-kirjaimia ruotsalaisperäisissä nimissä ja (kenties itse näissä nimissä ääntäneetkin puheäänelliset b-, d-, g-äänteet); b:n, d:n, g:n ohella tavaataan myös p- ja k-kirjaimia osoittamassa kansanmiehen ääntämistä. Esim. bucke, bwcke, vain kerran pucki¹⁾); gudmundila, gunnari, gaest, gest, gaesti, gesti (myös kesti, kesth), goble (kahdesti, muuten: kopel, kopil), gösth (køsti, køøsti); d:stä on vain yksi esimerkki, jossa aina on dd, d: riddar, ridder, riddari, ridari, ridar j. n. e. (Kansan ääntämys on epäilemättä ollut: ritari.) Huomattava on että samantapaista merkintää käytetään vierasperäisissä nimissä yleensä keskiajan lähteissä ja varsin tavallisesti myös melkein koko ruotsin-aikaisessa kirjallisuudessamme — selvä todistus toisaalta ruotsin kielen ylivallasta, toisaalta oikeinkirjoitusperiaatteiden horjuvaisuudesta. Ks. myös alempana f:n ja s:n käsittelyä (sk, sp, st, sv sanan alussa).

Kahdennetut kk, tt, pp; ζζ

kk on merkitty k:lla (tavallisin merkintä pitkän tavuaineksen, joskus korottoman tavun jäljessä), kk:lla ja (varsinkin tilien loppupuolella) ck:lla; esim. vakkalaynen, kikkera, kickerae, kokkoy, kockoy, ianackala, risicka; kika, kicka (= Kiiikka), kukala (Kuukkala), hawka (myös hawka, haucka), leyko, leyku (= Leikkuu), teuku, tewku, teukku, laewki (myös ck:lla), poucka, roicka (lopumpana tilejä), karko (= Karkku), korki, sarkj (myös sarckj), vinki, Vinkilae (myös vincki); viliakala.

tt on merkitty t:llä (tav. pitkän tavuaineksen jäljessä), tt:llä, tth:lla (kerran); esim.: skyttae, kattilus, mottinen, kaetturi, vihattula (kerran vihatwlast, viatulast), yletty (kerran yletthu), yti, yty, yttj (= Yytti tai kenties ennemmin Ytti — senniminen talo on Huittisissa —, joten tässä tt olisi lyhyen tavuaineksen jäljessä merkitty tiliä, mikä on hyvin harvinainen merkintä (kuitenkin p—galaittu, jollei se ole kirjoitusvirhe, p. o. p--galaitiu, lue Punkalaitio), hultiaynen (= Hulttiainen t. Huittinen), iartu.

pp on merkitty p:llä (tav. pitkän tavuaineksen jäljessä), pp:llä; esim. pappj, seppae, kawpames, kaupames, cauppames (kerran), kaupj, kaupi, kimpe (= Kimppa) kampi, nirpi (= Nirppi); tilien viimeisellä sivulla Ryypä, Hausenin Ryypä.

kuin R. Saxen on huomauttanut, = muinaisruotsin Hagne. Loppu-a on suomalaista johtoainesta: Hauni ~ Haunia, vrt. Maurila ~ Mauriala, Vänni ~ Vänniä y. m.

¹⁾ Nykyinen Prusi esiintyy tileissä muodossa ambrosius.

Huvittava on kahdennettujen kk:n, tt:n, ppm merkintä pitkän tavuaineksen jäljessä; tällöin nämä äänteet nykyisinkin vielä ovat jonkin verran lyhyemmät kuin lyhyen tavuaineksen jäljessä ollessaan. Toisaalta on tietysti pidettävä mielessä samanaikaisen ruotsalaisen oikeinkirjoituksen vaikutus, jonka jälkiä näemme runsaasti vanhimpain kirjailijaimme oikeinkirjoituksessa.

Niissä sanoissa, missä Tyrvään vanha sukupolvi ja suurin osa nuorempaakin käyttää tt:tä kirjakielisen ts:n vastineena, on vielä 1800-luvun alussa ollut jonkinlainen sokalakielisen s:ää muistuttava täänne, jota tieteellisissä tutkimuksissa merkitään ζ:llä, kahdennettuna ζζ:llä. Warelius mainitsee tästä äänneestä (pitäjänkertomus, s. 109—110) näin: „Muutamain ijällisten suusta olen kuullut sen . . . omituisen äänimurteen, jota . . . yleisesti käytetään Ali-satakunnassa, vaikkei kirjakielessä ole sillä yksinäistä kirjainta (sitä vastaa -ts-kirjakielessä, ja tässä sopinee se merkittää z:llä). Tämän vanhuuttain kukaties varsin tavallisen ääni-murteen sialla sanovat nyt kaikki nuoret ja enin puoli vanhojakin -tt; esim. katton, vattaani, harvoin kazon vazaani (kirjakielessä: katson, vatsaani).” Niinkuin E. N. Setälä on Yhteissuomalaisessa Äännehistoriassaan ratkaisevasti osoittanut, on [^]-äänneen sijalla tällöin ennen ollut Tyrväässäkin

ζζ: meζζä, meζζän, meζζästä j. n. e. Miten tämä ζζ on Kallialan kirkontileissä merkitty? Sillä on monta merkkiä: z, dz, dsz, dhz: lizoy (lue Liiζdoi), lydzoila (= nyk. Liittola, kirjain Liitsola, Punkalaitumen kyliä), rodzila (= nyk. Ruotsila), rendzo, lydszolasth, lydhzoila; tavallisin merkintä on dz, jota monet vanhat kirjailijammekin käyttävät, lizoy-merkintä on siinä kohden huvittava, että ss:kin on kerran samoin z:llä merkitty nimessä ozoy (lue Uossoi). tsm merkintä on tileissä ts, tts, tzs nimessä Matskap; ks. nimiluett. 37 s.

m, n, η, l, r.

Näiden konsonanttien (kerakkeiden) merkinnästä ei ole mainittava muuta erikoista, kuin että m:ää ja n:ää varsin usein osoitetaan rivin yläpuolelle vedetyllä viivalla, η-äännettä osoitetaan n:llä, kahdennettua (joka ehkä esiintyy yhdessä sanassa) ng:llä. Esimerkkejä ks. ed. 6 s. ja nimiluett. 31 s. Tilien lopulla on sananalkuista Z:ää osoitettu ll:llä; esim. lleyñialae.

(δ, γ, h, s, f.

Nykyisin on Tyrvään murteessa yleiskielen dm asemassa r, esim.: orottaa, mahroton. Wareliuksen aikana asianlaita vielä oli osittain toinen. Hän sanoo Tyrvään kertomuksessaan: „d kuuluu useain, enimmiten vanhain ihmisten suussa niinkuin se suomen-

kielen omituinen ääni-murre, joka Huittisissa ja koko Ali-satakunnassa on tavallinen; mutta toiset ääntävät sen niink in r . . Tästä äänneestä on tileissä vain yksi esimerkki: terffwahaudhan pelto v. 1517. dh tarkoittaa varmaan rakoäännettä δ:tä.

Sanassa equost (myös equoyst, equoys) qu voisi tarkoittaa y:ta, samoin gh = γ nimissä magha, vargh(i), varg(i); ks. 17 s.

h on suomenkielessä tavun lopussa ollessaan huomattavasti toisenlainen (paljon voimakkaampi) äänne kuin sanan ja tavun alussa. Jälkimmäisessä kohdassa se on merkitty h:lla, mutta myös usein jätetty merkitsemättä; esim. harsu, hassj, hawka, hykeynen (kerran ykaenen), hutenoja (myös: de vtenoja, de vntenoja, p. o. vutenoja), de vmaelae, luult. — de humala; kahymala, kahimala (mutta myös kaymala, kaymalast), vaehae Jaco, vihattu, vihattula (myös viattula, viattulast, viat-
tulast, yht. 11 kertaa), liwha, liuha (mutta myös liffwa, lywanpoyka, vieläpä liwffari), rohohauta, rohonhauta, rohuhauta (mutta useammin rohauta, rohavta), Vanhakylä (kahdesti vana), karhu, karhw (mutta myös karw, kolmasti), Melannemj, melannemj (lue Mielahanniemi), vehmast (luult. = Vehmahasta). — Tavun lopussa olevan hm merkintä on kahdenlainen sen mukaan, seuraako puheäännetön vai puheäänellinen kerake. Edellisessä tapauksessa h merkitään samoin kuin k, esim.: vakto (= Vahto, raeffuilucta (lue Reviluhta); hk-yhtymä on kirjoitettu kk:lla, ck:lla, hk:lla: kykkylaeynen, kyckylaeyn, kyhkysen. Puheäänellisen äänteen edellä se on jätetty merkitsemättä tai merkitty h:lla, esim. poyaynerc (= Pohjainen), poialaynere (= Pohjalainen), yhteensä 9 kertaa, toisaalta pohianen, pohialaynen, yhteensä 14 kertaa; samoin vemas, vemast, Vemo, vemays (yht. 8 kertaa), vehmass, vehmast (kahdesti), vehemas, vehemast, vehamas (luult. oleva vehemas), yht. 6 kertaa, h on epäilemättä näissä tapauksissa ollut puheäänellinen ja sitä on yritetty merkitä he:llä. Vai olisiko tässä 1400-luvulla ollut väliääntiö, niinkuin vielä murteittain on laita?

s:ää tileissä merkitään pitkällä f:llä, muuten paitsi sanan lopussa, jolloin käytetään lyhyttä s:ää. Tämän erikoisuuden olemme jättää neet merkitsemättä. Kahdennettua ss:ää merkitään ff:llä, mutta myös (pitkän tavuaineksen jäljessä) f:llä, kerran z:lla. Esimerkkejä eri tapauksista: swsi, pasj, koskenpae; hassj, iassilasth, poussa, posa (= Poussa), osso, ossoy, ozoy (lue Uossoi).

Huomattakoon erikseen yhtymät sk, sp, st, jotka esiintyvät vieraskielisissä nimissä, mutta murteessa varmaan on äännetty k:na, t:nä, p:nä; esim. skinnai, skinarla (nyk. Kinnala < Kinnarla), skona, skyttae, spannjpae, stormj, stormila (myös tormilast, varmaan kansankielen mukaisesti). — swenilast (kerran) on luult, = Soinilast.

ks on merkitty x:llä: roxemala, Roxemoy j.n.e.; kerran rox-samoy.

f on merkitty f:llä; esim. fatisu, finki, fynne. Kansankielen ääntäminen on ollut v, niinkuin tilien kirjoitustavat: vathisu, vinki, Vinkilae, vaterj (= ruots. fadder?, äännetään nyk. Vareri). Vanhoissa kirkonkirjoissa Fadder ja Fader.

j ja v.

im ja jm merkinnässä ei ole mitään eroa, niinkuin sellaiset kirjoitustavat kuin kilpiokj, kilpjjokj, iara, jara j. n. e. osoittavat; tavalliset merkit ovat i ja j, harvinaisempi y.

v:tä merkitään paitsi veliä, joka sanan alussa on hyvin yleinen, myös w:lla ja ffw:lla, ffu:lla: vakto, Vanhakylä, vaewj (=vävy), vaennj, wennj, terffwahaudhan, korffwa lauri, rseffuilucta, vlffui (kerran, muuten u, kerran v), tyrffuest, tyrffueste, kerran tyrffwesth, tyrffuende (2 k., muuten u ja w). Huom. Koivinen = Koivuinen.

Olemme ottaneet oikeinkirjoituksen monen mielestä ehkä liiankin perinpohjaisesti. Mutta siihen on omat syynsä. Suomalaiset esikirjalliset lähteemme ovat ylen niukat ja esiagricolaisesta oikeinkirjoituksesta emme tiedä muuta, kuin mitä näistä paikannimiriipeistä voimme päätellä. Niiden huolellinen käsittely on siis kyllä paikallaan — niin, olisipa ollut syytä ottaa se vieläkin perusteellisemmin kuin olen tehnyt.

II.

Muutamia piirteitä Tyrvään seutujen murteesta ennen ja nyt.

Nekin niukat tiedot, joita meillä on 1400- ja 1500-lukujen esikirjakielisissä lähteissämme kielen äänneasusta, ovat riittävät eräiden kielen äännerakennetta koskevien huomioiden tekoon. Jo Antero Warelius on tästä lähteestä jonkin verran ammentanut; ks. hänen pitäjänkertomustaan, 182—3 siv.

i-loppuiset kaksoisääntiöt korottomissa tavuissa*

Nykyisin sanotaan Tyrväessä anto = antoi, antasin = antaisin, punanen — punainen j. n. e., t. s. /-loppuisen kaksoisääntiön i on kadonnut korottomasta tavusta. Sivukorollisessa se useimmiten on (äännelaillesesi) säilyneenä. Warelius on, pitäjänkert. 110 s., huo-

mauttanut sellaisista valaisevista äännesuhteista kuin: sunnunta, mutta sunnuntaina (yksikkö), pääsiäs-, mutta pääsiäinen. Samantapainen on vanhan polven pohjoispuolella Rautavettä käyttämä Ruaksamo, mutta Ruaksamoilla, -Ita, -Ile. Huom. myös ei, mutta ette, mutte, vaikke (= ettei, muttei, vaikkei) y. m.; toi puhu (= toi, tuo puhui), mutta: eiko to plikka puhu? Samoin: ei surjkan, mutta suiñkin j. n. e.

i on korottomassakin tavussa ollut vielä yleisesti säilyneenä 1400-luvulla, niinkuin voimme päättää seuraavista tilien nimistä.

1. oi-, öi-loppuiset nimet: hoypoy, horkoy, horoy, huiskoy, ikoila, ysoy (— iso), kalloy, kangoy, kawkoy, kawkoila, keykoy, ketoylla (lue Ketoila), kaettyoy, kockoy, køckøy, lasoy, lizoy, lydzoila, Newoy, naendoy, polpoy, rawkoy, Roxemoy, recoy roxma (lue: Rekoi Ruoksama), sarkoy, sarcoyla, siwkoy, Soukoy, ossoy, aerøy. Toisaalta on huomattava, että samat nimet toisinaan esiintyvät i:ttöminäkin: horko, huisko, kallo, kawko, kaukola, kokko, lydszosth, newo, rawko, sarkola, siwko, osso. Huomattava on edelleen, että muutamista todennäköisesti eilisistä tapauksista ei koskaan käytetä i:tä: hollo, Lummoioiki, pondo, rukko, tarolaynen, Jaco (lue Jaako = Jaakoi, Jakob). Osa nimistä lie alunpitäenkin ollut z:ttömiä; sellaisina pidän seuraavia: Humalisto (homaliston nittu), koskelo(?), kusto (jos < Kuusisto), comero, lambo, lekosari, londoseppae, masko (esiintyy kyllä m. m. muodossa maskoy, mutta näkyy tilien kirjoitustavoista päättäen saadun ruotsalaisesta: matskap = ruokakaappi), peukala (= Peukalo), pungalayttu, rohohauta, tapio, vakto. Nämä eri nimityypit (idliset ja z:ttömät) näyttävät syistä, joihin en mieli tässä yhteydessä puuttua, jo varhain sekaantuneen toisiinsa.

2. inen-nimet: ekois, equeynen (p. o. equoynen), hollayn, koivinen, kutaynen, metuynen, poyaynen (= Pohjainen), pondaynen, paelainen, raukoynen, sarcoynen, taloynen, tauraynen rikaysis, tiaynen, vakkaynen, vakoynen. Huomattavan usein on i jätetty merkitsemättä: koiwunen, kyhkysen, kyhkönen, kaemanen, metunen (tav.), piranen, pohianen. Myöhäsyntyinen z-kaksoisääntiö on säännöllisesti merkitty, esim.: vemays (lue Vehmais < Vehmainen < Vehmahinen), hykeynen (lue Hykäinen, luult. << Hykäjäinen). Toisinaan on sentään tällöinkin i jätetty merkitsemättä, vaikka voimme pitää todistettuna asiana, että i on tällaisissa tapauksissa 1400-luvulla n.k. nytkin ollut säilyneenä, esim. ykaenen, hykessenpoyka (= Hykäinen, Hykäisenpoika), tyrffuenen (jollei tyrffuenj. Huomattakoon myös sellaiset yksinäiset kirjoitustavat kuin hvttzs (= Huittinen), rosmala, koltian (on oleva kaltian, luult. = Kaltiainen); näissä i on

jäänyt pää- ja sivukorollisessa tavussa merkitsemättä, vaikka se tällöin on ollut paljon selvemmin äännetty kuin korottomassa tavussa.

Se seikka, että i useimmiten on korottomissa tavuissa merkittyä vielä 1500- ja 1600-luvun lähteissä, tekee epäilemättömäksi, että i vielä Kallialan kirkontilien aikaan (1400-luvulla) on Tyrväässä ja sen naapuripitäjissä ollut yleisesti säilyneenä. Saatamme siis väittää, että silloiset tyrvääläiset ovat käyttäneet sellaisia muotoja kuin *sanoi, puhui, kysyi, sanoisin, puhuisin, kysyisin, punainen, onnetoin, vieläpä isoi, kukkoi, enoi, kolmaiste, kirjoittaa j. n. e.*

Myöhempien lähteiden avulla voimme edelleen osoittaa, että i on korottomasta tavusta 1600-luvulla kadonnut, pää- ja sivukorollisessa tavussa sen sijaan säilynyt. Epäilemätöntä edelleen on, että korottomien tavujen i-loppuisten kaksoisääntiöiden jälkiosat ovat jo 1400-luvulla olleet jotenkin heikosti äännettyjä. Tähän tulokseen tulemme, mitä Tyrvään seutuihin tulee, juuri Kallialan kirkontilien tarkastelusta.

Saatamme lopuksi vielä lausua sen ajatuksen, että diftongien loppuäänteet ovat olleet lähempänä i:tä u:ta, y:tä kuin e:tä, o:ta, ö:tä, koska ei niitä koskaan osoiteta näiden jälkimmäisten äänteiden merkeillä; huom. esim. *taura, tauraynen (ei taoraenen).*

Ääntiöiden heitto sanan lopusta.

Nykyään äännetään esim. Tyrvääsä, Tyrväästä, Kaistilla, Kaisilta niin, että loppuääntiö on säilyneenä. Tuntuu siltä kuin asiantaita 1400-luvulla olisi ollut toisin.

Ääntiön kadosta voi esittää seuraavat esimerkit: *meskal, callilakorff, oxnemist, oxnenist, kar, ross, swick, køpel, køpil, rid(d)ar, yffwar; antilast, equost, eosth, equoyst, gudmwndilast, hapamemist, leynilaest, orinemist, haetilaest, jamalast, iasselasth, iassilasth, kaymalast, kallelast, kallilast, kallast, kaukulast, kimaeiaerwest, kykast, kykasth, kikast, koskenpaest, rauoyast, leykost, lydszolasth, martilast, meskalast, meskaelast, roysmalast, nupalast, de naeristh, oxnemist, oxnemist, soynilast, rawkost, raukost, Raukosth, rawtaiokist, rautawast, rautawst, roxmalast, roxemalast, sarkulast, swenilast, tormilast, tiaukwlast (= teukkulasta), tyruest, tyrffuest, tyrffwesth, wehmast, wehemast, wemast, viattulast, vihatwlast, wiliakalast; ekois:, kykas, leycos, leykus, ravkos, rikaysis, de newyos (sic!); gudmundil, gudmundil: seliilth (kahdesti), neyuoldh, newoyoldh, newold, oyalth, roximaldh, Roxemalth. — Loppuvokaalit ovat paikallissijoissa*

säilyneinä seuraavissa esimerkeissä: ewosta, oxeioesthe, tyrffueste, vihattulastha, koskinpaeltae, koskepalta, neuolta, de lovsaialda.

Tilien lukuisat loppulyhennykset voidaan selittää eri tavoin. Ensiksikin on otaksuttavissa, että Tyrvään murre vielä 1400-luvulla on ollut tässä kohden erilaista kuin nykyisin: loppuääntiöt ovat olleet sisäisistä ja ulkoisista paikallissijoista kadonneina. Nykyiset loppuääntiölliset muodot olisi silloin pidettävä lainoina Tampereen seudun murteista käsin, sillä Varsinaissuomessahan ovat lyhyet (loppuääntiöttömät) muodot vallalla. Toisaalta saattaa ajatella, että papit, jotka ovat näitä nimiä kirjoitelleet, ovat olleet kotoisin loppuheittoalueelta tai Turussa (kouluaiканаan) tottuneet tällaisiin muotoihin. Tietysti Turun seudun kieli jo ennen Agricolan aikaa on ollut jonkinlaisen yleiskielen asemassa. Onpa olemassa kolmaskin mahdollisuus: murteen jotenkin heikosti äännettyt loppuvokaalit olisi jätetty merkitsemättä. Viimeksi esitettyä ajatusta tukee se, että sisävokaalikin eri kertoja on jätetty merkitsemättä nimessä Ruoksama(la): roxma, roxmala, roxmalast. Huom. myös skinarla, oskurla.

Astevaihtelusuhteet.

Astevaihtelusuhteet ovat todennäköisesti 1400-luvun loppupuolella olleet jotenkin samanlaiset kuin nykyisinkin, vaikka niistä onkin niin niukasti esimerkkejä, että väitettämme on vaikea todistaa. Jonkinlaiseen γ -äänteeseen voisi viitata qu nimessä equost (kahdesti), equoyst, equeynen (p. o. equoynen), equolanen, mutta qu voidaan selittää myös k-äänteen merkiksi, jolloin tämä nimi olisi luettava: ekost (vrt. esim. oxijochen, rawtaiokist, orinemist y. m.). Nykyinen taivutussuhde Eko ~ Evosta kuvastuu jo tilien kirjoitustavoista: ekola, ewosta (kerran), myös eosth. Nimessä magha gh varmaan tarkoittaa y:ta, vrt. Eghosaby, Eghosa v. 1426 (Mustakirja n:o 420).— Tilien seliith, nimestä Selki, voidaan lukea joko seliilt tai seljilt. Jälkimmäinen lukutapa tuntuu todennäköisemmältä siitä syystä, että pitkää ääntiötä on muuten vain aniharvoin kahdella merkillä kirjoitettu. — Hausen, Finlands Medeltidsurkund 747, 312 s., v. 1366 on mainittu Tyrvästä huvittava nimi Aytoymaieinpae (lue: Aittoimäjempää). — Muuten viittaamme astevaihtelusta Wareliuksen esitykseen: main. tutk. s. 111—113.

Toinen seikka vaatii tässä tähdellepanemista: heikkoasteisuus (alkuperäisen) i-loppuisen kaksoisääntiön yhteydessä, joka näyttää, paikannimistä päättäen, olevan Tyrvään murteen vanhoja perinnäis-

piirteitä. Vanhalla polvella ainakin ovat vielä esim. orvo ja karvarien (ennen orvoi ja kärväinen) tavallisia, samoin paikannimet: Jaakola, Luukola, Mikola, Orvola (< Jaakolla, Luukoila, Mikoila, Orvoila). Tileissäkin on esimerkki vaehae Jaco (lue Vähä-Jaako(i); mutta sen lisäksi useita muita: hoypoy (nyk. Hoipo, om. Hoipon), horkoy (nyk. Horko, Horkon), ikoila (nyk. Ikola, vrt. Sääksmäen Ikkala), kalloy (nyk. Kallo; vrt. tilien kaltinen), keykoy (myöh. Keikko?, vrt. Keikkala, kylä Kalvolassa), metuynen (vrt. Hauhon kert. v. 1478 nimi Mettäi, lue Mettoi; Metuinen on ehkä kansan-etymologisesti liittynyt vanhaan metu sanaan, merk. 'mesi'), rawkoy, raukoy, rawkost (= nyk. vanhan polven Rauko, om. Raukon; vrt. sanaa raukka, tai nimeä Parko, vanh. maakirj.parkoij ja parka), sarcoy, sarcoynen, sarcoyla (vrt. Vesilahden Sarkki, til. sarckj), siwkoy, sivkoy (nyk. Siuko, Siukon), Soukoy (nyk. Souko, om. Soukon, vrt. soukka), vacoynen (vrt. vakkaynen, vakkalaynen). Viimeksimainitun nimen johdosta sopii huomauttaa myös Kiiikka- ja Kiiikois-nimien suhdetta (Kiiikka ~ Kiiikoinen), — Toisaalta on tileissä kockoy, kœckœy (= nyk. Kokko, Kökkö), rucko, rukko. — Tyrvään murre näyttää ainakin ennen 1400-lukua kuuluneen siihen alueeseen, jolla sanotaan annoi, anno, (— antoi), annaisin, annasin (= antaisin) j.n.e., mutta Tampereen seudun murteet näkyvät siihen myöhemmin huomattavasti vaikuttaneen ja niinpä on heikosta asteesta z-lopp. kaksoisääntiön yhteydessä enää vain hyvin vähän jälkiä.

Vähän h-suhteista.

Kun h on varsin usein, niink. edellisestä osasta näimme, jätetty kirjoittamatta, on meidän vaikea; esimerkkien niukkuudelta suuria päätellä.

Kahta seikkaa huomautettakoon.

1. Nimi Kaihmalä, niinkuin vanhat tyrvääläiset säännöllisesti ääntävät, on epäilemättä ennen äännetty, niinkuin se vieläkin kirjoitetaan, Kahimalä. Tähän ääntämiseen viittaavat myös tilit: cahymalast, kahimalä, kahymalä. Huom. myös kahymoy.

2. Sellaiset sanat kuin varkaat, sairaat, kylään, tultiin ovat ennen kuuluneet varkahat, sairahat, kylähän, tultihin. Niin ne kuuluvat vielä alueittain pohjoisissa murteissamme ja h-muotoja viljeltiin runsaasti myös vanhassa kirjakielessämme. (Varsinkin Agricola niitä käytti.) Keskiaikaiset asiapaperit ja etupäässä juuri Kallialan seurakunnan kirkontilit osoittavat A-muotoja vielä 1400-luvulla Tyrväänkin seuduilla käytetyn. Tilien kirjoitustavoista ovat

seuraavat kaksi todistusvoimaisia: de hutehenoa (lue Huutehenoja¹⁾ v. 1500, Melahannemj v. 1524. h:ttomia muotoja on tosin runsaammin: vtenoya, hutenoja, vntenoya (epäilemättä vutenoya), melannemj ja vehmast, vehemast, vemast, vemays; mutta todennäköisesti on h näissä äännetty, vaikka se on jätetty merkitsemättä. — Muista todistavista h tapauksista, mitä keskiajan asiapapereissa löytyy, sopii vain huomauttaa v. 1366 Tyrväestä mainittua Kwiwakangahannena (lue Kuivakankahannena), Hausen, F. M.—U. 747, 312 s.

Varmana on siis joka tapauksessa pidettävä, että Tyrvään murre vielä 1400-luvulla on, mitä h-suhteisiin tulee, ollut samalla kannalla, millä vielä ovat m. m. useat pohjalaismurteet ja karjalan kieli.

Yhtymä rI Tyrvään seudun paikannimissä.

Siinä kantakielessä, josta suomi on lähtöisin, n. s. alkusuomessa, ei ollut rl-yhtymää. Se on kotiintunut kieleemme vasta Suomessa saaduista lainoista ja täällä muodostuneista paikannimistä. Kun Kallialan seurakm tileissä on kolme tähän kuuluvaa esimerkkiä: skinnarla v. 1516, oskurla, oskurla, niin otan tämänkin ilmiön puheeksi.

rl-yhtymä on esiintynyt paitsi Kinnarla-nimessä, myös Ritaria- (tilien riddar, ridari, ridari j.n.e.) Unkerla- ja Kikkerlä- (tiilien Kickerilä, kykkaeraela) nimessä. Kansankielessä nämä nimet ovat viimeistään 1800-luvun alusta kuuluneet Kikkeliä, Kinnala, Ritara, Unkela.²⁾

Milloin r on kadonnut nimistä Kinnarla, Kikkeliä, Ritaria, ei voi varmuudella sanoa. V:n 1500 seuduilla rl on murteessa ollut, v. 1800 seuduissa ei enää. Näiden vuosien välissä r siis on kadonnut. Tarkemman ajanmäärän voimme ehkä saada hykkerlä-nimestä, jonka Wareliuskin, epäilemättä kirjojen mukaan, mainitsee tässä muodossa. Tämä nimi tuskin alkujaan kuuluu puheenalaiseen ryhmään; huom. tilien hykaeia, hykaeyla hykeynen j. n. e. Kansankielen nykyinen ääntämys on — omituista kyllä — Hykkö; odotaisi Hykö (ehkä kk tässä onkin myöhäsyntyinen). Ajatukseni mukaan on r tähän nimeen tullut kirjallista tietä vasta senjälkeen, kun r on nimistä Ritaria, Kinnarla, Kikkerlä (Oskurla?) kansankielestä kadonnut, mutta kirjoissa säilytetty. Joku kirjoittaja on silloin

¹⁾ Warelius on, n.k. näkee hänen pitäjänkertomuksestaan 140, 182 s., lukenut tämän nimen hiitehenoja; hän arvelee tästä syntyneen hiiten. Muoto ei ole monikon vaan yksikön omanto; Hausen on epäilemättä lukenut nimen oikein.

²⁾ Kaarle-nimessä r on säilynyt pääkorollisen tavun jäljessä. Satakunnan murteiden määlly (— ruotsin märkla) on epäilemättä jo ruotsalaisella taholla kadottanut r:nsä. Ks. O. F. Hultman. De Östsvenska Dialekterna § 7, 3, s. 78—79.

luullut parantavansa Hykkö-(Hykkölä-)nimeä panemalla siihenkin r:n. Itse asiassa ei muutos ole kummempi kuin se, että vanhasta Sammanjoesta (tileissä vielä sammaniochi) on tehty — Sammaljoki. Hyckerlä esiintyy ainakin jo v:n 1693 kirkonkirjoissa, r olisi tämän mukaan kadonnut viimeistään 1600-luvulla.

aja > aa (=ā), äjä > ää (=ä) vanhassa Tyrvään murteessa.

Mikä mahti onkaan kirjoitetulla sanalla — olipa se sitten osunut oikeaan tai iskenyt harhaan! Saatamme esim. osottaa, että sellaiset nimimuodot kuin Lousaa, Kylvää ovat kehittyneet jo 1400-luvulla, mutta kirjat ovat säilyttäneet vielä varhemmat Lousaja- ja Kylväjä-muodot 1900-luvulle asti. Pieni maaseutulehti, Tyrvään Sanomat, on ottanut urakalle Tyrvää-nimen ulkoisten paikallissijain viljelyn, mikä ei vanhastaan ole pitäjässä ollut käytännössä paitsi suomea enemmän tai vähemmän puutteellisesti osaavan herrasväen tai jonkun heitä jäljittelevän nuorukaisen puheessa — kahdessa vuosikymmenessä se on istuttanut tämän kielivirheen huomattavaan osaan nuorempaa sukupolvea, useihin vanhempiinkin.

Niin. Tyrvääläiset paikannimet Lousaa, Vataa, Lummaa, Kylvää (Kiikassa) esiintyvät kirjoissa asussa Lousaja, Valaja, Lummaja, Kylväjä; mutta vanha Tyrväjä,¹⁾ ennen kylän-, nyt pitäjännimi, on ollut uudenaikaisempi ja kulkee asussa Tyrvää.

Kallialan tileissä esiintyvät eri tyypit sekaisin.

1. aja-, äjä-muotoja: hykseiae (lue Hykäjä). kykien (luult. kirj.-virhe = Hykäjän, vrt. kyndia = Kyntäjä); — kyluaeia, kyluaeiae, kylffwaeya; — kyndia, kyndaeiae; — tyrwaeias, tyrweya; — lousaia, lovsaja, lovsaialda j. n. e.

2. a-, ä-muotoja: hykse (lue Hykää), hykeynen (lue Hykäinen, aiemmin kai Hykäjäinen); — kylue (lue Kylvää); — tyrwae, tyruse, tyrffueste, tyrffwesth, tyruet (lue Tyrvää, Tyrvääst); — lousa, lowsa, losa (yht. 5 kert, lue Lousaa). Erittäin huvittava on nimi vaerensupselto (lue Veräänsuupelto = Veräjänsuupelto).

Tyrvää on epäilemättä aiemmin kuulunut siihen alueeseen, jossa j säännöllisesti (äännelaillisesi) on toisen ja kolmannen tavun rajalla ääntiöiden välistä kadonnut, niin että esim. veräjä > verää, käräjä > kärää on suoritettu. Sellaista aluetta on ainakin ennen

¹⁾ Tämän vanhemman nimimuodon olen itsekin kuullut v. 1895 vanhalta sukupolvelta Laviassa. Yrjö Koskinen viljelee tätä muotoa Kertomuksessaan Hämeenkyrön pitäjistä siv 82, 83 (siv. 81 — Tyrväälä!); Warelius, pitäjänkertomus 5 s., nimeää Tyrvään eli Tyrväjän pitäjää (Vrt. myös 119 s.: „Muutamissa nimikkovartaloissakin supistuu -am (äjä): vainaa, Tyrvää“.)

ollut esim. Kokemäki lähimpine rajapitäjineen (»hännät meni verästä orraalle ja siitä mentiin kohta kärrääseen", matkii euralainen kokemäkeläistä, ks. Nestor Järvinen, *Om några dialekt-egenheter i Satakunta, Suomi 1853*, 301 s.). Kun Tyrväässä nykyisin sanotaan veräjä ja käräjä — ei verää ja kärää, niinkuin tilien vaerenswpeltonimen nojalla olemme oikeutetut päättämään ennen sanotuksi —, niin saatamme sanoa, että pohjanpuoliset murteet, joissa j tällöin on säilynyt, ovat Tyrvään murteeseen vaikuttaneet. Osittain j:ttömät muodot toisaalta ovat tunkeutuneet kirjakieleenkin. Niinpä vanhassa kirjakielessämme vielä (esim. *Agricolalla*) oli muodot eläjän, avajan, sysäjän j. n. e., mutta niiden sijaan tulivat eläin, avaan, sysään j. n. e., jotka nyt ovat kirjakielessä yksinomaisia.¹⁾

Muutamia erikoisuuksia huomautettakoon vielä tässä yhteydessä.

Rautajoki kulkee kansankielessä tavallisesti muodossa Rautee. Tekisi mieli otaksua, että tämä muoto on kehittynyt joko aiemmasta Rautjoki — (Rautjoesta . . . > Rauteesta) tai Rautoja-muodosta, joka ainakin kerran esiintyy tileissä. Äänteelliset vaikeudet pakottavat kuitenkin luopumaan tästä, itsessään likeisesta, otaksumasta. Luulin, että Rautee on selitettävä syntyneen samoin kuin Karkun Selkee, jonka vastineena tileissämme on seliilt, palautuva nimen-töön Selki Viimeksimainitun rinnalla on oletettava olleen Selkiä (vrt. Vänni ~ Vänniä, Järvi ~ Järviä, Maurila ~ Mauriala j. n. e., Tyrvään ja Huittisten nimiä); tästä on syntynyt Selkee. Toden-näköisesti on Rautajoki-nimen rinnalla ollut Rautia (isännän nimenä?); siitä on tullut Rautee. — Nykyiset Lummaa ja Sammaa eivät näytä, ainakaan viimeksimainittu, syntyneen suorastaan vanhemmista Lummaja ja Sammaja; niiden vanhimmat kirjalliset muodot kuuluvat: Lummoioki, sammaniochi.²⁾ aa-muodot näkyvät syntyneen Valaa-, Lousaa-, Tyrvää-nimien mallin mukaan.

Tilit antavat hyvin niukasti aihetta muiden kielellisten huomioiden tekoon kuin tässä esitettyjen. — Paikallissijain käyttö on erikoisen huvittava. Kun se melkein täydellisesti on samanlainen kuin nykyisessä kansankielessä, voimme päättää että kirjoittajat,

¹⁾ Sen, mitä tässä olen esittänyt aja > aa, äjä ää äännekehityksestä, olen jo aiemmin julkaissut *Virittäjässä* v 1910: Tyrvään ja Kallialan nimistä.

²⁾ Tämä kylä on saanut nimensä samannimisestä joesta, jonka alipäässä Huittisissa, on Sampu-niminen kylä; joen kurkkua Warelius, pitäjänkert. s. 9, tietää nimitettävän Sammansuoksi ja jokeen laskee kaakosta päin Sammakjärvi. Sammanjoki-nimen alkuosassa piilee kenties vanha sammakon nimitys. Vrt. Warelius, pitäjänkert. 9-10 s.

papit, ovat jotenkin hyvin hallinneet paikkakunnan murretta. — Pieniä lisäiä voi myös saada kahden tai useamman kerakkeen esiintymisestä sanan alussa. (Huom. Ambrosius = nyk. Prusi, toisaalta lukkari; eri kert. = muinaisruotsin klukkare, recoy, kenties = Gregorius j. n. e.) — Vähiin ovat huomioni tilien nimistön äänneasusta sulaneet. Mutta sekin vähä on parempi kuin vallan ilman: joitakin lisäpiirtosia kieleemme kehityshistoriaan.

III.

Tyrvään seutujen vanhasta (1400-luvun) paikannimistöstä.

Vanhimmat paikannimet on annettu paikan laadun tai ulkoisten ominaisuuksien perusteella. Sellaisia luonnonnimiä on Kallialan tileissä: Oja, Vehmas, (nyk. Vehmaa), Paasi, Järvenpää, Koskenpää, Ojansuu; Ruohohauta, Kiimajärvi, Oksijoki, Haapaniemi, Oksaniemi, Saviniemi, Rymävuori (jossa rymän merkityksenä luult. on „ruma“). Viljelysnimen luontoisia ovat Rautajärvi (jollei se ole värinimiä), Tokkijärvi (= nyk. Tottijärvi, Vesilahden kappeli), Kilpijoki, Rautajoki, Oriniemi. Sammanjoki-, Kiikanoja- ja Mielaanniemi-nimien edellisenä osana on todennäköisesti vanha henkilönnimi (Sampa, Kiikka, Mielas), joten nämä nimet kuuluvat myös viljelysnimiin. Viljelysnimiä ovat luonnollisesti myös kaikki niityn ja pellon nimet, joita tileissä esiintyy: Jokiniittu, Reviluhta¹⁾, Kallilankorva, Vähäsuosaari; Tervahaudan pelto, Veräjänsuupelto.

Hyvin varhain, jo ennenkuin suomalaiset siirtyivät tähän maahan — mikä alkoi ainakin v:n 300 seud. j. Kr. s. —, olivat ihmisnimet ruvenneet muuttumaan asuinpaikkaan nimiksi joko sillä tavoin, että ihmisnimeen liitettiin asuinpaikkaa osottava -la tai että ihmisnimi ilman muuta muuttui asuinnimeksi. Kallialan tilien nimistössä tavataan melkoinen määrä nimiä, jotka alkuperäisesti ovat olleet ihmisnimiä. Sellaisia ovat lintujen tai muiden „luontokappalten“ nimet: Haukka, Kokko (== Kotka), Koskelo, Kyhky{i}nen, Käki, Metuinen (merk. Metso), Pyy, Sotka, Tiainen, Tittiä (= tiitti, merk. tiainen); Karhu, Susi, Pukki, Taura (kenties sukua alkuhärkää merkinneen tarvas-sanan kanssa; vrt. mitä äännesuhteeseen tulee kiuru ja kirviäinen < *kirviäinen?), Sonttiainen. Jonkinlaisia ominaisuus- tai haukkumanimiä ovat alunpitäen olleet nimet: Housupää, Luupää, Pannipää (Spannipää),

¹⁾ Ei ole mahdotonta, että tämä nimi olisi muodostunut lauseesta: Revi luhta! Vrt. Kaakkois-Hämeen keskiaikaisen tuomiokirjan nimeä Kastaperse!

Vatisuu, Suurisilmä, Korvalauri (toinen: *Lohilauri*) *Isoi Johan, Vähä-Jaako, Hoikka, Peukala, Kikkerä* (merk. heilahteleva, vaikeasti tasapainoan pitävä, varsinkin veneestä = kiikkerä, vrt. myös nimeä *Kuukka*, merk. ontuva), *Poukka, Liuha, Nirppi* (= nirsu, huono syömään), *Laiha, Hoppu; Luukirves*, jonka kylätoverina vielä Kustaa Vaasan maakirjoissa on — *Rautasääri* j. n. e.

Huvittavan ryhmänsä muodostavat toisaalta muutamat ruotsalaiset, toisaalta eri ammattien ja toimien nimet. Edellisistä sopii tässä erittäin mainita: *Finkki* (ruots. Finke), *Finni* (r. Finne), *Matskap* (merk. ruokakaappi!), *Ulvi* (ruots. Ulf), *Stormi, Stormila* (ruots. Storm). Ne osottavat ruotsalaisia mahtimiehiä jo 1300- ja 1400-luvulla Tyrväässäkin asuneen. Ammattien ja toimien nimiä ovat seuraavat: *Kauppamies, Kesti, Kylväjä, Kyntäjä, Lukkari, Pappi, Luontoseppä* (viittaa siihen, että Seppä jo ennen on ollut asuin-nimenä), *Muuraaja, Mylläri, Ritari, {S}kinnari, {S}kyttä, Suutari*. — Huom. vielä erikseen *Ruotsila, Suomalainen, Kyröläinen*, jotka eivät kaivanne sen pitempiä selontekoja.

Melkoinen osa Kallialan seurakunnan nimistöstä on alkumerkitykseltään hämärä eikä tämä ehkä ole oikea paikka niiden selvittely-yrityksiin.

Hyvin mielenkiintoisiin ajatuksiin johtaa monien rinnakkaismuotojen esiintyminen Kallialan tileissä. Mainittakoon tässä peräkkäin eri nimet rinnakkaismuotoineen (aakkosjärjestyksessä): *Eko* (eosth), *Ekola, Ekoinen, Eko lainen; Hoipoi, Hoipalain(en); Hollo, Hollain(en); Hykäinen, Hykäjä (Hykää), Hykäilä; Häti, Hätilä; Inki, Inkilä; Kaari, Kääriäinen; Ka hi moi, Kahimala; Kalliola, Kallela* (luettava: *Kalleela?*), *Kalilla; Kallinen, Kahilainen; Kaukoi, Kaukola* (tarkoittavat luultav. eri nimiä); *Kettoi, Ketturi; Kikkeri, Kikkerä, Kikkerilä, Kikkerälä; Koivu, Koivuinen; Komero, Komerola; Koskelo, Koskeloinen; Katainen, Kutala, Kutalainen; Kyhkynen, Kyhkyläinen; Kärä, Käröi, Karonen* (jollei: *Kerä, Keroi, Keronen*); *Leinilä, Leiniälä; Liitsoi, Liitsoila; Liuha, Liuhari, Liuhala; Matskap, Maskoi; Neva, Nevo(i); Oskura, Oskurala, Oskurla; Paasi, Paasia, Paasiainen; Penni, Penninen, Penniäinen; Pohjainen, Pohjalainen* (= nyk. Pohjala); *Ponto, Pontainen, Pontolainen; Pursi, Pursiainen; Raukoi, Raukoinen; Rautajoki, Rautava, Rautoja; Ruoksamoi, Ruoksama, Ruoksamala; Sarkoi, Sarkoinen, Sarkoila* (kylä); *Skinnari, Skinnaria-, Soini, Soinila; Sontiainen, Sontinen; Stormi, Stormila; Taloinen, Tarolainen; Tartti, Tarttilainen; Taura, Taurainen; Teukku, Teukkula; Tyrväjä (Tyrvää), Tyrväinen, Tyrväntä; Ulvi, Ulvinkylä, Ulvila; Vakkainen, Vakkalainen; Vehmas, Vehmainen; Vetkuri, Vet-*

kura; Vihattu, Vihattula; Vinkki, Vinkkilä; Vanni, Vänniä. Samalla huomautettakoon, osittain edellämainittujenkin nimien ohella esiintyviä lukuisia -poika-nimiä: **Eskelinpoika; Gunnari, Gunnaripoika; Hykäsenpoika** (vrt. ed.); **Inginpoika** (vrt. ed.); **Känni, Kanninpoika; Kauppi, Kaupinpoika; Kiusa, Kiusanpoika; Liuhanpoika** (vrt. ed.); **Pappi, Papinpoika; Soininpoika,** (vrt. ed.); **Teininpoika** (nyk. **Teinilä**); **Vetkurinpoika** (vrt. ed.); **Äijänpoika** (nyk. **Äijälä**).

Näistä nimistä voi tehdä muutamia varmoja huomioita, **-la**-loppu osottaa asuinpaikkaa, niinkuin voi päättää siitäkin, että nimen edellä on usein latinan *de* tai että se esiintyy elatiivissa (sisäeronnossa). Jos talon- (kylän-)nimi on *la*-loppuinen, on henkilönnimenä se, mitä jää jäljelle, kun *la* erotetaan, tai on *la*-aineksen asemassa joko **inen** tai **lainen**; joskus on suhde: **Kahimala** ~ **Kahimoi** (samoin on käsitettävä **Ruoksamala,** ~ **Ruoksamoi** ¹⁾, taikkapa tavataan kahdenlaisia (kolmenlaisia) henkilönnimiä ilman että itse paikalla on erikoista nimeä: **Pohjainen, Pohjalainen, Hollo, Hollainen, Ponto, Pontainen, Pontolainen.** — **Poika-nimet** esiintyvät jotenkin säännöllisesti muiden henkilönnimien asemesta ja veroisina: **Inginpoika** siis = **Inki, Papinpoika** = **Pappi** j- n. e.

¹⁾ Tilien **Tyrvjä** (**Tyrvää**) ja **Tyrväntä** lienee käsitettävä samalla tavalla: edellinen on ehkä alunpitäen ollutkin asukkaan nimi, jälkimmäinen paikan (vrt. muuten kappelin nimeä **Tyrväntö**, ainakin Akaassa käytetään muotoa **Tyrväntä**). Lönnrotin sanakirjassa **tyrvjä** merkitsee: potkia, tyrkätä, työntä („sparka, knuff a, skuffa”). **Tyrvjä** voisi johdoltaan olla samantapainen kuin tilien **Kylvjä, Kyntäjä, Muuraaja** nimet ja merkitä tyrkkijää, potkijaa. Puheentapa antaa **Tyrvään jokapäiväistä** (merk, potkia, tyrkkiä, tuuppia toista) sopisi varsin hyvin itse nimen tässä oletettuun alkumerkitykseen. Tätä selitystä vastustaa kuitenkin se, että **Tyrvää** esiintyy sisäisissä, (ei ulkoisissa) paikallissijoissa. Vrt. **Kylväjällä, Lousajalla, Pirasella, Sarkosella, Raukolla, Ruoksamolla** j. n. e. (vanhoja henkilön nimiä); mutta **Rautajoessa, Kalliolassa, Evossa, Illossa** (vanhoja paikannimiä) — joitakin poikkeuksia tästä yleisestä suhteesta voi sentään osottaa. — Tilien **Tyrväntä** esiintyy ensi kertaa v. 1455: Capelle Tørffwende, Mustakirja, 456 s. — kenties ei sentään **Tyrväätä** vaan **Tyrväntöä** tarkoittavana.

Ruotsalainen **Tyrvis-muoto** esiintyy ensi kertaa v. 1466 Kaarle Knuutinpojan tuomiossa Liekosaaren omistamisesta: i tyrffvisby, i tyrffvis (kylästä). Sen suhde suomalaiseen nimeen on käsitetty niin, että suomalainen nimimuoto olisi alunpitäen ollut **Tyrväs** (esiintyy kirjallisuudessa ainakin Renvallin sanakirjassa). Tämä käsitys on hylättävä. Nimen vielä 1400-luvulla esiintyvät lähtömuodot ovat **Tyrvjä** (josta **Tyrvää**) ja **Tyrväntä**. Todennäköisesti on näiden rinnalla kuitenkin ollut myös **tyrvjäinen** (**tyrväinen**), joka (j:ttömänä) tavataan Kallialan seurakunnan kirkontileissä kylän asukasta osottamassa. Todennäköisesti **Tyrvis-muoto** on saatu (lyhentämällä) juuri viimeksimainitusta muodosta (vrt. esim. **Hvittis, Jockis** = **Huittinen, Jokioinen**, mutta **Vänä. Vanaja, Vanaa**).

IV.

**Kallialan seurakunnan kirkontilien (vv. 1469—1524)
nimiluettelo.¹⁾**

- Aarnikka:** eric arni 1481, 377; — kösti arnikinj (= Aarnikanpojan) 1478, 370. K. V. mk. 1546 mainitaan Kilpijoesta arnicka.
- Ambrosius** (nyk. **Prusi**): ambrosius 1524, 415. K. V. mk. 1546 Ambrosius, Kyröstä prusi, eri pitäjistä brusius.
- Antila:** Mattzs **micaelis** antilast 1487, 394; Jacobus olai de andila 1511, 401. K. V. mk. 1546 Andila, Kiikan kyliä.
- Bukki:** olai bucke 1515, 404, olauj bwcke, **olau** b. iassilasth 1516, 405, o. b. iasselasth 1517, 412, **peder** bucke 1515, 404, p. bwcke 1516, 405, 1518, 414 (kahdesti), a petro bucke 1517, 411. Ks. myös Pukki.
- Eko** (Ekoi), Ekola, Ekoinen, Ekolainen (Ekolainen): Olaff saeppe equost 1482, 379, Olaff seppae equost 1487, 383, equoyst 1490, 388, olaff **iohannis** ewosta 1492, 384, niels **magnusson** eosth 1516, 409, natas **olai** eosth 1517, 412, — ola// **laurisson** de ekola 1478, 369, henrzc ekolasson 1478, 369; — henric equeynen (kirjoitusvirhe, p. o. equoynen) 1487, 394, de equoys 1489, 384, Ekois 1524, 416, ingibor vidua ekois: 1524 (?), 419; — **henric** ekolaynen 1469, 367, h. ekolayn 1479, 372, h. ekolaynen 1480, 374, h. ekolaynen (= ekolaⁿ) 1481, 378, henric ekolaynen 1490, 388, henrzc ekoylaynen 1490, 387; iohannes ekolaynen 1518, 414; laurz ekolaynen 1469, 366, l. ekolaynen 1475, 368, l. ekoylaynen 1517, 413, laurj. e. 1517, 413; ola// ekolayn 1479, 372, o. ekolaynen 1480, 374, o. ekolaynen 1482, 378, olaff ekoylaynen 1486, 391, o. ekolaynen 1488, 391, 1490, 388, o. equolaynen 1487, 394. Nyk. **Eko**, omanto **Evon**.
- Eskelinpoika:** henrzc eskelinpoyca 1479, 372.
- Fatisuu** (= Vatisuu, ks. myös tätä): laurz fatisu 1524, 417, lassi f.

¹⁾ Numeroista edellinen (4-numeroinen) tarkoittaa vuosilukua, jälkimmäinen (3-numeroinen) Hausenin julkaisun sivua. Lyhennys K. V. mk. 1546 tarkoittaa Kustaa Vaasan maakirjaa: Mantals och Jorde Boken af Hela Kwämä Gordz Län. Anno etc. 1546, Suomen Valtioarkisto, N:o 1927.

1524(?), 420, morten fatisu 1517, 410, martiri fatisu 1524, 417 (Soinila). K. V. mk. 1546 ffatisu Huittisissa (Keikyän kulmalla) ja Loimaalla.

Finkki, **Finkkilä** (= Vinkki, Vinkkilä, ks. myös näitä): olaff finki kali oti 1478, 369, o. finki 1511, 401, o. finkj 1516, 406; — jacob finkilae 1479, 371, j. de finkila 1478, 369, olaff de finkila 1478, 369 (= o. finki?). K. V. mk. 1546 myös Pirkkalassa.

Finni: eric fini 1481, 378, e. fynne 1482, 379, 382, e. finne 1490, 387, *ericus* f. 1486, 392, e. fynne 1488, 388; matti fini 1482, 378, mattis finne 1487, 394, 396, matti f. 1490, 387, morten fynne (!), m. fynne 1516, 404, martin finne (Martila) 1524, 416, martin finnj 1524 (?), 419.

Gesti (= Kesti, ks. myös tätä): gesti 1481, 377, anders gaest 1488, 389, anti gest 1490, 386, kadrin gaesti 1487, 394, kauppi gest 1475, 367, kauppi gest de kikanoya 1478, 369, Cauppi gaest 1488, 389, C. gest 1490, 386, kauppi gaestin laeski 1480, 373, Laurens gaesti de kykanoya 1490, 384, lauri gesti 1469, 365, 1481, 376, 1. gestj (De Meskala) 1511, 359, laurj gesth 1516, 405, marti gesti 1524, 417 (Kiikka).

Gudmundila (nyk. **Kulmuntila**): henric Johansson gudmundila 1479, 372, h. j. gudmwndilast 1480, 374; laurens de gudmundila, 1478, 369; ola// guoWndila 1481, 377, olaff Johansson de g. 1478, 369, o. j. gudmundilan 1516, 408, o. jønisson gudmundila 1490, 388, o. ionson gudmundila 1511, 402, o. iönson g. 1516, 407; lauri yleetw gudmundila 1506, 403, Gudmundila 1524, 417.

Gunnari: gunnari 1475, 368, henricus gunnarj 1488, 390, 1490, 387, henric gunnarin poyca 1481, 376. **Kunnare**, pelto, Kalliala.

Göble (= Kallialan Kyöpelä, ks. myös tätä): **lauri** göble 1469, 366, 1511, 362.

Haapaniemi: **nicolaus** hannisson hapamemist (hopamemist) 1487, 393. Kylä Kiikassa. K. V. mk 1546 myös kylä Karkussa.

Harsu: harsw 1517, 413, birgitta harsu 1524 (?), 419; eskel harsu (Vanhakylä) 1524, 416, Johannes harsu 1469, 366, Johan harsu de kalliola 1484, 379, ions harsw (Lousaja) 1511, 361; michel harsw 1516, 405, olaff harsu (Laukula) 1524, 416. Tilien 3 Harsusta enää vain yksi jäljellä.

Hassi: eric hassj (Eko) 1524, 416, 1524 (?), 419, lasse h. 1482, 379, lasse hasse 1511, 402, Laurens hassi 1482, 382, L. h. de equoys 1489, 384, **lauri** h. equoyst, 1490, 388, morten hassj 1516, 405, m. hosse (= hasse) 1517, 412. Nyk. **Hassin lähde**, **Hassin mylly**, itse taloa ei.

- Haukka:** . . . hawka (Kaukola) 1511, 360, henric hewka (p. o. hawka) vluila, laurens hawkka 1479, 370, mattis hawka 1486, 392, m. hawka 1488, 389, olaff hawka (Kilpijoki) 1469, 365. o. hawkka 1479, 370, ola//hawka 1481, 378, ola//haucka (Ulvi) 1524, 417, olaff hawka 1480, 373. K. V. mk. 1546 haucka (Uivin kyl.)
- Haunia:** eskil hawnia (Leikkuu) 1469, 365, 1487, 394.396,1490, 387, eskeli h. 1479, 370, eskill hagnian 1480, 374, henric haunia (Mielaanniemi) 1524, 417, johan hawnia de melannemj 1488, 383, johan h. 1488, 388, johannis hagnia 1518, 414, lauri hawnia leynilaest 1490, 387, olaff hagnia melanemi 1517, 410, o. haunia 1524 (?), 420. K. V. mk. 1546 haunia (Leiniälä), myös Huittisten Karhiniemessä. Nyk. Haunia.
- Hemminki** (talo?): iacob hemingi (Oskurala) 1524, 417.
- Hiitikka:** iosef hydka de karko 1511, 364. K. V. mk. 1546 hijticka.
- Hoikka:** Gregorins Hoykka de sarcoyla, olaffuus hoykka 1508, 399. K. V. mk. v. 1546 hoijcka (Karkun Sarkolassa, myös Vesilahdessa).
- Hoipalainen, Hoipoi:** olaff hoypalayn 1479, 370, henric hoypoy 1481, 378. Nyk. Hoipo.
- Hollainen, Hollo:** anti hollayn 1478, 369, hollo 1486, 392, 1487, 395, anders (anders) hollo 1469, 366 (Koskenpää), 1480, 374, 1481, 377, 1511, 362 (Kalliala), anti hollo 1475, 368, andi h. 1479, 371, olaff h. 1516, 409, 410. K. V. mk. 1546 myös Karkku, Lielähti (Lelax) ja Vesilahti (Mandere).
- Holppi** (Laukula): lauri holpi, michel h. 1524, 416. Nyk. Holppi.
- Hoppu:** eric hoppu 1524, 417 (Mielaanniemi), henric hoppu 1481, 378, 1524, 416, 1524 (?), 419 (Marttila), henric h. 1486, 392, 1487, 394, henric hoppo 1490, 388, henrzc h. 1517, 413, lauri hoppu 1524, 416, 1524 (?), 419, paulus hoppo 1516, 408, pauluus hoppu 1524, 417, thomas hoppo 1487, 393, thomas h. 1488, 389, 1490, 387. K. V. mk. 1546 hoppu, talo Marttilan ja Mielaanniemen kylässä. Nyk. Hoppu.
- Horde:** olaff hordel 1511, 402, 408. Tämänniminen talo on K. V. mk. 1546 myös Kokemäellä.
- Horkoi, Horko:** bertil horkoy 1490, 387, 1511, 402, 1516, 407, bertollus h. 1517, 410, johan h. 1488, 391, 1511, 360, kaupj horko 1469, 365, 1511, 360 (Kiimajärvi), Olauus h. 1511,401, peder horko 1517, 412, relicta horkoy 1478, 370. Nyk. Horko.
- Horoi:** peder horoy 1504, 402. Nyk. Horo.
- Houhalainen:** ions houhalainen 1524 (?), 419. Nyk. Houhala, kylä ja taloja.

- Housupää:** housupae 1479, 372, hinza h. 1511, 401, 1516, 406, lauri h. 1479, 373, lauri houhupa (= housupae) 1481, 377, lauri housupae 1486, 393, 1. howsupae 1488, 390, 1490, 386. K. V. mk. 1546 housu (Kalliala).
- Huiskoi, Huisko:** huisko wemast 1480, 374, henric huisko 1490, 387, mattis hwisko 1516, 405, olaff h. 1469, 366, olaffh. 1486, 392, 1487, 395, o. husko (p.o.huisko) 1490, 387, olaff huiskoy 1481, 378.
- Huittinen:** . . . orinemist de hvttis 1511, 363. Pitäjä.
- Hultti(ai)nen:** vxor hultiaynen (yläpit) 1511, 364. K. V. mk. 1546 hulttinen (Karkku, Kiurala), myös Kokemäellä.
- Humala (= nyk. Humaloja):** Hymalaby 1524, 415; luult. myös epäselvä de vmaelae 1505, 403.
- Humaliston niittu:** pratum homalistoia nittu 1492, 384.
- Huru:** olaff huru 1492, 384. K. V. mk. 1546 Punkalaition neljänneksessä Huittisissa ja Karkun Lielahdessa.
- Huovari:** houari de kalliala 1478, 370.
- Huute(h)enoja:** Laurens vngeri de vtenoya 1488, 383, de vutenoya 1490, 387, laurencius hutenoia 1516, 406, de hutehenoia 1500, 398.
- Hykä(i)nen, Hykäjä, Hykää, Hykäilä:** henric ykaenen 1481, 377, h. hykeynen, olaff h. 1490, 387, henric hykessenyoyka 1480, 373, h. hykaeia 1478, 370, 1479, 372, olaff hykae 1469, 365, 1511, 361 (Leikkuu), hikaeia 1524, 417, siluester hykaeyla 1524 (?), 420. — Tähän kuuluu luult. myös olaff kykiew (Hausenin lukutapa) 1486, 391, kirjoitusvirhe, p. o. hykien, vrt. kyndia = Kyntäjä. Nyk. Hykkö,
- Härmä:** ions olaffsson haerme 1511, 401, ions haerme, iohannes h. 1516, 406. Nyk. Härmä (Lousaja).
- Häti, Hätilä:** henric 1482, 378, h. haetilaest 1490, 387, marta haetila 1481, 377. Nyk. Hätilä (Vihattula).
- Iivari:** mergereta yffwar 1517, 411. Nyk. Iivari Laukula. Tilien nimi on Vehmaata.
- Ikoila:** eskel ikoila 1524, 416 (Vanhäkylä). Nyk. Ikola?
- Inki, Ingipoika Inkilä:** nicolaus ingj 1479, 372, 1516, 408, ola// i. 1511, 363 (Vihattula), thomas i. 1517, 413, nicolaus ynginpyoyka wihatwlast 1480, 374, n. ingilaen 1479, 371. — Vrt. myös pro henrico igne 1517, 412. Nyk. Inki.
- Inna:** nicolaus ynna 1488, 383, nicolaus ynna 1511, 364, 1516, 408. Nyk. Inna (talo Karkussa).
- Isäntä:** hennc ysenta 1511, 360 (Meskala).
- Isoi:** ysoy iohan koyala 1511, 402.

- Ja amala: bertollus jamalast 1480, 374. Nyk. Jaamala.
- Jaara: anders jara 1469, 365, anders iara 1511, 401, johan jara 1469, 365, 1511, 361, j. iara 1478, 370, 1481, 378, j. jaera 1486, 392, 1488, 391, 1490, 387, martj jara 1469, 366, marti j. 1479, 372, m. iara 1482, 378, nielis iær: 1524 (?), 419, pauj jara 1511, 361, peder iara 1481, 377, Petrus jara 1516, 406. Nyk. Jäärän kylä.
- Janakkala: Per michelsson aff ianackala 1511 (?), 363. K. V. mk. 1546 t. Kyrössä; tässä luult. pitäjä.
- Jarttu: iohan iartu 1524, 416, jons iartu 1524 (?), 419. Nyk. Jarttu. K. V. mk. 1546 myös Karkun Nohkuan kylässä.
- Jassila: iassilasth 1516, 405, iasselasth 1517, 412. K. V. mk. 1546 iassila (Rautajoen taloja).
- Jokinii tty: pratum jokinytty 1500, 397. Pelto Rautajoessa.
- Järveläinen: per iärfwelaeynen 1516, 405.
- Järvenpää (kylä): laruenpae 1524, 416. Nyk. Järvenpää.
- Kaali: johan kali 1479, 371, olaff kali 1481, 377, o. cali 1475. 368, 1482, 378, o. kalj 1517, 413.
- Kaari (Kaariainen?): iohan kar 1482, 378, johan kariey-nen 1511, 364. (Vrt. kuitenkin myös Kärä.)
- Kaarle(i): johan karolj 1469, 367 (Kalliala), Johannes karoli de viattula 1488, 383, lauri karoli viatulast 1490, 387, lauri karvli j vihattula 1500, 397, l. Karoli, l. karoli 1506, 403, l. kar: 1524, 418, laurencius karolj 1516, 405. Nyk. Kaarle (Vihattula).
- Kahimala, Kahimoi: henric kaymala 1469, 366, henric cahymalast 1487, 395, h. kaetturi kahimala 1488, 389, h. . . k. 1516, 408, nicolaus petri kahimala 1490, 387, n. persson kahimala 1516, 407, n. kahimala 1517, 413, nielis person kahymala 1511, 401, niels persson 1516, 406, peder de kahymala 1478, 369, p. kahimala 1479, 372. . . de kahimala 1478, 370. . . kaymalast 1480, 374, kahimala 1524, 418, henric kahymoy 1517, 410. K. V. mk. 1546 myös Eurassa Kahimoij. Nyk. Kahimala.
- Kalliala (Kallioia?), Kalleela, Kallila; Kallialan kappeli: ad capellam kalliala 1499, 376, 396, 1500, 397, capelle kalliala 1501, 398, c. Kalliala 1502, 398, 1502, 399, 1503, 398, c. Kalliala 1502, 396, 1504, 399, 1504(?), 400; ecclesie kalliala 1469, 364, 1478, 368, 1504, 402, 1511, 402, Ecclesie Calliala 1511, 401, Ecclesie k. 1511, 402, ab ecclesia kalliala 1501, 398; De qaterna kalliala 1511, 361, de granario kalliala 1479, 370; kylä: kalliala 1524, 418, De kalliala 1469, 367, 1511, 362 (kahdesti), de kalliala 1478, 369 (kolmasti), 1478, 370, 1482, 379, eskil i kalliala 1475, 368,

gunnar k. 1469, 367, gwnnarz kallialia 1516, 407, olaf thome kalliala 1469, 367; — Kalliola: capelle kalliola 1487, 385, de kalliola 1484, 379, nic/zs olaffsson kalliola 1482,378; — Kallela: kallelast 1487, 395, 1488, 391, 1490, 387, kallast 1490,387; — Kallila: de kallila 1478, 369, 1489, 383, De kallila 1490, 386, kallilast 1480, 374,1486, 393,1487, 395, ecclesie Callila 1482, 382, ecc/es/e kallila 1487, 393. K. V. mk. 1546 Kallela by. Nyk. Kalliala.

Kallilankorva: pratum callilakorff 1508, 399.

Kalloi, Kallo: kallo 1516, 409, eric kallo 1524, 417, johan k. 1479, 370,1487, 393, laurz laurisson kallio (p.o. kalloi) 1481, 377, lauri kalloy 1490, 387, mathias kallo, olaff k. 1524, 417. Nyk. Kallo.

Kaltilainen, Kaltinen: laurens kaldilaynen 1478, 369, l. kaldilayn 1479, 370, laurz kaltilaynen 1469, 366, l. kaldelaynen 1488, 390, olaff k. 1486, 391, o. kaltelaⁿ 1490, 387; eric kaltinen 1524(?), 419, laurz kaldinen 1481, 377, laurz k. 1481, 378. Huom. myös koltian (=kaltian) 1524 (?), 420. Nyk. Kaitila, kylä.

Kamppi: henrcz kampj sutarz 1469, 367, ingebori kampis (=Hausen kanpis) 1481, 378, per kampi 1517, 413. Nyk. Kamppi. K. V. mk. 1546 myös Karkun Lammintakana.

Kankoi: eric kangoy 1511, 401, 1516, 409, Eric k. 1518, 415, henrcz k. 1511, 401, henricus k. 1516, 406, henricus k. 1517, 411. K. V. mk. 1546 Kangoy (Kiikan kylä), myös Vesilahdessa.

Kanni, Kanninpoika: johan kannj 1469, 367, johan kanni koskenpaest 1486, 392, johan kanni koskenpae (Hausenilla kronni!) 1490, 383, ions kanne 1516, 407, 409, nicolaus kanni 1488, 390, petri kannj 1511, 363, johan kanninpoyka 1479,371, nicolaus kanninpoyka 1480, 374, olaff kanninpoyka 1475, 368.

Karhu: karw 1486, 392, henrcz karhu, h. karw 1511, 361, 1481, 376, henricas karhw 1482, 379, Henrczas karhu 1485, 382, jonis k. 1478, 368, laurenczas k. 1489, 383, l. karhw 1516, 405, 1517, 411, Laurens karhu 1489, 383, laurz k. 1486, 393, 1490, 386, lauri karhw 1487, 395, 1488, 390 (kahdesti), laurz karhv 1511, 402, olaff karhu 1524, 418, peder k. 1479, 370, 373,1488, 383, 1490, 387, p. karhw de nupala 1488, 391, Relicta harhu (tietysti oleva: karhu) 1487, 395, relictas henrici karhw 1488, 390. Nyk. nimi Innilä. Kerrotaan maaherran aikoinaan vastustaneen tämän komean nimen muuttamista. Mutta isäntä oli valitellut, että hänen lapsiaankin sanotaan karhun penikoiksi.

Karkku (pitäjä, tässä luult. kylä): de karko 1511, 364.

Kattilus: henric kattilus 1516, 407.

- Kaukoi**, **Kauko**: kavkoy 1475, 368, anders kawko 1469, 366, anders kaukoy 1479, 373, 1516, 407, Anders k. 1484, 382, A. kawkoy 1482 379, anders caukoy 1490. 388, anti kaukoy 1481, 377, henric k. 1487, 395, henric kawkoy 1490, 387, henricus cawkoy de rautaioki 1489, 383, johan kawko 1511, 363 (Rautajoki), ions kaukoy 1516, 410, iens kawkoy 1501, 398.
- Kaukoila**, **Kaukola** (Kaukala?): De kawkala 1511, 360, de kaukola 1479, 372, kawkoiia 1524, 418 (kylä), anti kaukola 1479, 371, wennj kaukulast 1480, 373. Nyk. Kaukola (kylä).
- Kauppamies**: olaff cauppames 1479, 372, o. kawpames 1480, 373 (Meskala), o. kaupames 1481, 378, 1486, 392, 1490, 386, o. kaupamies stormila 1524 (?), 420. Nimi esiintyy myös ruotsiksi käännettynä: olaff kōpman 1511, 359 (De meskala), o. kōpman 1511, 402, o. köpman 1516, 408.
- Kauppi**, **Kaupinpoika**: kaupj 1511, 360, 362, 363, kaupi 1511, 363, hannas caupi 1487, 396, henric cauppi rawtaioki 1488, 389, henr/c caupi 1490, 388, kapi vihayttula 1475, 368, k. yiattulast 1486, 393, kaupinpoysca 1475, 368, lauri caupinpoysca 1479, 371, kawpinpoyan laeski kimaeiaerwest 1480, 374. Nyk. Kauppi (Vataja). Tileissä 3 eri taloa.
- Keikoi** (Keikkoi?): ieppe keykoy 1518, 414, morten keykoy 1516, 405 .. . keykoy (kahdesti) 1524, 416. Nyk. Keikko.
- Kesti** (ks. myös *Gesti*): jaco marti kesti 1511, 401, kaupj kesti 1478, 370, morten keth 1516, 407. K. V. mk. 1546 kesti (Kiikanoja). Nyk. Kesti.
- Ketoila**: ketoilla 1524, 416 (kylä). K. V. mk. 1546 Ketoj (kylä). Nyk. Ketola.
- Ketturi**, **Kettoi** (= *Kättyri*, *Kättöi*): henric kaetturi kahimala 1488, 389, henric kattiin 1490, 387, ions kaettoy 1524, 418 (Kahimala).
- Kiikka** (Kiikas, Kiikast): kicka 1524, 417 (kylä), marti kika 1469, 365, kykas 1478, 370, 1480, 373, 1486, 392, 1511, 401 (kahdesti), kykast 1480, 374, kikast 1487, 394, 1488, 389, kykasth 1516, 405, 407, 408. Nyk. kappelin nimi.
- Kiikanoja**: de kikanoya 1478, 369 (kahdesti), de kykanoya 1490, 384. Nyk. Kiikanoja, Kiikan kyliä.
- Kiimajärvi**: kimejaeruj 1524, 417, kimaeiaerwest 1480, 374, De kimaeiaerwj 1469, 365, de kymaeiaerffuj 1482, 379, De kimaeiarfuj 1511, 360, i kymaeiarwy 1502, 398; cristin kymeiaerffui 1488, 388, peder henricsson kymaeiaerwi 1500, 397, johan siwko kymejaerffuj 1482, 379, j. siwkoy kymejaerffui 1483, 382. Nyk. Kiimajärvi.

- Kikkerä** (Kikkeri, Kikkirä), Kikkerilä, Kikkerälä: ikkara (pro kikkara)?, 359, ions kickera, i. kickerae 1516, 408, johan kikkirae 1469, 365, Johan kikkirae 1511, 359 (Meskala), margit k. 1469, 365, martinan kikkera (kikke) 1488, 389, nicolaus kikkera 1488, 391. olaff kyckerae 1516, 409, nicolaus kikkeren 1486, 391, n. kikkeren (Hausenin Kikkenen) 1487, 393, n. k. 1488, 388, johan kikkerz 1490, 387, margreta kikkerile 1481, 377, kickeraelse 1524 418 (kylä), j kykkaeraela 1500, 397. K. V. mk. 1546 Kickerla (kylä), kickerän; Kyrössä Kichkerä. Kylännimi kansankielessä Kikkela (<Kikkerlä).
- Kilpijoki** (Kilpi); iohan kilpi 1516, 409, j. kilpioki 1486, 392, ola/ffkilpiokj 1479, 371, De kilpjokj 1469, 365, 369, 1478 kilpiokj (kylä) 1524, 417. Nyk. Kilpijoki.
- Kimppa**: peder kimpe 1516, 407, per k. 1516, 409. Nyk. Kimppa.
- Kina(?)**: ola// kina 1511, 364.
- Kiusa, Kiusanpoika**: anna kiwse 1517, 412, johan kiwsa 1490, 388, a johanne kiwsa 1516, 408, iohannes kiwse 1517, 413, jons gener(is) kiwse 1517, 412, ions kiusa 1524, 418 (Rautajoki), laurens kiwsa (kahdesti), laurz k. 1469, 366, 1479, 371, 1488, 389, 1511, 363 (Rautaj.), olaff k. 1469, 367, 1511, 363; olaff kiwsanpoyca 1475, 368, Vielä Kiusamaa, pelto Rautajoessa.
- Kojala**: ysoy iohan koyala 1511, 402. K. V. mk. 1546 Kojolan (Karkku, „Pitkenkaro“). Nyk. Kojola.
- Koivu, Koivu(i)nen**: henrzc koywo 1469, 365, 1511, 360 (Nevo), h. koiwanen 1481, 378, ions koivinen 1524, 417. Nyk. Koivu (talo), Koivula (kylä).
- Kokko, Kokko, Kokkonpoika**: eric kockoy 1524, 417, johan kokko 1469, 365, iohan kokkoy 1481, 377, johan k. 1487, 394, 1496, 387, johannes kokkoy de kymaeriaerffuj 1482, 379, Johannes kockoy 1507, 399, nicolaus kokko 1511, 360, olaff kockoy 1524, 417, peder kokkoy 1478, 370, 1488, 389, 1490, 387, per kockoy 1516, 407, ioan kokkonpoyka 1480, 373. Nyk. Kokko.
- Komero, Komero la**: Komero 1524, 416 (kylä), laurz comero 1481, 378, 1. komero 1518, 415, lasse komeron 1482, 379, peoer komero 1482, 378, p. comero 1487, 395, p. komero 1488, 389, peder komero 1524, 416, laurz comerola, peoer comorola 1490, 387. Nyk. Komero (talo, kylä; viimeksim. kirjoissa Komerola).
- Korkki**: matheus korki 1524, 416. Nyk. Korkki.
- Korvalauri**: korffwa lauri 1487, 394.
- Koskelo, Koskeloinen**: laurz koskelo 1490, 387, 1524, 419.

- olaff koskelo 1481, 377, peder 1524, 419, thomas koskelo 1490, 387, thomas k. 1516, 408, olaff koskeloynen 1479, 371, o. koskeloynen 1487, 395, thomas koskeloynen 1479, 371. Nyk. Koskelo.
- K o s k e n p ä ä** (K o s k e n p ä ä l t ä , K o s k e n p ä ä s t , K o s k e n) : De koskenpae 1469, 366, 1511, 361, de koskenpae 1478, 370, de koskinpa 1511, 401, johan kanni koskenpaest 1486, 392, johan k. 1487, 395, j. koskinpaelthae 1480, 374, laurencius eskilli de koskepalta 1478, 369, johan koskenpae 1487, 395, 1490, 388, johan kos (= koskenpae) 1487, 395, lauri koskenpae 1479, 373, iohan oiaffsson kosken, lauri eskil kosken 1482, 378.
- K u h a** : gregorius kwha 1490, 387.
- K u i t t i** : thomas kuittij 1524, 419. K. V. mk. 1546 quitti Punkalaition neljänneksessä Huittisissa. Nyk. Kuitti.
- K u u s t o** : castrī kusto 1484, 380. Kuusiston linna.
- K u t a i n e n** , **K u t a l a i n e n** , **K u t a l a** : johan kutaynen 1469, 367, iohan kutanen 1481, 377, kutalaynen rawtaiokist 1486, 392, rauoyast 1487, 395, k. 1517, 410, kvtalain 1511, 402, henric k. kutalainen 1524, 418 (Rautajoki), 1524(?), 420, johan kutalaynen 1490, 387, j. kutalaynen 1511, 363, iohannes kutalaynen 1516, 408, madz kutalainen 1524, 419, nicolaus theodori de kutala 1488 383, olaff py de kutala 1511, 364. K. V. mk. 1546 Kutala (Karkun kylä). Nyk. Kutala.
- K u u k k a l a** : kukala 1524, 417 (kylä). Nyk. Kuakka, talo.
- K y h k y l ä i n e n** , **K y h k y n e n** : olaff kykkylaeynen 1480, 374, morten kyckylaeyn 1511, 401, olaff kyhkysen vaewj de lovsaialda 1478, 370, olaff kyhkönen 1479, 373.
- K y h y** : ex parte kyhy 1511, 361 (Lousaja). K. V. mk. 1546 kyhy (Lousaia).
- K y l ä** : ions kyle 1524, 417 (Nevo).
- K y l v ä j ä** (K y l v ä ä) : iohan kyluaeia 1500, 397, ions kylwäyā 1511, 402, i. kyhvaeyae 1516, 407, i. kylffwaeya, jons kylffwaeyae 1516, 408, lauri kyluaeiae 1524, 417; olaff kylue neywos (lue newois) 1487, 393. Hausenin lukutapa kylne ei ole äänneasun vuoksi mahdollinen. Nyk. Kylvää.
- K y n t ä j ä** : olaff kyndia seliilth 1469, 367, o. kyndaeya s. 1511, 364, o. kyndaeiae 1516, 409. K. V. mk. 1546, Kyndäyā (Karkku, Selkisby).
- K y r ö l ä i n e n** : anders kyrolaynen 1511, 360 (Meskala) gregorius kørolaynen 1487, 394, heming kørolaynen 1482, 379, h. køralaynen 1482, 382, h. køyrolaynen 1488, 391, marcus kørolaynen 1487, 394, 1490, 387, marcas kørølaeynen 1517, 413, nico-

laus kyrolaynen 1469, 365 (Leikkuu), n. kirjijlaeynen 1517, 411, (n)iclis kyrølaeynen 1524, 417 (Kiimajärvi), relicta korolaynen 1490, 387. K. V. mk. 1546 Kyrölän (Kikosteruiby, Kii-koisten]ärvi).

Kyöpeli (vrt. myös Gøble): køpil 1486, 393, 1487, 394, 1490, 388, kopil 1517, 413, køpel 1487, 394, henric køpil 1515, 403, 1516. 408, henric k., Henricus k. 1516, 404, Laurens kopel, 1482, 379, L. k., laurens k. 1484, 382, laurencius køpil 1517, 410, Lauri k. 1488, 390. K. V. mk. 1546 köpeli (Kalliala). Nyk. Ranta.

Käki: henric kaekj 1469, 365, 1511, 359 (Meskala), h. kaeky 1480, 374, h. kaeki 1481, 378, henric kaeki 1517, 412, henric kagi 1524, 416 (Marttila), ions kaki 1524, 417 (Oskurala), lauri kaekj 1469, 367 (Kalliala), 1488, 391, 1511, 362, l. kaeki 1487, 395, l. keki 1490, 387, olaff kaeki 1482, 378, 1486, 392, 1488, 390, 391, o. kaeky 1480, 373, olaff kaekj 1516, 408, 409, 1524, 418. Luult. kuuluu tähän vielä Hausenin: henric taky, p. o. kaky (lue Käki) 1481, 377. Nyk. Käki.

Kämänen (?): niclis kaemanen 1481, 378.

Kärä (Kärönen, Käröi): olaff kaerae 1469, 365 (Kilpijoki), o. kaerönen 1479, 370, olaff keroy 1524, 417 (Kiikka). K. V. mk. 1546 on mainittu keroij Karkun Pohjakylästä. Nyk. Kero, Kiikka.

Kökköi: olaff køckøy 1524, 417 (Kiikka).

Könsä (?): olaff kønsä (ex vemays) 1517, 411.

Laiha: olaff laiha 1482, 378.

Lampo (?): nicolaus lambo 1479, 372.

Lankinen: aruidas langinen (Vankimusjärvi), jons, niclis l. 1524, 416 (Leiniälä).

Lasoi: ions lasoy 1524, 417 (Nevo), 1524 (?), 420.

Laukula: laukula 1524, 416. Nyk. Laukula.

Leikkuu (Leikkuus, Leikkuust): De leyko 1469, 365, De l. (kahdesti) 1511, 361, leicku 1524, 417 (kylä), jacob leykos 1487, 393, iohan leykus 1481, 377, paul leykoss 1482, 379, peder andersson leykus 1488, 391, h... andersson leykust, johan jaera l. 1490, 387, jacob l. 1490, 386, paul leykost 1483, 382, jacob leyko 1480, 373, iacob leyku 1481, 376. Nyk. Leikkuu.

Leinilä, Leiniälä: leynilaest 1490, 387, lleynialae 1524, 416. Nyk. Leiniälä (kylä).

Lekö(?): cum insula lekö (nimi epäselvä, ehkä sama kuin Lieko-saari) 1479, 371.

Lempilä: testamentam domini thome de laempila 1504, 399. (= Lempäälä ?)

- Liekosaari: de insula lekosari 1488, 383, cum lekosari 1491, 384, lekosari 1511, 361. Nyk. Liekosaari
- Liitsoi, Liitsoila: olaff lizoy 1481, 377, lydszolasth 1516, 405, lydzoila 1524, 419 (kylä), eskel henricsson lydhzoila 1524(?), 419. Nyk. Liitsola, kansankielen Liittola.
- Liuha, Liuhanpoika, Liuhari, Liuhala: henric liffwa 1469, 365, h. liuha 1478, 369, 1481, 377, 1482, 378, henric liwha 1486, 392, iohan liwha 1481, 376, johan liwha 1486, 391, 1487, 394, 396, 1488, 391, 1490, 386, 388, liwha 1487, 394, knuth liwha 1480, 373, laurz 1. 1490, 388; - henric lywanpoyka, 1480, 374; — lliwhala 1524, 418 (kylä), henric livhala 1479, 371, olaff johan liwffari 1511, 360 (Kaukola), . . . liuhala 1524 (?), 420; — K. V. mk. 1546 Liuhala (kylä), Liuha (talo), myös Punkalaition nelj. Huittisissa, Karkun Mustanojalla ja Pirkkälässä. Nyk. Liuhala.
- Lohilauri: lohilauri 1486, 393, lohi lauri 1487, 396, Lsehi (= Lohi) lauri 1487, 395.
- Lousaja, Lousajalta, Lousaa: de lowsaja 1469, 367, de lousaia 1478, 369, de lowsaia 1491, 384, de Lowsaia, de lovsaiia 1506, 403, 1511, 401, De lowsaja 1511, 361 (kahdesti), llousaia 1524, 418, de lovsaiialda 1478, 370, in Iosa 1475, 368; — gertrvdh lowsaja 1469, 367, johan lowsaia, laurz 1. 1490, 387, laurens lowsaia 1486, 392, 1487, 395, laurz lowsaya 1469, 367, lauri lousaia 1479, 372, laurz lowsaia 1482, 379, 1488, 389, laurz 1. 1487, 383, olaff lousaia 1479, 371, olaff laurisson lowsaia 1490, 387, olaff 1. lowsa 1481, 377, iohan lousa 1481, 378, lauri lousa, 1482, 378; thomas laeyckj lowsa 1517, 410. Nyk. Lousaa (kirj. Lousaja).
- Lukkari (Klockkare): iacob Iwckarj 1515, 404, laurz lukkari 1480, 373, 1490, 387, 1. lukkari 1486, 393, lauri luccari 1488, 389, olaff luccari 1490, 388, peder Iuccari 1475, 368, 1488, 388, 1511, 362, peder Iuccari 1481, 378, 1486, 393, Petrus lukkari 1488, 383; — Huom. laurz clockkare 1479, 371, peoer clockkare 1478, 369, p. clockkare 1479, 371, johan clockkare 1511, 362, ions clockkare 1516, 407.
- Lummoiki: Lummoiki 1524, 415. Nyk. Lummaa (kirj. Lummaja).
- Luntoseppä: olaff londoseppae 1488, 390, londusaeppeae 1490, 387.
- Luukirves: ions lukirues 1524, 416 (Laukula). K. V. mk. 1546 Luukirves (Laukula), Lukirues (Eko). Nyk. Luukola.

Luupää: olaff lupae 1511, 364.

Lyöri: iohannes lørj 1516, 406, ions lørj 1511, 401, laurj lørj 1524, 418, olaff lori de kalliala 1478, 369, o. löry 1480, 373, olaff lori 1486, 393, 1487, 395, 1488, 390, 1490, 387, olaff löri 1511, 362. Nyk. Lyöri.

Läinä: Michel laeinae 1524, 419. K. V. mk. 1546 läinä (Lidzoila).

Läykki: martinus läyckj 1511, 402, nicolaus laewki 1487, 395, 1490, 386, n. lewky 1490, 388, n. laeyki 1516, 406, niclis laeykj 1511, 401, thomas aeijckj lowsa 1517, 410. K. V. mk. 1546 läycki (Rautajoki). Vieläkin on Läykki-niminen talo.

Maaka: olaff maka 1511, 363, olaus magha 1518, 414. K. V. mk. 1546 maka Keikyän neljänneksessä Huittisissa ja Hyynilän kylässä Karkussa. Luult. nyk. Maakala (Mouhijärvi).

Martinpoika: Ks. Nevan alta.

Marttila: Martila 1524, 416 (kylä), ericus martila 1490, 386, Ericus martilast 1487, 394, henric martila 1479, 372. Nyk. Marttila,

Matskap, Maskoi, Masko: johan matskap 1469, 365, 1511, 360 (Meskala), ions matzskap, laurj maskap 1517, 412, 1. m. 1516, 405, laurencius maskap 1516, 405, laurens mattskap 1487, 393, 1. masko 1486, 392, lauri matsko 1488, 389, 1490, 387, olaff matskoy 1490, 387, o. maskoj 1524, 418, o. maskoy 1524 (?), 420; peder matskap 1487, 394, p. masko 1488, 389, p. matskoy 1490, 386.

Meskala: de meskala 1479, 372, De meskala 1511, 359, Meskala 1524, 417, meskalast 1480, 373, 1486, 392, 1488, 389, 1490, 386, bzrgitta meskala 1469, 365, henrzc meskal 1511, 402, olaff henricsson meskala 1478, 370, o. meskaelast 1480, 373, olaff meskalast 1487, 394, o. henr/ci meskala, olafflaurisson m. 1490, 386, o. m. 1511, 402, o. . . . m. 1516, 407, peoer m. 1479, 372, p. meska: 1481, 377. Nyk. Meskala.

Metuinen (Metunen): hemingi metunen 1481, 376, heming m. 1487, 394, hemingum m. 1488, 383, hemingus metunen 1490, 387, henrzc metunen 1479, 371, h. metunen 1481, 377, 1482, 379, henric m. viattu 1490, 387, henrzc metuynen 1511, 362 (Ruoksamo), nicolaus m. 1469, 367, n. metunen 1479, 371, niclis metunen 1482, 378, niles metunen 1482, 379, nico/aus metuynen 1511, 363. K. V. mk. 1546 metus (Vihattula).

Miela(h)anniemi: de melannemj 1433, 383, Melahannemj 1524, 417. Nyk. Mielaanniemi.

Monnala: henric sutari monala 1469, 367, johan monnala 1488, 389.

- Mottinen:** olaff mottinen 1481, 378, olaus mottinen 1516, 405, olaff mottinen 1516, 409 (kahdesti), o. mottinen 1524, 418 (Kalliala). Nyk. Mottinen.
- Muuraaja:** henric muraya 1478, 370, 1479, 371, 373, 1481, 377, h. mwraia 1480, 374, Henric muraya 1485, 383, henric m. 1487, 395, 396, h. m. roysmalast 1488, 390, ions muraia 1524, 416 (Roismala), marti mvraia 1475, 368, martin muraya 1478, 369, marti m. 1478, 370, 1487, 395, m. muraia 1481, 378, m. mwraya 1516, 408. Vrt. nicolaus murator??; muratorj thome 1515, 403. K. V. mk. 1546 muraia (Marttila), myös Karkun Salmin kylässä ja Kokemäellä.
- Mylläri:** lauri myller 1469, 366, l. myllaeri 1480, 374.
- Neva, Nevo, Nevoi (Nevoinen):** olaff. . . neva 1487, 396, o. martipoyca newa 1499, 376, o.m. neva 1499, 397; De newo 1469, 365, 1511, 360, recoy neuolta 1482, 378, de newyos 1482 379, neyuoldh (pro neuoyldh) 1482, 382, neywos 1487, 393, newoyoldh 1487, 394, newo 1511, 360, Newoy 1524, 417, io-hannes newold 1511, 402, henric newo 1524, 418, 1524 (?), 420, olaff kylue neywos 1487, 393. Nyk. Nevo.
- Nirppi:** lauri nirpi 1500, 397.
- Nurkki:** niclis nurke 1524, 416 (Laukula). Nyk. Nurkki.
- Nuupala:** i nupala 1478, 368, de nupala 1478, 369, 1488, 391, De n. 1490, 386, De nwpala 1511, 361, Nubala 1524, 418, nupalast 1487, 395, peder nupala 1482, 378. Nyk. Nuupala.
- Näntöi:** lasse nendoy 1511, 401, l. nendoy 1516, 407, lauri naendøy 1504, 399, laurj nendoy 1516, 405, lauri naendøy 1517, 412, martin naentøy 1524, 417. Nyk. Näntölä, Näntö, kylän- ja talon-nimi.
- Oja:** pawl oyalth 1480, 374, lauri oia (oiaⁿ) 1482, 378.
- Ojansuu:** laurens oyansu 1486, 392, lauri oiansu 1481, 377, lauri oyansw 1488, 388, lauri oyansu 1490, 388, mattis oiansu, 1524 (?), 419, Oiansu 1524, 416 (kylä). Nyk. Ojansuu.
- Oksijoki:** lauri oxijochen 1475, 368, martha oxieoesthe 1480, 374.
- Oksaniemi (Oksiniemi):** De oxanemj 1511, 362, henric oxnemist 1487, 395, lauri oxenemj 1490, 388, laurj oxinemj 1516, 407, marta oxinemj 1479, 371, m. oxnenist 1486, 393, m. oxnemist 1487, 395. K. V. mk. 1546 Oxiniemi (talo: häti, vrt. ylemp.)
- Oriniemi:** orinemist de hvttis 1511, 363. Nyk. Oriniemi.
- Oskura, Oskurala, Oskurla:** henric oskura 1479, 371,

- olaff vskura 1469, 365, Oskurala 1524, 417 (kylä), hemingh
oskurla 1524 (?), 420, iacob . . . oskurla 1516, 409.
- Paasi, Paasia, Pääsiäinen: laurz pasj 1511, 363, mattis
pasia 1482, 382, 1511, 401, mattias pasyannen (p. o. pasyaynen)
1504, 399. K. V. mk. 1546 pasia (Nevolla).
- Paavi: pawj 1469, 366, henrzc pauj 1524, 417, peder pauj 1479,
370, p. paui 1481, 377, p. pawi 1488, 391, Peder p. 1490, 388.
Nyk. Paavi.
- Pappi, Papinpoika: laurencius pappj, laurencij p. (procon-
sulis vlsbydensis) 1511, 402, laurz p. 1469, 366, 1511, 363, l.
pappi soynilast 1490, 387, lauri p. 1511, 364 (kahdesti) laurj p
1516, 409, l. pappj 1518, 414, nicolaus pappi soynilast 1486,
392, 1487, 396, n. p. 1490, 387; — henrzc papinpoika 1511; 364.
- Parko: laurenczo parcho 1482, 378, Laurenczo parko 1484, 379.
K. V. mk. 1546 parkoij, talo Karkunkylässä Karkussa.
- Patu: laurz patu 1487, 394, laurz p. 1487, 396, laurz patu 1490,
387. K. V. mk. 1546 patun (Kiikan Stormilassa).
- Pehu: olauus pehw 1517, 413, olaus p. 1518, 414. K. V. mk.
1546 pehu Punkalaition nelj. Huittisissa ja Pirkkalassa.
- Penni, Penninen, Penniäinen: Laurz pennj 1511, 362,
laurz penninen 1481, 377, peder penninen 1490, 388, 1524, 418,
peder pennien 1486, 392, p. penneynen (Hausenin pereneynen)
1488, 390, p. pennineynen 1487, 395.
- Peukalo: ions peukala 1516, 409, iohannes peukala, 1516, 406
(Hausenin penikala!) K. V. mk. 1546 peukalo (Ruoksamo).
Taloa ei ole enää, mutta esim. nimi Peukalomäki (Tyrväänkylä).
- Piranan: henrzc piranen 1524, 418. Nyk. Piranen.
- Pisu: iacob pisw 1500, 398, 1516, 406, iacob . . . p. 1511, 401,
laurencius p. 1516, 406, laurz p. 1492, 384, 1511, 401, l. pysw
1500, 397.
- Piuru: piwru 1479, 371, Ericus piwre 1517, 410, eric biuru 1524,
418, henrzc piwro 1469, 367, 1511, 361, h. piuru 1481, 377, Hen-
ricas piwro 1488, 383, pro henrico piwro 1487, 395, johan p.
1488, 390, 1490, 387, micael p. 1487, 395, peder biuru 1524, 418
(Nuupala), relictica micaelzs piwro 1488, 389. K. V. mk. 1546
biuru (Nuupala).
- Pohja(i)nen, Pohjalainen: olaff filius poyaynen 1469,
367, olaff poyaynen 1511, 362, peder pohianen rautawst 1487,
395, p. poyaynen (Hausenin: poynenen!) 1487, 396, p. pohianen
1490, 387, Anders pohialaynen 1483, 382, anders pohyalaynen
1511, 364 (reun.), 1517, 413, a. poyalayn 1511, 402, andreas

- poylaynen 1506, 403, Andris pohialaynen 1482, 379, anti pohialaynen 1490, 387, johan pohyalaynen 1515, 410, ioan pohyalaynen 1517, 410, iohannes pohyalaynen 1516, 405, ions p. 1516, 407, olaff pohyalaynen 1511, 364, olaui pohyalaynen 1517, 413, olaas poialaynen 1506, 403, p olaas poia/aanen 1504, 399 peder pohialaynen 1486, 392, petri poyhalaynen 1504, 399, osti poyalayn 1478, 369, o. poyalayn 1479, 372. Nyk. Pohjala.
- Polpoi: iohannes polpoy 1518, 415. K. V. mk. 1546 polpoj (Jaamala).
- Pontainen, Ponto, Pontolainen: lauri pondaynen 1482, 378, 1. pondo 1475, 368, laurj pondo 1516, 407, henric pondulaynen 1487, 395, h. pondulaynen 1487, 396, lauri pondolayn 1479, 371, 1. pondulaynen roysmalast 1486, 393. K. V. mk. 1546 pondula. Nyk. Ponto.
- Poukka: olaff poucka 1524, 416 (Vanhakylä).
- Poussa: johan posa 1490, 387, mathias poussa 1524, 418, mattzs p. 1524 (?), 420. Nyk. Poussa.
- Pukki (Bukki): peær pucki 1524, 416 - Bukki. Nyk. Pukki.
- Punkalaitio: de pungalayttu (=pungalaitiu, -tio) 1511, 364.
- Pursi, Pursiainen: iohannis pursj 1517, 412, ions parsiainen 1524, 416 (Vanhakylä).
- Pyy: olaff py de kutala 1511, 364.
- Päläinen: paelainen 1524, 416. Nyk. Palanen.
- Raukoi, Rauko, Raukoinen (Raukos, Raukost): filii de rawko 1482, 379, de raykoy 1511, 402, Raukoy 1524, 417 (kylä), ericas rawkoy 1488, 389, Jacob . . . Rawkoy 1506, 403, ex parte laurencii raukoy 1516, 406 laurens rawko 1490, 386, laurz r. 1469, 364, 1. rawkoy 1481, 376, laurz rawko 1511, 359, olaff rawkoy 1481, 377, o. raukoy 1488, 391, olaff rauko 1490, 386, o. Raukoy 1516, 407, laurj raukoynen 1517, 412, uxor laurencij raukos 1482, 379, eric . . . raukost 1486, 391, henric . . . Raukosth 1517, 412, Laurenczas rawkost 1482, 382 (kahdesti), lauri rawkost 1487, 393, lauri raukosth, olaff . . . Raukosth 1516, 408. Nyk. Rauko (kirjain Raukko).
- Rautajoki, Rautava, Rautoja: Rautaiokj 1524, 418 (kylä), De rawtajokj 1511, 363, sucari de ravtaioki 1475, 368, de rawtajoki 1487, 396, de rautaioki 1489, 383, kutalaynen rawt-iokist 1486, 392, henric cauppi rawtaioki 1488, 389, ragnildh rawtaiokj 1469, 367; rautawst, anti rautawast 1487, 395; kuta=laynen rauoyast (nimi vähän epäselvä) 1487, 395. Nyk. Rautajoki (kansankielessä myös Rautee).

- Rautajärvi:** Rautaiaeruj 1524, 418 (kylä), peder raetaiaerffui 1488, 389.
- Rentso** (Räntsö): olaff rendzo 1511, 364. K. V. mk. 1546 on Vesilahden Korpiniemestä mainittu rendzel, rendzele.
- Reviluhta:** pratum raeffuilucta 1485, 382, 1487, 396.
- Riisikka:** lauri risicka 1524, 416 (Eko), lauri r. 1524, 415 (Hymalaby), michel r. 1524, 416 (Vanhakylä). Nyk. Riisikka (Eko).
- Rikainen:** olaff tauraynen rikaysis 1511, 301. K. V. mk. 1546 kylä Karkussa (Rikais). Nyk. Rikainen.
- Ritari:** anders riddar 1469, 365, 1486, 391, a. riddari 1480, 373, Andreas riddar 1491, 384, anti riddari 1475, 367, andi ridari 1479, 371, a. ridari 1481, 376, anti riddari 1481, 377, a. riddar 1487, 394, iacob ridar 1524, 418, lauri ridder 1516, 408, marti riddar 1469, 365, 1486, 391, m. riddari 1478, 370, m. r. viliakala 1499, 397, m. riddari v. 1487, 396, m. ridari 1479, 372, m. riddari 1481, 378, m. riddari 1487, 393, martinus riddar 1488, 390, martinus riddar 1511, 360, ridder 1517, 412. Nyk. Ritala.
- Roikka:** henric roicka 1524, 416. Nyk. Roikka.
- Roismala:** prope roysmala 1485, 382, Roismala 1524, 416 (kylä), de roysmala 1487, 383, ex Roysmala 1517, 413, (vana gudmundil) roysmalast 1482, 379, (vana gadmundil) roysmalast 1482, 382, roysmalast 1486, 393, 1488, 390, 391, 1490, 388, røysmolast (røysmalast?) 1487, 394, roymalast 1487, 396; eric Roismala 1506, 403, Eric Roysmala 1517, 412, lauri rosmala 1478, 369, olaff roysmala 1479, 371. Nyk. Roismala.
- Rossi:** eric ross 1524 (?), 419. K. V. mk. 1546 rossi (Karkku, Kalloby).
- Rukko:** sakalan kaupj rukko 1469, 366, (Koskenpää?), olaff rucko, 1511, 401, o. r., olauj r. 1516, 407, 408, o. Rucko 1516, 409, olai rucko 1517, 413. Olai on omantomuoto.
- Ruohohauta:** Rohauda 1524, 418 (kylä), olaff rohavta 1475, 368, olaff olaffsson rohauta 1479, 372, olaff, r. 1482, 378, o. r., olaff rohuhauta 1469, 393, olaff rohonhauta 1490, 384, olaff rohohauta 1490, 387, o. rohauta 1516, 408, olaus r. 1518, 414. K. V. mk. 1546 rohauten. Ruohauta, pelto Kallialassa.
- Ruoksama, Ruoksamalt, Ruoksamala, Ruoksamalast, Ruoksamoi:** lauri roxema, roxma 1481, 378, olaff roxema 1481, 377, recoy roxma 1481, 378; — lauri jacobsson roximaldh 1480, 373, Roxemalth 1515, 404, 410, roxemalth 1516, 405, 409, gregorius roxemala 1483, 382, gregorius roxmala 1482, 379, roxemalast 1488, 390, 1490, 386, 387 (kahdesti),

- roxmalast 1486, 392, 1485, 395 (kahdesti), 1487 396 (kahdesti), roxmolast 1488, 390, Roxemoy 1524, 418 (kylä), de roxamoy 1478, 369, De roxamoy 1511, 362, olaff Yecus (recoi?) roxemon 1479, 371. Nyk. Ruoksamo.
- Ruotsila: koosti rodzila 1478, 370, olaff . . . Rodzila 1516, 407. Nyk. Raotsila (kansankielen Ruattila).
- Roaela (Ruonala?): Rosela (oik. Roala) 1524, 418 (kylä).
- Rymävuori: Rymaevorj 1524, 416 (kylä).
- Ryypä: Ryypä 1514(?), 420. K. V. mk. 1546 myös Kyröstä ryypä. Nyk. Ryypä.
- Rätäjärvi: ks. Rautajärvi; vrt, rätä K. V. mk. 1546 Karkun Lammintakana.
- Saastamala: in sastamalam (-lam?) 1487, 396.
- Sakalainen, Sakala: sakalaynen 1475, 368, eriks. 1480, 374, ericas sakalaynen 1488, 389, 391, 1516, 406, eric 1490, 387, Eric s. 1516, 407; Sakalan kaupj rukko 1469, 366.
- Salli: henric sallj 1517, 412. Nyk. Salli.
- Sammanjoki: Simon staffansson sammaniochi 1524(?), 419. K. V. mk. 1546 Samanioki. Nyk, Sammaljoki.
- Sarkki: laurencij sarckj 1518, 414, lauri sarkj 1511, 364. K. V. mk. 1546 sarcki, t. Punkalaition neljänneksessä Huittisissa, myös Kyrössä ja Pirkkalassa.
- Sarkoi, Sarkoinen: nico/aas sarkoy 1490, 387, n. sarcoynen 1488, 390, paulus sarkoynen 1517, 410. Nyk. Sarkanen.
- Sarko (i) la, Sarkolast: de sarkola 1484, 382, 1511, 363, 364 (kahdesti), de sarcoyla 1508, 399, olaus . . . sarcoyla 1506, 403, bertollus sarcoyla 1504, 399, sarkulast 1482, 379. Nyk. Sarkola, kylä.
- Satimus: lauri satimus 1469, 366, 1. satimns 1524, 416, laur s. 1524(?), 419. Nyk. Satimus.
- Savinie mi: johan de savinemj 1488, 383 (kylä). K. V. mk. 1546 saunie mi Karkun Pakkalan kylästä.
- Selki: seliilth 1469, 367, 1511, 364. K. V. mk. 1546 Selkisby; nyk. Selkee.
- Seppä: olaff saeppe equost 1482, 379, O. seppae e. 1487, 383 ions seppae 1524, 417 (Oskufila), ions seppae koltian 1524,(?), 420.
- Siukoi, Siuko: henrzc siwkoy 1483, 382, henrzc s. 1517, 412, (h)enrzc sivkoy 1524, 417, johan siwko 1469, 365, j.s. kymejaerffuj 1482, 379, 1486, 392, 1487, 393, i. siukoy 1481, 377, johan siwkoy kymejaerffui, j.s. 1488, 391, 1490, 387, 1516, 409, iohan siwkoy 1483, 382, ions siwkoy 1511, 401, 1516, 406, 1517, 412, . . ns

sivkoy 1524, 417 (Kiimajärvi), sigfred siwkoy 1483, 382, Sigfrid s. 1516, 409. Nyk. Siuko. K. V. mk. 1346 siukoiij (myös Lidzoila).

Skinnari, Skinnarla: anders skinnan 1517, 407, hannus skinnar 1486, 391, 1488, 388, hannus sk. 1487, 394, hannus skinnar 1488, 390, hannus skinnan 1490, 386, hannus skinnari 1511, 360 (Kaukola), henric skinnar 1488, 389, henne sk. 1490, 387, henrici skinnan 1517, 411, mathis sk. 1480, 373, mattzs skinnar 1490, 389, m. skinnan 1511, 401, m. skinnare 1516, 406, thomas skinnan 1524, 416 (Laukula), th. skinnare 1524, 417, . . i skinnarla 1516, Nyk. Kinnala.

Skona(?): olaffskona 1488, 391, 1516, 408.

Skyttä: michel skyttae 1524, 415 (Lummojoki). Nyk. Kyttä.

Soini, Soininpoika Soinila, Soinilast: pro soinj 1486, 391, Eric soynj 1516, 409, 1518, 414, eric soyni 1524, 417, henric s. 1486, 393, 1487, 395, 396, henrzc soynj 1479, 371, h. soyni 1507, 399, laurz soynj 1479, 371, laurz soyni 1481, 377, 1488, 390, laurz s. 1487, 395, laurz syoni (= soyni) 1490, 387, laurj soynj 1516, 404, olaff soynj 1517, 413, olaff soyni, peder s. 1524, 417 (Soinila), heyni soyninpoyca 1475, 368; — henrzc sonila, nic/zs soynila 1481, 377, laurens de s, 1478, 369, Soinila 1524, 417, olaff. . . soynila 1516, 407, 1524(?), 419, soynilast 1486, 392, 1487, 396, 1490, 387, nico/aas swenilast 1480, 373. Nyk. Soinila (kylä), Soini (talo).

Solla: Oleff solla 1524, 419. K. V. mk. 1546 solla (Lidzoila ja Loimaalla), Kyrössä sollo. Nyk. Solia (Liitsola).

Sontiainen, Sontinen: olaffsondiaynen 1488, 388, olaff sontiaynen 1469, 365, olaus sontyaynen 1517, 413, o. sondinen 1481, 377.

Sotka: nicolaus sotka 1490, 386, niels s, 1517, 412, nic/zs s. 1524, 416 (Laukula). Nyk. Sotka.

Soukoi: Soukoy 1524, 415 (kylä). Nyk. Souko.

Spannipää: spannjpae 1518, 415.

Stormi, Stormiia: hannas stormj 1511, 359, lauri stormi 1469, 364, laurens stormj 1487, 394, mattzs stormi 1469, 365, matti st. 1479, 370, mati stormi 1481, 377, olaff st. 1490, 388, laurz persson stormila 1481, 376, Stormila 1524, 417, 420 (kylä). Vrt. Tormila. K. V. mk. 1546 Stormila kylännimenä sekä Tyrväässä, nyk. (S)torminkylä, että Kiikassa, nyk. Tormila.

Suikki: iohan swick 1524, 416 (Lummojoki). K. V. mk. 1546 suijeki (Lumoioki). Suikki-niminen talo on vielä Karkussa.

Sukari: sucarz de ravtaioiki 1475, 368. K. V. mk. sukara, Kokem.

- Suomalainen:** somalaynen 1475, 367, Somalaynen anna 1487, 395, henric somalaynnen 1501, 398, henric somalaynen 1504, 399, henric somalaynen 1511, 401, 1516, 409 (kahdesti), henricus somalazyn 1511, 402, h. somalaynen 1516, 406, iohans 1511, 360 (Kaukola), j. somalaynen 1516, 404, iohannes somalaynen 1516, 409, ions somalainen 1524, 418, laurencius somalaynen 1492, 384, laurencius somalaynen 1487, 396, laurens somelayn 1478, 369, l. somalaynen 1486, 392, 1487, 394, 1488, 388, 1490, 387, lauri somalaynen 1469, 365 (Leikkuu?), l. somelayn 1479, 372, l. somalaynen 1480, 374, l. somalayn 1481, 376, lauri somalaynen 1488, 388, 1511, 360, lauri somalaynen 1490, 386, olaus somalayn 1511, 402, olaff somalaynen 1516, 408, o. somalaynen 1516, 409. K. V. mk. 1546 somelan (Kaukola).
- Susi:** henric swsi 1480, 374, lauri susj 1511, 362 (Oksiniemi).
- Suurisilmä:** olaff surilmae, o. surisilmae orinemist 1511, 363, o. swrisilmae 1516, 409.
- Suutari:** hnnric sutari monala 1469, 367, h. sutari 1511, 362, h. kampj sutari 1469, 367, iacob sutar 1524, 419 (Liitsola); myös latinaisella nimellä iacob sutor 1524(?), 419.
- Syrikki(?):** peder olaff sson syrik (syreck?) 1488, 389.
- Ta(a)li (Kaali?):** martinas tali roysmalast 1488, 391.
- Tala:** tala 1506, 403, Tala 1524, 417 (kylä), nielis tala 1481, 376, 1487, 396, 1499, 376, 397, nicolaus tala 1469, 364, 1479, 372, 1488, 389, 1511, 402, 408, n. thala 1480, 374, 1487, 393, 1489, 383, 1490, 386, n. dal 1518, 414, niels tala 1516, 408. K. V. mk. 1546 Talala (kylä), tala (talo); viimeksimainittu myös Punkalaition neljänneksessä Huittisissa. Nyk. Tala (Kiikka).
- Talainen:** marcus talainen 1524, 419 (Liitsola). Nyk. Talala.
- Taloinen:** olaff taloynen 1518, 414, olaff taloynen 1524, 416 (Leiniälä).
- Tapio:** ions tapio 1524, 417 (Stormila), laurenst. 1479, 370, 1486, 392, 1487, 394, lauri t. 1482, 378, 1506, 403, 1524, 417 (Tyrvää), Lauri t. 1487, 383, lauri t. 1488, 389, laurj t. 1516, 408. Nyk. Tapiola (kansankielen Tapiala, kylä).
- Tapsi:** peder tapsi 1524, 416 (Vanhakylä).
- Tarolainen:** marcas tarolaynen 1524(?), 419. Todennäk. sama nimi kuin Talainen (vrt. Taloinen).
- Tartti, Tarttilainen:** olaff tarti 1482, 378, tartilaynen 1487, 393, katerina tartilaynen 1488, 391, olaff tartilayn 1478, 369, o. tartilayn 1479, 371, 373, olaff tartilaynen 1487,

- 396, thartilaynen 1511, 363. K. V. mk. 1546 tarttila (Vihattula).
- Tassari: tassari 1469, 367, 1475, 368, tassari 1482, 378, 1486, 393, tassarij 1517, 413, henric t. 1524, 418, (Kalliala), olaff tassari de kalliala 1478, 369, olaffl. 1479, 371, olaff tassari 1481, 376, 1511, 362, olaff t. 1488, 390, 1490, 386, 387. NyL Tassari.
- Taura, Taurainen: iohannes taura 1516, 406, olaff tauraynen 4511, 364, o. tauraynen rikaysis 1511, 401. K. V. mk. 1546 tauran Rikaisten kylässä Karkussa, tauranen Haapaniemessä Karkussa, taura Vesilahdessa.
- Teininpoika: olaus teyninpoika 1516, 405, olaff t. 1517, 412, olaff t. 1524, 416 (Laukula). Nyk. Teinilä.
- Tervahauta: agrum dictum terffwahaudhan pelto 1517, 411.
- Teukku, Teukkula: eric teukku 1479, 370, 372, e. teuku 1481, 378, eric tewku 1516, 409, ericus t. 1488, 389, henric teukku 1479, 370, 1481, 377, h. tewku, h. tew. 1486, 391, henric tewkw 1487, 394, h. tewku 1488, 388, henne tewku 1490, 387, henricus olai tekvv 1511, 402, olaff tewku 1490, 387; — erik tiaukwlast 1480, 373, henric teukulan 1516, 409. K. V. mk. teukku (Uivin kylä), myös Kosken kylässä Karkussa. Nyk. Teukkula, kylä Kiikassa, Teukku, talo Nuupalassa.
- Tiainen: tiaynen 1479, 371, peder tyaynen (newoyoldh) 1487, 394.
- Tiisa: tisa 1511, 364. K. V. mk. 1546 tijsa Karkun Saikkalassa. (Sarkolan neljänestä). Nyk. Tiisala.
- Tittiä: niclis tittje 1481. 378.
- Tokkijärvi: de tokkiaerffuj 1488, 390. Nyk. Tottijärvi (Vesilahtea).
- Tormila (Tornila, Torni): lauri persson tormilast 1479, 370, l. pederesson (vluila?) torniilast 1480, 373; henric . . . torniss 1524(?), 419. = Stormila. Stormi, n m:n asemesta perustunee kirjoitusvirheeseen.
- Tuina: tuyna 1475, 367, laurencius tuwina 1516, 407, laurj twina 1516, 408, olaff tuyna 1469, 365, 1511, 359, o. tuina 1479, 370, 1481, 377, olaff twina 1488. 389, o. twina 1490, 386, olaff tuina 1511, 402, 1516, 407, olaas t. 1517, 411, olaff twina 1524, 417. K. V. mk. 1546 tuijna, talo Kiikanojalla. Nyk. Tuina.
- Tuisku(?): thomas toske (jollei tvske) 1486, 393. K. V. mk. 1546 talo Karkun Rymän kylässä, Lempäälässä ja Kokemäellä.
- Tuju: Henric tuiu 1524, 419. K. V. mk. 1546 tuiju (Lidzoila).
- Tyrväjä, Tyrvää, Tyrvääst, Tyrväinen(?), Tyrväntä: de tyruae 1469, 366, de tyrwae 1500, 398, de tyrweya,

- de tyrwea 1478, 369, de tyrwaeiae 1500, 1501, 398, henric andersson tyruet 1480, 373, vaehae jaco tyrffueste 1482, 382, jacob . . . tyrffuest 1487, 394, Jacob tyrwa 1507, 399, tyrffwesth 1517, 413; huom. olaff andersson tyrus 1490, 387, o. a. tyrs d 1488, 389; cauppii tyrffuen 1486, 392, Kauppi tørwaen 1482, 379, tøruiis 1524, 416 (kylä); de tyrffuende 1482, 378, 1487, 383, de tyruende 1488, 388, 389, de tyuende 1490, 384, de tyrwende 1492, 384, johan eskilli tyruendia 1488, 388, henric andersson tyruende 1488, 389.
- K. V. mk. 1546 Tyrfuesby. Nyk. Tyrväänkylä, pit. Tyrvää.
- U l v i, U l v i n k y l ä, U l v i l a: in vluj 1479, 370, henric vlui 1486, 392, h. vlffui 1487, 394, lauri vluj 1469, 8366, henric hewka vluila 1488, 389, henric laurisson vluila 1490, 387, vluilast 1490, 387, henric laurisson vluinkyla 1481, 378, Vlvinkylae 1524, 417. Nyk. Ulvi.
- U n k e r i: henric vngeri 1479, 371, henric vngerj de newyos 1482, 379, h. vngeri neyuoldh 1482, 382, h. vnger 1511, 360, h. vngeri 1516, 401, henric vngerj vihattula 1515, 410, h. v. vihattulan 1511, 405, h. v. 1516, 406, 1518, 414, h. vngeri 1517, 411, laurens vngeri 1486, 392, Laurens vngeri de vtenoya 1488, 383, lauri v. 1479, 372, lauri vngeri- 1482, 378, l. vnger 1511, 361, laurj vngerj 1516, 406, mathias vngeri 1524, 419, olaffvngeri 1479, 372, o. vngeri 1482, 378, olaff v. viattulast 1487, 396, o. vngeri 1488, 388, o. vngeri 1490, 388, Vngeri 1524, 418. Nyk. Unkeri, Unkela.
- U o s s o i. U o s s o: olaff ossu 1490, 387, Olauas ozoy de lovsaiä 1511, 401, olaus osso 1516, 406, olaff osso 1517, 413, olaffossoy 1524, 418 (Lousaa). K. V. mk. 1546 ossoij (Lousaja); myös Karkussa (Kauniaisissa). Säilynyt vielä mäen nimessä: Uossonmäki.
- U u s i k y l ä: Vsikyla 1524, 416 (kylä). Nyk. Uusikylä.
- V a h t o: martinus vakto 1511, 359 (Meskala).
- V a k k a l a i n e n, V a k k a i n e n: vakkalaynen 1486, 392, 1487, 393, 1488, 391, nico/aas v. 1490, 387, n. vakkaynen 1511, 361. Nyk. Vakkala, kylännimi Kiikassa.
- V a k o i n e n: eskil vakoynen 1469, 367, 1511, 362, Eskil vakoynen 1516, 410, henric vacoynen 1481, 377, h. vacoynen 1486, 392, henric. 1488, 390, 391, niclis vakoynen 1524, 418 (Kalliala) nico/aas ixater vakoynen 1511, 362, olaus . . . wakoynen lydszolasth 1516, 405. K. V. mk. 1546 vakon (Kalliala).
- V a n h a G u d m u n d: ks. Roismala.
- V a n h a k y l ä: Vanhakyla 1524, 416 (kylä). Nyk. Vanhakylä.
- V a n k i m u s j ä r v i: Vankimusiäruj 1524, 416, Vankimusiäruj 1524 (?), 419. Nyk. Vankimusjärvi.

- V a r i:** johan varg 1490, 388, ions varj 1524, 416 (Laukula), marti varghi 1481, 376, m. varg 1486, 392, 1511, 362 (reun), cum martino varg 1482, 379, martinus v. 1487, 383, 1488, 390, Martinus v. 1490, 384, olaff vargi 1479, 373, olaff wargi 1480, 374, olaff vargh 1482, 378, olaff varg 1488, 390, 1490, 387, olaus wargh 1518, 414.
- V a r i l a:** Varila 1524, 416 (kylä). Nyk. Varila. Yhtenä kylän talona on mainittu dionisias, joka on nyk. Iisa.
- V a r s i:** peder varsj 1524 (?), 419, peder v. 1524, 416 (Vanhakylä). Nyk. Varsi.
- V a t e r i:** henric vaterj 1524 (?), 420. K. V. mk. 1546 vaderi (Nuupala). Nyk. kansankielen Vareri.
- V a t i s u u** (ks. myös **F a t i s u u**): johan vathisu 1479, 371.
- V e h m a s, V e h m a a s t, V e h m a i n e n (V e h m a i s):** De vehmass 1490, 386, ex vehemas 1516, 405, ingiborgh ex vehe 1516, 409, ingeborgh ex vehemas 1517, 411, willi wemast, wemast 1480, 374, vehemast 1487, 394, vehmast, vehemast 1490, 387, Vemo 1524, 416 (kylä), olaff andersson vehamas 1479, 372, ions . . . vemas 1511, 401, 1516, 406, De vemays 1469, 366, ex vemays 1517, 411, johan henricsson vemays 1469, 366. K. V. mk. 1546 Vehemais by. Nyk. Vehmaa.
- V e r ä (j) ä n s u u p e l t o:** vaerenswpaelto 1484, 379 (Kalliala).
- V e t k u r a, V e t k u r i, V e t k u r i n p o i k a:** vetkura (Hausenin vetkua) 1511, 361, johan vetkura 1469, 367, j. vethkuri 1478, 370, j. vetkuri 1490, 388, iohannes vetkurj 1516, 406, laurencij v. 1517, 410, lauri vethkuri 1479, 372, lauri vetkuri 1481, 377, 1490, 388, olaff vethkuri 1479, 371, 372, o. wsetkuri 1480, 374, o. vetkuri 1482, 378, o. vetkurinpoyca 1475, 368. Kenties sama kuin Väkkäri, jota taloa ei enää nykyisin ole.
- V i h a t t u, V i h a t t u l a:** niclis olaffsson vehayttu 1475, 368, thomas vihattu 1479, 372, Vihattula 1524, 418, de vihattula 1479, 372 (kahdesti), De vihattula 1511, 362, de vihattula 1511, 363, de viattula 1487, 396, 1488, 383, 389, ex vihattula 1511, 363, 1516, 405, j vihattula 1500, 397, wihatwlast 1480, 374, viattulast 1486, 392, 393, 1487, 396, 1490, 387, 388, 1511, 363, vihattulastha 1517, 411, viatulast 1490, 387; — henric . . . vihattula 1517, 411, caupi viattula 1482, 378, Cauppi v. 1488, 388, 1490, 386, marcus wihayttulan 1516, 408, marcas wihattula 1516, 409, olaus vihattula 1516, 405, o. jacobi vihattulan 1517, 411, thomas . . . vihattula 1517, 410, vihattulan, wihattulan 1516, 405. Nyk. Vihattula.

- Viljakkala:** Viliakala 1524, 418 (kylä), anders de viliakala 1478, 369, Anders viliakala 1488, 388, 390, anders v. 1490, 386, marthen wiliakalast 1480, 373, marti vilikala 1479, 372, m. riddari viliakkala 1487, 396, m. riddari v. 1499, 376, 397, m. r. v., martinus viliakala 1488, 389, marti v. 1490, 386. Nimi kadonnut; nyk. Ritala.
- Villi:** villi 1479, 372, 1480, 374, 1481, 377, 1490, 387, iohannes ville 1517, 411, ions willj 1511, 401. jons wille 1516, 406, nicolaus villi 1511, 401, n. wille 1516, 406. K. V. mk. 1546 villi (Rautajoki). Nyk. Villi (Vehmaa).
- Vinkki:** de vinka 1506, 403, iaeppe vinckj 1506, 403, michel vinki 1524, 416 (Roismala), m. vincki 1524(?), 419. Nimi vielä säilynyt, vaikka talo hävinnyt.
- Vinkkilä:** Vinkilse 1524, 418 (kylä), de vinkyla 1511, 402, vinkylaest 1480, 374, vinkilsest 1486, 392, henric . . . vinkilä 1524(?), 420, iacob vinkila 1481, 376, jacob vinkkilae 1487, 394, jacob vinkila 1488, 388, 1490, 387, olaff vinkila 1481, 377, olaff vinkilae 1487, 394, olaff vinkila 1490, 387, ex parte steffanj vinkilaen 1517, 412. Nyk. Vinkkilä.
- Vähä-Jaako:** vaehae Jaco 1482, 379, waehae iacob 1517, 413.
- Vähä-Sosaari:** pratum vaehaesosari 1485, 1487, 383.
- Vänni, Vänniä:** wennj kaukulast 1480, 373, eskil vennj, henrzc v. 1490, 387, henric vennj 1486, 392, ions vaennj, nielis v. 1524, 418 (Kaukola), nielis venni 1481, 376 nicolaus vennj 1469, 365, 1478, 369, 1511, 360 (Kaukola), n. wennj 1516, 408; venniae de kaukola 1479, 372, ions wennia 1516, 410 (kahdesti). Nyk. Vänniä.
- (Vävy: olaff kyhkysen vaewj de lovsaialda 1478, 370.)
- Yletty:** henrzc yletty 1524, 417 (Gudmundila), laurens ølettu 1488, 391, 1487, 394, lauri yletty 1469, 366, 1481, 377, 1524, 417, 1. ylettu 1475, 368, 1. y., 1. ylettw 1506, 403, lauri ylettu 1479, 372, 1. y. 1499, 397, lauri ølettu 1490, 388, olaff yletty 1469, 366, olaff yletty 1481, 378, olaff ølettu 1487, 394, 1490, 387, o. yletthw 1492, 384, olaus ylettw 1516, 406, 1511, 402, olaff ylettw 1516, 408. K. V. mk. 1546 yletty. Nyk. Ylönoja.
- Ysmi:** johan ysmj 1511, 361, iohan ysmae, nielis y. 1481, 377, n. ysmi 1481, 378, nico/aas ysme 1490, 388, n. ysmj 1511, 361, peder y. 1469, 366, 1511, 361, peder ysmj de kahimala 1478, 370, peder y. 1479, 371, 372, p. ysme kaymalast 1480, 374. Nimi on kadonnut.

Y (y) tti: laurens yti 1487, 394, lauri yty 1482, 378, 1. yti 1490, 388, olaff . . . yttj 1516, . 407. K. V. mk. 1546 ytti Sammun kyl. Huittisissa. Nyk. Ytti.

Ä i j ä n p o i k a : olaus äianpoika 1524, 415, nielis aeiaenpoika 1524, 416 (Laukula). Nyk. Äijälä.

Ä r ö i : uxoris olauj aerøy 1516, 405, olauj aerøy 1517, 412.

Ö y s t i : Owsti 1481, 377; sama nimi on epäilemättä: henric ostii 1481, 377, lauri ostii 1481, 378.

J a l m a r i J a a k k o l a .

Vanha Satakuntalainen Osakunta yliopiston siirryttyä Helsinkiin.

Epäilemättä voi sanoa, että ylioppilas- ja lähinnä osakuntaelämä verraten eheänä selkesi Turun palosta. Ja olihan se aivan luonnollista. Ylioppilailta oli yhtä vähän kuin heidän yhdistyksillään suuria aineellisia etuja menetettävänä. Heidän persoonallinen pääomansa oli ennen kaikkea omaperäisessä henkisessä joustavuudessa ja heidän yhdistystensä voima ja heikkous vanhoissa traditsioneissa.

Mutta kuinka alkeellisia olivatkaan ylioppilaselämän perinnäiset tavat vielä aivan Turun palon aattona! Tämän väitteen todistamiseksi tarvitsee tuskin esittää muuta kuin ote Satakuntalaisen Osakunnan muonivuotisen kuraattorin J. M. Sundwailin kuvauksesta, jonka hän antaa „kansakuntansa” elämästä ennen v. 1824. „Sen lähes 11-vuotisen kokemuksen nojalla———, jonka olen voinut saavuttaa Satakuntalaisen Osakunnan kuraattorina, näyttää minusta riidattomalta tosiasialta, että elämä osakunnissa oli ennen vuotta 1824 toisenlaista kuin miksi se sittemmin alkoi kehittyä. Koko aikana ennen mainittua vuotta vallitsi nim. järjestys ja kunto akateemisissa yhdistyksissä. Osakuntien jäsenet suhtautuivat inspehtoriinsa luottamuksella, rakkaudella ja kunnioituksella. Osakuntakokouksen voi tyydytyksekseen aina nähdä täyslukuisena. Osakuntalaiset katsoivat jokaista sellaista kokousta paikaksi, jossa nuorta veljeyssidettä voitiin ja missä sitä tuli sitoa yhä kiinteämmäksi. He saapuivat sen vuoksi yleensä mielellään kokouksiin ja kun joku aiheetta jäi pois, katsottiin kohtuulliseksi, että häntä rangaistiin rahasakoilla pikemmin häpeän kuin kassan kartuttamisen vuoksi. He sietivät sitäkin, että inspehtori ja kuraattori, pitääkseen selvää huolimattomien mahdollisesta poissaolosta, erikseen huusivat kutakin ja merkitsivät tarkkaan muistiin poissaolevien nimet. Kokouksen varsinaisena tehtävänä olivat väittelyharjoitukset, ja vastustushenki rajoittui ainoas-

taan niihin. Täytyy myöntää, että varsinaista keskusteluaihetta vain harvoin tuli ja asian luonnon mukaan voikaan tulla esiin, ellei tällaiseksi katso vastatulleiden osakuntalaisten n. s. „taksoitusta“, joka ainakin Satakuntalaisessa Osakunnassa, missä minä kauan olin silminnäkijänä, tapahtui varsin rauhallisesti ja ilman mitään äänestystä. Jos joskus nousi kysymys osakunnan yleisistä taloudellisista asioista, kuten osakuntamaksun koroittamisesta, hyväksyttiin tai hylättiin ehdotus ilman äänestystä. Ostettavien kirjojen valinta jätettiin, kuten on itsestään ymmärrettävää, osakunnan parhaille asiantuntijoille. Inspektori antoi n. s. osakuntatodistukset, jotka kuraattori toisissa osakunnissa varmensi, toisissa ei, osakunnan jäsenten mielipidettä sitä ennen tiedustelematta.”¹⁾

Pitempi ote tarkoitustamme varten tuskin on tarpeen. Osakuntaelämän traditsioninmukainen kankeus, osakuntalaisilta vaadittu akateeminen hengettömyys käy jo lainatustakin riittävästi selville. Sukkeluus väittelyssä ja kyky pohtia vieraskielisiä teesejä, jotka usein tuntuivat vain sanansaivartelulta, olivat määräävän akateemisen polven tai ainakin sen suuren osan mielestä ainoita oikeita ylioppilaselämän tunnusmerkkejä vielä v. 1839, siis aikana, jolloin jo Snellman oli aloittanut yliopistossa taistelunsa „akateemisen vapauden todellisesta olemuksesta ja luonteesta“ ja jolloin jo kokonainen kansallinen herätyskausi oli maassamme eletty!

Mielihyvällä täytyy kuitenkin todeta, että mainittu osakuntaelämän ideaali jo 1820-luvun keskivaiheilla oli itse opiskelevassa nuorisossa särkynyt. Tahtooapa mainittu satakuntalaisten kuraattori Sundwall nimenomaan pitää vuotta 1824 varsinaisena murrosvuotena, josta lähtien „hyvät“ traditsionit häviävät ja uudet, entisiä huonommat tulevat tilalle. Niin kauan ja läheltä kuin tämä mies saattoikin seurata Satakuntalaisen Osakunnan oloja, voi hänen esittämänsä tarkan ajallisen rajapyykin määräämistä verraten hyvällä syyllä epäillä. Sundwallin lausunto on nim. annettu ajanhetkenä, jolloin konsistorin ja inspektorien ja toisaalta osakuntien kesken parhaillaan riehui kiiwas taistelu osakuntien oikeudesta arvostella jäsentensä käytöstä ja ahkeruutta. Sundwallin koko lausunto onkin senvuoksi täydelleen tilanteen mukainen: sen tarkoituksena on osoittaa, että kaikki paha osakunnissa johtui jo käsitellystä osakunnan arvosteluoikeudesta. Ja koska osakunnilla oli mainittu oikeutensa vasta vuodesta 1824, on siis hänen mielestään juuri tätä vuotta pidettävä osakuntaelämän murroskohtana. Mahdotonta vain on käsittää,

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1839, 7 p. helmik.

mitenkä juuri osakuntien oikeuksien laajentaminen saattoi johtaa niiden elämän riutumiseen. Ja tämä on sitäkin mahdollisempaa uskoa, kun tiedämme, ettei kukaan konsistorin monista jäsenistä, joista monet kuitenkin olivat kauan ja läheltä osakuntien elämää seuranneet, voineet kokemuksensa nojalla tulla Sundwallin esittämään tulokseen, vaan sensijaan koettivat osakuntaelämän rappeutumiselle etsiä selitystä eräiden „kiihoittajien" (uppviglare) toiminnasta.

Ja varmaan olivatkin viimeksimainittua mielipidettä kannattavat konsistorin jäsenet oikeammassa kuin Sundwall. Vika ei epäilemättä johtunut muusta kuin osakuntaelämän mahdollisesta muodollisuudesta, joka ei voinut nuoria mieliä viehättää, sekä koko yliopistollisen elämän hengettömyydestä ja yliopistohallinnon ylimalkaisesta, monesti aivan tarpeettomalta tuntuvasta varovaisuudesta. Houkutus jäädä pois teesiharjoituksista ja penseys osakuntaelämää kohtaan suureni varsinkin sen kautta, että uudet, ensimmäiset kansalliset aamutuulahdukset jo olivat päässeet ummehtuneisiin akatemian kuuntelusaleihin ja siellä vaikuttaneet herkipään elohopeaan: itse opiskelemaan nuorisoon. Ja tämän kansallisen heräämisen voima kävi luonnollisesti jo 1820-luvulla vuosi vuodelta huomattavammaksi sikäli kuin osakunta vanhempien jäsenten poistuessa jäi yhä enemmän Arwidsonin ja muiden herättäjien valveuttaman nuorimman ylioppilasaineksen käsiin.

Vaikka täten emme voi tunnustaakaan päteväksi Sundwallin arveluja osakuntaelämän rappeutumisen syistä, on mielestämme kuitenkin täysi syy pitää luultavana, että osakuntaelämän riutuminen todellakin alkoi jo 1820-luvun puolivälissä ja siis on laskettava Turun yliopiston sisäisen elämän viimeisiin ilmiöihin. Että tämä traditsionien höltyminen jo Auran rannalla ehti pitkälle, siitä ei liene epäilystä. Ja että se Turun palon jälkeen vielä saattoi hyvästi jatkua siinä yliopistoelämän puutteellisuudessa ja siinä yleisessä vanhojen traditsionien katkeamisessa, jonka yliopiston muuton ainakin jossain määrin täytyi aiheuttaa, on itsestään selvää. Koetamme seuraavassa osoittaa, missä suhteessa ja millä oikeudella Sundwallin tapaan tosiasiallisesti voidaan puhua osakuntielämän rappeutumisesta.

I.

Osakunnan alueeseen nähden noudatettiin yhä edelleen konsistorin v. 1819 tekemää päätöstä, jonka mukaan osakuntien alue oli

soviteltava tuomiokuntien, lääni- ja rykmenttialueiden mukaan.¹⁾ Tämä venyvä määritelmä, jonka ainoana tarkoituksena lienee ollut estää aivan pienien irtonaisten alueiden laskemista osakunnan piiriin ja joka eräisiin osakuntiin nähden olikin hyvin paikallaan, tarjosi epävarmoissa tapauksissa yliopistoviranomaisille laajan tulkintamahdollisuuden. Siten päätettiin esim. konsistorissa rehtorin esityksestä v. 1839, että Längelmäki laskettaisiin satakuntalaisiin pitäjiin, koskapa se sotilaallisesti kuului Porin rykmentin piiriin.²⁾ V:n 1819 konsistoripäätöksen nojalla oli Satakuntalaiselle Osakunnalle määrätty 23 jakamatonta pitäjää, nim. Lempäälä, Kangasala, Messukylä, Orivesi, Keuruu, Ruovesi, Pori, Ulvila, Merikarvia, Kokemäki, Eura, Huittinen, Punkalaidun, Loimaa, Köyliö, Säkö, Tyrvää, Karkku, Mouhijärvi, Hämeenkyrö, Ikaalinen, Pirkkala ja Vesilahti. Paitsi niitä, jotka olivat näiltä alueilta kotoisin tai asuivat mainituissa pitäjissä, oli osakunnan entisten jäsenten lapsilla vanhan akateemisen traditsioonin mukaan synty- ja olinpaikastaan riippumatta oikeus päästä isiensä osakuntaan.

Missä suhteessa Satakuntalaisen Osakunnan alue ja ylioppilasmäärä olivat muiden osakuntien vastaaviin tekijöihin, emme ole voineet tarkoitustamme varten selvittää. Mikäli tämänsuuntaisesta asiasta voi ylimalkaisesti esittää arveluja, tuntuu siltä kuin osakunta tuohon varsin väkirikkaaseen alueeseensa verraten olisi ollut liian pieni. Sen jäsenmäärä vaihteli nim. vv. 1928—46 vain noin 40—50 vaiheilla osoittamatta edes minkäänlaista todettavaa nousua³⁾ ja oli esim. puheenaolevan ajanjakson alussa ja lopussa huomattavan alhainen. Tällainen jäsenluvun pienuus saattoi luonnollisesti tehdä elämän osakunnassa herttaisemmaksi ja toverillisemmaksi kuin tavallista oli, mutta toisaalta se epäilemättä oli esteenä suuremman ja

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1819, 21 p. toukok.

²⁾ Konsist. pöytäk. 1839, 13 p. helmik.

³⁾ Yliopistomatrikkeliin nojalla ja vertaamalla numeroja suureksi osaksi konsistorin pöytäkirjoissa mainittuihin summiin olemme saaneet jäsenluvut seuraaviksi:

V. 1828	keväällä	syksyllä	38	V. 1838	keväällä	55	syksyllä	58
1829	36	47	47	1839	50	48		
1830	46	47	47	1840	57	44		
1831	52	—	—	1841	49	45		
1832	47	37	37	1842	44	42		
1833	45	52	52	1843	55	47		
1834	45	45	45	1844	44	35		
1835	53	49	49	1845	35	28		
1836	58	56	56	1846	31			
1837	49	50	50					

totutusta poikkeavan innostuksen ja juhlallisuuden aikaansaannille osakunnan kokouksissa ja juhlatilaisuuksissa.

Kieltämättä vielä haitallisempia kuin osakunnan jäsenten pieni lukumäärä olivat eräät toiset ulkonaiset olosuhteet, kuten esim. kauan kestävä oman huoneiston puute. Osakunnan pöytäkirjoista 1832 käy nim. selville, että osakunnalla ei ollut omaa huoneistoa, vaan oli vakinaiset kokoukset pidetty yliopistossa, ylimääräiset ilmeisesti inspektorin ja kuraattorin luona.¹⁾ Samoin ilmenee niistä, ettei tällaiseen asiintilaan yleensä oltu tyytyväisiä ja että uutta, omaa huoneistoa nimenomaan ehdotettiin hankittavaksi. Inspektori katsoi kuitenkin heti parhaaksi huomauttaa, että omaa huoneistoa ei tarvittu niin kauan kuin nykyinen asiintila voisi jatkua, ja ehdotti samalla, että kysymyksen annettaisiin raueta ainakin siksi, kun kirjastoa varten tekeillä olevat säännöt valmistuisivat. Asia jäikin silleen ja osakunnan kokouksia pidettiin edelleen eri paikoissa. Vuoden 1833:n kokouksia näemme säilyneiden pöytäkirjojen mukaan pidetyn vuoroin inspektorin,²⁾ vuoroin kuraattorin³⁾ luona ja kerran musiikinjohtajan työhuoneessa.⁴⁾ Vuoden 1834:n kokouksista olemme havainneet kahden olleen inspektorin luona,⁵⁾ neljän juridisessa auditoriossa,⁶⁾ joka tällöin lienee ollut varsinainen kokoontumispaikka. Vuonna 1835 on osakunta koolla inspektorin asunnossa⁷⁾ ja yliopiston kasvitieteellisessä puutarhassa,⁸⁾ jonne se varmaan on päässyt yksinomaan inspektorin hyväntahtoisuudesta ja jossa se havaintomme mukaan kokoontuukin vain professori Sahlbergin aikana.⁹⁾ V. 1837 mainitaan kokouksia osakunnan huoneessa.¹⁰⁾ Meidän ei ole kuitenkaan onnistunut saada selville, missä tämä huone sijaitsi. Seuraavan vuoden kevätkokouksia ilmoitetaan pidettävän tavallisessa „paikassa”, jolla sanontatavalla selvästi tarkoitetaan edellisen vuoden kokoushuonetta.¹¹⁾ Mutta jo saman vuo-

¹⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1832, 9 p. jouluk.

²⁾ Satak. Osak pöytäk. 1833, 21 p. tammik., 16 p. toukok., 12 p. kesäk.

³⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1833, 7 p. helmik., 6 p. kesäk.

⁴⁾ ” ” ” ” 8 p. lokak., 8 p. helmik.

⁵⁾ ” ” ” 1834, 5 p. helmik., 8 p. helmik.

⁶⁾ ” ” ” ” 1 p. maalisk., 24 p. maalisk., 18 lokak. 29 p. marrask.

⁷⁾ ” ” ” ” 1835, 7 p. helmik.

⁸⁾ ” ” ” ” 19 ja 20 p. maalisk.

⁹⁾ Kuten tunnettua, oli mainitun Yliopiston kasvitieteellisen puutarhan luominen ja kehittyminen koko prof. Sahlbergin elinajan hänen sydänhuolenaan.

¹⁰⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1837, 24 p. marrask. ja 3 p. jouluk.

” ” ” 1838, 3 p. helmik.

den syksyllä näemme taas ilmeisiä muuttohankkeita. Kokouksessa, joka pidettiin inspehtori Sahlbergin asunnossa 2 p. lokak. v. 1838, päätettiin nim. muutattaa edellisenä vuonna teetetyt osakunnan huonekalut kasvitieteellisen putarhan luentosaliin, jonne siis silminnähävästi aiottiin pitemmäksi ajaksi jäädä ¹⁾ ja jossa osakunta kokoon-tui ainakin vielä vuoden 1839 lopulla.²⁾ Milloin täältä lähdettiin, on nykyisten lähteittemme mukaan epävarmaa. Voi tuskin erehtyä, jos väittää, että muutto tapahtui hetimiten sen jälkeen, kun prof. Sahlbergin aikomus erota professorin- ja inspehtorintoimestaan oli tullut tunnetuksi. Jo vuoden 1841 alussa osakunta senvuoksi kokoontuikin „yliopistolla“, missä vuoden lopulla kemiallis-fysikaalinen auditorio oli tarkoitukseen luovutettu.³⁾ Mahdollisesti juuri tätä luentosalia tarkoittaakin osakunnan myöhemmissä pöytäkirjoissa mainittu „osakuntahuone“ tai osakunnan „tavallinen (kokous-) paikka.“⁴⁾

Niin vaillinaisesti kuin yllä olemmekin voineet kuvata osakunnan huoneistohistoriaa, katsomme kuitenkin asuntopuutteellisuuksien siitä jo riittävästi selviävän. Kun ottaa huomioon, että kokoushuonetta alinomaan vaihdettiin, että se tavallisesti sijaitsi muutenkin ahtaassa yliopistorakennuksessa ja ettei auditoriota varsin helposti saatu kodikkaaksi osakunnan maksamalla vuokralla⁵⁾ ja vähillä varoilla — pöytä, tuolit, uutimet, kynttilät, kynät ja paperi, jotka tili-kirjassa mainitaan, eivät olleet suuriarvoisia —, niin puuttui osakun-nalta välttämättöminkin: lämmittävä, perinnäinen toverikoti, joka noihin aikoihin, jolloin yleisiä huveja, konsertteja, iltamia y. m. tuskin nimeksikään pidettiin ja jolloin kaikenlaisia ylioppilasten kokouksia, kuten laulajais-tilaisuuksiakin katseltiin virallisin, kylmin ja epäilevin silmin, olisi ollut kaksin verroin tarpeellinen. Ja kuitenkin tuli osakuntahuoneen vielä täyttää paljon useampia käytännöllisiä tarpeita kuin meidän päivinämme: sen tuli ainakin ajoittain olla ainoana osakuntalaisten lukusalina ja kirjastona.

Yllämainitun lisäksi voitaneen osakuntaelämää säännöstäviin vakinaiisiin tekijöihin lukea yliopiston puolelta annetut koko osakun-talaitosta koskevat määräykset sekä osakunnan omat säännöt tai, ehkä paremmin sääntöehdotukset. Edellisistä tärkein on epäilemättä kon-

¹⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1838, 2 p. lokak.

²⁾ ” ” ” 1839, 9 p. lokak.

³⁾ ” ” ” 1841, 24 p. helmik., 12, 16 ja 29 p. Jokak., 6 p. marrask., 4 ja 11 p. jouluk.

⁴⁾ Satak. Osak. pöytäk. vv:lta 1842 ja 43.

⁵⁾ V:sta 1841 lähtien mainitaan tileissä huoneenvuokrarahoja: v. 1841 61 rupl. 20 kop., v. 1842 36 rupi. + 38 rupl. 50 kop. j.n.e.

sistorin v. 1824 tekemä päätös, jossa, kuten jo edellä on huomautettu, osakuntien itsehallinto-oikeus osakuntatodistuksien antamisessa tunnustettiin ja jossa tätä varten lisäksi omituinen äänestystapa otettiin käytäntöön. Niinpä oli inspektorilla äänestyksissä 8, kuraattorilla 4, senioreilla 2 ja nuoremmilla osakunnan jäsenillä 1 ääni. Pienessä osakunnassa, jollainen Satakuntalainen oli, oli nuorempien osakunta-aineisten mahdotonta saada mielipidettään läpi, elleivät olleet — ja se oli miltei mahdotonta — kaikki läsnä tai ainakin kaikki saapuvillaolijat yksimielisiä, puhumattakaan siitä, että inspektori, kuraattori ja pari kolmekin senioria voi saattaa äänestyksessä aivan huomattavankin vähemmistön voittoon.

Osakunnan säännöistä tulee havaintojemme mukaan puhetta ensi kerran syksyllä v. 1828.¹⁾ Mutta kokonaiseksi neljäksi vuodeksi jäi vireille pantu asia lepäämään, tullen vasta vuoden 1832:n lopulla uudestaan esille. 6 p. lokak. v. 1832 jätti nimittäin osakunta sääntöehdotuksen tekemisen inspektorin, kuraattorin ja seniorineuvoston huoleksi ja jo kahden kuukauden kuluttua sai komitea esityksensä valmiiksi. Uuden ehdotuksen pohjana ovat, kuten ennen olemme toisessa yhteydessä huomauttaneet, Viipurilaisen Osakunnan säännöt. Niinikään olemme jo ennen kertoneet, miten perusteellisen käsittelyn alaiseksi sääntöehdotus joutui seniorineuvostossa, varsinkin nuoren Joh. Ph. Palménin puolelta.²⁾ Valmiiksi muokattuna luettiin sääntöehdotus 6 p. jouluk. v. 1832. Mutta ainoastaan kirjastoa ja rahastoa koskevat osat siitä tulivat tällöin pääpiirteissään hyväksytyiksi. Vielä v. 1835³⁾ ei sääntöehdotusta kokonaisuudessaan oltu hyväksytty. Samanlaisessa epävarmuudessa vierähti varmaan kolme seuraavaakin vuotta, kunnes konsistori v. 1838 kielsi kaikki uudistukset osakuntien organisoimisessa.⁴⁾

Yhtä suurta häilyväisyyttä kuin sääntöehdotusten laatimisessa tapaamme niiden sisällössä. Säännöt ovat meille säilyneet ainoastaan kaksipalstaisena konseptina, vieläpä hyvin muutettuina, korjattuina ja paikoin yliviedettyinäkin. On senvuoksi vaikea sanoa, mitä kohtia säännöistä kulloinkin on pidettävä aivan lopullisena ehdotuksena ja mitä lienee noudatettu käytännössä. Mutta se on toisarvoinen asia niiden erilaisten vaihtoehtotusten rinnalla, jotka väärentämättömässä välittömyydessään kuvaavat seniorien erilaisia mieli-

¹⁾ Satak. Osak, pöytäk. 1832, 6 p. lokak.

²⁾ Satakunta II. ss. XLVI seur.

³⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1835, 7 p. helmik.

⁴⁾ „ „ „ 1838, 24 p. helmik.

piteitä. Niinpä on inspektorin moniin vakaviin velvollisuuksiin — hänen piti esim., mikäli mahdollista, olla vanha osakuntalainen, „valvoa osakunnan tosi parasta, pitää yllä sen arvoa ja valvoa osakunnan ahkeruutta ja siveyttä”, — sisällytetty sellainenkin useissa tapauksissa varmaan epäilyttävä määräys, että inspektorin „tulee antaa jokaiselle neuvoa ja tukea niin kirjallisessa kuin taloudellisessa katsannossa.”

Se ala, jota säännöt nähdäksemme enimmin koskivat, oli kuraattorin toiminta. Hänen toimintapiiristään erotettiin näet jo mainitussa osakunnan sääntöehdotuksen lukemistilaisuudessa 6 p. jouluk. 1832 kirjasto ja rahasto, joiden valvojiksi samassa tilaisuudessa valittiin erikseen kirjaston- ja rahastonhoitaja. Johtuiko tämä osakunnan yleisten asiain uusi järjestäminen siitä, että tahdottiin rajoittaa kuraattorin valtuuksia, vai kenties käytännöllisestä tarpeesta, on mahdotonta sääntöehdotuksen lyhyestä sanontatavasta päätellä. Mikäli myöhemmästä käytännöstä saattaa nähdä, ei viimeksimainittuja toimia enää myöhemmin kuraattorintoimeen yhdistetty ja kerran, kun kirjastonhoitaja Hertzberg — tosin omituisten olojen vallitessa — oli tullut kuraattoriksi, oli osakunta ilmeisesti sitä mieltä, että hän ei voinut edelleen hoitaa entistä tointansa.¹⁾ Ainoastaan osakuntaelämän yleinen valvominen yhdessä inspektorin kanssa, hyvän toverihengen ylläpito, johon säännöissä luettiin huoli osakunnan sairastakin jäsenistä, ja osakunnan kokousten johto — hänen tuli samoin kuin inspektorin joka 14:s päivä pitää kokousta — olivat tästälähin olevat kuraattorin asiana.

Osakunnan jäseniin nähden säilytti sääntöehdotus jaon senioreihin, junioreihin ja aluksi noviiseihinkin. Satakuntalaisessa samoin kuin muissakin vanhoissa osakunnissa muodosti seniorineuvosto tärkeimmän ja vaikutusvaltaisimman osakuntalaisryhmän. Sen jäsenmäärä oli koko aikana, jota olemme voineet seurata, 6, vaikkapa sitä sekä sääntöehdotusta valmistettaessa²⁾ että vielä myöhemmin³⁾ koetettiin lisätä. Vaali tapahtui ennen sisäänkirjoitusta, johon tilaisuuteen aina oli ilmoitettava täysi „vanhin”-määrä. Näin valitut „vanhimmat” olivat ikäänkuin koko osakunnan, vieläpä osakuntarahaston ja kirjastonkin johtokuntana. Heidän nimensä mainittiin virallisissa matrikkeleissakin ennen muita. He näyttävät vuosittain

¹⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1838, 24 p. helmik. ja 27 p. marrask.

²⁾ Satak. Osak. sääntöehdotus I palsta.

³⁾ ” ” pöytäk. 1838, 24 p. helmik.

pitäneen useitakin kokouksia.¹⁾ Heidän valmistettavikseen jätettiin tärkeimmät asiat, heidän tuli sääntöjen mukaan olla kuraattorin ohella osakuntalaisten neuvojina ja valvojina. Pääasiallisesti heidän lausuntonsa mukaan annettiin n. s. osakunta-todistukset. Heidän tuli vuoronperään pitää osakuntakokouksien pöytäkirjaa sekä kuraattorin kera hoitaa, valvoa ja tarkastaa osakunnan kirjastoa ja rahastoa, joten he itse teossa muodostivat osakunnan hallitsevan aineksen.

Muistakin osakunnan jäsenistä on säännöissä mielenkiintoisia määräyksiä. Kuten meistä näyttää luultavalta, sisältää sääntöjen alkuperäinen osa koko joukon varsinkin noviiseja ja osakuntalaisten yksityiselämää koskevia ehdotuksia, jotka viimeistelyssä kokonaan on syrjäytetty. Niinpä katsotaan alkuluonnoksessa noviisin velvollisuudeksi vanhaan pennalistiseen tapaan „käydä tervehdyksellä osakunnan vanhempien jäsenten luona, jotta voisi heidän kanssaan alkaa läheisen ja tuttavallisen seurustelun.“²⁾ Ja vanhan ylioppilaselämän tapoihin viittasi varmaan sekin säännös, että oli „katsottava häpeälliseksi ryhtyä tappeluun joko avonaisella kadulla tai muualla, ja missä sellaista ilman omaa syytä, välttämättömyyden pakosta tapahtui, oli syyllinen velvollinen osakunnan edessä todistamaan syyttömyytensä.“ Samanlaiseen moraaliseen kategoriaan kuuluvat varoitukset juopumusta, ravintolaelämää ja peliä vastaan, „Häpäisevää on“, — niin ovat sanat — „juoda itsensä humalaan, missä sellaista tavasta tai taipumuksesta tapahtuu.“ „Ravintolaelämää taloudellisesti ja siveellisesti turmiollisena on kartettava. Ja jos joku kutsuvieraana nauttii ravintolassa, tulee hänen olla mahdollisimman varuillaan, ettei osakunnan kunnia hänen käyttäytymisensä vuoksi kärsi.“ „Peliä ajanvietteenä on“ — jatketaan edelleen — „koska se samalla kaivaa sekä siveyden että älyllisen kyvyn perusteita, katsottava osakunnan jäsenelle arvottomaksi.“ Samanlaiseen toverikunta-aiseen, ankaran siveelliseen suuntaan käy edelleen neuvo, ettei herjaussanoja saatu vaihtaa osakunnan jäsenten välillä, vaan oli seurustelussa toverien kesken, kuten kaikkialla, noudatettava hienotunteista ja soveliasta käytöstä. Tämäntapaisten, tosin kyllä kauniiden sääntöjen poisjättäminen lopullisesta sääntöehdotuksesta on meistä huomattavan itsehallinnollisen kehityksen merkki. Ja samaa todistanevat jotkut muutkin seikat. Siten on esim. alkuperäisen ehdotuksen säännös, jossa inspektori tunnustettiin osakunnan kahden jäsenen välisen rii-

¹⁾ V. 1838 oli seniorikok. säilyneitten pöytäkirjojen tietojen mukaan 4, v. 1839 3, v. 1840 5 j.n.e.

²⁾ Satak. Osak. sääntöehdot 8. I dep.

dan ratkaisijaksi, lopullisessa ehdotuksessa kokonaan muutettu. Tässä määrätään näet, että jos joku osakunnan jäsenistä loukkaa tai vahingoittaa toista, on asia ilmoitettava osakunnalle, jonka tulee riidan sovittamiseksi tai rakaisemiseksi asettaa 9-jäseninen sovinto-oikeus: kolme kummankin riitelevän ja kolme osakunnan puolelta.

Sivuuttaen sääntöjen määräämän kurinpitäjärjestyksen, joka ei ainakaan sanottavasti eronnut muissa osakunnissa käytetystä, tahdomme parilla sanalla kosketella osakuntalaisten taloudellisia velvollisuuksia. Heti osakuntaan tullessaan jokainen jäsen oli sääntöjen mukaan taksoitettava, jossa tilaisuudessa inspektorin tuli tarkoin valvoa, ettei mitenkään astuttu yli kohtuuden rajojen. Taksoitusmäärä saattoi suurestikin vaihdella riippuen siitä, oliko osakuntalainen „enemmän varakas“, „varakas“ tai „varaton“. Vanhana perinnäissääntönä ¹⁾ — joka sittemmin otettiin sääntöehdotukseenkin — pidettiin tällöin, että veli toisen veljen vielä ollessa osakunnassa oli vapaa sisäänkirjoitusmaksusta. ²⁾ Vaikka valituksia tehtiinkin, tyydyttiin taksoituksissa useimmiten osakunnan päätöksiin. Arvioidun määrän lisäksi tulokas aina sai suorittaa 1 talarin kirjastolle ja 8 killinkiä osakunnan palvelijalle, ³⁾ jonka tehtäviin kuului esim. kirjoitettujen kokousilmoituslippujen perillevieminen. Myöhemmin sai hän luonnollisesti muiden osakuntalaisten tapaan pitää huolta säännöllisistä lukukausmaksuista, maksuista aika ajoittain taksoittamalla koottaviin honorariumrahastoihin y. m. Jättääksemme jo tähän osakunnan sääntöjen kirjasto- ja rahastopuolen, lienee lopuksi syytä huomauttaa, että säännöt, jotka kokonaisuudessaan olivat sangen epämääräiset ja vielä lisäksi vahvistamattomat, voivat yhtä vähän kuin muutaakaan yllä käsittelemämme ulkonaiset ja säännöstävät tekijät antaa osakuntaelämälle riittävää tukea ja horjumatonta säännöllisyyttä. Kaikki tulikin sentähden riippumaan siitä, minkälaiset olivat ne yleiset olot, johtavat henkilöt ja yleiset tavat, jotka tulivat osakuntaelämää muodostamaan.

¹⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1830, 17 p. kesäk.

²⁾ Ehdoton ei sääntö kuitenkaan näy olleen. Vrt. Satak. Osak. pöytäk. 1833, 12 p. kesäk.

³⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1830, 17 p. kesäk.

II.

Konsistorin, yliopiston varsinaisen hallituslaitoksen suhtautumisesta osakuntaelämään olemme jo tavallaan ennen puhuneet. Sen harrastuksena oli — ellemmme käytä liian voimakasta kuvaa — puristaa ylioppilaat sekä ruumiillisesti että henkisesti univormuihin. Yliopiston kansleri, Consistorium amplissimum ja rehtori lähettivät arvoisan inspehtorin välityksellä tuontuostakin neuvoja ja varoituksia, joiden keksimiseen ei ilmeisesti olisi tarvittu akateemisten isäin suurta oppia ja elämänviisautta. Milloin kiellettiin osakunnan jäseniltä -- esimerkit ovat umpimähkään valitut osakunnan omista pöytäkirjoista -- laulu julkisilla paikoilla, milloin ilmoitettiin heille korkean kanslerin neuvo käyttäytyä levollisesti ja rauhallisesti, milloin huomautettiin inspehtorin „veto“-oikeudesta. Ja vielä enemmän ylioppilaiden vapautta loukattiin vaatimalla heitä pukeutumaan univormuihin — tätä varten annettiin köyhimmille avustustakin —, pakkottamalla heitä nöyryyttävään ja koko ylioppilaskuntaa suuresti suututtavaan tutkimukseen poliisipalvelija Eklöfin edessä, kieltämällä heiltä osanotto yleisiin tanssiaisiiin, vieläpä kokouksiin ilman asianomaista lupaa. Kuvattuakin komentoa törkeämmäksi katsoivat osakunnat konsistorin v. 1837 tekemän päätöksen, jolla niiden tärkein itsehallinnollinen oikeus, nim.. lupa arvostella jäsentensä käytöstä ja ahkeruutta, kumottiin, ja v. 1838 annetun kiellon, ettei osakunta saanut uudestaan organisoida, sekä koko konsistorin toiminnan ja katsantokannan, joka kohta oli osoittautuva kaikelle itsenäiselle ja omaperäiselle osakuntaelämälle vihamieliseksi.

Mikä yksityisten inspehtorien osuus — kaikkihan he olivat samalla konsistorin jäseniä — oli tässä taantumuksellisessa ja perin ahdashenkisessä osakuntapolitiikassa, on mahdotonta ratkaista. Etteivät ainakaan kaksi ensimmäistä Satakuntalaisen Osakunnan tämän ajan inspehtoria, tuomiorovasti Gadolin ja professori Sahlberg, olleet varsin suopeita osakunnan uudempia vapaamielisiä virtauksia kohtaan, näyttää meistä varmalta. Edellinen osoittautuu mielestämme kylmäksi ja järkeväksi yliopiston- ja kirkonmieheksi, jolle ilmeisesti ei jäänyt paljon sydäntä, aikaa tai tilaisuutta isälliseen huolenpitoon niistä kahdesta osakunnasta, nim. Borealisesta ja Satakuntalaisesta, jotka olivat hänen haltuunsa uskotut. Eiköpä osakunta varmaankaan häntä paljon surrut, kun hänen Turkuun jäädessään oli pakko luo-

pua yliopistonopettajan ja inspektorin toimesta, ¹⁾ koskapa se uusiin sääntöehdotuksiinsa otti toivomuksen, ettei henkilöä, joka jo oli tullut valituksi jonkin toisen osakunnan inspektoriksi, kernaasti olisi osakunnan korkeimmaksi luottamushenkilöksi suositeltava. Ja sekä kehitykseltään että harrastuksiltaan aitosatakuntalainen mies saatiinkin osakunnalle inspektoriksi siinä yksimielisessä vaalissa, joka 7 p. lokak. v. 1828 yliopiston rehtorin käskystä ja yliopiston sihteerin läsnäollessa toimitettiin yliopiston kansliassa. Professori Sahlberg hoiti — sikäli kuin olemme voineet tapauksia seurata — tointansa suurella innolla ja harrastuksella, siitäkin huolimatta, että hänen oma erikoisalansa ja Turun palossa hävinneiden yliopiston laajojen luonnontieteellisten kokoelmien kartuttaminen ja järjestäminen vei häneltä pääasiallisen ajan. Kenties juuri hänen tieteellinen toimintansa tekikin hänet jonkinverran yksipuoliseksi ja vanhoilliseksi. Kieltämättä hän monesti osoitti suurta ymmärtämättömyyttä nuorison parhaita itsenäisysharrastuksia kohtaan, vaikkapa toisaalta on mainittava, että tämä ahdasmielisyys ei johtunut pahasta tahdosta, vaan siitä, että hän vanhan kansan miehenä ei käsittänyt niitä loukkauksia, joiden alaisiksi osakunnat joutuivat, ja siten tuli epäilleksi ylioppilaiden vaikuttimien ja mielipahan ilmaisujen luonnollisuutta ja vilpittömyyttä. Selvää on, ettei osakuntalaistenkaan luottamus häneen voinut tällaisissa oloissa lisääntyä. Vallankin viime vuosina, jolloin inspektori itsekin alkoi vanheta, kävi hänen suhteensa ylioppilaihin yhä kylmemmäksi. Tämä tulee näkyviin selvimmin siinä riidassa, joka koski osakunnan oikeutta arvostella jäsentensä käytöstä ja ahkeruutta ja jossa hän edustaa melkein pä vanhoillisinta kantaa koko konsistorissa, osakuntalaisten puolestaan ollessa varsin radikaalisia. Pienimpiäkin uudistuksia — esim. seniorien luvun lisäämistä v. 1838 — hän ei sallinut, koskapa rehtorin kielto osakuntien uudestaan organisoimisesta hänen mielestään ehdottomasti soti niitä vastaan. Osakunnan inspektorina hän kuitenkin päätti velvollisuuden miehenä tästä huolimatta pysyä — vastoin sellaista käsitystä, jolla esim. viipurilaisten inspektori Ursin v. 1832 ja borealien inspektori Schultén ja kuraattori Schauman v. 1838 olivat eroaan perustelleet — siksi kunnes yliopistosta erosi eli kevääseen v. 1841.

5 p. huhtik. v. 1841 toimitettiin vihdoin uusi inspektorin vaali taas tavan mukaan yliopiston kansliassa. Osanottoa siihen ei voi sanoa varsin vilkkaaksi: 49 osakunnan jäsenestä äänesti vain 31. Ja nämäkin äänet jakaantuivat kahdelle ehdokkaalle: 21 sai prof. Törn-

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1828, 4 p. lokak.

roth, loput eli 10 professori Sundwall, ¹⁾ joten edellinen tuli valituksi. Miten hän tehtävänsä hoiti, emme voi lähteiden puutteessa selvittää. Uutta, reipasta elämää osakuntaansa hän ei ainakaan näy saaneen, mutta syy ei suinkaan ole läheskään niin paljon hänen kuin edellisen kehityksen.

Missä määrin se yhteistyö, jota säännöt edellyttivät inspektorilta ja kuraattorilta, kulloinkin onnistui tai missä määrin esim. katsantokanta- ja ikäerotukset tässä kohdin tekivät esteitä, ei käy virallisista asiakirjoista esille. Jo melkein käsittelemämme ajan alussa luopui satakuntalaisten 11-vuotinen kuraattori Johan Mathias Sundwall v. 1829 toimestaan, epäilemättä, kuten hänen myöhempi osakuntakuvauksensa osoittaa, koko lailla väsähtäneenä ja osakuntaelämän menoon kyllästyneenä ja tyytymättömänä, saaden seuraajakseen lääkintöhallituksen kanslistin, toimeliaan Frans Johan Rabben. Keväällä v. 1833 tämä kuitenkin jo jätti toimensa, tultuaan lääkintöhallituksen toimesta Ouluun siirretyksi. Kun osakunnassa ei nyttemmin ollut ketään yliopistosääntöjen mukaan vakinaiseksi kuraattoriksi kelpaavaa, alisti inspektori osakunnan ratkaistavaksi, tahtoiko se valita vakinaisen kuraattorin osakunnan ulkopuolelta vaiko virkaatekevän osakunnan omista jäsenistä. Sittenkuin osakunta oli ilmoittanut jälkimäisen ehdotuksen vastaavan toivomuksiansa ja inspektori lausunut arvelunaan, että konsistori sen sallisi, valittiin avoimella äänestyksellä observatorian amanuenssi Johan Ephraim Ahlstedt v. t. kuraattoriksi.²⁾ Paljon hyötyä ei osakunnalle kuitenkaan hänestä ollut, sillä jo keväämmällä toukok. v. 1833 päätettiin Ahlstedt lähettää Turkuun eräänlaisia sotilastarkoituksia varten tehtäviä longituurimittauksia toimittamaan.³⁾ Ja ulkopuolella yliopistokaupunkia kuului suurin osa hänen myöhempääkin kuraattoritoimintaansa. Jo helmik. v. 1834 mainitaan hänen konsistorilta pyytäneen ja saaneen 3 kuukauden virkavapauden.⁴⁾ Osakunnan kokouksessa, jossa hänelle oli sijainen valittava, ehdotettiin aluksi vanhinta jäsentä Yrjö de Bescheä, ja hänen kieltäytyttyään maisteri Gustaf Aspia, joka oli toinen ikäjärjestyksessä ja lupautui toimen vastaanottamaan. Hänen valintansa aiheutti kuitenkin erään vastalauseen konsistorissa. Kun nim. asia siellä tavan mukaan ilmoitettiin, lausui professori Lagus, „ettei kuraattorintointia statuuttien ni-

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1841, 17 p. huhtik.

²⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1833, 16 p. maalisk.

³⁾ Konsist. pöytäk. 1833, 11 p. toukok.

⁴⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1834, 18 p. helmik. Konsist, pöytäk. 1834, 15 p. marrask.

menomaisen määräyksen mukaan pitäisi mainitulle maisterille jättää, ja vetosi professori tämän eroavan käsityksensä tueksi muuten siihen, mitä hän viimeksikuluneen helmik. 15 p. kysymyksessä maisteri Snellmanin ottamisesta Pohjalaisen Osakunnan virkaateekiveväksi kuraattoriksi oli samassa asiassa esiintuonut." ¹⁾ Laguksen muistutuksesta huolimatta hyväksyi konsistori osakunnan toimenpiteen ja paljon kauemmin, kuin alussa oli suunniteltu, Asp sittemmin saikin tointa pitää. Ahlstedt oli m. m. virkavapautensa aikana päättänyt vakinaisesti asettua Turkuun. 10 p. toukok. 1834 pyytää hän pitenettyä virkavapautta kolmeksi kuukaudeksi voidakseen hoitaa lehtorinvirkaa Turun kymnaasissa.²⁾ Uudistetussa anomuksessa 23 p. elok. hän vielä kerran pyytää saada nauttia samaista oikeutta siksi, kun Turun kymnaasin matematiikan lehtorin virka on täytetty, ja tuleekin lopulta virkaan nimitetyksi.³⁾

Paljon onnellisempi ei ollut seuraavankaan kuraattorin, lääketieteen apulaisen Lars Henrik Törnrothin aika. Tultuaan valituksi osakunnan kokouksessa 7 p. helmik. v. 1835 kuraattoriksi, ⁴⁾ hänkin jo syksyllä v. 1835 pyytää kymmenen kuukauden virkavapautta ulkomaan matkaa varten.⁵⁾ Kuraattorin toimi oli täten taas järjestettävä pitkäksi ajaksi sijaisella, joksi tällä kertaa tuli maisteri Johan Ernst Adhemar Wirzén. Kotiin palattuaan Törnroth taas pian kylästyy toimeensa: syyslukukauden alussa v. 1837 ilmoittaa hän — inspektorin kertoman mukaan — eroavansa tehtävästään ja hoitavansa sitä ainoastaan siksi, kunnes uusi kuraattori on ehditty valita. Syystä tai toisesta vaali kuitenkin jää toimittamatta aina marraskuun loppuun asti — tullakseen kuitenkin sitä mielenkiintoisemmaksi. Vaali, joka tapahtui 27 p. marraskuuta ja jonka pääasiallisesta kulusta jo ennen olemme selkoa tehneet, muodostui täydelliseksi mielonosoitukseksi sen yleistä suuttumusta herättäneen konsistorin päätöksen johdosta, jolla osakuntien oikeus arvostella jäsentensä käytöstä ja ahkeruutta kumottiin, ja oli ikäänkuin jatkona sille oppositioonille, jota useimmat tämän ajan kuraattorit, nähtävästi osakuntiansa tahdosta, eroamisellaan osoittivat.⁶⁾ Satakuntalaisessa Osakunnassa vaalitoimitus kuitenkin sai omituisen luonteen. Kun nim. ainoa pätevä kuraattoriehdokas, kirjastonhoitaja Fredrik Hertzberg ei katsonut voivansa toimesta kieltäytyä, ryhtyi osakunta koko-

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1834, 15 p. maalisk.

²⁾ " " 1834, 10 p. toukok.

³⁾ Konsist. pöytäk. 1834, 23 p. elok.

⁴⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1835, 7 p. helmik.

⁵⁾ Konsist. pöytäk. 1834, 14 p. lokak.

⁶⁾ Satakunta II, Satak. Osak. pöytäk. 1837, 27 p. marrask.

naisuudessaan vaalia vastustamaan: se ilmoitti maisteri K. W. Törnegrénin ehdotuksesta luopuvansa valitsemisoikeudestaan. Ja se pysyi päätöksessään varmaan suureksi pettymykseksi vanhalle inspektorille, joka vuotta aikaisemmin konsistorissa oli vakuuttanut, ettei osakuntien arvosteluoikeuksien riistäminen herättäisi niissä katkeruutta.¹⁾ Inspektorin täytyi täten tyytyä asianmenoon ja ilmoittaa tapahtumasta konsistorille. Selonteossaan konsistorin istunnossa 16 p. jouluk. v. 1837 hän huomauttaa, miten „noin kuukausi takaperin osakunnan kuraattorinvaali piti toimitettaman. Tällöin ei osakunta kuitenkaan tahtonut tätä oikeuttaan käyttää, vaan toivoi saavansa jättää kuraattorin määräämisen konsistorin huoleksi." Professori ehdotti samalla, että maisteri Fredrik Hertzberg, joka ennestään on osakunnan kirjastonhoitajana ja joka on selittänyt toimeen suostuvansa, siksi määrättäisiin. Tämän pitempää keskustelua ei asiasta tullutkaan: asia ratkaistiin inspektorin ehdotuksen mukaan. Ja konsistorin määräyksestä Hertzberg sitten hoitikin kuraattorintehtävänsä vuoteen 1843, jolloin vastustushenkinen jo ennen mainittu K. W. Törnegrén tuli toimeen, hoitaakseen sitä koko vanhan Satakuntalaisen Osakunnan elinajan loppuun saakka, vuoteen 1846.

Kuraattorin rinnalla oli osakunnan muilla virkailijoilla: kirjaston- ja rahastonhoitajilla — ensimmäiset heistä olivat Johan Philip Palmén ja maisteri Amnell²⁾ — vähän vaikutusvaltaa. Yleiseen osakuntaelämän menoon he eivät voineet tai tahtoneetkaan muiden edellä sekaantua.

Ja hyödyttömiä olisivat voimakkaammatkin otteet jo olleet. Osakuntaelämässä — sen virallisessa puolessa nimittäin — vallitsi yhä edelleen täydellinen herpautuminen: se näytti melkein säännöllisesti kylmenevän ja tyrehtyvän. Varsinkin väittelyharjoitukset, joita sääntöjen mukaan tuli olla jokaisessa vakinaisessa kokouksessa, alkoivat respondentteineen ja opponentteineen osakuntalaisista maistua puulta, Räikeimmän kuvauksen tästä antaa jo yllä käsittelemämme Sundwallin lausunto. „Tästä (v:sta 1824) lähtien" — niin kuuluvat hänen sanansa — „alkoivat osat ylioppilaselämän näyttämöllä vaihtua. Entinen luottamus muuttui epäluottamukseksi, rakkaus, lievimmin sanoaksemme, välinpitämättömyydeksi ja kylmyydeksi, samoinkuin kunnioitus vastakohtakseen. Osakuntasalit tyhjenivät. Katsottiin tarpeettomaksi ja vähintään epämurkavaksi, niin — mel-

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1836, 26 p. marrask.

²⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1832, 6 p. jouluk.

keinpä häpeäksi miehissä kokoontua väittelyharjoituksiin ja muihin osakunnan kokouksiin. Luettelot poissaolevista tulivat pitkiksi ja se, joka oli rohjennut herättää kysymyksen entisten, poissaolosta määrättyjen sakkojen uudistamisesta, olisi tullut ulosnauretuksi. Nuoren veljessiteen kukkakiehkurasta puuttuivat sisäiset, yhdistävät langat, ja se etsi tämän sijaan ulkonaista yhteyttä osakuntajuhlallisuuksissa. Kun kokouksia sattui, suunnattiin usein vastustus enemmän esittäjää kuin hänen väitteitään vastaan. Sen yllämainitun, entisen ja toivottavan (!) puutteen sijaan, joka vallitsi keskusteluaineista, ilmestyi niitä nyt aikaa tappava, mutta itsekkyyttä ravitseva paljous, nyt tosin muunsisältöisiä kuin ennen. Keskustelujen esineiksi tulivat nyt keskustelut itse, s. o. aljettiin keskustella, kuinka olisi keskusteltava, miten olisi tehtävä säännöt. (Täten alkoi näyttää siltä, kuin pitäisi asian luonnon mukaan osakunnissa aina tulla esille monia, tärkeitä neuvotteluja, kun nämä itse teossa ovat tai kun niiden ainakin tulisi olla niin harvalukuisia kuin mahdollista)." ¹⁾

Leveämmin vedoin, synkemmin ja retoorisemmin tuskin voi kuvata tämän ajan opiskelevan nuorison mielialaa. Jonkinverran sivelin kuvattavan vahingoksi onkin luiskahtanut: sakkoa osakuntakokouksen laiminlyönnistä päätettiin esim. kantaa vielä v. 1830, vieläpä musertavalla enemmistöllä: 22:11a äänellä 4 vastaan.²⁾ Itse pohjakuvaan väärentämättömyys sen sijaan on selvään todistettavissa.

Tämä täytyy vanhan ukko Sahlberginkin tavallaan virallisesti tunnustaa. Osakunnan kokouksessa 7 p. helmik. v. 1838 „herätti hän kysymyksen siitä, olivatko osakunnan jäsenet halukkaita jatkamaan tavallisia väittelyharjoituksia joka lauantai-ilta klo 4—6" — sellainen oli vanha tapa — „vai olisiko heillä mitään muuta, sellaisissa kokouksissa sopivaa askarrusta ehdotettavana. Tällöin lausui maisteri Törnégren, että nämä väittelykokoukset, sellaisina kuin ne ainakin pitkän aikaa olivat olleet, todella olivat hyödyttömiä eivätkä mitenkään tarkoitustaan vastaavia, ja ehdotti sentähden, ettei sellaisia enää pidettäisi. Mutta kun osakunnan muut jäsenet eivät antaneet mitään määrättyä lausuntoa eikä mitään uutta ehdotusta esitetty, katsoi inspehtori parhaaksi antaa asian toistaiseksi olla vanhaltaan." Tällaisen epämääräisen päätöksen varaan ehdotus väliaikaisesti jäikin, tullakseen kuitenkin myöhemmin vielä sitkeämpänä esille.

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1839, 7 p. jouluk.

²⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1830, 11 p. lokak.

16 p. lokak. v. 1841 osakunnan äsken valittu inspehtori professori Törnroth jo näet „teki kysymyksen, eikö osakunnan tulisi vanhaan tapaan pitää vakinaisia kokouksia, joissa kuitenkin tähän asti yleisten väittelyharjoitusten sijaan suurempaa ja yleisempää harrastusta herättäviä aineita käsiteltäisiin." Päätöstä ei erityisesti kuitenkaan tällä kertaa aikaansaatu. Mutta kaksi viikkoa jälkeenpäin pidetyssä kokouksessa „luettiin kolmetoista sisäänjätettyä sinetöityä lippua", jotka sisälsivät suunnitelmia osakuntaelämän muuttamiseksi.¹⁾ Ne olivat kuitenkin niin erisisältöisiä, ettei keskustelua niistä heti voitu aloittaa, vaan otti osak. inspehtori saattaakseen ne »yleisiin kategorioihin". Ja kun ehdotukset vieläkin kerran oliv:t olleet alustavasti käsiteltävinä²⁾, ryhdyttiin vihdoinkin 6 p. marrask. lopullisen päätöksen tekoon. „Osittain asiassa ennen annettujen suunnitelmien, osittain tapahtuneen keskustelun johdosta päätettiin, että aineita ei ainoastaan tavallisten teesien muodossa, kuten ennen, vaan missä muussa muodossa hyvänsä voitiin sekä suullisesti että kirjallisesti esittää, sekä sen lisäksi, että kirjallisten kyhäysten tekijät eivät olleet velvollisia panemaan esiin nimeään eivätkä itse puolustamaan väitteitensä, vaan voi jokainen osakunnan jäsenistä mielensä mukaan olla joko puolustajana tai vastaustajana." Huolimatta päätöksen laajuudesta tai vapamielisyydestä ei toivottua harrastuksen heräämistä ainakaan tarpeellisessa määrässä saavutettu. Jo seuraavana vuonna nim. puheenjohtaja taas ehdottaa kokouksien ohjelmakysymyksestä päätettäväksi.³⁾ Tulos on samansuuntainen kuin edellisenä vuonna: teesejä sai esittää kaikilla kielillä ja kaikista asioista — kuitenkin tästä lähtien vain joka 14:s päivä. Hyvä päätös siis taas! mutta missä määrin sitä nytkään noudatettiin, voitaneen varsin hyvällä syyllä sekä kysyä että epäillä.

Eikäpä näytä välinpitämättömyys olleen vierasta osakunnan muussakaan julkisessa elämässä. Niitten huolimattomuuksien rinnalla, joita kirjasto-oloissa aina ja kaikkialla esiintyy, ilmenee varsinkin rahastonhoidossa velttoutta ja laiminlyönnejä, joista todennäköisesti suuri osa johtuu siitä, että rahastoa katsottiin ikäänkuin perheen keskiseksi omaisuudeksi. Niinpä pyydetään usein saada osakunnalle maksaa korkoja luovuttamalla sille kirjoja — inspehtori Sahlbergkin tekee kerran niin — esitetäänpä kerran, tosin kyllä tuloksetta, sitäkin, että osakunta vastaisi kuraattori Rabben osakunta-

¹⁾ Satak. Osak. pöytäk. 1841, 29 p. lokak.

²⁾ Satak. Osak. kokouks, 1841, 3 p. marrask.

³⁾ ” ” ” ” 1842, 15 p. lokak.

laisille lainaamista 90:sta talarista j. n. e. Ja suorastaan liian humaanista, on se suuri leväperäisyys, jota lukukausmaksujen suorittamisessa sallitaan ja joka johti siihen, että rästituettelot vuosi vuodelta kasvoivat, käsittäen lopulta jo huomattavan määrän yli kahden lukukaudenkin vanhoja saatavia. Epäjärjestys meni vihdoin niin pitkälle, että pidettiin tarpeellisena virallisesti puuttua asiaan. Niinpä katsoi vuonna 1837 asetettu talouskomitea (seniorineuvosto?) osakunnan saatavat sangen huonosti valvotuiksi ja arveli parannuksen välttämättömäksi. ¹⁾ V. 1841 esitti seniorineuvosto saatavat uloshaetaviksi rehtorin välityksellä, joka päätös osakunnan myöhemmin pidetyssä kokouksessa kahta lukukautta vanhempiin velkoihin nähden hyväksyttiin ja joka ainakin hetkeksi näyttääkin johtaneen terveellisiin toimenpiteisiin ja hyviin tuloksiin.²⁾

Pitempi viipyminen osakunnan virallisen lamaustilan kuvamisessa tuskin kuitenkaan olisi tasapuolista ja kohtuullista, sillä eihän suinkaan kuvaamanamme aikana elonmerkkejäkään, varsinkaan epävirallisesta toverielämästä puuttunut. Tahdomme vain huomauttaa niistä »juhlallisuuksista», joihin Sundvall jeremiadissaan niin paljon kohdisti epäluuloansa ja jotka ilmeisesti ovat merkkejä alkavasta ja lujenevasta toverihengestä. Samansuuntainen kumppanuus- ja kodikkuuskaipuu ilmenee myöskin niissä teemaksuissa, joita tilikirjassa mainitut, parin kolmen viime vuoden „teemaksut” edellyttävät. Seurustelullisen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta edistivät samoin yhteiset sanomalehtien lukuhetket. Osakunnalle tulivat näet kaikki kotimaan lehdet ja pari ruotsinmaalaista, ja niitä luettiin osittain kirjastonhoitajan luona sekä myöhemmin osakuntahuoneessa, osittain todennäköisesti sieltä lainattiin kiertämään miehestä mieheen.³⁾ Ahkeraa ja solidaarista yhteistoimintaa osoittanee myöskin se „passiivinen vastarinta”, jonka etupäässä maisteri Törnégren näyttää toimineen. Ja lamaan eivät jääneet erikoisharrastuksetkaan. Niinpä näyttävät kuraattori Rabbe, Johan Philip Palmén ja ilmeisesti jotkut muutkin innokkaasti pitäneen yllä musiikkiharrastuksia osakuntalaisten keskuudessa. Muutakin yhdistävää seurustelua varmaan oli, vaikkei se ymmärrettävistä syistä olekaan jättänyt jälkiä tai edes viitteitä meille säilyneihin, harvoihin pöytäkirjoihin ja muihin asiakirjallisiin todistuskappaleihin.

¹⁾ Satak. Osak, pöytäk. 1837. 3 p. jouluk.

²⁾ ” ” ” 1841, 24 p. helmik.

³⁾ Ainakin vuosisadan alussa oli sakkoa siitä, jos piti lehteä yli 4 tuntia luonaan.

Ja yhtä epäselviksi jäävät yleisten tapojen ja jokapäiväisen elämän vaikutukset osakuntalaisiin. Vain kurinpitotojuissa esiintyy jotakin asiain tästäkin puolesta: useita veivät jo silloisen yksinkertaisen ajan houkutukset »deekikselle." Idyllisimpiä näiden joukossa oli epäilemättä se Biong, jonka tullihallituksen kamariviskaali Odengren v. 1830 ilmiantoi siitä, että hän luvottomasti oli kolmen päivän ajan loikonut sammalkasoilla sokerileipuri Jerngrenin tontilla.¹⁾ Kuulustelussa tunnusti mies rehtorille että hänen „varattomuudesta" oli jonkin aikaa pakko kalastaa kaupungin lähellä sijaitsevassa saaristossa ja sieltä palattuaan asunnon puutteesta jäädä muutamiksi päiviä mainitulle pihalle. Rehtori tietenkin ystävällisesti kehoitti häntä hankkimaan asunnon, mutta toimitti samalla osakunnan mieltä kuultuaan idylliselle tutkittavalleen matkapassit. Ja moni vanha velikulta olisi varmaan voinut kadehtia ylioppilas Johan Grönbergiä, joka saatuaan juoppoudesta muistutuksia lopulta erotettiin yliopistosta sen karkean syytöksen johdosta, että oli saarnannut juovuspäisään Tampereen kirkossa viidentenä paastosunnuntaina!²⁾ Valitettavaa vain, etteivät ne „istumiset", joissa ei osakunnan kunniaa yllämainitulla tavalla saatettu vaaran alaiseksi, tai raittiimmat askarukset ole kerrottuun tapaan ikuistaneet henkilöitään.

Mutta miksi takertua sivuseikkoihin ja viivyttää lopullista arvos-
telua? Mielestämme siksi, että se on niin vaikea ja riippuu kokonaan
siitä, miltä kannalta sen alottaa. Jos arvostelee vanhan Satakunta-
laisen Osakunnan elämää yksinomaan sen kuivien, vähäsanaisten
pöytäkirjojen nojalla, näyttää se epäilemättä kuolleelta, värittömältä
ja hedelmättömältä. Mutta jos, niinkuin yllä on koetettu tehdä, käsi-
tämme oikein tämän hedelmättömyyden syyn, niin ymmärrämme,
että kaiken kylmyyden takana sittenkin on lämmin, mutta
syvästi poljettu nuori mieli, joka ei enää sietänyt tukalaa tilaansa ja
joka masennettunakin vielä uskalsi toivoa vapaamman aikakauden
tuloa.

¹⁾ Konsist. pöytäk. 1830, 2 p. kesäk.

²⁾ „ „ 1833, 19 p. lokak. y.m.

E. S. T o m u l a.

Haverin kaivoksen historiikka.

Jo hämärässä muinaisuudessa ovat suomalaiset osanneet valmistaa rautaa soidemme ja järviemme malmista. Kalevalassa lauletaan:

Rauta suosta sotkettihin,
Vetelästä vellottihin,
Tuotihin sepon pajahan.

Tällaisen kansanomaisen raudan jalostamisen taidon mainitaan säilyneen Itä-Suomessa aina 1700-luvulle asti. Ruotsissa, rautamalmirikkauksistaan kuuluisassa maassa, saavutti vuoriteollisuus järkipäisessä muodossa, tehdasteollisuutena jo varhain korkean kehityskannan. Ruotsin hallituskin koetti monella tavalla edistää kaivosteollisuuden kehitystä ja malmietsiskelyjä. Kuningatar Kristiina myönsi v. 1649 erinäisiä etuja niille, jotka löysivät Suomesta uusia malmisuonia ja tahtoivat harjoittaa vuorityötä. V. 1673 täydensi ja uudisti kuningas Kaarle XI nämä etuudet ja oikeudet „sen otaksutun rikkauden löytämiseksi, joka vielä voi olla kätkössä Suomen Suuriruhtinaskunnan erämaissa sekä muissa valtakuntamme pohjoisosissa.”

Näiden kehoitusten ja lupauksen seurauksena on pidettävä myös Haverin rautamalmikaivoksessa suoritettua vuorityötä. Tämä rautamalmikaivos sijaitsee Kyrösjärven itärannalla Viljakkalan kappelissa, Inkulan kylässä, 1—1 1/2 km. päässä mainitun kappeliseurakunnan kirkolta, Parkanoon johtavan maantien varrella. Haverin kaivosalue on vielä viime vuosisadalla ollut Kyrösjärven saari, mutta sen veden laskeutumisen kautta, jonka Kyrösosken laskeminen aiheutti sanotussa järvessä, tullut niemekkeeksi, jota itä- ja koillispuolelta huuhtelee Viljakkalan Kirkkojärvi. Tämä taas on Inkulan salmen kautta Kyrösjärven yhteydessä.

Jo ennen vuotta 1737 tiedettiin, että Viljakkalassa löytyy rautamalmia, mutta vielä ei kuitenkaan harjoitettu vuoriteollisuutta.

Sanotun kappelin Hiiroisten kylässä, yhden kilometrin päässä Haverista kaakkoon päin esiintyvä rikkikiisu, joka on raudan ja rikin yhdistys, sekä ruosteiset rapautumistulokset kiinnittivät ensi kerran etevän ruotsalaisen kaivosmiehen, parooni Daniel Tilaksen huomiota. Tehtiinpä jokin pieni kaivosyritysikin, mutta ilman suotuisaa tulosta. Sen jälkeen toimitettiin tutkimustöitä samoilla seuduilla sijaitsevalla Ansomäellä. Mutta malmista, jota saatiin, oli epäpuhtautena niin paljon rikki- ja kuparikiisua, että työt täytyi lopettaa.

Vasta vuonna 1790 keksittiin jalostamiseen soveltuvaa rautamalmia Haverin Aittomäeltä, jonka asemasta on jo mainittu. Kaivosalueen omisti Turun akatemia, sillä Haveri oli akatemiatalo.

Kaivostyöhön ryhdyttiinkin samana vuonna, joskaan ei ollut kysymys mistään suurteollisuudesta. Yrjö Koskinen siteeraa kertomuksessaan Hämeenkyrön pitäjältä erästä kirjoittajaa, jonka mukaan v. 1791 Haverin kaivosalueella oli vain yksi $2\frac{2}{3}$ kyynärän syvyinen kuoppa. Ja kirjeessään 16:nneelta päivältä syysk. v. 1793 Mathias Caloniukselle mainitsee H. G. Porthan, että edellisen kesän tarkastuksen mukaan oli siellä ainoastaan muutaman kyynärän syvyinen kaivos, jonka läpimitta oli noin kaksi sylvä. Akatemia oli kuitenkin uhrannut Haverin kaivokseen olosuhteisiin nähden melkoisia summia, vaikka yrityksessä oli mukana toinenkin asianosainen, nimeltään Alström, varaton mies, josta akatemia koetti vapautua.

On selvää, ettei kaivostyö voinut kannattaa ilman lähellä olevaa sulatusuunia ja muita tarpeellisia jalostuslaitoksia. Niinpä mainitsee H. G. Porthan kirjeessään saman vuoden lokakuun 10:nneelta päivältä, että vuorimestari Lundström oli kehoittanut akatemiaa myymään Kaivoksen jollekulle rahamiehelle, joka rakentaisi sulatusuunin Kyröskoskelle, jonne on lyhyt vesitie, sillä akatemian varat eivät riittäisi. Lisäksi oli malmi huononpuoleista, joten olisi tarvis sekoittaa siihen parempaa, muualta tuotua malmia.

Kesällä v. 1794 oli Alström koetteeksi rakennuttanut jonkinlaisen sulattimon, joka oli aivan kelvoton. Saman vuoden syksyllä näyttää hänellä olleen aikomuksena rakentaa Kyröskoskelle varsinainen sulatusuuni. Akatemia koetti kuitenkin sitä estää eikä siitä tullutkaan mitään. Jo vuoden 1796 oli Alström toimetonna, mutta akatemia puolestaan jatkoi louhintaa. Hyvin todennäköistä on, että näihin aikoihin louhittu malmi vietiin aina Turkuun asti. Kesällä 1797 ei enää töitä jatkettu. Alström myi osuutensa Björkmanille, eräälle rahamiehelle. Mutta työt saivat levätä parisenkymmentä vuotta.

Viime vuosisadan alkupuolella alkoi Suomen rautateollisuus vaurastua hallituksen suosiollisesti myötävaikuttaessa. Varsinkin kenraalikuvernööri Fabian Steinheil (1810—23) harrasti innokkaasti tämän teollisuushaaran kehitystä ja avusti malmietsiskelyjä, jottei tarvitsisi tuoda maahan Ruotsin malmia. Näiden pyrkimysten seurauksena oli, että huomio uudestaan kiintyi Haverinkin rautamalmikaivokseen.

Vuonna 1816 tarjosi Turun akatemia mainitun kaivoksen jonkin yhtiön lunastettavaksi. Halukasta ostajaa ei kuitenkaan ilmaantunut. Kuuluisa teollisuutemme uudistaja James Finlayson kääntyi v. 1819 suoraan keisarin puoleen pyynnöllä, että hänelle suunnittelemiensa tehtaitten ja laitosten perustamisen helpottamiseksi myönnettäisiin erioikeuksia, m.m. tulisi valtion pitää hänen Tampereella olevan valimonsa tarpeiksi harkkorautaa saatavissa. Tähän vastasi senaatti, jonka lausuntoa asiassa vaadittiin, että Finlaysonille annettaisiin akatemian oikeudet Haverin malmiin ja sen jalostamiseen. Ei tämäkään suunnitelma johtanut hyviin tuloksiin, joskin kesällä 1820 työtä lyhyen aikaa jatkettiin.

Näihin aikoihin oli Haveri maan paras malmilöyöpaikka. Niinpä tehtiinkin ehdotus (1824), että valtio ottaisi kaivoksen käytön haltuunsa. Mutta sekin ajatus raukesi. 1830-luvulla puuhattiin Tampereella sulatusuunia, mutta rahanpuute teki sen sillä kertaa mahdottomaksi.

Vasta 1842 saatiin Tampereella perustetuksi yhtiö sulatusuunin rakentamiseksi. Yhtiön perustivat senaattori, valtioneuvos Aug. Ramsay, vuorimestari G. Idestam ja Hatanpään omistaja, laamanni N. J. Idman. Valtio myönsi yhtiölle 20,000 hopearuplan suuruisen korottoman lainan sekä oikeuden sulatusuunin perustamiseen sillä ehdolla, että yhtiö vuodesta 1846 alkaen valmistaisi 4000 kippunna¹⁾ harkkorautaa. Jo vuonna 1842 oli yhtiölle myönnetty erikoisoikeus Haverin kaivokseen. Yhtiön sulatusuuni ja jalostuslaitokset sijaitsivat Tammerkosken niskassa. Ne valmistuivat 1843.

Sulatusuunin tuotannosta sen ensi vuosina ei ole tietoja säilynyt, mutta varmasti ainakin vielä vuonna 1846 se oli pienempi kuin 4000 kippunnaa. Suuri osa tarvittavasta malmista saatiin Haverin kaivoksesta, joskin myös suomalmia käytettiin. Samalla tasolla näyttää tuotanto pysyneen 1850-luvun alkupuoliskolla, kuten seuraavat numerot osoittavat:

¹⁾ Kippunna = 170 kg.

vuonna 1851, 1852, 1853, 1854, 1855
harkkorautaa kipp. 1360, 1205, 1219, 1279, 1204.

Työt Haverin kaivoksissa suoritettiin jotenkin alkuperäisillä koneilla ja laitteilla. Vuoresta louhittu malmi kohotettiin ilmoille hevosvoimalla, vaikka useiden kaivosten syvyys oli monia kymmeniä metrejä. Vielä tänäpäivänä on muutamien syvyys 15—20 m, vaikka niihin on vierinyt ja vieritetty suuret määrät puita ja kiviä, jotka täyttävät suurimman osan entisistä kaivoskuopista. Näitä on kaikkiaan kuusi ja niiden suun läpimitta on 4—6 m.

Vaikea ja kallis oli malmin kuljetus monien penikulmain päässä olevaan sulatusuuniin. Osittain vietiin malmi suoraan Tampereelle asti hevosilla, suurimmaksi osaksi kuitenkin melkolailla lähempänä olevaan Näsijärven rantaan, sieltä edelleen vesitietä kuljetettavaksi.

Yhtiölle alkoikin koko puuha muuttua huolestuttavan raskaaksi taakaksi, sillä niin vähän lupaava tuo yritys tosiaankin oli. V. 1856 osti sulatusuunin Gustaf Adolf Wasastjerna, jota pidettiin näihin aikoihin Suomen rikkaimpana miehenä. Hänen onnistui saada yhtiökumppanikseen varatuomari Adolf Törngren, hänkin sangen varakas.

Näiden tarmokasten miesten aikana saavutti vuorityö Haverin kaivoksessa huippunsa. V. 1858 sulatettiin yksin Haverin malmia 668,8 kipp., josta kehittymättömän jalostusmenettelyn vuoksi saatiin ainoastaan 172,5 kipp. harkkorautaa. Seuraavana vuonna otettiin käytäntöön tehokkaampi menettelytapa ja saatiin enemmän harkkorautaa, vaikka sulatetun malmin määrä oli melkolailla pienempi.

V. 1861 siirtyi sulatusuuni uuden yhtiön haltuun. Samana vuonna lakkautettiin työt lopullisesti Haverin kaivoksessa.

Haverin kaivoksen rautamalmi on magneettista, s. o. sillä on esim. kyky poikkeuttaa kompassineula sen oikeasta suunnasta. Muutamin kohdin asettuu magneettineula kohtisuoraankin suuntaan. Kompassin avulla ovatkin useat rautamalmisuonet tulleet keksityiksi. Haverin malmin rautapitoisuus on useiden tutkimusten mukaan ainoastaan 41 %, siis vähän enemmän kuin puolet puhtaan magneettisen rautamalmin rautapitoisuudesta, mikä on 72,4 %.

Käytetyistä lähteistä mainittakoon seuraavat:

H. J. Holmberg:, Materialier tili Finlands Geognosi.

Elias Lodenius. Tampereen pellava- ja rautateollisuus osakeyhtiö 1856—1906.

Lisäksi haittaa sitä suuri rikki- ja fosforipitoisuus.

Otto Vänni.

Kyrösjärven nykyinen ja entinen otaksuttu vesiväylä.

Kyrösjärvi, johon melkein kaikki Ikaalisten ja usean sen naapuripitäjän vedet laskevat, on Satakunnan suurimpia järviä. Enin osa siitä sijaitsee Ikaalisten emäseurakunnan rajojen sisällä, vain sen eteläinen osa, Viljakkalan lahti, kuuluu Viljakkalan kappelin alueeseen, toinen, lounainen osa Hämeenkyröön. Nimi Kyrösjärvi — kansan keskuudessa järveä useimmiten nimitetään Kyrösseläksi — on nähtävästi peräisin siltä ajalta, jolloin Ikaalinen ja Hämeenkyrö vielä kirkollisessa suhteessa kuuluivat Viljakkalaan. ¹⁾ Näiden seutujen ensimmäinen asutus oli nimittäin tapahtunut Viljakkalan rannalla ja oli tämän siirtokunnan nimi Kyrö. Kyrösjärven lounaisesta, Hämeenkyröön kuuluvasta haarasta lähtee sitten Kyrösjoki, jota myöten Kyrösselkä purkaa vetensä etelään päin.

Kyrösselkä ei ole kovinkaan suuri — sen kokonaispinta-ala on n. 118 km² ja sen veden tilavuus on laskettu 3,8 km³ — mutta siihen laskevat lukuisat joet tuottavat melkoisia vesimääriä. Sen vuoksi virtaus jo Kyrösjoen alkujuoksussakin on melko nopeaa ja voimakasta. Noin parisataa metriä virran suusta on ensimmäinen kapeampi virtauskohta, Vuohikoski, josta vesi vielä näennäisesti rauhallisena, mutta kuitenkin vinhaa vauhtia syöksyy ¹/₂ kilometrin matkan Isoon Kuohuun asti. Tässä kohdin se taittaa Hattaraselän harjanteen, kääntyy hieman oikealle ja hyökkää mahtavasti kohisten kalliorinnettä alas. Nyt on saavuttu Kyröskoskelle, joka nimi tässä jokijakosossa on yleisimmin tunnettu. Sen mahtava kohina kuuluu jo kilometrin päähän ja moni on arvellut Joukahaisen tarkoittaneen juuri Kyröskoskea lausueessaan:

¹⁾ Kts. Yrjö Koskinen, Kyröskosken syntymäajasta. Finska Vetenskaps-societens Öfversigt XV, siv. 60—67.

Hämeessä Hälläpyörä,

vaikka ei liene olemassa minkäänlaista tosiasiaa, joka tukisi sitä olettamusta, että tuo Kalevalassa mainittu koski oli sama kuin Kyröskoski. Yhtenä ryöppynä kiittää vesi, kääntyen hieman vasemmalle, kosken alla olevan Patakallion rinteitä vastaan, kiehuu hetkisen kuin kattilassa — josta ehkä nimikin Patakallio — jälleen rynnätäkseen eteenpäin kolmanteen pienempään putoukseen, joka onkin niistä viimeinen. Koko kosken pituus, laskettuna sen niskasta tämän viimeisen putouksen alle, on n. 180 m. ja alenee se sillävälillä 20,3 m., joten Kyröskoski putouksensa jyrkkyyteen (11,2 %) ja sen läpi kulkemaan vesimäärään nähden ei löydä montaakaan veroistaan koskea Suomessa. On arvioitu, että koski keskikorkean veden aikana Kyrösjärvestä laskee 64 m³ vettä sekunnissa ja että sen työkyky silloin on 17323 hevosvoimaa; matalan veden aikana vastaavat luvut ovat 15 ja 4060. Ei siis ole ihme, että jo sangen varhain huomattiin tämän kosken suuri merkitys ympäristölleen. Vuoden 1850 vaiheilla oli kosken partaalla 8 jauhomyllyä, joista jo Gunnar Tuderuksen ja W. Rosendalin kertomuksen mukaan vuodelta 1813 3 kosken itäpuolella sijaitsevaa kuului Viljakkalan pappilalle, Hiirtoisten, Harhalan y.m. kylille, 5 länsirannalla olevaa Kolkon, Sikurin ja Osaran kylille Ikaalisissa sekä Urtiaisten, Untilan, Pyöräniemen, Järvenkylän, Tuokolan, Tokkoisten, Kyröspohjan ja Kalkunmäen kylille, sekä Laitilan y.m. virkataloille Hämeenkyrössä. Kunkin kyläkunnan vuorot olivat jaetut kylien talojen kesken niin, että kukin talo sai käyttää viljaansa vuorokauden ajan, jolloin puolesta yöstä vuorot vaihtuivat, ja usea pikkujuttu oli säilynyt jälkimäailmälle kahnauksista talollisten kesken, joiden „vuorot" välistä sattuivat menemään sekaisin. Nyt ei näistä monista jauhomyllyistä ole muuta kuin yksi jäljellä kosken itärannalla, jolla puolen koskea kaikki kolme myllyä vielä vuoden 1890 paikkeilla olivat. Usean myllyn samoinkuin niiden alueenkin omistajana on nykyisin Kyröskosken Tehdas Osakeyhtiö, jonka rakennuttamiensa puuhiomon, massa- ja paperitehtaan sekä komean v. 1913 valmistuneen sähkölaitoksen tieltä on täytyntä siirtää ne pois.

Ennenkuin kuitenkin jatkamme matkaamme virran mukana Kyröskoskelta eteenpäin, pysähdymme hetkiseksi vielä kosken vanhojen muistojen ääreen. Tämäkin koski on varmaan olemassaoloajallaan nähnyt monet vaiheet, ollut ympäristönsä sään y.m. määrääjänä, ehkä omituisuuksillaan tulevien aikojen ennustajanakin. Sotakoina kerrotaan sen hukuttaneen kuohuihinsa vainolaiset venei-

neen, josta vieläkin Ikaalisissa elää sanaparsi: hyvin kävi kun mela vilahti. Seikka oli ollut näet niin, että venäläiset olivat kahdella veneellä soutaen saapuneet lahteen, josta Kyrösjoki alkaa, ja pakotaneet kiinniottamansa paikkakunnan isännän opastamaan venettä koskesta laskiessa. Toisessa veneessä oli ollut vain venäläisiä, jotka hyvän matkan päässä laskivat perässä, ja oli sovittu edellisen veneen peränpitäjän kanssa, että tämä vilauttaisi melaansa, jos huomaa kosken olevan laskettavassa kunnossa. Kun nyt ensimmäinen vene saapui Isoonkuuhuun, hyppäsi opas veneestä rantakalliolle, jolloin peränpitäjän mela jollain lailla kohosi, ja jätti veneessä olijat virran haltuun. Jäljessä tulevasta veneestä oli huomattu melan välkähdys, ja päätetty „hyvin käyneen, kun mela vilahti” sekä laskettu perässä varmaan turmioon. — Välistä taasen koski on pyyhkäissyt mukaansa myllyn, joka sen valtaa uhmaten on uskaltanut asettua sen partaalle. — Toisinaan, kuten vuosina 1645, 1766 ja 1810, on sattunut niin, että koski juoksussaan on aivan pysähtynyt. Viimeisestä sellaisesta tapahtumasta kertoo silminnäkijä seuraavaa: ¹⁾ 14 p. joulukuuta 1810, kun myllärit aamulla heräsivät myllyissään, huomasivat he kummikseen veden koskessa tyrehtyneen juoksussaan ja tällaista kosken kuivilla oloa kesti aina 16 p. samaa joulukuuta, jolloin iltapuolella pieni noro alkoi virrata koskesta alas. Kesti kokonaista 8 päivää, ennenkuin koski jälleen oli entisessä kunnossaan. Selitykseksi tähän ilmiöön mainittakoon, että Kyrösjärvässä sinä vuonna oli ollut tavattoman vähän vettä. Muutamia päiviä aikaisemmin tämä sisäjärvi sekä sen kanssa yhteydessä olevat vesistöt olivat alkaneet jäätyä rannoiltaan. Mutta ankara pohjatuuli särki jäät ja ajoi ne kosken suun yläpuolelle siihen kapeaan väylään, joka on vain muutaman kynnärän syvyinen ja kovin kivinen. Myöskin oli siinä joen suussa saari, ²⁾ jonka molemmin puolin jäiden patoutuminen varmaankin tapahtui. Aivan samantaisia lienevät tapaukset olleet edellisilläkin kerroilla. Kuitenkin on ympäristön kansa pitänyt näitä ilmiöitä tulevien vaikeiden aikojen, kuten nälkä-, tauti- tai sotavuosien enteinä. ³⁾

Tämän kosken historiassa ovat mainitsemisen arvoiset vielä ne tapaukset, jolloin sitä on perattu eli laskettu. Syyt koskien perkaa-

¹⁾ Borgå Tidning 1838, n:o 51.

²⁾ Tätä saarta ei nykyisin enää ole olemassa, sillä koskea v. 1865—66 perattaessa se kokonaan jäi mantereeseen.

³⁾ Mutta jo Wexionius, joka mainitsee v. 1645 tapahtuneen kosken tukkeutumisen ja puhuu samallaisista tapauksista vv. 1596—1598 Länsi-Hämeen ja Satakunnan koskissa, huomauttaa kuitenkin, ettei jokien juoksussa tapahtuneiden epäsäännöllisyyksien välttämättä tarvitse olla tulevien onnettomuuksien enteinä.

miseen Suomessa ovat joka paikassa olleet miltei samanlaiset: tahdottiin laajentaa asuttavaa alaa, tehdä vesiperäisiä maita kuiviksi ja estää tulvia, jotka helposti voivat käyttökelpoisenkin maan tehdä luoksepääsemättömäksi. Kaikki nämä syyt ovat pakottaneet Kyrösjärven rantamien asukkaitakin ryhtymään toimenpiteisiin. Melkein heti, kun Koskenperkaustoimikunta, jonka asiana oli järjestää ja valvoa koskien ja vesiväylien perkauksia, järvenlaskuja ja suonperkauksia y.m., 17 p. jouluk. 1799 perustettiin, käännettiin sen puoleen täältäkin sekä avustuksen anomuksella että myöskin pyynnöllä saada tarvittavia työkaluja. Niinpä luemme 23 p. heinäk. 1804 päivätyistä asiaperistä mitä kapineita silloin oli Nokiankartanossa Pirkkalassa olevalta Kuninkaalliselta Joenperkausjohtokunnalta hankittu, joten varmaan silloin alettiin Kyröskosken ensimmäinen perkaus. Luultavasti tällä kertaa perkaustyöt täällä saatiin päätetyiksi, ennenkuin v. 1808—1809 sota ehätti väliin, jonka aikana koko Joenperkaustoimikunta oli lakkautettuna. Mutta keisarillisella kirjelmällä 20 p. helmik. 1816 se perustettiin uudestaan ja pysyi se semmoisenaan vuoteen 1860 asti, jolloin se sai nimen Tie- ja Vesiylihallitus ja järjestettiin sen kokoonpano y.m. toisenlaisiksi. Vv. 1828—31 on Kyröskoskea jälleen laskettu ja oli siinä silloin avustamassa 169 Kyrösjärven ympäristön talollista Ikaalisista, mutta hämeenkyröläiset ja viljakkalaiset olivat kokonaan kieltäytyneet siitä. Myöskin oli Ikaalisten kirkossa 13 p. elok. 1826 pidetyssä kokouksessa kehoitettu Karvian, Honkojoen, Kankaanpään ja Parkanon pitäjiä ottamaan kaivaukseen osaa, mutta nämä olivat kieltäytyneet, heillä kun siitä ei tullut olemaan mitään hyötyä. Kumpaisellakin kerralla lienee koskea pudotettu 2—2,5 metriä yhteensä.

Viimeinen Kyröskosken perkaus tapahtui v. 1865—66, jolloin koskea alennettiin n. 2 m. Tämä suuri yritys sai osakseen kaikkien Kyrösjärven ympäristön asukkaiden, myöskin viljakkalaisten ja hämeenkyröläisten yksimielisen kannatuksen. Kun sitten koski oli perattu ja vedet Kyrösjärvestä tuntuvasti alenivat, olivat seurauksetkin Kyrösselän rannoilla kerrassaan suurenmoiset. Siellä missä ennen metsä kuvastui kirkkaan järven pintaan, törrötti nyt ruma, liejumainen tai kivinen ranta paljaana ja avuttomana. Monin paikoin vajosi kokonaisia vesijättöjä latoineen päivineen, metsäisiä niemেকেitä uljaine puineen alta poistuneen veden tähden järven pohjaksi, tai jäi siihen liejuperäinen paikka, joka moneen vuoteen ei ottanut ihmisiä päälleen. Kala-apajien paikat tulivat useissa kohdin täydellisesti muuttumaan. Toisin paikoin ilmaantui järvestä näkyviin kareja, joiden olemassa-oloa tuskin oli tiedettykään. Kaiken lisäksi

koko puuha oli niellyt lähes parikymmentä tuhatta työpäivää ja kymmenkunnan tuhatta ruplaa rahaa, joilla maksettiin maanmittarien ja insinöörien palkat sekä korvattiin mylläreille heidän kärsimänsä tappio siitä, että myllyjen laskutöiden aikana täytyi olla käymättä. Ei siis ihme, että Ikaalisten pitäjän kertomuksen kirjoittaja W. Carlsson soimaakin koko laskuhanketta maa-alan ahnehtimiseksi, josta luonto on raiskaajansa näin julmasti rangaissut. Hän ei kuitenkaan saanut nähdä, mitä suurta siunausta on koitunut tästäkin puuhasta.

Muita kosken perkauksia Kyröskoskessa sittemmin ei ole tapahtunut. Vielä kuitenkin tahdon mainita sen neulapadon, jonka Kyröskosken tehdas on kosken niskan yläpuolelle rakennuttanut, rajoittaakseen veden kulkua keskusiven aikana koskessa. Tästä ja ehkä osaksi muistakin syistä on vesi Kyrösselässä alkanut vuosi vuodelta kohota, aiheuttaen vuoden 1912 syksyllä virran mittauksen ja jonkinlaista kahnasta ympäristön pitäjien asukkaiden ja Kyröskosken isännistön välillä.

Nyt voimme lähteä seuraamaan veden kulkua Kyrösjokea myöten. Senvuoksi nousemme toiseen niistä kahdesta höyrylaivasta, jotka useat vuodet jo ovat välittäneet liikennettä Kyröskosken ja Siuron välillä, kulkien ainakin parina viime vuonna, aina tammikuun puoliväliin saakka, talvisaikaan särkien painollaan jäitä, jotka tahtovat niiden reitin tukkia, ja alkaen laivaliikenteen usein jo huhtikuun puolivälissä. Virtaus Kyröskosken laiturin luona on jotenkin voimakas, mutta tyyntyy vähitellen, mitä etäämmälle pääsemme Kyröskoskelta. Joki, jota myöten kuljemme, on vuosikymmenen ajan ollut laivaliikenteelle sopiva, nyt kun sen uomaa monin kohdin on oiottu ja perattu, niin että vähän matkaa Kyröskoskelta alaspäin on entisen ja nykyisen lasku-väylän väliin jäänyt pieniä saarekkeitä. Vesi virtaa kiemurrellen ja yhä tyyntyen, maisemat joen rannoilla vaihtuvat erosionin vuosittain myllertämistä ja kuluttamista hiekka-äyräistä sekametsää kasvavaksi, tasaiseksi savirannaksi, kunnes vihdoin Hämeenkyrön kirkko ja tämän pitäjän aukeat alkavat tulla näkyviin. Ei huomaakaan, ennenkuin laiva on kulkenut joen yli vievän sillan alitse Hämeenkyrön kirkonkylän laituriin, johon voimme katsoa tämän n. 4 km. pituisen joen päättyvän. Vedet eivät kuitenkaan voi pysähtyä kohtaamaansa Kirkkojärveen, vaan on niiden siirryttävä ahtaan Laitilan salmen, vähän laajemman Kallioisten selän ja Kurimon salmen kautta Mahnalalan- eli Alhonselkään, josta ne Siuronkosken kautta yhtyvät Kokemaenjoen vesirikkaaseen reittiin.

Mainitsemaamme Alhonselkään virtaa koillisesta Miharin salmen lävitse vesijakso, jonka alkuna voi pitää Viljakkalan kappelissa sijait-

sevaa Karhejärveä. Täältä vedet siirtyvät ensin Lavajärveen Kylmäkosken kautta, johon pohjoisestapäin liittyy Hanhijärvi. Lavajärvestä, joka on n. 2 km. pituinen, jotenkin matalavetinen järvi, lähtee joki entiseen pääsuuntaansa, laskien tuskin huomattavan Vuohikosken, vähän suuremman Kattilakosken ja jyrkän sekä useita myllyjä käyttävän Rokkakosken kautta hyvin mutkittelevaa jokea ensin Sarkkilan järveen, joka syysuvesta näyttää melkein aivan kuivuneelta. Täältä soluu vesi lyhyen Suroksen joen kautta kapeaan Lemmakkajärveen, josta se Miharin lammen ja salmen kautta yhtyy Alhonselkään. Koko Lavajärven ja Alhonselän välinen reitti käy korkeiden kunnaiden välitse ja näyttää väylä olevan uurrettu paljon suurempaa vedenkulkua varten kuin sen nykyinen on.

Tämä kuvaamamme reitti onkin osa siitä, mitä on arveltu Kyrösjärven entiseksi laskuväyläksi ja jota nyt seuraavassa siirrymme lähemmin tarkastelemaan.

Ensimmäinen, joka tarkasti historiallisten tosiasiain perusteella on lausunut mielipiteensä tästä asiasta on Yrjö Koskinen.*) Hän lähtee siitä, että uudisasutus meidän maassamme aina on etsinyt isompien vesien jaksoja mukavien kulkureittien ja uudisasukkaan taloudelle tärkeän kalansaaliin takia, ja huomauttaa, että tämä uudisasutus, joka näyttää tapahtuneen 13:nneen vuosisadan kuluessa, ei ole seurannut vesien nykyistä pääjaksoa, vaan sitä syrjäistä vesitietä, josta viimeksi kerroimme. Vanhimmat talot täällä ovat juuri Viljakkala, Lemmakkala, ja Mahnala saman reitin varrella. Viljakkalan kappelissa, lähellä sitä paikkaa, josta arveltu vesiväylä olisi alkanut, on ollut pitäjän vanhin emäkirkkokin, jonka alueeseen silloin kuuluivat ei ainoastaan Hämeenkyrö vaan koko entinen Ikaalinen Pohjanmaan rajoihin saakka ja oli tämän siirtokunnan nimi silloin „Kyrö”, kuten jo edellä olemme maininneet.

Täältä sitten asutus levisi Kyrösselän muillekin rannoille, ensin Kilvakkalaan Lahdenpohjassa, sitten kenties Aureenlopelle pohjoisessa Ikaalisissa sekä vähitellen myöskin muihin rantakyläin. Vastan jälkeen se kääntyi „alhoon” päin, ja niin syntyivät Lemmakkalan, Palonkylän, Sarkkilan, Sasin ja Muotialan kylät. Tämän „Lopen kulman” ja Viljakkalan välinen osa joen vartta jäi enimmältään asumattomaksi, vain Kominmaa Lavajärven rannalla perustettiin Ikaalisista käsin.

Uudisasutus tuli nyt uuteen vaiheeseensa: se alkoi levitä Alhon-

*) Yrjö Koskinen, Kyröskosken syntymä-ajasta. Finska Vetenskaps-societetens Öfversigt XV, siv. 60—617.

selän rannoille ja siitä pohjoiseen Kyröspohjaan päin edelläkuvattua järvijaksoa pitkin. Samaan aikaan tunkeutui idästä Viljakkalasta ja pohjoisesta käsin Lahdenpohjasta ja Aureenlopelta asutusta Kyröspohjan rannoille, jotka seudut olivat olleetkin viljakkalaisten ja ikaalilaisten takamaina tähän asti. Ja tätä asuttamista kesti siksi, kunnes tapahtui tuo omituinen luonnonilmiö, että Kyrösselän vedet raivasivat itselleen uuden väylän Kyröskosken kautta Kyröspohjan lahdelmaan ja entinen väylä Viljakkalan lahdesta Hanhijärven ja Lavajärven kautta kokonaan kuivui, joka tapaus alkaa paikkakunnan historiassa vallan uuden aikakauden.

Myöhemmin on tämä kysymys antanut aiheita muihinkin kirjoituksiin. Niinpä käsittelee sitä toht. Rafael Herlin, valaisten sitä geologiselta ja kasvipaleontologiselta kannalta.¹⁾ Hän on sitä mieltä, että Kyrösjärvi, jonka nykyinen keskikorkea vedenpinta on 81 m. merenpinnan yläpuolella, on jäänyt sisäjärveksi silloin kun meren pinta Pohjan- ja Hämeenkaan länsipuolella on ollut 97—92 m. sen nykyistä pintaa ylempänä ja että tällä sisäjärvellä on ollut ensimmäinen lasku-uomansa Viljakkalan lahdesta ja Parvilahdesta Kaihtonlammen, Hanhilammen ja Lavajärven kautta Alhonselkään. Aneroidibarometrillä mitaten Herlin on havainnut Kaihtonlammen olevan 90 m. ja Hanhilammen 81 m. merenpinnan yläpuolella ja siis aivan Kyrösjärven pinnan tasalla, sekä Lavajärven 70 m., joten siis hänen mielestään Kyrösjärven vedenpintaa kohottamalla 9 m. saataisiin jälleen vesiyhteys Lavajärven ja Viljakkalan lahden välille.

Kyrösjärven rannalta Kovelahdesta n. 1 m. järven nykyistä pintaa ylempää löytämästään ancylossavesta — tämä savi muuten on samallaista kuin Viipurin läänissäkin tavattu ancylossavi — ja siinä olevien diatomace-kasvien johdosta on prof. P. T. Cleve päätellyt sen kuuluneen Ancylossjärven pohjakerrokseen, koska sen ympärille on kerrostunut harmaa, santainen tulvasavi, jota erottaa ancylossavesta välikerros santaa ja tulvaturvetta. Niissä olevista kasvijäännöksistä Herlin tekee sen johtopäätöksen, että Kyrösjärven pinta on jatkuvasti alentunut, kunnes se on asettunut 83—82 m. korkeuteen meren nykyistä pintaa ylempänä, millä korkeudella juuri santa ja tulvaturve esiintyvät. Tämän jälkeen kerrostunut harmaa savi osoittaa, että järvi uudestaan on kohonnut jonka jälkeen se hitaasti on laskenut, mikä taasen käy ilmi hyvin muodostuneista kerroksista tässä

¹⁾ Rafael Herlin, Tavastmons erosionsterrasser och strandlinjer. Fennia 12 n:o 7, 1895 ja

Rafael Herlin: Paläontologisk-växtgeografiska studier i norra Satakunta 1895.

savisannassa. Siitä huolimatta jälleen rantasoran peittämät tulva- ja maaturvelöydöt myöhemmältä ajanjaksolta osoittavat, että järvi on uudestaan alkanut kohota. Tämän kohoamisen pysähdytti Kyröskosken perkaus vv. 1865—66, jolloin järven pinta aleni n. 2 m.

Jotta voisi päättää, milloin uusi purkaus on voinut tapahtua, on tärkeätä määrätä pinnanmuutosten korkein ja alin raja. Äsken mainittiin, että tulvasaven ja santakerrostuman alin tavattu korkeus oli 82—83 m. m. p. y. Päällekerrostunutta harmaata savea, joka osoittaa ensimmäisen kohoavan pinnan, on aina löydettyessä ollut melko vahvalti, vaikkakaan sen esiintymisen ylintä rajaa ei täysin ole voitu määritellä. Niinpä oli sen paksuus eräässä kohtisuorassa leikkauksessa Kovelahdessa 4,7 m., mutta nähtävästi oli samassa savessa vielä korkeammallakin olevia kerrostumia. Sipsiönjärven Kyrösselkään vievässä lasku-uomassa Herlin oli saanut samallaisen saven ylärajaksi 10 m. Kyrösjärven silloisen pinnan yläpuolella. Jos siis aikaisempi uoma on ollut olemassa Parvilahdesta Lavajärveen, tuntuu todennäköiseltä, että uusi väylä Kyröskosken luona on syntynyt juuri äskenmainitun kohoavan pinnan seurauksena.

Aivan nykyisen laskujoen vieressä Kyröskoskella on toinen, nykyään osittain siinä esiintyvän turpeen takia umpeen kasvanut uoma, joka ulottuu kaarena laskunsuusta itäänpäin ja päättyy aivan putouksen yläpuolelle. Kun lasketaan siinä olevan 2 m. turvetta, on tämän väylän pohja n. 8 m. Kyrösjärven pinnan yläpuolella. Kalliissa putouksen luona näkyy selviä erosionin merkkejä vielä kuitenkin 4—5 m. nykyisen vedenpinnan yläpuolella. Tätä väylää myöten arvelee Herlin Kyrösjärven vesien virranneen pitkät ajat silloin, kun vedenjuoksu Lavajärven kautta Kyrösjärvestä vielä oli olemassa. Laskujoki on sen jälkeen joskus särkenyt entisen rantaääränsä joltain kohdin ja siellä tavannut syvemmältä erosioituvaa ainesta, jonka vuoksi järven pinta vieläkin on laskenut ja Lavajärven väylä on lopullisesti lakannut toimimasta.

Syyskuusta 1913 tutki allekirjoittanut ylläkuvaattua väylää ja huomattiin silloin¹⁾ korkeussuhteita nivelleerauskoneella mitattaessa, että ne jossain hyvinkin melkoisessa määrin poikkesivat R. Herlinin saamista barometrimittaustuloksista. Nykyisin ovat useat asiantuntijat sitä mieltä, että huolellisimpiinkin barometrimittauksiin, ainakin pitimmillä matkoilla, on vaikea tarkoin luottaa. Niinpä nämä R. Herlinin korkeus-mittustulokset osoittautuvatkin suuresti virheellisiksi, sillä jo silmämäärälläkin voi päättää, ettei esim. Hanhi

¹⁾ Kts pitkittäisprofiiliin.

lampi suinkaan saata olla samassa tasossa Kyrösjärven pinnan kanssa. Lavajärven korkeus meren pinnan yläpuolella on H:n toisessa kirjoitelmassa (Tavastmons erosionsterrasser och strandlinjer 1885) merkitty 68 metriksi, toisessa, vuotta jälkeempään ilmestyneessä (Paläontologisk-växtgeografiska studier öfver norra Satakunta) se on 70 m., joka viimemainittu arvo on lähinnä minun saamaani. Mitä tulee omien mittausteni tarkkuuteen, voinen joltisellakin varmuudella niihin luottaa, ne kun ovat tehdyt uudella, tarkalla nivelleeraus-koneella, vaikkakaan minulla ei ollut tilaisuutta suorittaa punnitusta edestakaisin. Vain Kaihtonnevan paikkeilla on helposti saatanut pujahtaa jokin pieni virhe siitä syystä, että punnituskoneen tarkassa vaakasuorassa asemassa pysyttäminen vetelällä ja hyllyvällä perustalla on hyvin vaikeata.

Kuten profiilista näkyy, kohooa maa jotenkin loivasti Parvilahdesta lähtien Kaihtonlampeen päin. Vähän matkan päässä Viljakkalan lahden rannasta, Parvilahden ja Karhejärvelle johtavan maantien toisella puolen metsän reunassa ovat kiviset Kaihton „kolot“, joiden läpi laskee pieni vesipuro Kaihtonlammesta Parvilahteen. Tähän Kaihton kolusta etelään päin vievään reitin kohtaan katkeaa toinen niistä Hämeenkankaan haaroista, jotka lähellä Ahvenusjärveä ovat erinneet ja joista toisen osan näemme jyrkästi taittuneeksi Sasin ja Miharin vaiheilla. „Koluun“ päättyvän hiekkaharjun läntinen syrjä on leikkaantunut niin jyrkästi, että vieläkin sitä alhaalta „kolusta“ silmäillessä tuntee olevansa kuin joen pohjassa. Puron itäranta kohoo loivasti ja on siellä tuontuostakin hajalleen sirotettuna kivenlohkareita ja lähempänä Kaihton lampea kallio, jonka läntisen puolen veden syövyttävä voima aikoinaan on pyöristänyt.

Näin olemme kulkeneet läpi sen pienen metsäsarvakkeen, joka eroittaa Viljakkalan aukeat sekä Kaihtonlammen ja nevan muodostamat aukeat toisistaan ja kuljettuamme n. 250 m. pelloksi muokattua suosarkaa pitkin, olemme Kaihtonlammen rannalla. Tämä n. 300 m. pituinen metsälampi lienee sen kapean järven tai joen jättöä, jonka paikkeilla nyt on tuo 1,7 km. pituinen Kaihton rahkasuo ja josta pohjoinen, Kaihtonlammen puoleinen pää on viljelyksen hallussa. Kovinkaan pitkää aikaa ei kulune ennenkuin tämäkin lampi on umpeenkasvanut, päättäen siitä, että „letto“ sen rannoilla ulottuu jo hyvin kauvas lammen keskustaa kohti.

Kaihtonlammesta eteläänpäin oleva Kaihtonneva alkaa vähitellen kohota niin, että se keskipaikkeilla on n. 3,5 m. lammen pintaa ylempänä. Tältä samalta kohdalta laskee keväisin pienoinen vesi-

puro nevan kumpaiseenkin päähän päin ja tuntuu neva näissä kohdin olevan vetelin. Tri Herlin on aikoinaan suoporalla mitannut rahkan syvyyden täällä 6 metriksi ja luultavasti juuri näillä kohdin. Neva on monin paikoin 100 jopa 150 m. leveä ja haarautuu sen eteläpää kahteen osaan pienen, havumetsää kasvavan saaren molemmin puolin. Kumpainenkin haara on vain noin 300 m. pitkä. Muuten kohoaa sieltä täältä nevalle nykyisin pieniä kitukasvuisia koivuja ja mäntyjä sekä suonpursukasvullisuutta. — Keskikohdaltaan alkaa neva jälleen aleta Hanhilammelle päin, joka lampi n. 18 vuotia siten, sen lasku-uomaa Hanhikoskea perkaamalla, on kokonaan kuivattu. Nykyisin on kuitenkin järviäjätön keskikohdalla niin vetelää, että sieltä saatetaan heinä käydä niittämässä vain kuivina suvina, vaikkakin ääret ovat jo hyvin tekeytyneet. Tätä samaista järveä on kerran ennenkin, n. 100 vuotta sitten pudotettu (ehkäpä se tapahtui samaan aikaan kun Kyröskoskenkin perkaus v. 1804, sieltä kun oli sangen mukava kuljettaa tarvittavat perkauskapineet Hanhijärvelle, joka on vain vajaan penikulman päässä Kyröskoskelta) ja kustansivat työn silloin Hanhijärven talo ja torppa, josta työstä sittemmin koitui naapurien Kominkylän talollisten kanssa pitkäaikaiset oikeusjutut, mitkä kuitenkin senaatissa päättyivät siten, että perkauksen toimittaneet Hanhijärvet saivat yksin omistaa perkauksen kautta voittamansa maat Hanhijärven ympärillä.

Hanhikoski, josta äsken mainitsimme, on ennen ollut sangen voimakas senkin vuoksi, että putous niin lyhyellä (50 m.) matkalla on niin suuri (3 m.). Siinä oli muhinoisin käynnissä hyvä jauhomylly (nykyisin koskessa juokseva pieni noro voi vain kevät ja syystulvien aikaan käyttää pientä päremyllyä), jopa niinkin hyvä, että Hirvikosken isännän yhtenä ainoana yönä kerrotaan jauhattaneen 10 tynnyriä rukiita. Nyt, sivumennen sanoen, on edellämainittu mylly siirretty Kylmäkoskeen ja kantaa se nimeä Tuhuan mylly.

Hanhikoskelta lähtee mutkitellen puronen hiljalleen viettävää maata myöten kohti Lavajärveä, mihin tämä n. 2 km. pituinen joki laskee yhdessä Karhejärvestä tulevien vesien kanssa, jotka n. 600 m. Lavajärven rannasta ovat siihen yhtyneet. Pitkin reittiä Hanhikoskesta alkaen on siellä täällä irrallisia kiviä, useinkin parinkymmenen metrin levyisellä alueella aivan samoin kuin nykyisin toimivissa koskissammekin, ja ovat joen reunat monin kohdin hyvinkin jyrkiksi muodostuneet.

Kun nyt tulee ratkaistavaksi kysymys siitä, onko Kyrösjärvi joskus purkanut vetensä tämän tien kautta, ovat tässä määräävinä juuri korkeussekät. Pitämällä Kyrösjärven pinnan keskikorkeutena

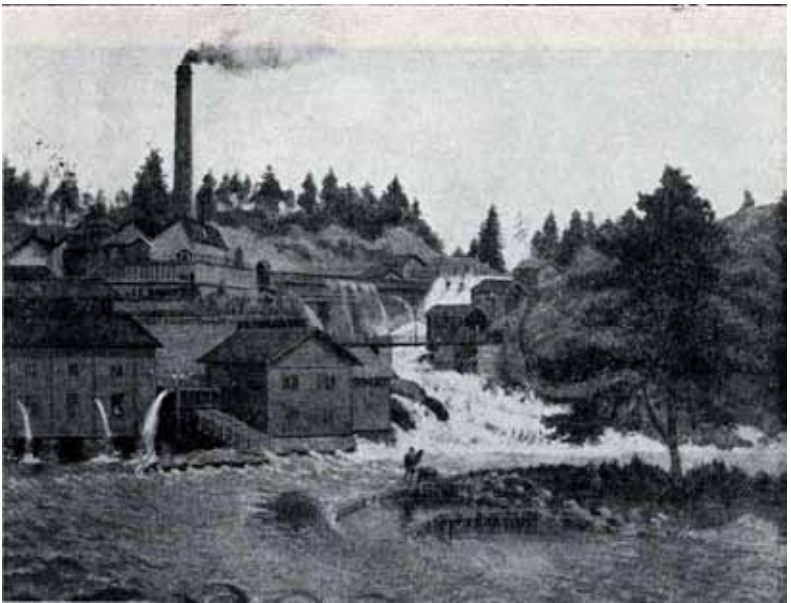
sitä korkeutta, joka laivalaiturissa Ikaalisten kauppalan rannassa olevassa mittapuussa on 125 cm., olen saanut Kaihtonlammen ja Kyrösjärven vedenpintojen väliseksi korkeudeksi 10,5 m. Kevätveden aikana korkeusero saattaa olla vielä yhtä metriä pienempi, sillä Kyrösselän vesi on voinut vaihdella 246 cm:stä nollapisteen yläpuolella 2 cm:iin nollapisteen alapuolella, yllämainitusta mittapuusta lukien. Jos me siis ajattelemme Kyrösjärven pinnan olleen niin korkealla, että sen vesi on noussut tähän Kaihtonlampeen asti, on sen silloin täytynyt olla lähes 10 m. sen nykyistä keskikorkeata vedenasemaa ylempänä. Se seikka, että Kaihtonnevan pinta nykyisin on n. 3,5 m. Kaihtonlammen pintaa ylempänä, ei ensinkään kumoa äskeistä olettamustamme. Rahkasuo, jollainen Kaihtonneva suurimaksi osaksi vielä on, saattaa hyvinkin lyhyen ajan kuluessa kasvaa aivan uskomattomasti. Pohjanmaalla esimerkiksi on tavattu rahkasoi- ta, joiden kasvaminen muutamain paikoin on tapahtunut niin nopeasti, että suon keskelle on muodostunut jonkinlainen harju sille kohdin, jossa kasvaminen on ollut nopein. Tällainen harju saattaa olla hyvinkin jyrkkärinteinen. Vaikkakaan en tehnyt tällä suolla mitään syvyysmittauksia, olen samaa mieltä kuin t:ri Herlinkin, nim. että se on aika syvä, ehkäpä paikotellen 6 metriä, kuten ennemmin jo mainitsimme. Kaihtolammen ja Hanhilammen välisessä virtauksessa ei kuitenkaan ole ollut minkäänlaisia koskia, vaan on se hiljalleen, paikoitellen hyvinkin leveänä virtana solunut Hanhikoskeen asti, jossa vasta on ollut reitin ensimmäinen suurehko putous.

On olemassa muutamia seikkoja, jotka puhuvat yllä esittämiäni väitteiden puolesta. Vanha tarina tietää kertoa, että maakannas Kallinlahden ja Kurinlahden välillä Kyrösjärven rannalla lähellä Ikaalisten kauppalaa olisi muinoin ollut salmena kevättulvien aikana. Nivelleeraus koneella punniten sain tämän salmikohtan suurimaksi korkeudeksi 10,7 m. Kyrösjärven keskikorkeasta vedenpinnasta luet- tuna, mikä on aivan sama korkeus kuin nykyisin Kaihtonlammella- kin. Ja monin kohdin pitkin Kyrösjärven rannikkoa, esim. Viljalan, Vatsiaisten, Kartun, Kovelahden y. m. kylien rannoilla vesi on syö- vittänyt hyvinkin selvät merkit 9,5- 10 m. korkeudelle sen keski- korkeasta nykyisestä asemasta lukien ja näyttää siis joskus olleen näinkin korkealla. Silloin oli sillä epäilemättä kauttakulkuväylänä reitti Parvilahdesta Mahnalaa selkään.

Vielä on otettava huomioon eräät seikat. Viljakkalassa on yllä- kerrotun reitin molemmin puolin löydetty eräänlaisia kiviröykkiöitä, joita säännöllisen neliömuotonsa puolesta hyvällä syyllä saattaa pitää jonkinlaisina kalastusmajojen tulisijoina. Näissä majoissa oleskel-

Kyröskoski v. 1845. (Silloin tehdyn piirustuksen mukaan.)

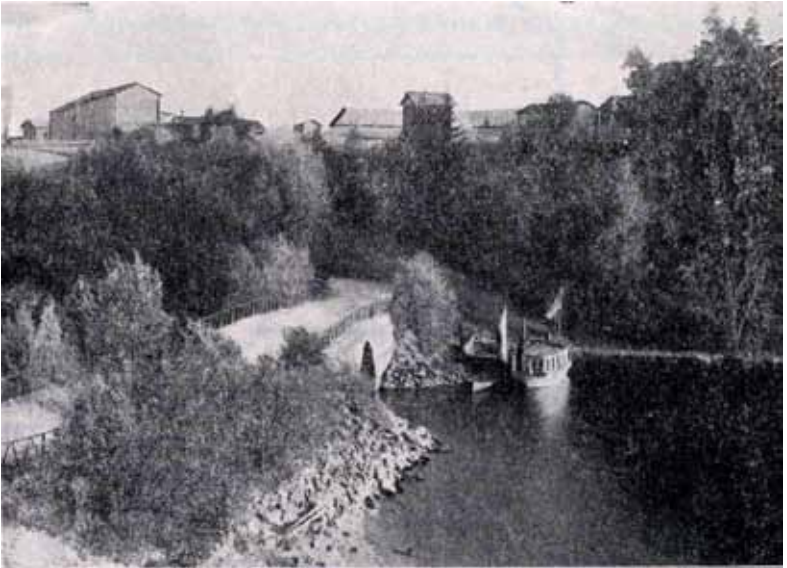
Kyröskoski v. 1889. (Tait. A. Frangin maalauksen mukaan.)

Kyröskoski v. 1910

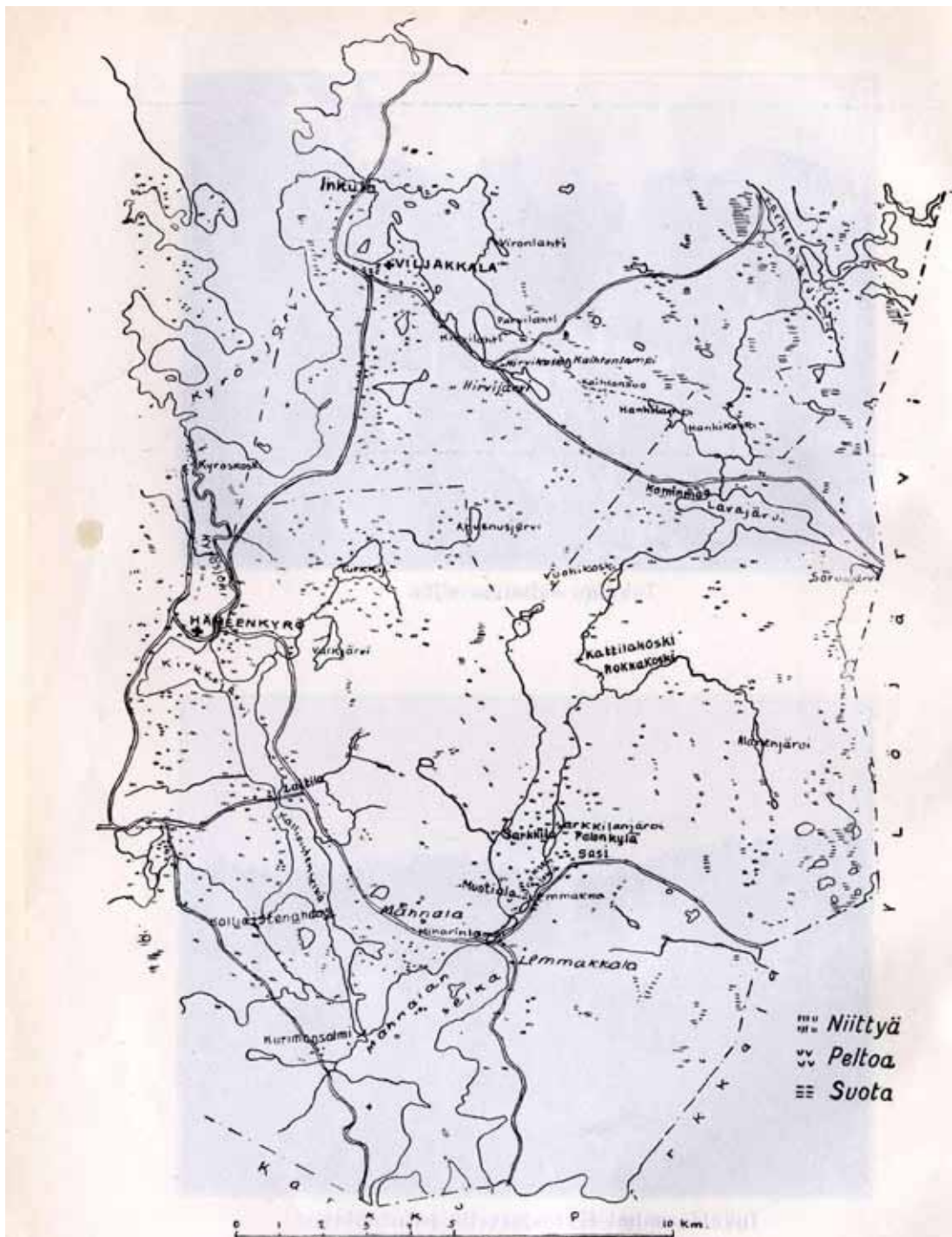
Inkulan salmi ynnä Viljakkalan lahti.

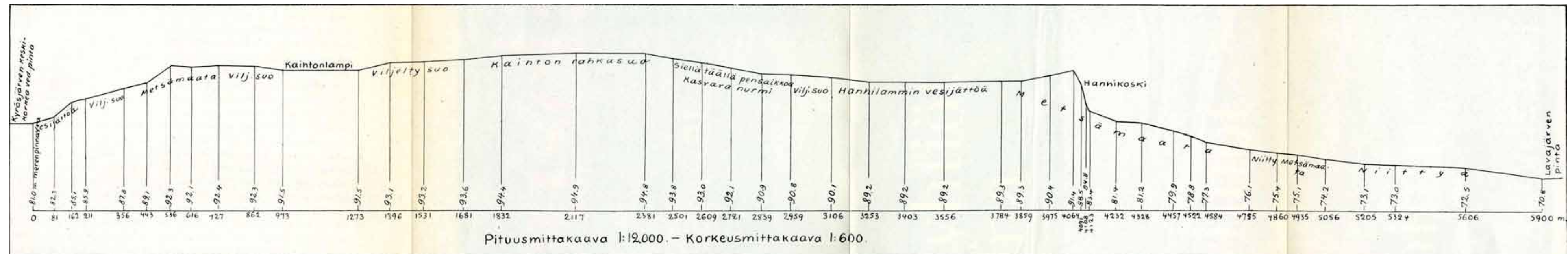
Inkulan salmi ja silta.

Inkulan salmi Kyrösjärveltä päin nähtynä.

Kartta kirjoitukseen: Kyrösjärven nykyinen ja entinen otaksuttu vesiväylä.

Väylän Parvilahti — Lavajärvi pitkittäisprofiili.

Kuuluu kirjoitukseen: Kyrösjärven nykyinen ja entinen otaksuttu vesiväylä.

tiin vain suvisin ja talvella korjattiin suvella saatu, kuivattu saalis kotiin. Tätä olettamusta tukee myöskin se seikka, ettei niiden pohjasta ole löydetty kivi- tai rautakauden jätteitä. Tällaisia kiukaita olen tavannut Hanhilammen kohdalla 3 sen länsi- ja 2 itäpuolella, ja lienee niitä näillä kohdin useampiakin. Samallaisia kiukaita lienevät epäilemättä nekin, jotka ovat löydetty Viitaniemen talon tiluksilta lähellä Vironlahtea. Ne ovat kuivalle, kauniille paikalle rakennettuja, 3 m. kunnakkin olevia neliömuotoisia ja n. 30—40 cm. korkeita ja ovat niiden sivut usein hyvin suoraan liuskotuista kivistä, mutta keskusta on jätetty jotenkin ilman kiveystä. „Lappalaisten kiukaiksi" niitä kuulee sangen usein nimitettävän, mutta varsinaiset lappalaisten rakentamat eivät ole olleet näin suuria, vaan tavallisesti 1 tai 1,5 m. läpimitaten, sekä paremmin pyöreitä ja usein päälle puolen metriä korkeita. Ehkäpä — sillä asian todellista laitaa lienee hyvin vaikea tarkoin määritellä — löydetty kiukaat ovat niiden huittislaiten ja loimaalaisten kalastajien tekemiä, joiden vesireittiä myöten kerrotaan käyneen aina Kyrösjärvellä asti kalastelemassa. Vähemmän luultavaa on, että Hämeenkyrön omat uudisasukkaat olisivat ne tehneet. Tosin on Parkanon Kihniössä järvien ja jokien rannoilla olemassa iso joukko „riihikiukaita", joita hämeenkyröläisten erämiesten kerrotaan sinne rakentaneen,¹⁾ ja myöskin Ikaalisissa ja Hämeenkyrössä on vesireittien varsilla monin paikoin tavattu samanlaisia ja samankokoisia kivikiukaita, joten niitäkin voisi arvella samanlaisia tarkoituspäätä varten rakennetuiksi. Olkoot nämä kiukaat sitten lappalaisten tai myöhemmän ajan ihmisten tekemät, aina on niiden lähistöllä olevissa seuduissa kuitenkin täytyntä olla vesireitti, josta on saatu hyvä kalansaalis. Nämäkin seikat siis puolestaan viittaavat siihen, mitä olemme tahtoneet todistaa Kyrösjärven entisestä laskuväylästä.

Tahdon tässä vielä mainita sen löydön, jonka Hirvijärven isäntä muutama vuosi takaperin teki. Hän oli tavannut, ruoppaa talvella Kaihtonnevasta vedettäessä, noin metrin syvältä ruopan sisältä vanhteita, joiden hyvällä syyllä voi päättää kuuluneen rysään, mertaan tai johonkin muuhun kalanpyydykseen. Tämä seikka todentaa ainakin sen, että näillä seuduin jo hyvin vanhoina aikoina on kalastusta harjoitettu.

Kyröskoskea laskettaessa v. 1865 löytyi sen pohjalta n. 20 kiviakauden asetta, jotka insinööriluutnantti A. A. Thesleff syksyllä s. v. on toimittanut historialliseen museoon. Tämä seikka osaltaan viit-

¹⁾ Suom. Mus. 1901, siv. 8—10.

taisi siihen, että kosken rannoilla olisi ollut olemassa kokonainen kivikauden aikuinen asutus, joten puhe kosken myöhäisemmästä synnystä olisi epäiltävää. Kuitenkin, huomauttavat asiantuntijat, on ollut yhtä suuri mahdollisuus, että koski puhjetessaan on temmaissut mukaansa harjusta sinne hautautuneet kivikalut ja kuljettanut ne putouksen yläpuolella olevaan koskeen. Tällä kivikauden löydöllä ei siis liene mitään merkitystä yllä kerrotussa tapauksessa. Tahdoin sen vain mainita selitykseksi tähän tapaukseen, joka on antanut aihetta niin moneen puheeseen.

Mitä tulee Kyrösjärven ja Lavajärven kaloihin, ovat ne, pieniä poikkeuksia lukuunottamatta, aivan samat. Kumpaisenkin kalalajit ovat: hauki, ahven, särki, lahna, säynävä, made, kuha, kiiski ja kuore, Kyrösjärvessä sen lisäksi muikku, jota Lavajärvessä ja Hämeenkyrön järvessä ei ole ainakaan niin suuressa määrin, että se ansaitsisi erikoista huomiota. Sen sijaan on Lavajärvessä ja Hämeenkyrön järvessä lohia, joita Kyrösjärvessä ei ole. Tämä seikka saattaisi helposti herättää ajatuksen, että yllä esitetty Kyrösjärven entinen laskuväylä sittenkin olisi mielikuvitusta. Olen tästä keskustellut asiantuntijoiden kanssa, ja ovat he sitä mieltä, ettei sen seikan, että muutama kalalaji esiintyy jonkin vesistön määrättyssä osassa, ensinkään tarvitse merkitä sitä, että sen välttämättä samalla täytyy esiintyä vesistön muissakin osissa. Useat lohilajimme ovat sellaisia, että ne vain kutuaikoina nousevat jokiimme ja kulkumatkallaan kohtaamiinsa järviin, jälleen kutuajan päätyttyä siirtyäkseen mereen, jonne munasta vapautuneet poikasetkin matkaavat varttumaan niin voimakkaiksi, että jälleen sukukypsyyssiässä voivat nousta jokiin korkeista koskistakin ponnistaen. Vain ani harva laji on sellainen, että se jää oleskelemaan syntymäseuduilleen. Jos nyt, mikä ei liene ollut niinkään vaikeata, ellei mahdollisesti virta Hanhikoskessa sen nousua olisi voinut estää, lohi on noussut Kyrösjärveen laskeviin jokiin kutemaan, on se päässyt jälleen samaa tietä takaisin mereen. Mutta Kyröskosken puhjettua ja Lavajärven väylän lakattua toimimasta, salpautui lohelta tie Kyrösselkään, sillä Kyröskoskesta se ei voi nousta ylös, minkä saattaa päättää siitäkkin, että lohta saadaan ainoastaan Kyröskosken alapuolelta olevasta joesta. Täten näyttää luonnolliselta, ettei lohta Kyrösselässä voida tavata. — Toisin on laita muikun, sillä olisihan se aivan helposti voinut Kyrösjärvestä siirtyä myötävirtaa Lavajärveen. Ja epäilemättä lieneekin ollut niin, että Kyröselän vesien kulkiessa Lavajärven kautta, muikku oli siellä. Mutta kun vedet lakkasivat sen kautta kulkemasta, on se joko ravintoaineiden tai sopivien kutupaikkojen puutteesta kuollut sukupuuttoon tai

siirtynyt jokea myöten Alhon selkään. Syynä voisi myöskin olla se, että isommat petokalat ovat vähemmistössä olevan muikun kokonaan lopettaneet. Omituista on, että muikkua ei, ainakaan suuremmissa määrässä, tavata Hämeenkyrön jär vessäkään. Ehkä täälläkin on vaikuttamassa joku edellä mainituista syistä.

Milloin ja miten Kyröskoski on syntynyt? — Asian hämäryyden vuoksi on siihen vaikea varmasti vastata. Yrjö Koskisen mukaan ei Kyröskosken nimeä tavata historiallisissa lähteissä ennen vuotta 1645, jolloin mainitsemamme Wexionius ¹⁾ kertoo Kyröskosken pysähtyneen juoksussaan. Samaa Wexionius juttelee useista Hämeen ja Satakunnan pienemmistä koskista vuosilta 1596, 1597, 1598, mutta niiden joukossa ei mainita Kyröskoskea, joten voisi arvella, ettei Kyröskoskea silloin vielä ehkä olisi ollut olemassakaan ja että se syntyi vasta 1600-luvun alussa eli samaan aikaan, jolloin Längelmävesi vaihtoi purkauspaikkaansa ja

Ilkeä Iharinkoski
saatti Sarsan vaivaiseksi.

Mutta Iharin tapauksesta on säilynyt varma vuosiluku 1604, jota ei Kyröskosken vastaavasta tapauksesta ole, joten siis Yrjö Koskisen mielestä tämä tapaus ehkä on lykättävä vuosisata tai parikin taaksepäin. Kuitenkin pitää R. Herlin tämän olettamuksen todennäköisyyttä, että muka Kyröskoski on syntynyt 300—400 vuotta takaperin, hyvin epäiltävänä siitä syystä, että rantakasvullisuus kerrotun Parvilahti-Alhonselkä väylän varrella on niin pitkälle kehittynyt. Samoin olisi edellisen olettamuksen mukaan pitänyt vanhan laskuväylän Kyröskosken luona olla toimessa vielä 300—400 vuotta sitten, jossa tavatut kasvit ja maakerrostumat myös ovat sangen pitkälle kehittyneet. Jos taas luovumme tästä edellytyksestä ja oletamme rämeeksi muodostumisen kysymyksessä olevien jokien pohjissa tapahtuneen paljon pitemmän ajanjakson kuluessa, tulemme siihen, että tuo aikaisempi väylä Kyrösjoen yläpuolella on myös lakannut toimimasta jo pitemmän aikaa takaperin. Samaten olisi Lavajärven reitin täytyntä lakata vähän sen jälkeen sekä kerrotun turvetta ympäröivän ranta-soran täytyntä tulla huuhdelluksi Kyrösjärven pinnan ollessa kohoamassa sen tarkasti määriteltävissä olevan ajanjakson kuluessa, joka on meidän aikaamme lähinnä ja johon viimeksimainittuun käsitykseen Herlinkin liittyy.

¹⁾ Epitome descriptionis Suesiae, siv. I, Cap. XXXII, 4

Tavasta, miten Kyröskoski on syntynyt, meillä ei myöskään ole mitään varmoja tietoja. Runollisen kauniisti kertoo siitä Z. Topelius, ¹⁾ painostaen sitä seikkaa, että mahdollisesti jonakin suurena vesikevännä vedet ja jäät särkivät harjanteen, ehkäpä ensin siltä kohdin, jossa vanha Kyröskosken väylä nyt kulkee sen poikki, ja vasta myöhemmin on erosionin avulla syöppynyt se uoman kohta, jossa nykyinen Kyrösjoki virtaa. Se ajatus on myös lähellä, että ympäristön talonpojat olisivat kaivamalla ojan harjanteen poikki tahtoneet alentaa Kyrösjärven tulvien vaikutuksia, ja että koski sitten, kuten useissa muissakin maamme paikoissa, olisi syönyt sen laskuväylän, jonka kautta vedet nykyisin kulkevat. Mutta tällaisiin kansankertomuksiin ei liene niinkään paljon luottamista, ne kun niin helposti ovat saattaneet pujahtaa tänne muualtakin.

Sangen todennäköiseltä näyttää joka tapauksessa, että Kyröskoski on myöhäsyntyinen. Tämän seikan täydellinen todentaminen vaatii epäilemättä vielä tarkempia tutkimuksia Ikaalisissa, Viljakalassa ja Hämeenkyrössä.

¹⁾ Finland framställdt i teckningar.

Niilo Ikola.

Antero Warelius sanomalehtimiehenä. ¹⁾

Antero Warelius, jonka kuolemasta tammik. 16 p:nä tuli 10 vuotta kuluneeksi, oli yksi niitä hartaita suomalaisuuden työmiehiä, jotka viime vuosisadan keskivaiheilla alkoivat laskea perustusta suomalaiselle sivistykselle ja koettivat avata sille uusia uria. Samoin kuin silloin elävää suurmiestämme Lönnrotia, jonka työtoveri ja hyvä ystävä hän oli, elähytti Wareliustakin harras halu työskennellä sen kansan hyväksi, jonka syvistä riveistä hän itse oli lähtenyt ja jota hän palavasti rakasti. Ensin Warelius esiintyi luonnontiedon opettajana kansalle julkaisemalla v. 1845 ensi osan „Enon Opetuksia Luonnon asioista”, jonka merkitystä ensimmäisenä luonnontutkimia ja salaisuuksia kansallemme esittävänä teoksena tuskin on kyllin suureksi arvosteltu. Senjälkeen hän jonkin aikaa työskenteli sanomalehtimiehenä ollen mukana Suometarta perustamassa ja sen ensi askeleita ohjaamassa.

1840-luvulla oli meidän suomalainen sanomalehdistömme hyvin heikko. Niinpä esim. kun „Oulun Viikkosanomia” ja „Sanan Saattaja Wiipurista” v. 1841 lakkasivat ilmestymästä,

¹⁾ Antero Warelius oli syntynyt heinäk. 14 p. v. 1821 Tyrväässä Varilan kylän Sepän talossa, tuli ylioppilaaksi 1843, fil. kandidaatiksi 19 p. kesäk. v. 1845, vihittiin maisteriksi kesäk. 22 p. v. 1847 sekä papiksi kesäk. 28 p. v. 1848; toimi vv. 1848—1850 opettajana ja saarnaajana Sassinin koulu- ja saarnahuonelaitoksessa, pappina Tyrväässä, Uskelassa, Perttelissä ja Maariassa vuoteen 1869, tuli silloin Loimaan kirkkoherraksi, missä virassa oli vuoteen 1900, jolloin siitä erosi, kuoli tammik. 16 p. v. 1904. Hän toimi myös asessorina Turun tuomiokapitulissa lähes 13 vuotta ja oli edustajana kirkolliskokouksissa vv. 1876 ja 1886 ja valtiopäivillä v. 1877—1878. Wareliuksen tärkeimmät teokset ovat „Enon Opetuksia Luonnon asioista”, I osa v. 1845, II osa v. 1856, kansantieteellinen tutkielma „Bidrag tili Finnlands kändedom i ethnographiskt hänseende”, ilmestynyt vuoden 1847 Suomikirjassa, julkaistiin myös saksaksi Venäjän Tiedeakatemian toimituksissa nimellä „Beiträge zur Kenntniss Finnlands in ethnographischer Beziehung”, huvinäytelmä „Vekkulit ja kekkulit” v. 1848 sekä „Kertomus Tyrvään pitäjästä” v. 1853 (vuoden 1854 Suomikirjassa). Lisäksi hän on kirjoittanut ja suomentanut useita hengellisiä kirjasia, laatinut kirkkolain ehdotuksen suomennoksen sekä ollut Euroopauksen ja Lönnrotin apuna heidän sanakirjatöissään.

ei maassamme vuosina 1842 ja 1843 ollut ainoatakaan suomalaista lehteä. Vasta seuraavana vuonna 1844 Juhana Vilhelm Snellman herätti uudelleen eloon suomalaisen sanomalehdistön, kun hänen leh- tensä „Maamiehen Ystävä" rupesi ilmestymään Kuopiossa. V. 1845 tuli taas uusi lehti „Kanava, Sanansaattaja Wiipurista". Mutta pääkaupungissa, Helsingissä, ei näinä vuosina ollut ainoatakaan suomalaista lehteä. Sen vuoro tuli vasta 1846, jolloin Kaarle Aksel Gottlundin »Suomalainen" siellä alkoi. Lyhyeksi jäi kuitenkin „Suomalaisen" elinikä. Ei ehtinyt puolta vuottakaan täyttää, kun jo lopetettiin viranomaisille vastenmielisenä. 23:s numero kesäk. 20 p. 1846 oli »Suomalaisen" viimeinen. Ja näin oltiin pääkaupungissa taas ilman suomalaista äänenkannattajaa.

Jo »Suomalaisen" ilmestyessäkin oli Helsinkiin kaivattu toista suomalaista lehteä, sillä yleisesti ei oltu tyytyväisiä Gottlundin omi- tuiseen toimitustapaan. Mutta kun hänen leh- tensä lakkautettiin, niin oli uuden lehden kaipuu vieläkin suurempi. Niinpä Wolm. S. Schildt (Kilpinen) Jyväskylästä syysk. 27 p. 1846 kiittäessään Wareliusta Enon Opetuksista kirjoittaa: „Vielä kysyisin, eiköhän Hel- singistä saisi toimeen uutta Suomenkielistä lehteä, koska »Suoma- lainen" niin onnettomasti hukkui. Onhan tuolla monta Suomen poikaa, Te, Tikkanen, Oksanen ja m.m., jotka siihen pystyisivät".¹⁾

Niissä ylioppilaspiireissä, joihin Warelius kuului, olikin jo täl- löin uuden lehden perustaminen vakavana aikomuksena. Vieläpä voimme päättää, että tämän uuden lehden, Suomettaren, perusta- mista suunniteltiin jo v. 1845. Wareliuksen jälkeensä jääneiden pape- rien joukossa on eräs kirje Carl Gust. Wivolinilta (pappi Wareliuksen hyvä ystävä), jossa tämä jouluk. 18 p. 1845 Uskelasta kirjoittaa: »Jos Suometarta saatte luvan synnyttää, suo sitten mullekin yksi lehti kaunukaisesta suloisesta tyttärestänne." :)

Tosi toimiin ryhdyttiin kuitenkin vasta syksyllä 1846, jolloin ylioppilaat August Ahlqvist, D. E. D. Europaeus, Paavo Tikkanen ja kandidaatti Antero Warelius päättivät ruveta julkaisemaan suo-

¹⁾ Samassa kirjeessä Schildt myös lausuu ajatuksensa Suomalai- sen lakkauttamisesta: »Suomalaisen" onnea surkuttelen. Eihän suu- rempata vääryyttä taida löytyäkään, kun se mikä sille tapahtui. Jos- kin lehdessä olisi ollut jotakin lainrikkovata, niin eihän rangaistuk- sen olisi pitänyt sattua Lehteen ja sen Toimittajaan, vaan mielimit- tariin (sensoriin), joka päästi aineen ilmiin. Ja mikäpä olikaan leh- dessä rikoksen alaista*? „ei mitään" — Sillä lehden räiskeet, roiskeet, joskohta joskus väärät, eivät ketään vahingoittaneet, ellei itseä Toi- mittajata. Vaan sen ansiot hyödyttivät paljon kun vaan Toimittaja Suomen kieltä olisi paremmin osannut."

²⁾ Tämä kohta on Wareliuksen papereissa kopioituna ja on hän- tähän lisännyt: „Osottaa, että Suometar oli hankkeissa jo v. 1845."

menkielistä viikkolehteä nimeltä Suometar. Nimi oli saatu soreasta Suometar-immestä Kantelettaren 3:nnen kirjan ensimmäisestä „Suomettaren kosijat” nimisestä runosta, jossa kerrotaan, miten Kuu, Päivä ja Pohjantähti vuoroonsa tulivat Suometarta kosimaan ja miten Suometar Pohjantähdelle suostui. Mainittu runo on suomenkoski virolaisesta Salme-runosta ja on Lönnrot siihen sovittanut keksimänsä Suometar-nimen. Näillä nuorilla miehillä eivät varmaankaan silloin vielä olleet selvillä ne monet esteet, mitkä he olivat ottaneet voittaakseen. Heti alussa näytti julkaisemisluvan saaminen tuottavan vaikeuksia, sillä eihän ollut toivomista, että silloisina aikoina näille neljälle ylioppilaalle heidän omissa nimissään annettaisiin lupa lehden julkaisemiseen. Hauskoja tietoja siitä, miten tästä pulasta suoriuduttiin, ynnä muistakin Suomettaren toimittamista koskevista asioista saamme eräästä kirjoituksen katkelmasta, jonka olen löytänyt Wareliuksen jälkeen jääneiden paperien joukosta. Se on hänen laajaksi suunnittelemansa suomen kieliopin luonnoksessa (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto nro 1700) eräässä paperiliuskassa, jonka toista puolta hän sittemmin on käyttänyt tehdessään lisäyksiä kielioppinsa käsikirjoitukseen. Mainittu kirjoitus kuuluu kokonaisuudessaan:

„Oli siis ulkoa hankittava otollinen mies ottamaan toimittajan nimi, virallisessa katsannossa, ja siksi saimme faktori Gröndahlin, joka meitin peljätessäm ettei hankän saisi tuota lupaa, sanoi rohkeasti: visst, fan får jag det.” Näin päästiin jonkinmoiseen alkuun. Hr Gröndahlin kanssa suostuimme, että Suom:n sisällys oli kokonansa jääpä meidän, todellisten toimittajain huoleksi, sen tulot ja menot samoin; hän vain saapi tuloista korvauksen paperista, pränttävyydestä, jakamisesta j. m. s. Me neljä soveimme keskenämme että vuorotellen yksi oli päätoimittajana järjestävä lehteen pantavat kirjotelmat, tarkastava ulkoa sille lähetettyjä kyhäelmiä ja valvoa sen säännöllistä ilmestymistä. Toimittajilla oli oleva kullakin täysi vapaus, kirjoittaa mitä ja miten tahtoi, kuitenkin oli tähdellisimpiä teoksia toisinaan alistettava yhteisestikin hyväksyttäväiksi. Ortografiaan, jossa eri miehet pitivät paljon eri mieliä, yritimme myöntymisillä saada yhden-laatuista menettelytapaa.”

Faktori A. V. Gröndahl saikin luvan lehden julkaisemiseen. Hänen osuutensa Suomettarella tuli kuitenkin supistumaan, kuten Wareliuksen kirjoituksesta näkyy, etupäässä vain lehden painattamiseen ja jakamiseen. Suomettaren todellisina toimittajina olivat ennen mainitut A. E. Ahlqvist, D. E. D. Europaeus, P. Tikkanen ja A. Warelius.

Suomettaren näytenumeron piti ilmestyä hyvään aikaan ennen vuoden 1846 loppua, jotta se parhaana tilausaikana ehtisi kokoomaan ympärilleen sankan joukon lukijoita, mutta viivyksittä sattui, niin että Suomettaren ensi numero ilmestyi vasta tammik. 12 p. 1847. Alkulauseen on Warelius kirjoittanut ja siinä määritellään lehden ohjelma: Suometar on omistava kaiken lempensä ja rakkautensa suomalaisuudelle ja „aikoo etsiä, ja tervehdellä Suomalaisuuden ystäviä ja kaikella voimallansa kokea saattaa suomalaisuudelle ystäviksi niitäkin, jotka, vaikka asuvat hänen maassansa, vielä ovat hänen ylenkatsojiansa." — Vapisevin askelin, oman heikkoutensa tuntien lähtee Suometar matkalle, mutta lupaa kuolemaansa asti olla suomalaisuudelle uskollinen.

Olemme nähneet, että lehden perustajat olivat tehneet sopimuksen olla vuorotellen lehden päätoimittajina. Ensimmäiseksi vuodeksi tuli tähän toimeen Warelius. Päätoimittajan tehtäviin kuului järjestää lehden sisältö, tarkastaa muualta lähetetyt kirjoitukset, hankkia uutiset, lukea korehtuuri ja valvoa lehden säännöllistä ilmestymistä.

Sen, joka on perehtynyt nykyaikaiseen kehittyneeseen sanomalehtiteknikkaan, on varmaan vaikea kuvitella, miten Suometarta toimitettiin v. 1847. Toimitukselle ei ensinnäkään tullut ainoatakaan sanomalehteä! Tämä tietysti johtui kokonaan taloudellisista syistä. Nuoret perustajat kyllä toivoivat, että lehdestä tulisi hyvinkin kannattava, kunhan se vaan ehtisi poistamaan herrasväeltä vieraskieliset lehdet, mutta aluksi oli noudatettava mitä suurinta säästäväisyyttä, koska heillä itselläänkään ei ollut varoja yritykseen kiinnittää. Mutta vaikka ei toimitukselta riittänytkään varoja muitten lehtien tilaamiseen, oli niistä kuitenkin uutisia lehteen saatava. Ja silloin turvauduttiin niihin lehtiin, jotka olivat yleisön luettavina „Kahvi-Maijan" kahvilassa, joka oli ylioppilaitten lavallinen kokouspaikka, tai sitten käytiin tutkimassa niitä lehtiä, jotka oli tilattu ylioppilaitten lukuyhdistyksen huoneistoon. Silloisen Suomettaren toimittajien ei liene ollut mahdollista turvautua nykyaikaisen sanomalehtimiehen välttämättömiin apulaisiin, saksiin.

Yhdeltä alalta tahtoi Suometar kuitenkin esittää mahdollisimman tuoreitakin uutisia. Turun tuomiokapitulin sihteerin kanssa oli näet tehty sopimus, että tämä pienestä palkkiosta kiireimmiten lähettäisi tuomiokapitulin uutiset suoraan lehdelle. Tämän toimenpiteen tarkoituksena oli vieroittaa papisto Turun ruotsalaisista lehdistä. Toive ei kuitenkaan toteutunut, jonka vuoksi seuraavana vuonna tyydyttiin hankkimaan nämäkin tiedot muitten lehtien

välityksellä. Tämä tuomiokapitulin uutisten hankkiminen oli muuten ainoa varoja kysyvä yritys lehden toimituksessa, sillä eivät lehden toimittajat eivätkä avustajatkaan saaneet mitään rahallisia korvausta vaivoistaan.

Vaikka vaatimukset, joita sanomalehdelle tällöin asetettiin, eivät tietysti olleet likimainkaan sellaiset kuin nykyään, niin emme kuitenkaan voi sanoa, että lehden toimittaminen olisi ollut helppoa. Oli kyllä kulunut jo kolme neljänestä vuosisataa suomalaisen sanomalehdistön esikoisen, Suomalaisten Tietosanomien, ilmestymisestä, mutta kuitenkin voi sanoa, että suomalaiset sanomalehtimiehet vielä 1840-luvulla joutuivat työssään kokemaan uranuurtajien vaikeuksia. Monien hankaluuksien lisäksi oli vielä sensuuri tällöin hyvin ankara. Näitä vaikeuksia ja hankaluuksia vastaan sai nuori Suometarkin heti ensi hetkistään alkaen taistella. Varmaan sen nuori päätoimittajakin, joka otti ensi askeleitaan sanomalehtimiehenä, tuli pian huomaamaan, ettei hänen toimensa ollut ruusuilla kulkemista. Niinpä kirjoittaakin Warelius eräässä ruotsinkielisessä kirjeessä huhtik. 27 p. 1847: „Sanomalehden toimittajana oleminen on sängen tuskallista meidän aikoinamme, kun sensuuri urkkimisen ja muitten ilkeämielisten toimien takia on tullut niin ankaraksi, että kaikki, mikä jollakin tavoin voidaan selittää virkamiesten tai voimassa olevan järjestyksen moittimiseksi, poistetaan. Harvoin on yksikään Suomettaren numero läpäissyt sensorin tuhri-matta muutamia kirjoituksia, väliin on koko numero selitetty liian hurjapäiseksi (rabuiistiskt). Sitte täytyy panna muuta sijaan, mutta sellainen paikkaustyö ei koskaan tule niin hyvää, kuin jos kirjoitukset saisivat olla sellaisina kuin ne ovat sepitetyt. Usein poistetaan parhaat ja viattomimmat paikat, niin että lukija väliin voisi luulla toimittajan kirjoittaneen aivan katkonaisesti. Kuinka taitamattomia ja oikullisia sensorit ovat, huomaa siitä, että sama kirjoitus, joka kielletään yhdestä lehdestä, läpäisee vapaasti, kun se lähetetään toiselle.”

Nykyään on jo vaikea ratkaista, kuinka moni ja mitkä Suomettaren ensi vuosikerran kirjoituksista ovat Wareliuksen kynästä lähteneitä. Teemme siis seuraavassa selkoa ainoastaan niistä kirjoituksista, jotka varmuudella tiedämme hänen kirjoittamikseen.

Mainitsimme jo, että Suomettaren ensimmäisessä numerossa alkulause on Wareliuksen sepittämä. 7:nnessä numerossa on hänen kirjoittamansa „Kesän vitkallinen tulo” (Itä-maalainen tarina). Edellisen vuoden lopussa oli J. V. Snellmanin Saima-lehti vallanpitäjille vastenmielisen suuntansa vuoksi tullut lakkaute-

luksi. Sanomalehdistö ei saanut tästä tapahtumasta vapaasti mieli-pidettänsä lausua, vaan oli tyydyttävä ainoastaan hämäriin viittauksiin. Puheenaolevassa kirjoituksessa Warelius käsittelee juuri tätä Saiman lakkauttamista. Sen sisällys on lyhyesti seuraava: „Kevään tullessa heräsi elämä lintumaailmassa täyteen vilkkauteensa. Pikkulinnut iloisesti viserrellen riemunsa osoittivat. Tyytyväiset olivat korvit, varikset ja tarhapöllötkin, koska heillä nyt maan lumesta vapaaksi tultua oli yllin kyllin ravintoa. Epäillen he sentään pikkulintuja katselivat eivätkä olleet tyytyväisiä heidän ilonpitoonsa. Kevät edistyi. Saapui laulurastaskin. Tämä kovin noita suuria syömärilintuja äkäytti, koska hän laulullansa pilasi heidän yöunensakin, joka kuitenkin oli parhaita tarpeita tässä elämässä. „Eipä tästä keväestä ole!; parempi talvikin pakkasinensa kuin noiden ärmättien seassa olla." Jo ajattelivat surmata kaikki laululinnut. Tulipa viimein pääsky ja iloisella laulullansa herätti muut linnut heidän makeimmasta aamu-unestansa. Tästäkös nuo laiskurit kiukustuivat. Varikset pitivät neuvoa: „Mitä on tästä kaikesta hyvää — — — mitä vatsan täytettä? Meidän, jotka viisaat olemme pitää estämän hulluutta. Ensiksi siis kaikille' varoitukseksi tappa-kaamme tuo nykyisin ilmaantunut, suuren pahennuksen tuoja, pääsky". Suurilla nokillansa löivät he sitten viattoman pääskysen kuoliaaksi; „tämän näjin itse' ja itkin————itkivät myöskin monet muut". Kesän tuloa eivät murhaajat kuitenkaan tällä voineet estää, sillä katso, „ennen pitkää oli monta pääskyistä siaan ilmaantunut". Ilo oli entistä suurempi kaikkialla, ja noista suurista linnuista ei kukaan välittänyt. „Kesä oli tullut, ja minäkin taas ihastuin."

Saima-lehteä tarkoitetaan tässä pääskyllä ja siis nuo suuret raatelulinnut merkitsevät Saiman lakkauttaneita hallintoviranomaisia. Muita silloisten olojen vertauskohtia tässä kirjoituksessa tuskin lienee.

Yhdeksi päätehtäväkseen oli Suometar ottanut taistella niiden epäkohtien poistamiseksi, jotka suomalaisuutta rasittivat. Koulujen ruotsalaisuus oli tällaisista suurempi. Suomettaren 17:nnessä numerossa Warelius kirjoittaakin »Koulujen suomentamisesta". „Ei ole toivomistakaan", lausuu hän, »täydellisemmän kansallisen sivistyksen eikä omituisen tiedollisuuden hyötyvän maassamme niinkauan kuin ylhäisemmän mielen valistuksen siemeniä muukalaisilla käsillä kylvetään, vaikka kuinka hartaasti muuten ahkeroitaisiin suomalaisuuden kasvattamisessa. Tämän osottaa nykyinen aika sangen selkeästi". Vieraalla kielellä saatu opetus vaikuttaa, että sivistyneet vieraantuvat kansasta, kansa ei tunne

sivistystä oudossa puvussa eikä mielisty siilien. Vieras opetuskieli kouluissa estää monen nuorukaisen pyrkimästä korkeampaan valistukseen. Kouluista taas johtuu, että yliopistossa on tuskin yksi kymmenestä suomalaisista vanhemmista syntyneitä. Suomalaisen kirjallisuuden leviämislle on myös koulujen suomentaminen erittäin tärkeä. Tästä jo huomaa, ettei mikään asia liene soveliaampi eikä kohtuullisempi kuin tämä. Sillä puhutaanhan Saksan kouluissa saksaa, Ruotsin kouluissa ruotsia; miksei siis Suomen kouluissa suomea?" Kirjoittaja kuitenkin epäilee, etteivät nämä pitkät puheet vaikuta mitään niissä, „joitten ymmärrys oman erinäisen voiton pyynnöstä on sokaistu ja jotka, jos ymmärtäisivätkin, eivät huoli yhteisestä parhaasta muulloin kuin silloin, koska heillä itse siitä tulee näkyväinen hyöty". Mutta tuntuu vieläkin yksi este olevan tiellä. Sanotaan: „Jos otettaisiin suomenkieli kouluihin, niin tulisi ruotsalaisten, joita on myös maassamme, koulunkäyminen yhtä työlääksi kuin suomalaisten nyt on." Tämä ei kuitenkaan kirjoittajaa pelotta, sillä hän arvelee, että tuskin varsin monta umpiruotsalaista onkaan muissa, kuin jos juuri Helsingin ja Vaasan kouluissa ja niille harvoille, jotka eivät taida suomea, olisi sekä hyödyllistä että sopivaista kohta lapsuudessa oppia sitä, koska heidän kumminkin kerran täytyy se tehdä, jos aikovat kelpollisiksi virkamiehiksi. — Toisena vastasyynä esitetään, että jos kouluissa olisi suomi opetuskielenä, niin täytyisi sen olla myös lukiossa ja yliopistossa, muuten kävisi suomalaisille jatkaminen vaikeaksi. Kirjoittajan mielestä ei tämäkään tuo voittamattomia esteitä, sillä kyllä siellä muullakin kielellä voisi opetusta seurata, koska nytkin täytyy ymmärtää saksaa ja ranskaa; yliopistossa saa siis ruotsi olla vielä muutamia vuosia opetuskielenä. Voi vielä olla muitakin vaikeuksia, mutta eihän niitä pidä katsella kun hyvä asia on ajettavana. — Suomen murteitten taistelu ei myöskään saa pelottaa, sillä kyllä siitä selvitään. „Mutta jos hetken kärsiskin tiedollisuus kipua, niin sitte syntyis ja kasvais siitä sen jalompi ja raittiimpi henki, joka väkevämmin ja omilla voimillaan veisi Suomen sukukuntaa täydellisyyttä kohden — täydellisyyttä, johon ihmiskunta on Luojalta määrätty pyrkimään." Näemme siis, että Wareliuksella oli muutamissa kohden jyrkkä kieliohjelma.

29:nnessä numerossa Warelius kirjoittaa „Kuusimittaisesta Runouksesta", jossa hän käsittelee riidanalaista kysymystä, olisiko suomalainen heksametri perustettava korolle vaiko laajuudelle. Hänen mielestään kuusmitta suomeksi sujuu yhtä hyvin kuin kreikaksi tai latinaksi ja katsoo hän parhaaksi, että siinä

noudatetaan tavuitten laajuutta eikä korkoa. Hän arvostelee A. Ingmanin kuusimittaisia suomennoskoikeita. Ingman oli suomalaiselle heksametrille laatinut seuraavat säännöt:

1:ksi. Koska kaksitavuinen sana, jonka molemmat tavuut ovat lyhyet, päättyy kerakkeella, tulee laskuun, niin pysyy tämä jälkimäinen tavuu lyhyenä, vaikka seuraava sana kerakkeella alkaa.

2:ksi. Samaten sanassa, joka luonnostansa on alkupitkä (daktyλος), pysyy viimeinen kerakkeella päättyvä tavuu lyhyenä, vaikka seuraava sana alkaa kerakkeella.

3:ksi. Niin myös, jos sanassa perimmäinen tavuu on lyhyt, mutta keskisen ja perimmäisen äänikkeen välillä on kaksi keraketta, niin ei nämä anna keskitavuuille pitkän luontoa, jos ei sillä muuten ole.

Wareliuksen mielestä oli näistä säännöistä ensimmäistä ja toista seurattava ainoastaan silloin „koska ne yhteensattuvaiset kerakkeet taitavat yhdistyä, mutta ei muulloisin”. Kolmannen säännön noudattaminen rasitti hänen korviaan niin paljon, että hän arveli parhaaksi sen poistamisen, mutta jos tarve sitä vaatisi, niin olisi ainakin katsottava, että tämmöinen lasku tulisi edes sanan kahdelle perimmäiselle tavuulle.

Samana vuoden Suomettaren 50:nnessä numerossa on Wareliukselta erittäin huvittava kirjoitus „Hyvä on tulla omillansa aikaan.” Aluksi siinä valitetaan, että suomalaiset liian paljon käyttävät vierasta tavaraa ja että oman maan hyvyttä pidetään ainoastaan alhaiselle kansalle sopivana. Mutta jos tämän asian hyväksi enemmän vaivaa nähtäisiin, niin kyllä täältä pohjan periltäkin saisi sivistyneelle kansalle tarpeellisia aineita. Sitten toisessa pykälässä käsitellään kysymystä eri puolilta.

1 §:ssä valitetaan, että suomalaiset vain käyvät ulkomaitten vesiparantoloissa, vaikka Suomessakin »melkein joka toisessa pitäjässä kuuluu terveyslähteitä löytyvän”, ja ehkei vielä kaikkia tunnetakaan.

2 §:ssä vakuutetaan, että kyllä kultaakin Suomessa tarpeeksi saadaan ja useat äsken tehdyt löydöt siihen viittaavatkin.

3 §. »Sampankaljoja (Champagne) ja makeita viinoja opitaan kyllä tekemään”. Hän neuvoa myöskin Suomen marjoista, kuten oivukoista, viinukoista, vaaraimista, mesimarjoista y.m. viinejä valmistamaan ja näitä sopisi sitten nimittää renskaksi, malakaksi j. n. e. ja niin saataisiin kaikki tarvittavat. Oluen valmistus myös kai-

paisi parannusta.

4 §. Kahvia ja teetä voi kyllä hyvin laittaa oman maan kas-

veistä, edellistä nisusta (vehnästä) ja ohrasta, jälkimäistä mansikan lehdistä. Sokuri kyllä maun panee, ellei muuten ole tarpeeksi hyvää.

5 §. Tupakkaa voi myös aivan hyvin omassa maassa viljellä, kuten saatu kokemus jo osoittaa. — Jos kuitenkin Suomen tupakka olisi liian karkeata, niin pitäisi „tuoda vähän edes Amerikasta opettelevaisille houkutukseksi, sillä muuten jäisi kukaties moni oppimattomaksi tupakoitsemaan sivistykselle suureksi esteeksi."

6 §:ssä valitetaan, että paljon rahaa vuosittain kulutetaan ulkomaan väreihin. Suomessa on kuitenkin paljon kasveja, joita voisi käyttää värjäämiseen.

7 §. Silkkiä kasvatetaan jo vähän ja toivoamme myöten aikaa voitain enemmän.

8 §. Semmoisia kuin sokeri ja pumpulikankaat, joitten aineita ei saada kotoa, pitää tulevina aikoina hankittaman valmistamattomina, että työansio edes jäisi omille maamiehille ja työstä (tehtaan) voitto omille rahamiehille. Rautakaluja ja liinakankaita on häpeä tuoda ulkoa, koska omasta maasta saa tarpeeksi aineita.

9 §. Täytynee myöntyä viikunoitten, pippurien, rommien ja muitten, joitten kanssa ei mikään kuri auta, noutamiseen kaukaisilta mailta, vaikka niitä pitäisi tuoda paljon vähemmän, kun tahdotaan tulla omilla aikaan, nimittäin ainoastaan herrsväelle.

10 §. Suola on kuitenkin sellainen tavara, jota ei kukaan voi kieltää tuomasta vaikka kuinka paljon.

11 §. Kirjoittaja sanoo jo puhuneensa kaikki, niin ettei hänellä ole mitään tähän pykälään pantavaa.

Nykyään, jolloin ruvetaan panemaan painoa kotimaiselle työlle ja koetetaan herättää harrastusta kotimaisen teollisuuden suosimiseen, on mielenkiintoista huomata, miten Wareliuksella jo 1840-luvulla oli selvillä pitkällekin menevä ohjelma tässä suhteessa.

Suomettaren 36, 37 ja 38 numeroissa on julkaistuna Wareliuksen kirjoittama „Matkasanomia". Näissä hän kertoo kansatieteellisestä tutkimusmatkastaan, jonka hän teki kesällä 1847. Pietarin tiedeakatemian jäsen P. von Koeppen oli ryhtynyt Venäjän Maantieteelliselle seuralle toimittamaan kansatieteellistä karttaa Europan Venäjältä ja hän tahtoi saada siihen myös merkityksi Suomen kansallisuusuhteet. Tässä suhteessa hän sai apua Helsingin yliopiston professoreilta Stefan Baranovskijlta ja Gabriel Reiniltä. Nämä huomasivat kuitenkin, että tiedot Suomen kansallisuusuhteista olivat monin paikoin vaillinaiset ja senvuoksi he ehdottivat akatemikko v. Koeppenille, että tämä Pietarin tiedeakatemiaalta

pyytäisi matkarahaa mainittuin seikkain tutkimista varten ja lupasivat hankkia sopivan miehen tähän työhön. Koeppenin esitykseen suostuttiin ja 100 hopearuplan matkaraha annettiin Antero Wareliuselle.¹⁾ Warelius kohdisti matkansa etupäässä länsi- ja itämurteitten rajan määrittämiseen. Matkalla hän oli kesäk. 28 p:stä 1847 syysk. 28 p:ään kulki tällä välin Virolahdelta lähtien Oulun kautta Tornioon ja Haaparantaan asti. Matkansa tulokset Warelius julkaisi kirjassa „*Beiträge zur Kenntniss Finnlands in ethnographischer Beziehung*“ v. 1849. Suomettaressa julkaistu kirje on vain tavallinen matkakertomus.

Runoilijana Warelius myös on esiintynyt ja on hän Suomettaressakin julkaissut muutamia runojansa. Runolliselta arvoltaan ne eivät ole erityisen huomattavia, mutta esitämme niistä yhden, ei sentakia, että se olisi paras, vaan koska se muista syistä ehkä tuli huomattavimmaksi. Se on painettuna Suomettaren kolmannessa numerossa 1847.

SUOMENKIELEN WALLALLENSA PÄÄSEMISESTÄ.

(Laulanto: Annu pä tidens mörka vågor j. n. e.)

Jo kauwan kantoi Suomenkieli
 Juur kauhioita kahleita,
 Harvalla rohkeus ja mieli
 Oil näistä edes valittaa;
 Kuin orwolapsi holhoojalta
 Vaan kehumista kuulla' saa',
 Niin meitä hyvin vieras valta
 Ain sanoi kasvattavansa.

Nyt meitä viimein heitettyä
 Wenäläisille weljiksi,
 Palamaan rupeis miesten sydän
 Halusta Suomalaisiksi;
 Nyt Renvall, Gottlund, muita monta
 Nousivat kielen sankaria
 Waatimaan joukkoo surutonta
 Seuraamaan ajan vaatimia.

¹⁾ v. Koeppen, Finland in ethnographischer Beziehung, siv. 431 seur.

Usiat nauroit, torkkuut toiset,
 Muutamat vihastuivatkin,
 Ei toimet uudet waivalloiset
 Mahtuneet täysiin vatsoihin;
 Mut kansa nuori kasvavainen,
 Semmenkin Opistossamme,
 Jo ompi warsin toisellinen.
 Ja Laiska-Jaakot harvenee.

Suomea kuitenkin nyt vielä
 Kirkoissa julmin raadellaan,
 On pappeja, jotk' eivät tiedä',
 Kuin mitä juur heilt' vaaditaan. —
 Ja papeiksi he päässeet ovat,
 Waikk' varsin renkoo saarnaisit!
 Kuin käytynä on koulut kovat
 Ja ruotsalaiset eksaamit.

Siis olkoon kiitos Keisarille'
 Käskystä, jolla pakottaa
 Paimenet taitaan laumaisille'
 Puhua' omaa puhetta,
 Ja taitavaiset Suomenkieltä
 Asettaa' Kirkkoherraksi
 Niit ennen joilla kyll' on mieltä
 Itsens' ei kansan hyödyksi.

Emm' ole' koskaan unhottavat
 Sit' armollista suosioo,
 Jost' Oppivaiset täällä saavat
 Suomensa' taidon palkintoo,
 Siis Mensikow on muistettava
 Ja muut kuin tätä toimitit,
 Jokainen heit' on rakastava,
 Kuin siteitämme helpotit.

Oi! miellyttäköön Luoja vielä
 Keisariamme päästämään
 Myös kouluihimme Suomenkieltä,
 Ett, tulisimme ymmärtään
 Niin Tuomareitten tutkimiset

Ja Wirkamiesten päätökset,
 Kuin Parantajani neuvomiset,
 Opit ja hyvät laitokset.

Tämä runo on tehty kahden keisarillisen asetuksen johdosta, joista toinen maalisk. 4 p. 1846 säätää, että papiksi aikovien piti opetella suomenkieltä ja näyttämän taitavansa sitä sekä lukea että kirjoittaa. Toisessa maalisk. 21 p. 1846 on määräys rahakehoitusten asettamisesta niille ylioppilaille, jotka innokkaasti harjoittelevat suomea sekä suomenkieltä hyvin taitavien pappien paremmasta oikeudesta päästä kirkkoherroiksi. Wareliuksen runo Suomenkielen vallallensa pääsemisestä herätti muutamissa tyytymättömyyttä. Niinpä Agathon Meurman kirjoittaa Wareliukselle helmik. 18 p. 1847 ja arvostellessaan Suomettaren alkunumeroita lausuu, ettei hän pidä tästä runosta.

Suomettaren 26:nnen numeron lisälehdessä on Wareliuksen runoelma »Suomenmaalle», joka oli seipitetty länsi-suomalaisten vuosijuhlaan, missä se laulettiin toukok. 15 p. 1847. Se ilmestyi myös painosta v. 1850 »Kaksi laulua» nimisessä arkissa, jossa toisena on Henrik Achreniuksen »Tavallinen morsiantanssi».

35:nessä numerossa on Wareliuksen tunnettu mukaelma »Rakkaus (Vienan reunalF, koivun alta). (Ilmestyi painosta seuraavana vuonna oikeinkirjoitukseltaan parannettuna »Neljä uuden aikaista laulua» nimisessä Turussa painetussa vihkosessa). — Muutamia runoja on Warelius myös suomentanut. Suomettaren 9:nessä numerossa on »Pohjalainen» (Ruotsista mukailtu) ja numerossa 36 v. 1847 on »Pythagoran kultaiset sanat, 28 säjettä, kokeeksi suomalaisen kuusmitan harjoittamisessa». Numerossa 37 »Kansan Laulu Venäjästä», 38:nessä numerossa »Ikävyyt» ((Kaisa Urusowalta Venäjäksi).

Äsken ilmestyneitä suomalaisia kirja-uutuuksia Warelius myös arvosteli ja esitteli Suomettaren lukijoille. Lehden 5—7 numeroissa on arvostelu tohtori S. Roosin kirjasta, »Mintähden ja Sentähden, Kysymyksiä ja vastauksia kaikkeen Luonnon tietoon kuuluvissa asioissa». Arvostelussaan Warelius huomauttaa, kuinka tärkeätä on, että ilmestyy muutakin kirjallisuutta kuin uskonnollista, sillä »kun ihminen hengellisyytensä puolesta on luotu ei ainoastaan uskomaan, vaan myös ajattelemaan, oppimaan, miettimään ja rakastamaan, niin ei ole hänen henkensä tyytyväinen paljaalla uskonopilla———vaan hänelle syntyy monellaisia muitakin ajatuksia, haluja ja taiteita uskonopista erilaisia,

vaikka ei sitä vastaan sotivaisia". Ihmisessä syntyy yhä uusia hengellisiä tarpeita ja hänessä herää pyrkimys mielen valistukseen. Omalla miettimisellensä ei ihminen kuitenkaan kauas pääse, jonka vuoksi hyvät kirjat ovat tarpeellisia häntä auttamassa. Roosin kirjan paras etu on hänen mielestään siinä, että se puhtaalla suomenkielellä selittelee suomalaisille tähän asti varsin outoja asioita ja sopivilla omakielisillä sanoilla nimittelee sellaisiakin asioita, joihin toiset tämänaikaiset kielet eivät ole pystyneet, minkä tähden heidän on tarvinnut ottaa avuksi kreikan ja latinan kieli. Warelius ei kuitenkaan hyväksy kaikkia kirjan uusia sanoja, koska samasta asiasta on käytetty monta eri sanaa ja uusia nimityksiä keksitty käsitteille, joilla jo ennen on ollut vakiintunut nimityksensä. Lisäksi on vielä muutamia asiallisia ja myös oikeakielisyyttä koskevia huomautuksia. Warelius moitti kirjassa käytettyä loppuaspiratsionin merkitsemistapaa, Roos kun sen merkitsi t, n, k kirjaimilla. Warelius tahtoo käytettäväksi 'merkkiä, jolle hän nimeksi ehdottaa „kowe" eli „puoli-h".

Suomettaren 43:nnessa numerossa hän esittää J. F. Lagerwallin näytelmät „Tuhkapöperö, kuvaus 4:sä kohtauksessa", „Kaini, Murhekuvaus 2:sa kohtauksessa", „Josephi, kuvaus 3:sa kohtauksessa" ja „Judithi, kuvaus 4:sä kohtauksessa." Arvostelussaan Warelius lausuu, että nämä ovat „ulkoa päin sangen kauniita, mutta sisällepitonsa puolesta jättävät paljon vaatimuksia lukijan kohtuullisiakin täyttämättä". Mutta „hyvä huonoonkin tyytyä parempata odottaessa", vaikka hän ei näitä sentään tahdo juuri huonoiksikaan lukea. Suurimpana vikana on, että niissä on „paljo laimeata puhetta ja liian vähä tapahtuvaista". Luonteet eivät myöskään ole onnistuneita eivätkä vastaa raamatussa esiintyviä. Lagerwallin kirjoitustapa ei myöskään saa hänen hyväksymistänsä.

Muutamia kaunokirjallisiakin tuotteita Warelius suomensi Suomettaren toimittajana ollessaan. V. 1847 Suomettaren 1:ssä ja 2:ssä lisälähdessä on hänen saksasta kääntämänsä „Ismaeli, jutelma J. Mosenilta", 16 Suomettaren palstaa. Seuraavissa 3—7 lisälähdissä on hänen Tanskasta suomentamansa „Luostariweljekset. Jutelma A. Oehlschlägeriltä", 36 palstaa. Nämä molemmat ilmestyivät samana vuonna erityisinä ylipainoksina. Kieli on kummassakin senaikaiseksi hyvää.

Seuraavinakin vuosina Warelius tuontuostakin lähetti kirjoituksia tai uutisia Suomettareen. V. 1848 Suomettaren 15:nnessä numerossa kolmen palstan pituisessa kirjoituksessa tekee hän sel-

koa Matti Pohdosta ja hänen kirjainkeräilystään.¹⁾ — 40:nnessä numerossa on häneltä runo „Ilolintu“.

Syksyllä 1848 Warelius pääsi Hämeenkyröön perustetun Sasselinin koulu- ja saarnahuonelaitoksen opettajaksi ja saarnaajaksi. Suomettaren 46:nnessä numerossa hän otsakkeella „Kotimaalta“ kertoo Sasselinin koulun alkuvaiheista ja niistä vaikeuksista, joita tällä uudenlaatuisella koululaitoksella ensimmäisenä lukukautenaan oli kestettävänä.

Vuoden 1849 19:nnessä numerossa on Wareliuksen kirjoitus „Rahvaan kouluista.“ Siinä hän pyytää, että rahvaan kouluja ruvettaisiin siitä alkaen sanomaan „Kansan kouluiksi“, joka nimi kirjoittajan mielestä vastaisi paremmin koulujen tarkoitusta ja ymmärrettäisiin kaikkialla Suomessa. Kirjoituksen alussa hän nim. kertoo, että sellaisissa paikoissa, missä sana rahvas on kansankielelle outo, kansa muka käsitti rahvaankouluilla tarkoitettavan raavaan = nautaeläinten kouluja.²⁾ Wareliuksen pyyntö onkin sitten tullut täytetyksi.

Samana vuoden 26:nnessä numerossa on lähetetyksi merkitty kirje „Maamiehen Ystävälle“, jossa nimimerkki A. W. (Warelius) moittii »Maamiehen Ystävää»,³⁾ että se on käynyt vanhannäköiseksi ja vähäsisältöiseksi ja että sekin, mitä on, on huonoa sekä sisällykseltään että kieleltään. Samassa numerossa on ilmoitus jo mainitun Sasselinin koulu- ja saarnahuonelaitoksen perustajan Aatami Sasselinin kuolemasta sekä vielä tietoja kevätlukukauden 1849 oppimäärästä mainitussa koulussa, jossa Warelius silloin työskenteli.

Vuoden 1850 Suomettaressa on Wareliukselta ainoastaan yksi kirjoitus nim. 6:nnessä numerossa »Älkäät antako laittajalle sias» (Lähetetty). Warelius oli tarttunut kynään senjoh-

¹⁾ Matti Pohto (synt. 1817 Isossakyrössä, kuoli 1857) oli ensin kirjansitoja ja kirjojen kaupustelija, mutta rupesi sitten keräilemään vanhemman suomalaisen kirjallisuuden tuotteita ja osoitti tässä työssä suurta intoa ja taitoa kehittyen tarkaksi kirjallisuutemme tuntijaksi. Hänen ansionsa on, että monet vanhemmat kirjallisuutemme tuotteet ovat pelastuneet häviöstä.

²⁾ Samansuuntaisen väärinkäsityksen todistajaksi joutui kirjoittajakin kerran kansanopistossa, jossa eräs oppilas, kun oli keskustelussa käytetty „rahvas“ sanaa kansasta, nousi loukkaantuneena puhumaan ja lausui paheksumisensa kansaa loukkaavasta ja alentavasta sanasta.

³⁾ „Maamiehen Ystävä“ oli Snellmanin v. 1844 Kuopiossa perustama kansalle aiottu viikkolehti. Snellman ei kuitenkaan ehtinyt sitä kauan toimittamaan, vaan jätti sen toimittamisen 15:nnessä numerosta toisiin käsiin. Alku lehdellä oli lupaava ja tilaajamäärä verratun suuri, mutta sittemmin vietti se kituvaa elämää, kunnes lakkasi 1855.

dosta, että Suomen Tiedeseura oli marraskuun 5 p. 1849 kieltänyt herra Eklöfin suomenkieliseltä kirjoitukselta sijan julkaisuissaan. Warelius sanoo, että on tarpeellista näyttää, ettei Suomen Tiedeseura ole suomalaisuuden eikä oman kielen vihollinen ja se on näytettävä selkeästi, mitä pikemmin sitä parempi. Tämä näyttäminen käypi luonnollisesti siten, että suomalaiset tieteen harjoittajat eivät ota närkästyäkseen mainitusta seuran päätöksestä, vaan jättävät kelvollisia kirjoituksia seuran julkaisuissa painettaviksi.

Hämeenkyröstä Warelius toukokuussa 1850 muutti pastorin apulaiseksi syntymäpitäjänsä Tyrvääseen. Toukok. 1 p. 1852 hän tuli pitäjänapulaiseksi Uskelaan. Täältäkin hän silloin tällöin muisti Suometarta uutisilla ja kirjoituksilla. Vuoden 1852 49:nnessä numerossa hän ilmoittaa Uskelassa tapahtuneesta maanvieremästä (Maan Vierimys). Vuoden 1853 35:nnessä numerossa on Wareliukselta pikku-uutinen Uskelasta. — Vuoden 1854 6:nnessä numerossa on taas Uskelasta uutinen, joka sisältää ilmoituksen pitäjän säästörahasta, viinan ja rommin käyttämisestä sekä taas tapahtuneesta maanvieremästä. — 19:nnessä numerossa on uutinen kevään tulosta. 22:sen numeron lisälehdessä on Wareliukselta 1 1/2 palstan pituudelta „Muinais-aikain muistoja”, jossa kertoo „Huurnista” tarinoita, joita oli Uskelassa kuullut. — 33:nnessä numerossa on Uskelan uutisessa ilmoitus vuodentulosta. 35:nnessä numerossa on Wareliukselta „Uima-laulu”. Koska se sekä sisällykseltään että muodoltaan on hänen parhaita runojaan, niin otamme sen tähän.

UIMA-LAULU.

Lapsukaiset! kaunis päivä paistelee,
 Hauska on nyt juosta järven rannalle.
 Siellä kirkas laine läikkyväisenä,
 Siellä ulpukkainen uljas hengittää,
 Kaste virvottaapi kasvut kukkasten.
 Uiden, melskaten ja vettä viskoen
 Kasvakaat te myöskin kilvotellen.

Nuorukaiset! joukossanne joutukaat
 Uapalle, siellä huolet uppovat:
 Uima-mies on raitis niinkun tuore puu,
 Muilta muoto, neste kesken kuivettuu.
 Viina velttomaista hiukan hauskuttaa,

Raikas vetten voima meitä vahvistaa:
 Hauvin vilpas ruumis uivan palkka.

Neidot nuoret! niemen vihriäisen taa
 (Ettei kurkistella liijat silmät saa).
 Rientäkää jo vettä viljon loiskimaan
 Tottukaat jos ette uida taidakkaan.
 Tanssi heikontaa, ja kasvo kainonee;
 Mutta kauneus ja ruusu poskille
 Uusi uimisesta virkeneepi.

V. 1855 Suomettaren 6:nnessa numerossa tekee Warelius Uskelan uutisessa selkoa sikäläisestä lukutaidosta ja mainitsee, että silloinen Krimin sota oli innostuttanut kansan lukemaan sanomalehtiä, mikä taas edisti yleistä lukutaitoa. — 9:nnessä ja 20:nnessä numerossa hän taas esittää „Muinais-aikainmuistoja”. Edellisessä Warelius kertoo Hornien entisestä kartanosta Kärkäässä sekä entisestä Salon kirkosta ja Hornien haudoista; jälkimäisessä taas Kauppilan kartanosta Perttelissä sekä moittii, että vanhoja muinaismuistoja armotta oman hyödyn vuoksi särjettiin ja hukattiin. — 18:nnessa numerossa kerrotaan Uskelan uutisessa ilmoista ja venäläisten sotamiesten vierailuista Uskelassa. 20:nnessä numerossa on ilmoitus sanomalehtien leviämisestä Uskelaan. 29:nnessä numerossa hän taas kertoo eräistä isoista tulipaloista Salossa. Saman numeron lisälehdessä on kirjoitus „V a n h a n - a i k a i n e n u h k a s a k k o”.

Toukok. 1 p. 1855 oli Warelius tullut Pertteliin kappalaiseksi. Sieltä hän edelleen lähettelee uutisia ja pieniä kirjoituksia Suometta-reen. Vuoden 1856 18:nnessa numerossa on tietoja Perttelin kappelista, vaivaisholhouksesta ja Inkerin kartanon isännän Abraham Hedströmin testamentista. Samana vuonna on Wareliukselta Suomettaressa vielä seuraavat uutiset: 19:nnessä numerossa eräästä tapaturmasta Salossa, 21:ssä numerossa sanomalehtien tulosta ja suomalaisuuden tilasta Perttelissä; 24:nnessä numerossa Uskelasta ilmoitus pappi J. Gröndahlin kuolemasta; 38:nnessa numerossa Perttelistä uutinen viljantulosta ja 42:ssä numerossa Perttelistä uutinen rahan halpenemisesta ja Salon markkinoista.

V. 1857 on 9:nnessä numerossa uutisessa Uskelasta ilmoitus avunannosta Pohjois-Suomen hätääkärsiville ja viljan lainaamisesta kruunun makasiinista. 29:nnessä numerossa 1/2 palstan kirjoitus Perttelistä, vuodentulon toiveista, „tölleistä”, Salon „kaupungista” ja eräästä murhasta. 44:nnessä numerossa uutinen Perttelistä, viinan-

polton kiellosta, naisten avustuksesta Pohjanmaan hätääkärsiville, Salon markkinoista ja sikain ruosta.

V. 1858 on 2:ssessa numerossa Perttelistä uutinen Moision kaupungista, käräjistä, Uskelan kirkontornista sekä „klasi"- ja oluttehtaista, sekä 40:nnessä numerossa uutinen Perttelistä, jossa kerrotaan vuodentulosta, terveyden tilasta, 1808 vuoden sotauroista ja Salossa „pidetystä" seuranäytelmästä.

Olemme nyt maininneet kaikki kirjoitukset, pienimmätkin, mitkä tiedämme Wareliuksen Suomettareen kirjoittaneen. Tämän jälkeen voimmekin jotenkin tarkkaan määrätä, kuinka suuri Wareliuksen osuus on Suomettaren toimittamisessa ja avustamisessa. Kuten yllä mainitsimme, joutuivat heti Suomettaren alettua päätoimittajan tehtävät Wareliukselle ja näitä tehtäviään hän eräässä kirjeessä maalisk. 12 pdtä sanoo hoitavansa juhannukseen asti. Voimmekin pitää varmana, että hän oli päätoimittaja Suomettaren ensimmäisen puolen vuoden ajan, mutta ei enää senjälkeen, sillä kesäkuun 28 p. hän lähti kansatieteelliselle matkalleen, viipyen poissa Helsingistä täsmälleen kolme kuukautta syyskuun 28 päiväään asti. Jo lokakuun 7 päivänä hän taas kirjoittaa morsiamelleen työskentelevänsä kansatieteellisellä matkalla tekemiänsä havaintoja esittävän matkakuvauksen valmistamisessa. Tähän työhön meni Wareliukselta aikaa aina maaliskuulle asti 1848, jolloin hän sai käsikirjoituksen valmiiksi, mutta sen saksaksi kääntäminen vei vielä aikaa. Häneltä meni myös jonkin verran aikaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puuhiin, jonka tarkastusvaliokuntaan hän kuului vuodesta 1847. Toukokuussa tulee Sasslinin koulun opettajan ja saarnaajan virka haettavaksi ja se johdattaa hänen mieleensä papin tutkinnon suorittamisen. Toukokuun keskivaiheilla hän jättää yliopiston ja Helsingin ja lähtee Turkuun papintutkintoa suorittamaan sekä menee senjälkeen Hämeenkyröön opettajaksi ja saarnaajaksi Sasslinin kouluun, kuten olemme jo ennen maininneet. Näemme siis, ettei hän tämän lukuvuoden kuluessa ehtinyt ainakaan huomattavammin ottaa osaa Suomettaren toimittamiseen ja meillä on täysi syy otaksua, että hänen koko osuutensa Suomettaren avustamisessa lukuvuonna 1847—48, jolloin hän päätoimittajana olonsa jälkeen vielä oli Helsingissä, supistui niihin kirjoituksiin, joista jo olemme tehneet selkoa. Tämän voimme päättää siitäkkin, että hän tänä aikana morsiamelleen kirjoittamissaan kirjeissä, joissa hän tarkkaan puhuu töistään ja suunnitelmistaan, ei sanallakaan mainitse Suomettaren toimittamisesta. Näemme hänen sitten edelleen vuosina 1848—1858 tavan takaa lähettelevän etupäässä uutisenuontoisia kirjoituksia sekä pari runoa Suomettareen, mikä

osoittaa, että hän jouduttuaan maaseudulle harrasti ja mielenkiinnolla seurasi sen lehden edistymistä, jota hän nuorena kandidaattina oli ollut suunnitelmassa ja alkuunpanemassa ja jonka ensimmäisiä askeleita hän oli ollut ohjaamassa.

Lähinnä Suometarta Warelius huomattavimmin avusti lehteä „Sanomia Turusta”, jonka Turussa v. 1851 perusti kirjapainaja J. W. Lillja. Sanomalehdistölle vaikeampaan aikaan tuskin lienee uutta lehteä perustettu. Olihan huhtik. 8 p. 1850 juuri annettu kielto, ettei suomeksi saa painaa muuta kuin sellaista, mikä „sekä hengen että esitystavan puolesta tarkoitti uskonnollista mielenlennystä tai taloudellista hyötyä”. Sanomalehdistön tilan tämä kielto teki tukalaakin tukalammaksi. Niinpä Suometar v. 1850 saattoi ilmestyä vain puolen vuotta. Wareliukseen tämä kielto koski sitäkin kovemmin, koska hän juuri aikoi saada painosta toisen osan „Enon Opetuksia Luonnon asioista”, mutta sensuuri kielsi sen painamisen. Näihin aikoihin kirjoittaa Warelius: „Ei ollut ketään, joka olisi tarpeeksi tajunnut suomalaisuuteen tähdättyä murhaiskua ja yhtynyt valituksiin: „O tempora, o mores”, oltiin vain tyytyväisiä ja iloisia kuin ennenkin, ja se harmitti minua.” Kun siis tällöin tahdottiin uusi suomalainen lehti perustaa, halusi Warelius, joka silloin oli pastorin-apulaisena Tyrväässä, olla auttamassa sen taipaleella saattamista. „Sanomia Turusta” sai ensi vuotenaan (1851) Wareliukselta useita kirjoituksia julkaistavikseen. 5:nnessä, 6:nnessä ja 7:nnessä numerossa on pitkä (9 sivua) kirjoitus „Pellonviljeliäin Kirjoitustaidosta”, jossa hän asettaa vastattavaksi kysymykset: „Mitä hyödyttää peltomiestä kirjoitustaito? Menestyykö kirjoittaminen talonpoikaiselle? Kuinka kirjoitusta parahiten opittaisiin talonpoikaselta kannalta? ja Miksei ole paras olla vanhallansa?” Warelius kehoittaa perustamaan jonkinlaisia kouluja, joissa kirjoitustaitoa opetettaisiin, siitä olojen muuttuessa ja kehittyessä ei ole enää mahdollista olla ilman kirjoitustaitoa. — 10:nnessä numerossa on Wareliukselta kirjoitus „Metsistä”. Hän kehoittaa siinä pitämään metsiä arvossa ja niitä järkipäisesti viljelemään; siitä on sekä taloudellista että muutakin hyötyä. — 11:nnessä numerossa on jatkoa samaan kirjoitukseen. Siinä taas Warelius varoittaa liioista rakennuksista sekä kehoittaa tekemään kaksikerroksisia rakennuksia, koska siten säästettäisiin puuta. Kivirakennuksia oli myös tehtävä. Valaistukseen hän kehoittaa käyttämään öljyä, ettei päreisiin haaskattaisi puita sekä neuvoo, miten metsää olisi hoidettava. — 25:nnessä numerossa on mielenkiintoinen kirjoitus „Juopoista”. Warelius siinä käsittelee kysymystä, miksi miehet juovat eivätkä vaimot, mutta ei

löydä vastausta. Muitten maitten tietojen perusteella hän laskee, että Suomessa on ehkä 10,000 juoppoa. Juoppoudesta on kuitenkin monenlaista vahinkoa ja aineellistakin tappiota. Hän laskee juoppojen aiheuttaman häviön Suomessa vuosittain 1,100,000 ruplaksi. Kirjoituksensa lopussa hän käsittelee raittiusseurojen merkitystä: Raittiuden seurat ovat kansa tarpeellisia, mutta ainoastaan hätävaroiksi, ja hyödyttävät niitä, jotka jo ovat juopoksi joutuneet, niinmuodoin asetettavia siksi, kun pahin juoppous on voitettu ja ihmiset voivat, ilman mitään sitovaista liittoa, elää raittiisti."

Myöhempinäkin vuosina on Warelius muutaman kirjoituksen tai uutisen lehdelle lähettänyt. V. 1852 26:nnessä numerossa on uutinen: „Maanvieremys Uskelassa." V. 1861 toisessa numerossa on kirjoitus «Ystäväälliselle yleisölle», jossa hän pyytää yleisöä ilmoittamaan huomaamiaan vikoja ja puutteita kirjassa «Papistön palkoista ja muista seurakuntalaisten suoritettavista eduista. Ohjeita ja Arveloja yleisten säätösten mukaan», josta kirjastansa Warelius aikoi julkaista toisen painoksen. Parikymmentä vuotta myöhemmin v. 1881 hän vielä julkaisi samassa lehdessä kirjoituksen «Kuulutusten lukemisesta» ja seuraavan vuoden 61:ssä numerossa on jukaistuna Wareliuksen Turussa huhtik. 17 p. vietetyssä Lönnrotin juhlassa pitämä puhe.

Turussa ilmestyneeseen «Tähti»lehteen Warelius myös parina vuonna lähetti muutaman kirjoituksen. V. 1864 on 9:nnessä numerossa hänen kirjoituksensa «Lisiä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimi-kiiisteeseen», jossa hän käsittelee kysymystä, kuinka kreikasta ja latinasta lainattuja sanoja olisi kirjoitettava sekä tekee täydellisen ehdotuksen muukalaisten sanojen oikeinkirjoituksesta. Saman vuoden 24:nnessä numerossa on Wareliukselta runo «Rukous Suomen kielen puolesta» sekä 30:nnessä numerossa «Persian hovirunoilija (6-jalkaisen runon yritystä)» V 1866 hän numeriossa 24—26 kirjoittaa «Vastauksia herra professori Geitlinin kysymyksiin muutamista Pyhän Raamatun suomentamisessa kohtaavistakieliseikoista». Siinä hän m.m. esittää sääntöjä subjektin sijasta pitää-verbin yhteydessä, vastustaa persoonapronominien akkusatiivimuotoja minut, sinut j.n.e., samoin hän vastustaa myös -tta, -ttä-päätteisten abesiivimuotojen ottamista raamattuun ja puolustaa -ta, -tä päätteisiä muotoja.

Puhuessamme Wareliuksesta sanomalehtimiehenä sopinee myös kosketella erästä lehtisuunnitelmaa johon Wareliusta pyydettiin osalliseksi, mutta joka ei sattuneista syistä toteutunut Tarkoitamme

»Perhonen" nimistä aikakauslehteä, jota *Yrjö Koskinen* puuhasi v. 1856. Tästä asiasta *Yrjö Koskinen* kirjoitti Hämeenkyröstä Wareliuselle elokuun 14 p. 1856 ja otamme tähän siitä tuota lehtisuunnitelmaa koskevan kohdan:

„Asia on semmoinen, että kaksi Kyröläistä, Rosendal ja minä rupesimme jo viime kesänä arvelemaan, eikö sopisi Turusta antaa ulos jonkunmoista huvittavaista aikakirjaa suomeksi, joka kelpaisi lukemiseksi ei ainoastaan rahvaalle, vaan myöskin niin kutsutuille sivistyneille, ja siis voitaisi suomen kielelle lukijoita ylhäisemmistäkin säädyistä. Tämä aikomus kuitenkin silloin sikseensä jäi, koska oli mielestämme tämä yritys liian vaikea meidän voimille, eikä kustantajaakaan kuulunut. Nyt on *Granlund* Turussa meitä kehoittanut, sekä luvannut ruveta kustantajaksi. Ei auta semmoista tilaisuutta ylönkatsoa, jos ehkä voisimme jotakin hyödyttää. Olen siis *Rosendalin* kanssa taas ollut keskustelemassa, ja koska meille on luvattu sekä *Mal. Rosengrenin* että *Rindellin* apu, ja sinultakin on toivottu sama lupaus, niin olemme esitykseksi miettineet seuraavan vaikutusalan ja muodon mainituille aikakirjoille:

1:ksi. Nimellä: »Perhonen, iltapuolen huvittaja" (ellei toista parempaa nimeä keksitä) tulee kahdesti kuukauteen arkin kokoinen lehti samalla muodolla, kuin „*Litteraturbl.*" mutta suomalaisella prantillä.

2:ksi. Aineeksi otetaan kappaleita historiasta, maantieteestä, Luonnontieteestä, sekä vähän kaunistakin kirjallisuutta (omatekosta taikka suomennettua), sanalla sanottu: kaikki mikä voi hyödyllisesti huvittaa; (varsinaisia uutisia ei).

3:ksi. Jos kirjoittajia tulee viisi, niin *Rosendal* pitää ylimmäisen huolen, mutta ei ole velvollinen kirjoittaa enempää kuin 3—4 arkkia vuoteensa; muut kaikki kirjoittavat vähintään 5 arkkia.

Tämmöinen nyt on meidän yritys, mutta minä puolestani kyllä suostun johonkin muuhunkin muotoon.———Aika jo rupee olemaan ahtaassa, jos mielitään saada laillinen lupa ja panna muut seikat toimeen uudeksi vuodeksi. ——"

Meillä ei ole suoranaista tietoa, mitä *Warelius* tähän ehdotukseen vastasi, mutta kun tunnemme hänen harrastuksensa ja alttiutensa kaikkia tämänsuuntaisia yrityksiä kohtaan, niin ehkemme erehdy arvellessamme, ettei hänen vastauksensa ollut kieltävä. Kuten jo mainittiin, tämä lehtihanke ei kuitenkaan toteutunut. Mainittu kirje joka tapauksessa osoittaa, että *Warelius* näihin aikoihin oli maassamme niitä miehiä, joitten apuun ja neuvoihin ensi sijassa turvauduttiin uusissa lehtiyrityksissä.

Wareliuksen varsinainen työskentely sanomalehtimiehenä jäi tosin lyhyeksi, mutta olemmehan kuitenkin nähneet, että hän senkin jälkeen koko ikänsä, mutta etenkin 1850-luvulla ahkerasti kirjoitteli sanomalehtiin, Valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin hän ei juuri tartu eikä se silloisen ankaran sensuurin takia olisi ollut juuri mahdollistakaan. Mutta suomenkielen kehittäminen, sen nostaminen sille kuuluvaan valta-asemaan tässä maassa sekä kansansivistyksen edistäminen — niitten puolesta hän usein tarttui kynään. Wareliuksen päämerkitys maamme sivistyselämässä viime vuosisadalla ei ole hänen toimintansa sanomalehtimiehenä, mutta kun palautamme mieleemme, millaiset olot maassamme olivat viime vuosisadan keskivaiheilla, niin emme voi vähäiseksi tätäkään puolta hänen toiminnassaan arvostella. Wareliuksen sanomalehtityössä on myös havaittavana se aate, jonka hyväksi työskentelemisen hän oli asettanut elämänsä päätehtäväksi, nimittäin kansamme henkisen elämän kaikinpuolinen herättäminen ja kehittäminen.

Niilo J. Avelan.

Entisen Ulvilan pitäjän maatilat II

Jatkoa kirjoitukseen „Tietoja muutamista entisen Ulvilan pitäjän maatiloista”. Satakunta I.

Sunniemi.

Sunniemen kartano,¹⁾ 1 1/2 manttaalia, on allodiaalisäteri, jonka historia vie meidät kauas keskiaikaan. Kartanon ensimmäisenä omistajana esiintyy eräs Filip Kaarlenpoika Odygd. Paitsi Sunniemeä omisti tämä myöskin muutamia tiloja Paimion pitäjässä, jotka hän oli isältänsä perinyt. Oliko Sunniemikin perintötila, ei selviä asiakirjoista, mutta oli se ainakin jo 1400-luvun alkupuolella Filip Odygdin oma. Jonkin ajan kuluttua hän antoi Sunniemen 83 markan suuruisen rahalainen pantiksi asemies Olavi Svärdille.²⁾ Kun sitten Odygd kuoli, maksoi hänen poikansa Pyhtään kirkkoherra Kaarle Odygd isänsä lainaamat rahat ja lunasti siis kartanon, mutta samalla tekivät Kaarle Odygd ja Olavi Svärd sellaisen tilanvaihdon, että Odygd antoi Svärdille Sunniemen, mutta tämä luovutti hänelle vuorostaan Maskun pitäjässä omistamansa Mäksmäen tilan. Sigfridin päivänä v. 1451 sai Kaarle Odygd Maskun käräjissä kiinnityksen Mäksmäkeen,³⁾ jotenka siis tilanvaihto oli tapahtunut ennen mainittua vuotta. Olavi Svärd, joka v. 1419 oli tuomarina Kokemäellä ja sittemmin Pohjanmaalla, kuoli hiukan ennen vuotta 1460 ja Sunniemi joutui tällöin hänen poikansa Ali-Satakunnan tuomarin Pietari Svärdin omaksi. Tämä oli nainut Kaarina Haakonantytär Frillen (eli vielä v. 1472), mutta hänellä ei ollut miespuolista perillistä. Kun Pietari Svärd oli kuollut noin v. 1470, jaettiin sentähden hänen tilansa huhtikuun 30 p. 1481 hänen molempien tyttäriensä kesken. Näin sai toinen heistä, nimeltä Brita, joka oli mennyt naimisiin Kustaa Antinpoika Slatten kanssa, Sunniemen ja toinen nimeltä Kirsti, joka oli mennyt naimisiin ruotsalaisen asemiehen Olavi Dra-

¹⁾ Asiakirjoissa myöskin Sonnäs, Sonnerness, Sundnäs, Sunnenäs, Sonnes.

²⁾ Puoliso: Elin Juhontytär.

³⁾ Ks. Arv. Handl. IV.

ken kanssa, Isonkartanon Ulvilan Vanhassakylässä. ¹⁾ Brita Svärdillä ja Kustaa Slattella oli useita lapsia. Näistä ainoa poika Antti Slatte oli vv. 1520 ja 1526 Ali-Satakunnan tuomarina ja kutsui itseään Sunniemen herraksi, mutta hänestä emme enempää tiedä. Yksi tyttäristä, Ingeborg, oli naimisissa Henrik Juhonpoika Lappin, Hagan herran, kanssa ja toinen tytär, Margareta, sai viimein haltuunsa Sunniemen ja meni v. 1518 naimisiin Hämeenlinnan linnanpäällikön, Pernajan herran Götrik Niilonpoika Renkosen kanssa.²⁾ Tämän äiti Johanna Götrikintytär oli viimeinen vanhan Fincke-suvun jäsen, joka suku aikoinaan oli ollut mahtava rälssisuku. Uudistaakseen äitinsä kuuluisan sukunimen alkoi Götrik Renkonen käyttää nimeä Fincke ja tuli tällä tavalla uuden Fincke-suvun kantaisäksi. Götrik Fincken ja Margareta Slatten poika, Suomen käskynhaltija Kustaa Fincke peri äitinsä jälkeen Sunniemen. Lähettämällä uudisasukkaita erämaihin on tämä tehnyt itsensä tunnetuksi maamme asutushistoriassa. Kustaa Fincke kuoli v. 1566. Hän oli v. 1545 mennyt naimisiin Märta Stenintytär Illen kanssa Porkkalasta. Heidän vanhin poikansa Götrik Kustaanpoika Fincke³⁾ peri isänsä jälkeen Sunniemen ja oli kauan aikaa Savonlinnan voutina. Hän kuoli v. 1617 ja haudattiin, kuten moni muukin Fincke-suvun jäsen Ulvilan kirkkoon. Götrik Finckeen sammui miespuolelta nuorempi Finckesuku. Hän jätti näet jälkeensä ainoastaan yhden tyttären, Margaretan († 1647), joka v. 1613 oli joutunut naimisiin Kankaisten herran, sotamarsalkka Evert Hornin kanssa, mutta oli isän kuollessa jo leski. Hänen puolisonsa oli näet jo v. 1615 kaatunut Pihkovanlinnan edustalla, jättäen jälkeensä vuoden vanhan pojan, Kustaa Eeventinpoika Hornin, ⁴⁾ Marienburgin vapaaherran. Tämä peri isänsä jälkeen Hornien vanhan sukutilan, Kankaisten kartanon, sekä äitinsä kuoltua Sunniemen, Porkkalan ja Autisten kartanot. Hän kuoli v. 1666 ja Sunniemeä asui tämän jälkeen hänen leskensä Maria Silfverhjelm. Kartano joutui sitten Kaarle Kustaanpoika Hornille, joka muutti Roomaan ruvetakseen paavin kamariherraksi ja kuoli täällä v. 1711. Ennen poismuuttoaan hän lienee myynyt tilansa, koska ainakin jo v. 1705 Sunniemen omistajana esiintyi vuorineuvos Antti Strömner.⁵⁾ Tämä kuoli v. 1730, ja kartano pysyi hänen

¹⁾ Ks. Arv. Handl. V.

²⁾ Tämän ensimmäinen puoliso oli Ingeborg Antintytär.

³⁾ Puoliso: 1:nen Ingeborg Boije († 1580), 2:nen Elin Torstenintytär sekä 3:s Kristiina Hannuntytär.

⁴⁾ Puoliso: 1:nen Maria Mörner, 2:nen Barbara Kurck († 1658), 3:s Maria Silfverhjelm († 1712).

⁵⁾ Puoliso: Brita Grönling († 1722).

leskensä ja lastensa hallussa vuoteen 1750, jolloin se joutui valtakunnanneuvos Kaarle Hermelinin ¹⁾ († 1789) omaksi. Kauan ei tämä kuitenkaan Sunniemeä omistanut, vaan myi sen jo v. 1763 eversti Juhana Hastfehrille ja hänen puolisolleen Margareta Elisabet Stackelbergille († 1773). Eversti Juhana Hastfehr omisti myöskin Anolan, Lautelan, Viikkalan, Kirkkoluodon, Leineperin, Suoliston sekä useita pienempiä tiloja Ulvilassa. Nämä kaikki hän testamenttasi pojalleen eversti Berndt Juhana Hastfehrille²⁾ sillä ehdolla, että hänen leskensä saisi kuolemaansa asti kaikki Sunniemen tulot ja että poika „sen velan ohessa, joka Sunniemen tähden oli otettu valtakunnan säätyjen pankista, suorittaisi sisarelleen, majuri Arvid Hastfehrin puolisolle Otti-liana Hedvig Hastfehrille ja sisarvainajansa Margareta Magdalena Hastfehrin yhdentoista vuotiaalle tyttarelle Margareta Hedvig Eneskiöldille 15,000 taaleria paperirahaa, ei kuitenkaan perintönä, vaan lahjana”. Berndt Juhana Hastfehrin, Anjalan liiton osallisuudesta tunnetun everstin, raha-asiat joutuivat viimein täydelleen rappiolle (Ks. Anolaa) ja hänen täytyi vihdoon tammikuun 31 p:nä 1771 luopua Sunniemestäkin. Se joutui nyt 9000:sta spesietaalerista hänen vävyllään maaherra, kreivi Robert Vilhelm de Geerille,³⁾ joka myi kartanon viidelle paikkakunnan talonpojalle, Matti Mikkolalle, Iisakki Jokelalle, Jaakko Kopolle, Iisakki Putilalle ja Mikko Palinille. Nämä jakoivat syyskuun 25 p:nä 1810 keskenään kartanon, mutta kauppa purkautui, koska ostajat eivät olleet aatelismiehiä, kuten tähän aikaan allodiaalisäterin omistajien tuli olla. Kreivi de Geer, joka m.m. oli maamaarsalkkana Porvoon valtiopäivillä, myi nyt loka-kuun 18 p:nä 1811 Sunniemen 10,000:sta pankkorikisistä majuri Kaarle Fredrik Brunoulle. Tämän jälkeen vaihtoi kartano pitemmän ajan kuluessa tuon tuostakin omistajaa. Jo tammikuun 8 p:nä 1813 myi majuri Brunou sen 22,222:sta taalerista kapteeni Adolf Magnus Gripenbergille. ⁴⁾ († Sunniemellä $\frac{1}{2}$ 1828). Tämä kuitenkin velkaantui ja Sunniemi myytiin hänen kuolemansa jälkeen heinäkuun 3 p:nä 1829 pakkohuutokaupalla. Se huudettiin Keis. Senaatin sota-asiaain toimituskunnan puolesta yleiselle sotilasrahastolle, mutta myytiin jo syyskuun 12 p:nä samana vuonna kenraalille, vapaaherra Kaarle Rosenkampfille. Tämän leski Augusta Turdin myi marras-kuun 23 p:nä 1854 Sunniemen 22,500:sta ruplasta luutnantti Juhana

¹⁾ Puoliso: Hedvig Ulrika Benzelstjerna († 1781), asessori Strömnerin tyttärentytär.

²⁾ Puoliso: Fredrika Birgitta Bonde.

³⁾ Puoliso: Vivika Eleonora Hastfehr († 1787).

⁴⁾ Puoliso: Charlotta Kristina Pryss († 1817).

Kustaa Silfversvanille, jolta se vuorostaan maaliskuun 3 p:nä 1865 oston kautta siirtyi alikapteeni Herman Fredrik Palanderin ja hänen vaimonsa Karolina Sofia Silfversvanin omaksi. Alikapteeni Palander teki kuitenkin vararikon ja kartano myytiin pakkohuutokaupalla. Sen osti heinäkuun 13 p:nä 1869 115,500:sta markasta pankkikomisari Kaarle Juhana Palmroth,¹⁾ joka kuitenkin 22 p:nä marraskuuta samana vuonna 100,000:sta markasta myi kartanon kieltenopettaja Niilo Kustaa Hammarenille²⁾ († 1895). Häneltä osti kartanon elokuun 4 p:nä 1877 190,000:sta markasta sen nykyinen omistaja, taloustirehtööri Juho Fredrik Palin³⁾ (s. 1851 ²⁴/₃).

Suosmeri.

Suosmeren⁴⁾ kylässä oli ennen vanhaan seitsemän tilaa. Näistä oli kaksi tammikuun 4 päivästä 1600 eräällä Holger Laurinpojalla ratsutiloina. Kun Porin kreivikunta v. 1651 perustettiin, liitettiin tähän kolme tilaa, mutta muut olivat Niilo Filipinpojan komppaniaan kuuluvien ratsumiesten tiloja. Reduktiosionissa tehtiin Suosmeren tiloista kolme ratsutilaa, yksi rummunlyöjän etuisuus-tila ja yksi akumenttitila.

Näistä asui aluksi Rotkus-⁵⁾ eli Käyrä-nimistä rusthollia ratsumestari Gotthard Juho Baranoff. Tämä kuoli v. 1691 ja tilaa viljeli jonkin aikaa hänen leskensä Maria Elisabet Cronstjerna, mutta siirtyi se sitten eräälle „herra” Kustaa Björkmanille,⁶⁾ jonka jälkeläiset pitemmän aikaa ovat tilan omistaneet. Yllämainitun Kustaa Björkmanin kuoltua joutui tila ensin hänen vanhemmalle pojalleen Kustaa Björkmanille († 1751), joka oli lapseton, ja sitten hänen nuoremalle pojalleen Juho Björkmanille⁷⁾. Tämän kuoltua v. 1761 jakoivat hänen poikansa tilan. Näistä sai toinen, Juho Björkman,⁸⁾ toisen puolen ja toinen, Niilo Björkman,⁹⁾ toisen puolen.

Edellinen osa, ⁵/₆ manttaalia, varsinainen Käyrä, joutui Juho Björkmanin kuoltua hiukan jälkeen vuoden 1800 hänen pojalleen

¹⁾ Puoliso: Maria Sofia Mattsson.

²⁾ Puoliso: Maria Lovisa Himberg.

³⁾ Puoliso: l:nen Aleksandra Vilhelmiina Yyteri († 1892) ja 2:nen Jenny Norrgård.

⁴⁾ Asiakirjoissa myöskin Svartsmark, Svartmar, Svartinxmare.

⁵⁾ Tilan nimi on epäilemättä johtunut eräästä Knut Kotgerinpojasta, joka 1560-luvulla tavataan verotalonpoikana Suosmeressä..

⁶⁾ Puoliso: Helena Sheder, joka oli leskenä vielä v. 1757.

⁷⁾ Puoliso: Maria Eerikintytär.

⁸⁾ Puoliso: Maria Henrikintytär.

⁹⁾ Puoliso: Valborg Antintytär.

Isak Björkmanille ¹⁾ ja hänen jälkeensä v. 1837 Kustaa Jaakko Björkmanille. ²⁾ Viimeksimainittu kuoli v. 1868 ja tila joutui hänen pojallensa Kustaa Aadolf Björkmanille ³⁾ († 1907). Tämä jätti jälkeensä kaksi tytärtä, joista toinen Tekla Karolina Björkman (s. 1884) meni naimisiin v. 1908 Juho Erland Grönroosin kanssa (s. 1878), joka perimällä vaimonsa kautta puolet tilaa ja ostamalla kälyltään puolet tuli koko tilan omistajaksi. Vielä nytkin on se hänen hallussaan.

Toinen puoli Käyrää, n. s. Nordlund-Käyrä, ⁴⁾ manttaalia, joutui Niilo Björkmanin kuoltua v. 1788 hänen pojalleen Niilo Björkmanille. ⁴⁾ Tämän kuoltua v. 1816, omistivat tilan jonkin aikaa hänen perillisensä, mutta v. 1823 se myytiin eräälle Aadolf Fredrik Valinille ⁵⁾ († 1849), joka vuorostansa myi sen Kaarle Petter Hollmanille. Kun tämä kuoli, meni hänen leskensä Maria Lovisa Niilon-tytär († 1843) uusiin naimisiin Isak Reinhold Nordlundin kanssa († 1856). Tältä tila siirtyi Niilo Isakinpoika Nordlundille ja v. 1890 naimisen kautta Laviasta kotoisin olevalle Frans Emil Jaakkolalle ⁶⁾ joka tammikuussa 1914 74,250:stä markasta myi rusthollin Ulvilan kunnalle kansakoulutaloksi.

Kleemolan rusthollin omisti v. 1722 Antti Jaakonpoika († 1740) ja hänen puolisonsa, joka todennäköisesti oli nimeltä Susanna Juhontytär Moliis († 1736). Rustholli jaettiin kahtia hänen poikiensa lesken. Toisen osan omisti ensin Juho Kleemola, ⁷⁾ sitten Juho Kleemola, ⁸⁾ ja vihdoin Juho Juhonpoika Kleemola ⁹⁾ († 1832). Tämän ainoan tyttären Katarina Juhontytär Kleemolan († 1873) nai eräs Kustaa Paavola († 1860) ja tuli täten Kleemolan omistajaksi. Tämän poika Kustaa Maunu Kleemola ¹⁰⁾ osti maaliskuun 24 p:nä 1867 äidiltään ja sisariltaan tilan, jonka hän vuorostaan marraskuun 1 p:nä 1910 luovutti pojalleen Frans Robert Kleemolalle ¹¹⁾.

Kleemolan toisen puoliskon, ^{12/24} manttaalia, omisti ensin Matti Kleemola ¹²⁾ sekä 1700-luvun kolmena viimeisenä vuosikymmenenä edellisen poika Matti Kleemola, ¹³⁾ sitten Isak Matinpöika Klee-

¹⁾ Puoliso: Katarina Henrikintytär.

²⁾ Puoliso: Ulrika Sofia Limnell (f 1867).

³⁾ Puoliso: Sofia Puumala (s. 1850).

⁴⁾ Puoliso: Hedvig Antintytär.

⁵⁾ Puoliso: Ulrika Niilontytär (t 1850).

⁶⁾ Puoliso: Aleksandra Nordlund.

⁷⁾ Puoliso: Maria.

⁸⁾ Puoliso: Regina.

⁹⁾ Puoliso: Ulrika Gabrielintytär Brander Soinilasta (f 1867).

¹⁰⁾ Puoliso: Iida Kuuri.

¹¹⁾ Puoliso: Viikka Krekula.

¹²⁾ Puoliso: Maria.

¹³⁾ Puoliso: Maria.

mola¹⁾ († 1829), lautamies Sakari Kleemola,²⁾ Erland Kleemola,³⁾ Kustaa Kleemola⁴⁾ ja nykyään omistaa sen vuodesta 1900 Kaarle Kleemola.⁵⁾

Holgeri, joka epäilemättä on Holger Laurinpojan entinen tila, kulki aluksi monessa polvessa Moliis-suvussa, jotenka itse tilaakin useasti kutsuttiin Moliis-nimellä. Jo ainakin v. 1655 asuivat sitä Aleksanteri Volterinpoika Moliis († 1673) ja hänen vaimonsa Brita Paavalintytär sekä sitten vuosina 1674—1694 hänen poikansa, Porin kaupungin notario, Juho Aleksanterinpoika Moliis ja tämän vaimo Maria. Juho Moliis siirtyi v. 1694 Poriin ja Holgeri joutui hänen pojalleen Aleksanteri Moliisille († 1746) sekä tämän vaimolle Maria Juhontyttäreille. Näiden tytär Maria Moliis meni naimisiin erään Matti Eerikinpojan kanssa, joka näin tuli Holgerin omistajaksi ja kutsui itseään tilansa nimellä. Näiden jälkeen omisti tilan vuodesta 1764 alkaen Petter Holgeri.⁶⁾ Sittemmin jakaantui se kahtia nim. Hollman-Holgeriin ja varsinaiseen Holgeriin. Edellisen osti maaliskuun 13 p:nä 1793 perinnöksi Pietari Hollman.⁷⁾ Hän omisti tilan vielä v. 1820, mutta siirtyi se sitten hänen pojalleen kauppa-apulainen Kustaa Hollmanille ja tältä ennen vuotta 1840 Tuomas Holgerille.⁸⁾ Sitten omisti tilan viimeksimainitun vävy Juho Putka,⁹⁾ jonka perikunnalta sen v. 1912 osti Frans Hollman.

Varsinaisen Holgerin taas osti perinnöksi tammikuun 15 p:nä 1794 Jaakko Henrikinpoika,¹⁰⁾ jolta tila noin 1818 siirtyi hänen pojalleen Isak Holgerille.¹¹⁾ Tämä vuorostaan myi v. 1824 tilan Niilo Fredrik Mikonpoika Palinille,¹²⁾ jolta sen 1845 osti Juho Mustala.¹³⁾ Sen jälkeen ovat sen omistajina olleet: Mauri Mustala¹⁴⁾ (v. 1861—1866), Matti Paavola ja Aadolf Mattila. Viimeksimainitun perillisiltä osti tilan Isak Nordlund,¹⁵⁾ jonka vävy Kustaa Holgeri¹⁶⁾ on sen

¹⁾ Puoliso: Katariina Margareta Eerikintytär (s. 1792).

²⁾ Puoliso: Sofia.

³⁾ Puoliso: Johanna.

⁴⁾ Puoliso: Anna Matintytär Forsman.

⁵⁾ Puoliso: Aleksandra Kustaa Maununtytär Kleemola.

⁶⁾ Puoliso: Maria.

⁷⁾ Puoliso: Regina.

⁸⁾ Puoliso: Agatha Gabrielintytär.

⁹⁾ Puoliso: Mariana Tuomaantytär Holgeri.

¹⁰⁾ Puoliso: Elisabet.

¹¹⁾ Puoliso: Valpuri.

¹²⁾ Puoliso: Eva Kristina Tanelintytär († 1802).

¹³⁾ Puoliso: Matilda Axell († 1868).

¹⁴⁾ Puoliso: Amalia Kustaantytär Järvenpää.

¹⁵⁾ Puoliso: Matilda.

¹⁶⁾ Puoliso: Fredrika Iisakintytär.

vuodesta 1874 omistanut ja myynyt v. 1901 nykyiselle omistajalle Mauri Juhonpoika Hollmanille.¹⁾

Eskola a, joka suuruudeltaan on $\frac{1}{3}$ manttaalia, viljeli Isonvihan jälkeen Juho Eskola,²⁾ joka kesäkuun 29 p:nä 1759 osti tilan perinnöksi, ja sitten Antti Eskola,³⁾ Juho Eskola,⁴⁾ Eerik Eskola ja Isak Eskola sekä sitten Koiviston Uuden Ojalan torpasta alkuaan kotoisin oleva Mikko Juhonpoika, joka v. 1798 oli nainut Sunniemen Filppulan torppaan Porista muuttaneen, alkuaan Helleforsin kaupungista Ruotsista kotoisin olevan, polttimomestari Eerik Palinin tyttären Katarina Elisabet Palinin († 1836 $\frac{26}{3}$). Vaimonsa jälkeen oli Mikko Juhonpoika alkanut käyttää sukuniemeä Palin. Sama Mikko Palin oli yksi niistä talollisista, jotka maaherra Robert Wilhelm de Geeriltä ostivat Sunniemen. Kun kauppa purkautui (Ks. Sunniemeä), siirtyi hän Eskolaan ja kuoli täällä v. 1838. Eskolan omisti tämän jälkeen hänen poikansa Niilo Fredrik Palin. Hän myi sen noin v. 1842 eräälle Harjunpäästä kotoisin olevalle Antti nimiselle miehelle, joka vuorostaan noin v. 1859 myi tilan Kustaa Aadolf Mattilalle.⁵⁾ Tämä kuoli v. 1868 ja tilan peri hänen poikansa Juho Kustaa Mattila.⁶⁾ Kun sen omistaja vielä vuodesta 1884 lyhyen aikaa oli ollut eräs Frans Fredrik Serenius-Markkula, joutui se Jeremias Eskolalle ja hänen vaimolleen Amanda Serafia Sahlstenille, joilta sen marraskuun 1 p. 1911 osti nykyinen omistaja Frans Robert Kleemola.⁷⁾

Sunivaa hallitsi v. 1739 eräs Juho Tuomaanpoika,⁸⁾ joka joulukuun 7 p:nä 1758 osti tilan perinnöksi. Hänen jälkeensä omisti tilan ainakin jo v. 1764 Mikko Suniva.⁹⁾ Hiukan senjälkeen näkyi se tulleen kahtia jaetuksi. Toista osaa kutsutaan Sundvall-Sunivaksi, toista Sunivaksi. Edellistä ovat hallinneet Matti Suniva, Juho Sundvall, Kustaa Sundvall, Jaakko Sundvall, Mikko Sundvall y.m. Nykyään omistaa suurimman osan taloa Vihtori Valli,¹⁰⁾ joka v. 1909 on ostanut sen äidiltään ja muilta perillisiltä, sekä pienen osan hänen lankonsa Vihtori Vuori¹¹⁾.

*) Puoliso: Aleksandra Kustaantytär Holgeri.

2) Puoliso: Margareta.

3) Puoliso: Anna.

4) Puoliso: Maria.

5) Puoliso: Maria Kristina Rosendal († 1878).

6) Puoliso: Vendiä Aadolfina Polviander.

7) Puoliso: Viikka Krekula.

8) Puoliso: Kaarina Antintytär.

9) Puoliso: Maria.

10) Puoliso: Hulda.

11) Puoliso: Jenny Valli.

Varsinaisen Sunivan omistajina ovat olleet lautamies Juho Suniva, Eerik Suniva, Kustaa Suniva, Juho Sundvik-Suniva ¹⁾ († 1867). Nykyään omistavat tilan Anna Suniva, joka on osan siitä perinyt vanhemmiltaan, sekä hänen tyttärensä Aina.²⁾

Saaren kartano.

Saaren kartanoa, .³⁾ 1 1/4 manttaalia, hallitsi kuudennen-toista vuosisadan neljännellä vuosikymmenellä Kokemäen kartanon vouti Lauri Broke, joka kuoli ennen vuotta 1553. Hänen tyttärensä Ingeborg Laurintytär oli naimisissa Liesniemen herran Niilo Mikonpojan (Blåfieldin) kanssa, joka appensa jälkeen pääsi Saaren kartanon haltijaksi. Niilo Mikonpoika luovutti kuitenkin jo v. 1553 kartanon Kustaa Vaasalle. Asiapapereista ei selviä, mitenkä tämä luovuttaminen oikeastaan tapahtui. Näyttää kuitenkin siltä kuin Niilo Mikonpoika vasta myöhemmin olisi saanut tilastaan korvauksen⁴⁾. Kesäkuun 27 p:nä 1556 päivätyn Kustaa Vaasan kirjeen kautta jätettiin hänelle Saaren sijasta Sauvon pitäjässä oleva Saustila,⁵⁾ joka uskonpuhdistuksen jälkeen luostarin hallusta oli joutunut kuninkaan omaksi. Saustilan Niilo Mikonpojalle luovuttaminen sai vielä vahvistuksen Eerik XIV:n kirjeen kautta maaliskuun 5 p:ltä 1564. Saaren kartanon hoidosta teki v. 1553 Ulvilan kuninkaankartanon vouti Matti von Klöffen tiliä kuninkaankartanon omien tilien ohella. Tästä nähdään, missä suhteessa Saaren kartano oli kuninkaankartanoon. Mainitaan, että Saaren kartanoa viljeli kaksi lampuotia, jotka vuosittain karjan ja viljan tulosta antoivat puolet kuninkaalle, mutta siemen otettiin kuitenkin päältä jaon. Ulvilan kuninkaankartanon sijalle muodostui sitten Porin kuninkaankartano, mutta viimeksimainitun tileissä ei vuoden 1561 jälkeen enää puhuta Saaren kartanosta mitään. Näyttää siis siltä kuin lampuodit nyt olisivat maksaneet veronsa muuanne. Juhana III antoi helmikuun 22 p:nä 1585 huomenlahjaksi jälkimäiselle puolisolleen

¹⁾ Puoliso: Ulrika Juhola.

²⁾ Uusimmalta ajalta olevia tietoja ovat antaneet K. M. Kleemola, Kaarle Kleemola, J. E. Käyrä sekä pastori R. Raine.

³⁾ Asiakirjoissa myöskin: Saaris, Tolmisaari, Holmgård, Holm, Holma.

⁴⁾ Matti von Klöffenin Saaren kartanosta v. 1553 tekemään tiliin on liitetty muistutus: „Lasse Broke rodom fogdde på Kiimogård hade Holmgård hvilket ej ännu är hans barn vederkändt.”

⁵⁾ Ks. Vääränen, Urkunder III.

Gunilla Bjelkelle Ulvilan, Kokemäen ja Mynämäen pitäjät, suurimman osan Vehmaan pitäjää, Porin kaupungin ja kuninkaankartanon sekä myös Kokemäen ja Saaren kartanot. Gunilla Bjelke määräsi erään Gulbrand Olavinpojan tiloja hoitamaan. Bråborgin linnassa heinäkuun 22 p:nä 1596 annetulla kirjeellä lahjoitti Gunilla Bjelke († 1597) samalla Gulbrand Olavinpojalle useita tiloja, m.m. Saaren kartanon. Lahjakirjassa oli määräys, että lahjoitettujen tilojen tulot vähennettäisiin siitä rahasummasta, jonka Gunilla Bjelke aikaisemmin oli Gulbrand Olavinpojalle tilojen ostamista varten luvannut. Kaksi kuukautta myöhemmin, syyskuun 24 p:nä, muutettiin tämä määräys, niin että tilojen tuloja vasta kahden vuoden kuluttua alettaisiin vähentää yllämainitusta rahamäärästä, ja saisi niitä tämän ajan käyttää hyväkseen huomenlahjana Gulbrand Olavinpojan kihlattu morsian Katarina Pietarintytär. Gulbrand Olavinpojan omistusoikeus Saaren kartanoon vahvistettiin tammi-kuun 15 p:nä 1600 annetulla kunink. kirjeellä, multa joutui kuitenkin kartano pian sen jälkeen häneltä pois. Jo syyskuun 16 p:nä 1602 antoi Kaarle IX Saaren yhdessä eräiden toisten tilojen kanssa Götrik Finckelle, Sunniemen herralle, 400 taalerin suuruisen lainan pantiksi. Tämän vahvisti Kustaa II Aadolf huhtikuun 27 p:nä 1614 antamallaan kirjeellä. Götrik Fincken kuoltua joutui kartano hänen tyttärensä, Eevert Hornin lesken, Margareta Fincken ja hänen jälkeensä hänen poikansa Kustaa Eevertinpoika Hornin haltuun. Viimeksimainitulle Kuningatar Kristina heinäkuun 4 p. 1651 antoi Saaren Norrköpingin kokouksen ehdoilla rälssiksi. Sunniemen omistajat hallitsivat senjälkeen kartanoa reduktioniin asti. Kuten muutkin Norrköpingin kokouksen ehdoilla annetut tilat, peruutettiin se v. 1682. Tila, josta ensin tehtiin eversti Kristian von Steffkenin rykmenttiin kuuluvan majurin asuntotalo, on sittemmin ollut kapteeninpuustellina. Viime aikoina ovat sen vuokraajina olleet kieltenopettaja Niilo Kustaa Hammarén (v.sta 1872), kauppias Kaarle Rosenlew (v.sta 1879), konsuli Yrjö Rosenlew (v.sta 1899) ja tilanomistaja Lennart Rosenlew (v.sta 1906).

Koivistoholma.

Koivistoholma nimisestä Ulvilan tilasta puhutaan vanhempina aikoina. Tätä nykyä ei tämmöistä tilaa kuitenkaan enää ole olemassa. 1500-luvulla mainitaan Koivistoholma kuninkaan perintönä ja omana. Tila kuului sitten Gunilla Bjelken huomenlahjälääniin. Tämä lahjoitti kirjeillään heinäkuun 22 p:ltä ja syyskuun 24 p:ltä 1596 Koivistoholman samoilla ehdoilla kuin Saaren kartanon Gulbrand Olavinpojalle. Lahjoitus vahvistettiin tammikuun 15 p:nä 1600 annetulla kuninkaallisella kirjeellä. Gulbrand Olavinpojalta Koivistoholma jälleen joutui kunink. Majesteetin haltuun ja sitä viljeltiin Koiviston latokartanon yhteydessä, mutta tuli v. 1651 Porin kreivikunnan alaiseksi. Reduktionissa Koivistoholma peruutettiin Kustaa Kaarlonpoika Hornin perillisiltä ja oli senjälkeen jonkin aikaa jakamattomana kruunutilana, mutta liitettiin sittemmin Saaren kartanoon. Tämän jälkeen tila asiakirjoista katoaa.

Vanhakylä.

Vanhakylä,¹⁾ jota ennen aikaan useasti kutsuttiin vain Ulvilaksi, on nykyisen Ulvilan pitäjän kirkonkylä. Sen alueella sijaitsi muinoin Ulvilan kaupunki. Kylä oli ennen vanhaan jaettuna useaan tilaan, mutta näiden lukumäärä ei käy täysin selväksi.

I Gammelgård on Ulvilan entinen kuninkaankartano, missä Juhana herttua mielellään oleskeli. Kuninkaankartanon synnystä saadaan tietoa Kustaa Vaasan lokakuun 5 p:nä 1549 Kokemäen kuinkaankartanon voudille Niilo Ingenpoika Svinhufvudille antamasta kirjeestä.²⁾ Tästä näemme, että Niilo Svinhufvud oli kuninkaalle ehdottanut karjatalon perustamista Vanhaankylään. Kuningas suostui ehdotukseen määräten, että kuninkaankartanon alaiseksi oli laskettava Severin Laurinpojan perillisten omistama tila, Ulvilan pappila, n.s. Lukkarinluoto, sekä Kustaa Finckeile kuuluva peltokappale. Samalla hän sääsi, että kaikille oli maista korvausta annettava. Tässä luetelluista tiloista muodostettiin siis Ulvilan kuinkaankartano, mutta siihen liitettiin myöhemmin ainakin yksi,

¹⁾ Asiakirjoissa myös: Gammelby, Gammalby.

²⁾ Ks. Arv. Hanhi. VII.

ehkäpä useampiakin tiloja. Helmikuun 17 p:nä 1554 Simo Tuomaanpoika Tavastille antamassa kirjeessä ¹⁾ mainitsee näet Kustaa Vaasa, että Torsten Salomoninpoika Raamin eli Gripsfotin leski Brita Juhontytär Fleming, Tuorlahden emäntä († noin 1570), oli tyttärensä puolesta kuninkaalle antanut Ulvilan kirkon läheisyydessä olevan tilan. Brita Flemingistä tiedämme sitä paitsi, että hän samoihin aikoihin „tyttärensä rikoksen sovittamiseksi” luovutti kuninkaalle Tursanperän tilan Mynämäen pitäjässä. On näin ollen syytä ajatella, että Ulvilankin tilan luovuttamisen olisi aiheuttanut tyttären rikos. — Kun Ulvilan kaupunki siirrettiin uudelle paikalleen Pärnäsin kylän maalle, muutettiin tänne myöskin Ulvilan kuninkaankartanon rakennukset ja kartano sai Porin kuninkaankartanon nimen. Siihen liitettiin Koiviston latokartanon niityt, mutta sitä vastoin siitä ainakin suureksi osaksi erotettiin alkuperäiset Vanhankylän tilukset. Nämä, jotka joutuivat kahden lampuodin viljeltäviksi, annettiin syyskuun 12 p:nä 1570 rahalainan pantiksi Porkkalan emännälle, Märta Stenintytär Hielle, jolta ne joutuivat hänen pojalleen Götrik Finckelle. Joulukuun 16 p:nä 1602 sai viimeksimainittu panttioikeutensa toiseen puoleen Gammelgårdia vahvistettua, mutta toinen puoli lankesi kruunulle. Tästä alkaen on Gammelgård ollut kahteen osaan jaettuna. Aluksi kutsuttiin molempia osia Gammelgårdin nimellä. Reduksionin jälkeen alettiin kuitenkin toista nimitää Trumetariksi ja toista edelleen Gammelgårdiksi.

a) Varsinaista Gammelgårdia, 1 ¹/₂ manttaalia, hallitsivat panttina Götrik Fincken perilliset, kunnes hänen tyttärensäpoika Kustaa Eevertinpoika Horn heinäkuun 4 p:nä 1651 Norrköpingin kokousten ehdoilla sai tilan rälssiksi. Hänen pojaltansa Kaarle Hornilta tila reduksionissa peruutettiin jäaden toistaiseksi jakamattomaksi kruununtilaksi. Ennen pitkää muodostettiin siitä kuitenkin Ulvilan kirkkoherrantila, kun sitä vastoin entinen Kaasmarkussa oleva pappila joutui kruunulle. Ulvilan kirkkoherrantilana on Gammelgård vielä meidän päivinämme.

b) Trumetari, 1 ¹/₂ manttaalia, oli aluksi kuninkaan perintönä ja omana, mutta joutui elokuun 14 p:nä 1641 Norrköpingin kokouksen ehdoilla Turun hovioikeuden presidentin Juho Kurjen rälssiksi. Häneltä tila meni perinnöksi hänen pojalleen valtakunnan-neuvos Kustaa Kurjelle, jolta se reduksionissa peruutettiin 1682 vuoden verolla. Se tehtiin aluksi Rehbinderin rykmentin torvensoittajantilaksi, mutta muutettiin ruotujakolaitosta järjestettäessä rust-

¹⁾ Ks. Arv. Handl. VIII.

holliksi, joka joutui torvensoittaja („trumpetare”) Konrad Mumma vanhemman haltuun, joka epäilemättä oli sama henkilö, jonka aikaisemmin tapaamme Isossakartanossa. Sitten viljeli tilaa torvensoittaja Konrad Mumma nuorempi, joka kuitenkin jo v. 1712 mainitaan vainajaksi. Tilaa asui sen jälkeen hänen leskensä Anna (Lang?). Isonvihan myrskyissä se kuitenkin joutui autioksi. Sen otti vihdoin viljeltäväkseen eräs Simo Antinpoika,¹⁾ joka vielä v. 1755 sitä asui. Hänen poikansa Pietari Simonpoika²⁾ osti kesäkuun 22 p:nä 1769 rusthollin perinnöksi. Hänen jälkeensä joutui se hänen pojalleen Pietari Pietarinpojalle,³⁾ joka kuoli hiukan ennen vuotta 1810. Rustholli joutui nyt Simo Pietarinpojalle,⁴⁾ joka näihin asti oli asunut Ravaninkylän Sippolaa. Jo ennen vuotta 1815 hän kuitenkin myi rusthollin Kustaa Jaakko Polvianderille.⁵⁾ Tämä taas myi sen v. 1829 tulinhoitajalle, luutnantti ja vapaaherra Göran Fredrik Silfverhjuille⁶⁾ († 1849). Jo ennen kuolemaansa myi vapaaherra Silfverhjelm, v. 1841, Trumetarin Porin kultasepälle Juhana Jaakko Tortbergille.⁷⁾ Tämä kuitenkin jo v. 1844 luovutti sen Köyliön Hemmiliä kotoisin olevalle Matti Matinpoika Strömnäsille.⁸⁾ Kun tämä kuoli v. 1863, peri tilan hänen poikansa Kaarle Matinpoika.⁹⁾ Tämän tytär Eva Kristina Trumetari oli naimisissa Ravaninkylän Vanhan-Sippolan isännän Robert Dominikus Sippolan kanssa.¹⁰⁾ Kun sentähden Kaarle Matinpoika v. 1896 kuoli, meni tila oston ja perinnön kautta yllämainitulle Robert Sippolalle. Tämä myi v. 1908 tilan vanhimhalle pojalleen, mutta kun tämä, v. 1910, tapaturmaisesti kuoli, alkoi Robert Sippola taas itse tilaa viljellä. Hänen kuolemansa jälkeen, v. 1912, on tila ollut jakamattomana lesken ja perillisten omana.¹¹⁾

II. Isokartano,¹²⁾ 1 3/4 manttaalia, oli jo varhain rälssimiesten hallussa. Sen ensimmäisenä omistajana mainitaan Pietari Olavinpoika Svärd, Sunniemen herra. Kun sitten tämän kuoleman jälkeen hänen

¹⁾ Puoliso: Brita.

²⁾ Puoliso: l:nen Valborg ja 2:nen Maria.

³⁾ Puoliso: Kristina.

⁴⁾ Puoliso: Maria Henrikintytär.

⁵⁾ Puoliso: Maria.

⁶⁾ Puoliso: Eva Amalia Ascholin.

⁷⁾ Puoliso: Vilhelmina Kristina Kylen.

⁸⁾ Puoliso: Maria Jaakontytär Tokara.

⁹⁾ Puoliso: Eva Kristina Tanelintytär († 1862), Niilo Palmelin leski. 2:nen Lovisa Kristina, 3:s Katarina Liljebblad.

¹⁰⁾ Puoliso: Eva Kristina Trumetari.

¹¹⁾ Tietoja Trumetarin uudemmista vaiheista on antanut rouva Tyne Laine, o.s. Sippola.

¹²⁾ Asiakirjoissa myös Storgård.

vävynsä Kustaa Antinpoika Slatte, Brita Svärdin puoliso, ja ruotsalainen asemies, Tukholman vouti Olavi Drake, Kirsti Svärdin puoliso, huhtikuun 30 p:nä 1481 jakoivat appensa tilat, joutui Isokartano Olavi Draken ¹⁾ osalle. Kartanon lähinnä seuraavista vaiheista ei ole lähempiä tietoja. Kaikesta päättäen kulki se kuitenkin pitemmän aikaa Slatte- tahi Drake-suvusta polveutuvien henkilöiden omaisuutena. Me tiedämme näet, että toukokuun 4 p:nä 1556 Kastelholman vouti Matti Holst, Djeknebölen herra, antoi puolisolonsa Karin Henrikiintytär Lappille äidinäidin sisaren Karin Draken perintönä tulevan puoliskon Isoakartanoa, Viikkalaa ja Ahlaisia kuninkaalle, syystä että tämä oli jättänyt tälle isältä perityt tilat.²⁾ Karin Lappin isä, vouti Henrik Juhonpoika, oli kahdesti naimisissa. Hänen ensimmäinen puolisonsa oli Ingeborg Kustaantytär Slatte (ks. Sunniemeä) ja toinen Anna Niilontytär Sluk. Jos Karin Lapp oli ensimmäisestä aviosta syntynyt, oli Kirsti Svärd, Olavi Draken puoliso, hänen isoäitinsä sisar. Mahdotonta ei ole, että lahjoituskirjassa kaukaisen sukulaisuuden vuoksi oli sattunut erehdys. Kirjassa mainittu vaimo Karin Drake oli siis ehkä Olavi Draken tytär ja oikeastaan Karin Lappin äidin serkku. Joka tapauksessa he olivat sukulaisia. Miten toisen Isonkartanon puoliskon oli käynyt, siitä ei ole mitään varmaa tietoa. Koko Isonkartanon omistajana esiintyy kuitenkin aivan heti Margareta Slatten poika, Suomen käskynhaltija Kustaa Fincke, joka siis kuninkaalta oli saanut ainakin toisen puolen kartanoa ja omisti ehkä sukuperintönä toisen puolen. Kun Kustaa Fincken kuoltua, v. 1566, toimeenpantiin perintöjakö, joutui Isokartano Kruunuporin linnanisännän Sten Kustaanpoika Fincken,³⁾ Peipotin herran, haltuun. Sigismundin ja Kaarle herttuan välisessä sodassa oli Sten Fincke kuninkaan puolella. Hän joutui sentähden Kaarle herttuan vihoihin ja mestattiin marraskuun 10 p:nä 1599 yhdentoista muun aatelismiehen kanssa Turun torilla. Isokartano, niinkuin muutkin Sten Fincken tilat, joutui nyt kruunun haltuun, mutta lahjoitettiin marraskuun 15 p:nä 1599 amiraali Jaakkima Skeelille. Hänen kuoltuansa v. 1606 annettiin tila heinäkuun 7 p:nä 1608 laivuri Balthasar Skutzille, mutta se joutui pian sen jälkeen takaisin kruunulle. Kartano annettiin sitten elokuun 14 p:nä 1651 Norrköpingin kokouksen ehdoilla Turun hovioikeuden presidentille Juho Kurjelle, jonka puolesta sitä säterinä viljeli torvensoittaja Konrad Mumma. Juho Kurjen kuoltua v. 1652 meni Isokartano hänen pojalleen valtakunnan-

¹⁾ Ensimmäinen puoliso oli Birgitta Henrikiintytär Bitz.

²⁾ R. Hansen, Bidrag tili Finlands historia III.

³⁾ Puoliso: Brita Fleming.

neuvos Kustaa Kurjelle, jolta se reduktionissa peruutettiin 1683 vuoden verolla. Siitä tehtiin aluksi Liewenin rykmentin Hammarin komppanian ja sittemmin Lindelöfin komppanian luutnantintila. Jonkin aikaa asui sitä eräs ratsumestari Freudenfelt. Tämän ristimänimi oli todennäköisesti Niilo. Hän oli Pultavan taistelussa rykmentteineen joutunut vangiksi ja viety Venäjälle Klinoviin, mutta eräs ylhäinen venäläinen nainen oli hankkinut hänelle tilaisuuden pakoon ja antanut hänelle jäähyväistellässä rahakukkaron. Niilo Freudenfelt tuli sitten Suomeen ja liittyi Armfeltin joukkoihin, mutta Pälkäneen taistelussa saarsivat kasakat ja hakkasivat maahan hänet ja koko hänen eskadroonansa.¹⁾ Tilaa viljeli 18:nnen vuosisadan alkupuolella rahastonhoitaja Antti Hedman sekä sittemmin komissari Detlof Moderus,²⁾ joka kuoli v. 1749. Jo ennen tätä joutui Isokartano kapteeni Berndt Juhana Eneskiöldin lesken Maria Eleonora von Gramanin haltuun. Ulvilan kirkkoherra Mikael Lebell nai v. 1747 Maria Eleonora von Gramanin tyttären ja tuli vihdoin Isonkartanon isännäksi. Mikael Lebell³⁾ kuoli v. 1786. Isokartano joutui tällöin hänen toisesta avioliitosta syntyneelle pojalleen, kapteeni Aadolf Berndt Lebellille,⁴⁾ joka osti kartanon perinnöksi. Kapteeni Lebell kuoli v. 1819 jättäen jälkeensä kaksi tytärtä Kristina Adolfinan ja Fredrika Marian. Näistä oli edellinen mennyt naimisiin everstiluutnantti Kustaa Enckellin ja jälkimäinen varatuomari Kustaa Aadolf Blåfieldin kanssa, jotka siis yhteisesti saivat Isonkartanon haltuunsa. Varatuomari Blåfield myi, v. 1841, osuutensa kartanoon Suosmeren Eskolasta kotoisin olevalle, lautamies Mikko Palinin pojalle Vilhelm Palinille,⁵⁾ joka seuraavana vuonna, v. 1842, everstiluutnantti Enckeliltä osti tämän osuuden. Keskinäisen sopimuksen perusteella luovutti kuitenkin Vilhelm Palin aluksi 2/3 kartanosta veljelleen, Niilo Fredrik Palinille, mutta jo v. 1851 jätti tämän osansa takaisin veljelleen ja muutti Kaasmarkun Huhtalaan, jossa hän kuoli v. 1852. Vilhelm Palin hallitsi Isoakartanoa kuolemaansa asti vuoteen 1874, jolloin kartano siirtyi hänen pojalleen Kaarlo Vilhelm Palinille.⁶⁾ Kun tämä tammikuun 5 p:nä 1890 kuoli, tuli Isokartanon isännäksi hänen poikansa Paavo Palin.

¹⁾ Ks. J. Ramsay, Frälseläkter i Finland.

²⁾ Puoliso: Anna Dorothea Fågel.

³⁾ Puoliso: l:nen Maria Monsen, 2:nen Maria, Elisabet Eneskiöld († 1754), 3:s Kristina Böckelman († 1778) ja 4:s Kristina Dahlmark († 1819).

⁴⁾ Puoliso: l:nen Anna Kristina Beckman († 1790) ja 2:nen Hedvig Fredrika Bromanskiöld.

⁵⁾ Puoliso: Kristina Grönfors.

⁶⁾ Puoliso: Aleksandra Vilhelmina Langen.

III. Vanhankylän muista tiloista on vanhemmilta ajoilta ainoastaan hajanaisia tietoja, jotenka ei niiden vaiheista voi mitään yhtenäisempää kuvausta antaa. 1500-luvun loppupuolella mainitaan, että Ulvilan kirkkoherralla Eerik Laurinpojalla oli tila Ulvilan kirkon läheisyydessä. Tähän hän pyysi verovapautta, mutta Juhana III vastasi heinäkuun 19 p:nä 1592 antamassaan kirjeessä, että koska Laurinpojalla ei ollut vaikeasti hoidettavaa pappilaa viljeltävänä, tuli hänen tilastaan maksaa verona 5 leiviskää voita. Samanlaisen päätöksen asiassa antoi v. 1594 kuningatar Gunilla Bjelke, jonka huomenlahja-alueeseen tila näkyy kuuluneen. Mutta kun Eerik Laurinpoika sitten tuli sokeaksi, myönsi kuningas huhtikuun 14 p:nä 1616 hänelle vihdoinkin elinkautisen verovapauden. Laurinpoika kuoli luultavasti v. 1617 ja hänen leskensä Brita nautti vielä v. 1618 veronvapautta.

V. 1623 osti Ulvilan kappalainen Matti Martinpoika eräältä talonpojalta tilan Vanhassakylässä. Ehkä tämä oli sama tila, jonka sittemmin v. 1614 Ulvilan kappalainen Perttuli Nikolainpoika otti autiosta viljelläksensä.

Marraskuun 10 p:nä 1652 osti ratsumestari Juhana Hieronymuksenpoika von Birckholtz ¹⁾ 600 kuparitaalarilla tilan Vanhassakylässä. Tämä oli luultavasti sama tila, joka vähän ennen mainitaan ratsumestari Niilo Filipinpojan omana. Juhana von Birckholtz kuoli v. 1663. Kenelle tila tällöin joutui, ei selviä asiakirjoista.

Marraskuun 14 p:nä 1652 sai vänrikki Martti Sigfridinpoika elinkautekseen erään tilan, jota myöskin hänen leskensä kuolemaansa asti hallitsi. Tämä oli ehkä sama tila, joka marraskuun 20 p:nä 1674 annettiin Kustaa Eevertinpoika Hornin leskelle Maria Silfverhjelmille korvaukseksi siitä, mitä häneltä neljänneksenkorjauksessa oli liikaa otettu. Reduktсионissa peruutettiin tila Maria Silfverhjelmipojalta Kaarle Hornilta ja tehtiin Rehbinderin rykmentin sotamiehentilaksi.

Lokakuun 2 p:nä 1651 annettiin luutnantti Matti Tuomaanpojalle yksi tila Norrköpingin kokouksen ehdoilla. Tämä kuoli ennen vuotta 1656 ja tilaa hallitsi hänen leskensä Kaarina Henrikintytär, jolta se reduktionissa peruutettiin.

Paitsi Gammelgårdia, Trumetaria ja Isoakartanaa, oli siis Vanhassakylässä reduktionia toimeenpantaessa viisi tilaa. Näistä tehtiin kaksi Rehbinderin rykmentin sotamiehentiloiksi, kaksi jäi toistaiseksi kruunun haltuun ja yksi, Lutiska niminen, annettiin

¹⁾ Puoliso: Katarina Hare.

marraskuun 22 p:nä 1683 Ulvilan Kappalaisentilaksi ja on sellaisena pysynyt meidän päiviimme. Sotamiehentiloista muodostettiin sittemmin katsastelukirjoittajan ja hevosenkengittäjän puustelleja ja jakamattomista kruununtiloista Ulvilan kirkkoherran palkkatiloja. Katsastelukirjoittajan (= munsterskrifvare) puustellin nimi on nykyään Mynsteri. hevosenkengittäjän puustellin Putila ja kirkkoherrantilaan liitettyjen palkkatilojen Prinssi ja Santeri. Mynsterissä asui ensin katsastuskirjoittaja Mikko Tocklin¹⁾ ja sitten Kustaa Tocklin²⁾ (s. 1729), Putilassa taas ensin kengittäjä Noak Duhan³⁾ (s. 1710, † 1764) ja sitten Isak Klingendahl (†1809).

Friitala.

Friitala⁴⁾ mainitaan asiakirjoissa jo sangen varhain. V. 1446 antoi eräs Olavi Broderinpoika (Skytte?) Hauhon pitäjän Brunna-näsin (Bräddnäsin) herra sekä hänen puolisonsa Margareta Martin-tytär Naantalın luostarille erään Friitalassa sijaitsevan tilan.⁵⁾ Tila ei kuitenkaan kauan ollut luostarin omana, vaan joutui jo syyskuun 8 p:nä 1449 asemies Antti Jaakopinpojan⁶⁾ haltuun, joka sen sijaan luostarille luovutti Kesoisten tilan Vehmaan pitäjässä. — Maaliskuun 24 p:nä 1538 vaihtoi Margareta Kustaantytär Slatte, Götrik Fincken leski kaikki Paraisten Muddaisissa olevat tilansa Friitalaan, jonka Etelä-Suomen laamanni, Kustaa Vaasan suosikki Eerik Fleming⁷⁾ hänelle luovutti.⁸⁾

Friitalaan kuuluvat tilat esiintyivät vähitellen nimillä Mattila, Uotila, Suurpää, Spinkkilä ja Hannula.

I Mattilan verotila. Noin v. 1550 omisti Ahvenanmaan vouti Klaus Holst tilan Friitalassa. Tämä meni sitten perinnöksi Kastelholman voudille Matti Holstille⁹⁾ († ennen v. 1584), joka oli edellämäinitun poika. Matti Holst oli ainakin vielä v. 1574 puheena-

¹⁾ Puoliso: Magdalena Mumma.

²⁾ Puoliso: Katarina Vegelius (s. 1730).

³⁾ Puoliso: 1:nen Katarina Collin (s. 1700, † 1755) ja 2:nen Saara Londen (s. 1726).

⁴⁾ Asiakirjoissa myöskin: Friidala, Friby, Fridby, Fridaby.

⁵⁾ Ks. Arv. Handl. III.

⁶⁾ Tämä on ehkä sama Antti Jaakonpoika, joka v. 1456 antoi Naantalın luostarille Kuorilan ja joka samana vuonna myöskin vahvisti Suolisten Mikolan luostarille lahjoittamisen.

⁷⁾ Puoliso: Hebla Sparre.

⁸⁾ R. Hausen, Bidrag tili Finlands historia III.

⁹⁾ Puoliso: Kaarina Henrikintytär Lapp.

olevan tilan omistajana. Se joutui kuitenkin sittemmin ennen vuotta 1590 Götrik Fincken haltuun.¹⁾ Tila, jota ruvettiin kutsumaan Mattilaksi, seurasi senjälkeen reduktioniin asti Sunniemen omistajia. Reduktationin jälkeen oli tila pitemmän aikaa autiona. Siitä tehtiin henkirakuunarykmentin alimajurin komppanien hevosenkengittäjän etuisuustila. Tätä nykyä on se useampaan osaan jaettuna.

a. Kylä-Mattilan, $\frac{1}{8}$ manttalia, jonka rakennukset sijaitsevat emätalon vanhalla tontilla, omisti 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alkupuolella Juho Mikonpoika²⁾ (s. 1751), joka kesäkuun 2 p:nä 1790 osti sen perinnöksi. Tämän kuoltua omistivat tilan Matti Juhonpoika, joka todennäköisesti oli edellämainitun poika, sekä muut perilliset. Vihdoin yksi näistä, talon vävy, Ruosniemen talollinen Mikko Tormilainen lunasti v. 1842 muilta perillisiltä tilan ja antoi sen vuokralle. Hänen perillisensä myivät taas vuorostaan syyskuun 27 p:nä 1881 Kylä-Mattilan huutokaupalla. Se joutui täten silloisen vuokraajan Juho Sakari Juhonpoika Jaakolan³⁾ (s. 1823) omaksi. Sekä Juho Sakari Jaakola että hänen jälkimäinen vaimonsa kuolivat v. 1895. Tila jaettiin nyt kahtia. Toinen osa n. s. Uusi-Mattila eli $\frac{1}{3}$ talosta joutui Juho Sakari Jaakolan edellisestä aviosta syntyneelle pojalle Eevert Sakari Mattilalle ja toinen osa, varsinainen Kylä-Mattila eli $\frac{2}{3}$ tilasta, jälkimäisestä aviosta syntyneelle pojalle Kustaa Aadolf Kylä-Mattilalle.⁴⁾ Tämä kuoli v. 1908 ja nykyään omistaa tilan hänen ainoa lapsensa 19-vuotias Aina Kylä-Mattila.

b. Uusi-Mattila on nykyään $\frac{1}{12}$ manttaalia. Kylä-Mattilan omistajan Juho Sakari Jaakolan kuoltua v. 1895, joutui $\frac{1}{3}$ tilaa, $\frac{1}{24}$ manttaalia, hänen pojalleen Evert Sakari Mattilalle⁵⁾, mutta kun tämä kuoli lapsettomana, peri sen hänen veljensä Kustaa Aadolf Kylä-Mattila. Tämä myi vuorostaan v. 1905 tilan Frans Jooseppi Uusi-Mattilalle⁶⁾ (s. 1861), joka sen nykyään omistaa. Sitä paitsi

¹⁾ Ks. Valt. Ark. Nid. N:o 243. Lagus F. A. G. o. Ä. kertoo, että Matti Holstin tytär, Martin, Djekneböölen emäntä, v. 1599, vaihetti Friitalassa olevan tilansa Viipurin pitäjässä sijaitsevaan Pelkolaan, jonka Götrik Fineke, Porkkalan herra, tyttärensä Margaretan puolesta hänelle luovutti. Kertomus tilusten vaihdosta saattaa kyllä olla oikea, mutta ainakin se tapahtui, kuten yllä osoitettiin, jo ennen vuotta 1590.

²⁾ Puoliso: Maria Matintytär (s. 1761).

³⁾ Puoliso: 1:nen Marie Elisabet Juhontytär Rintala (f 1875), Ravaninkylästä ja 2:nen Vilhelmina Hæggnäs (s. 1838), Ahlaisista.

⁴⁾ Puoliso: Vilhelmina Mannila (s. 1862).

⁵⁾ Puoliso: Josefina Henrikintytär.

⁶⁾ Puoliso: Josefina (s. 1853).

on tämä v. 1912 ostanut „Fredrik Mattilan” talosta kolmanneksen, $\frac{1}{24}$ manttaalia, jotenka Uuden-Mattilan manttaaliluku, kuten ylläsanottu, nykyään on $\frac{1}{12}$.

c. Fredrik-Mattila, jonka rakennukset vuosina 1833 ja 1834 siirrettiin alkuperäiseltä tontiltaan emätalonsa Kylä-Mattilan takaa nykyiselle paikalle lähelle rautatienpysäkkiä, on suuruudeltaan $\frac{1}{8}$ manttaalia. Sen osti elokuun 1 p:nä 1771 perinnöksi Fredrik Pietarinpoika. Hänen jälkeensä tuli tilan omistajaksi hänen poikansa Fredrik Fredrikinpoika¹⁾ (s. 1763) sekä hänen jälkeensä v. 1820 hänen vanhin poikansa Fredrik Fredrikinpoika²⁾ (s. 1794). Viimeksimainittu kuoli v. 1860 ja tila joutui nyt hänen pojalleen Aleksanteri Fredrikinpojalle (s. 1822). Kun tämä vuorostaan v. 1867 oli kuollut, meni hänen leskensä Amanda Fredrika (s. 1834) uusiin naimisiin Fredrik Kaarlenpoika Peltomaan kanssa (s. 1843). Tämä piti taloa vuokralla siihen asti, kunnes Amanda Fredrikan edellisestä aviosta syntynyt poika Fredrik Aleksanteri Aleksanterinpoika (s. 1855) tuli täysi-ikäiseksi ja otti v. 1877 talon haltuunsa. Hän kuoli kuitenkin jo v. 1882 naimattomana. Tila joutui tällöin hänen sisarelleen Amanda Aleksanterintyttäreille (s. 1860) sekä hänen miehelleen Heribert Tanelinpoika Langénille (s. 1860). Nämä luovuttivat v. 1909 talon vanhimmalle pojalleen Väinö Langénille. Tämä myi v. 1911 $\frac{2}{3}$ siitä talollinen Frans Sakari Spinkkilälle sekä v. 1912 $\frac{1}{3}$ siitä talollinen Frans Joseppi Uusi-Mattilalle. Itse hän jätti itselleen talon huoneet ja tonttimaan. Omistajansa Heribert Langénin mukaan on tilaa viime vuosikymmeninä myöskin kutsuttu nimellä „Riipertti-Mattila”.

d. Vainio-Mattila, $\frac{1}{4}$ manttaalia. Talon rakennukset sijaitsevat noin kilometrin päässä varsinaisesta kyläryhmästä Poriin päin. Nykyiselle paikalleen ne todennäköisesti siirrettiin jo silloin kuin Mattilan tila kahtia jaettiin. Noin 25 vuotta sitten sai talon vanha, entisajan malliin rakennettu asuinrakennus väistyä nykyaikaisen rakennuksen tieltä. Tilan omisti eräs Mikko Henrikinpoika³⁾ (s. 1712), sitten Juho Mikonpoika⁴⁾ (s. 1751) ja sitten Matti Juhonpoika⁵⁾ (s. 1780). Tämä kuoli v. 1841 ja tilan omistajaksi tuli Kokemäensaaressa kotoisin oleva Taneli Kustaanpoika Langén (s. 1811), joka v. 1840 oli nainut Matti Juhonpojan tyttären Anna Lovisan (s. 1823). Taneli Kustaanpoika Langénin jälkeen hallitsi tilaa

1) Puoliso: Helena Juhontytär (s. 1769).

2) Puoliso: Maria Matintytär (s. 1797).

3) Puoliso: Maria Juhontytär (s. 1715).

4) Puoliso: Maria Juhontytär (s. 1761).

5) Puoliso: Anna Juhontytär (s. 1783 † 1856).

kuolemaansa asti v. 1884 hänen leskensä. Perintösopimuksen mukaan joutui tila nyt Ali-Rantalasta kotoisin oleville veljeksille herastuomari Mikko Erland Randelline¹⁾ (s. 1874) ja Frans Tapani Ali-Rantalalle²⁾ (s. 1855), jotka olivat talon vävyjä. He aikoiivat jakaa tilan keskenänsä, mutta jo parin vuoden kuluttua osti viimeksimainittu veljensä puoliskon ja tuli näin yksin Vainio-Mattilan omistajaksi. Hän myi sen kuitenkin v. 1899 vähä-raumalaiselle puustellinvuokraajalle Juho Kustaa Langille (s. 1850). Tämän kuoltua hallitsi erityisen sopimuksen nojalla hänen leskensä Amanda Friisi (s. 1850) tilaa, kunnes hän sen v. 1907 luovutti nuorimmalle pojalleen, tilan nykyiselle omistajalle Nestor Langille³⁾ (s. 1889), joka Antti Uotilalta on ostanut lisäksi Hannulan peltojakin.

II Uotilan rälssitila. V. 1557 omisti Juho Knuutinpoika Kurki tilan Friitalassa. Tämän hän oli saanut korvaukseksi Koiviston kylässä omistamastaan tilasta, joka Koiviston latokartanoa muodostettaessa oli liitetty, tähän. Tila seurasi Kurki-suvun omana Anolaa vuoteen 1706, jolloin se, kuten Anolakin, kansliahuutokaupassa joutui pormestari Olavi Törnflychtin haltuun. Sitä alettiin näihin aikoihin, kenties pormestari Törnflychtin ristimänimen mukaan, kutsua Uotilaksi. Hänen kuolemansa jälkeen, v. 1713, seurasi Uotila, jota vuoden 1725 vaiheilla alettiin viljellä kahdessa osassa, edelleenkin Anolaa, mutta sittemmin myivät Anolan omistajat sen. Se jaettiin kolmeen yhtä suureen osaan; Uotila, Ketola ja Tommila. Viimeksimainitusta taas erotettiin hiukan myöhemmin n. s. Renfors eri tilaksi. Tilan alkuperäinen päärakennus lienee sijainnut Kokemäenjoen reunalla, nykyisen Tommilan talon tonttimaalla.

a. Uotila, $\frac{1}{3}$ manttaalia, joutui noin v. 1796 kapteeni Robert Vilhelm Starckin⁴⁾ haltuun, mutta tämä luovutti sen v. 1805 majuri Niilo Leonard Gripenbergille⁵⁾ († 1841). Tämä oli Porrassalmen taistelussa v. 1789 menettänyt oikean silmänsä ja puolen nenäänsä, tarinan mukaan siten, että venäläinen tykinkuula oli heittänyt kalliosta siruja hänen kasvoihinsa. Maanviljelijänä näyttää majuri Gripenberg olleen tarmokas mies. Hän pani uudelleen alkuun Lattomeran Humalamaan ja Luikin isojen kuivaus- ja laskuojien luomisen. V. 1840 myi majuri Gripenberg Uotilan Kokemäensaaresta kotoisin olevalle talollisen pojalle Frans Henrik Langénille (s. 1816).

¹⁾ Puoliso: Anna Sofia Langén (s. 1853).

²⁾ Puoliso: Maria Matilda Langén (s. 1857).

³⁾ Puoliso: Hilja Viikari (s. 1891).

⁴⁾ Puoliso: Henriette Agander.

⁵⁾ Puoliso: Kristina Kustaava Rosbäck († 1839).

Kun tämä v. 1856, oli kuollut, viljeli tilaa 21 vuotta hänen leskensä Ulrika Vilhelmina Jaakola (s. 1822) lastensa avulla, mutta myi sen v. 1877 Harjunpään talolliselle Matti Karsten-Tuomolalle, joka siirsi sen tyttarelleen Maria Vilhelmina Karstenille ja vävyllään, Palukselta kotoisin olevalle Frans Vallille. Miehensä kuoltua viljeli Maria Karsten vielä toisenkin miehensä Otto Magnus Koskellin kanssa Uotilaa, mutta kun hän toisen kerran oli jäänyt leskeksi, myi hänen v. 1908 talollinen Kustaa Langi-Vainio-Mattilalle¹⁾. Kun tämä pian sen jälkeen kuoli, ostivat v. 1907 tilan yhteisesti hänen poikansa Kustaa ja Antti Vainio-Mattila.²⁾ Viimeksimainittu lunasti kuitenkin jo seuraavana vuonna veljeltään tämän osuuden ja omistaa nykyään yksin koko tilan.

b. Ketola, $\frac{1}{6}$ manttaalia, oli Anolan yhteydestä erottuaan aluksi jaettuna kahteen puoliskoon, joista toista v. 1781 asui Juhon Simonpoika ja toista Antti Pietarinpoika. Eri osat liitti taas yhdeksi tilaksi noin v. 1817 Ulvilan nimismies Kustaa Lövenmark,³⁾ joka tilallensa rakennutti uhrkeulan päärakennuksen ja laitatti tämän ympärille puutarhan. Kun nimismies Lövenmark oli kuollut v. 1831, muutti hänen leskensä Noormarkkuun myytyään sitä ennen tilansa Ulvilan rovastin Pentti Jaakko Ignatiuksen († 1827) leskelle Lovisa Charlotta Laurénille. Tämä ja hänen perillisensä omistivat Ketolan vuoteen 1845. Silloin sen osti eräs Juhon Forsvik, joka jääden itse lampuodiksi myi seuraavana vuonna tilan ylioppilas Kustaa Ferdinand Bergrothille⁴⁾ († 1856). Tämä vuorostaan jo v. 1848 myi tilan Juhon Trumetarille, joka kuitenkin pian kuoli. Hänen leskensä Eva Pihlman meni uusiin naimisiin Juhon Eerik Stoskhansin kanssa ja myi v. 1850 tilan Kokemäen Kuuroolasta kotoisin olevalle Fredrik Petterinpoika Bäckille. Kun tämä oli kuollut, meni hänen leskensä Vilhelmina Färg naimisiin ensin erään ravaninkyläläisen Simon Sigfridin ja sitten ahlaislaisen Aron Ollgrénin kanssa. Tähän aikaan myytiin Poriin kauppias Blomin tiilitehtaan lämmityspuiksi yllämainittu, jo aikaisemmin Ketolasta erotettu, nimismies Lövenmarkin komea asuinrakennus Porin entisen porvarin Mikko Roslanderin velkojen suorittamiseksi. Aron Ollgren myi Ketolan v. 1874 vuokraaja Kustaa Sjöroos-Kuusistolle. Tämä vuorostaan myi sen v. 1882 Ravaninkylästä kotoisin olevalle vuokraaja Kustaa Aleksanteri Rin-

¹⁾ Puoliso: Amanda Friisi.

²⁾ Puoliso: Vilhelmina Lönngren.

³⁾ Puoliso: 1:nen Aadolf Erland Jordanin leski Anna Kristina Vernström († 1826) ja 2:nen Anna Kristina Nordström.

⁴⁾ Puoliso: Eva Amanda Pontelius († 1851).

taialle. Naimattomana viljeli tämä tilaa 19 vuotta, rakensi nykyisen päärakennuksen, pani puutarhan ajanmukaiseen kuntoon ja paransi maanviljelyksen. V. 1901 myytiin tila vihdoin huutokaupalla Hais-tilan Vanhantalon omistajalle Vihtori Viinikalle.

c. Tommila eli Kuitti, $\frac{1}{12}$ manttaalia, oli vuoden 1800 vaiheilla Juho Jaakonpojan ¹⁾ (s. 1761) hallussa. Häneltä se siirtyi Jaakko Mikonpojalle²⁾ (s. 1758). Tällä oli poika Kristian Jaakonpoika (s. 1800), joka oli käynyt koulua Porissa ja jota yleisesti kutsuttiin nimellä „Tommilan herra”. Isänsä jälkeen hän vuodesta 1822 omisti Tommilan ja kuoli naimattomana v. 1856. Tilan osti nyt suosmereläisen vuokraajan poika Matti Rostedt-Eskola. Tämä kuoli v. 1858, ja tilaa hallitsi vuoteen 1880 hänen leskensä Henrika Lönngren yhdessä jälkimäisen miehensä, Vanhastakylästä kotoisin olevan Aleksanteri Santalan kanssa. Tommilan osti nyt Friitalan talollinen Kustaa Ketola, mutta myi sen jo seuraavana vuonna Leistikilän talolliselle Alfred Sundvik-Jokelalle. Tämän kuoltua meni leski Maria Matilda Norrgård uusiin naimisiin Isak Viktor Näähän kanssa, joka myi tilan Nakkilan talolliselle Kaarle Viinikalle. Pian tämän jälkeen se palstoitettiin. Metsän omistaa nykyään Nikodemus Lahtinen, yksi palsta on entisellä isännällä Isak Vihtori Näähällä, toinen nahkatehtailija Arthur Hellmanilla, kolmas teurastaja Sifferi Tammella, neljäs torppari Vihtori Rajalalla j.n.e.

d. Renfors, $\frac{1}{12}$ manttaalia, sai varmaankin nimensä ensimmäisestä omistajastaan Juho Renforsista³⁾ (s. 1757), jonka hallussa tila jo ainakin v. 1805 oli. Se siirtyi sitten noin v. 1835 majurille, sittemmin kenraalimajurina v. 1865 kuolleelle, Fredrik Sebastian Gripenbergille.⁴⁾ Tämä myi syyskuun 19 p:nä 1837 talon Porin porvarin Aadolf Fredrik Moliisin († 1834) leskelle, Serafia Lindbladille, (s. 1794). Tämä hallitsi taloa kuolemaansa asti toukokuun 4 p:nä 1870. Testamentissaan hän määräsi, että hänen lapsensa eivät saaneet myydä tilaa, vaan heidän piti jättää se perinnöksi lapsilleen. Serafia Lindbladin kuoleman jälkeen omistivat siis tilaa porvari Fredrik Mikael Moliis († 1900) ja Maria Beata Moliis († 1895). Edellämainitun tytär Maria Sofia Moliis (s. 1857) myi vihdoin v. 1901 tilan sen nykyiselle omistajalle, räätäli Juho Fredrik Aleniukselle.⁵⁾

III Suurpään rälssitila. Sen niminen tila oli Frii-

¹⁾ Puoliso: Valborg Juhontytär (s. 1760).

²⁾ Puoliso: Elisabet (s. 1770).

³⁾ Puoliso: Helena († 1878).

⁴⁾ Puoliso: Maria Margareta Ascholin († 1878) .

⁵⁾ Puoliso: Aleksandra Forsell.

taiassa jo varsin aikaisin. Ainakin tavataan siellä jo v. 1553 Matti Suurpää niminen mies tilanomistajana. Vuoteen 1641 pysyi Suurpään tila verotalonpoikien hallussa. Elokuun 14 p:nä mainittuna vuonna lahjoitettiin se Norrköpingin kokouksen ehdoilla Turun hovioikeuden presidentille Juho Kurjelle. Tämän kuoltua, v. 1652, joutui tila hänen pojalleen Kustaa Kurjelle. Häneltä tila reduktiossissa peruutettiin, mutta annettiin reduktioskomissionin kirjeillä syyskuun 24 p:ltä ja joulukuun 16 p:ltä 1707 laamanni Eerik Bosinille, Sjölahden herralle, niiden ikuisten rälssien korvaukseksi, jotka tältä reduktiossissa laittomasti oli peruutettu. Laamanni Bosin myi kuitenkin jo elokuun 17 p:nä 1708 Suurpään Anolan silloiselle omistajalle, pormestari Olavi Törnflychtille. Tila pysyi Anolan yhteydessä vuosisadan loppupuolelle, jolloin se jaettuna neljään osaan joutui talollisten haltuun. Sen alkuperäinen päärakennus sijaitsi nykyisen Bjongi-Reunasen tontilla.

a. Suurpää - Åkervall on nykyään suuruudeltaan $\frac{1}{16}$ manttaalia, sillä puolet siitä eli siis $\frac{1}{16}$ manttaalia on ennen vanhaan myyty Suurpää-Åkergårdin omistajalle. Noin v. 1800 omisti tilan eräs Antti Juhonpoika (s. 1749), mutta kun tämä kuoli, meni hänen leskensä Maria Antintytär (s. 1750) uusiin naimisiin Euran pitäjän Vaanin kartanosta kotoisin olevan Juho-nimisen miehen kanssa. Vaimonsa kuoltua viljeli tämä edelleenkin taloa toisen vaimonsa Helene Nikin kanssa, mutta luovutti sen v. 1847 pojalleen Juho Kustaa Åkervallille (s. 1819). Tämä nai Anolan sepän tyttären, Katarina Lovisa Malmin (s. 1822), mutta avioliitto oli lapseton. Vuonna 1886 myi vihdoin Juho Kustaa Åkervall tilan vaimonsa veljentyttarelle Maria Matilda Malmille ja tämän miehelle Vihtori Vahlroosille. Näiltä tila siirtyi v. 1896 miehen kuoltua Harjunpään talolliselle Frans Nestor Perttulalle,¹⁾ joka sen nykyään omistaa. Talonsa yhteyteen on tämä ostanut Åkergårdin vanhan tonttimaan sekä Uotilaan kuuluneen Harmisto-nimisen niittymaan.

b. Suurpää - Åkergård on suuruudeltaan $\frac{3}{16}$ manttaalia. Sen omisti vuodesta 1796 noin vuoteen 1810 Matti Pietarinpoika²⁾, mutta siirtyi se sitten Porin kauppaneuvoksen Juho Ascholinin³⁾ († 1823) haltuun. Hänen jälkeensä omistivat tilan aluksi hänen perillisensä, mutta joutui se sitten hänen vävyllään, Trumetarin omistajalle, vapaaherra Göran Fredrik Silfverhjelmille⁴⁾ († 1849),

¹⁾ Puoliso: Aleksandra,.

²⁾ Puoliso: Helena Mikontytär (s. 1761).

³⁾ Puoliso: 1:nen Brita Kristina Ekström († 1799) ja 2:nen Johanna Sticksén († 1865),

⁴⁾ Puoliso: Eva Amalia Ascholin.

jonka perilliset noin v. 1873 myivät sen vuokraaja Matti Mikonpojalle. ¹⁾ Päätilan omistaa nykyään edellämainitun vävy Juho Koskinen,²⁾ mutta tilasta on myyty palsta Kaarle Yliselle, toinen Kaarle Heikkilälle ja kolmas eräälle Seppälälle.

c. Suurpää-Lääkäri, ^{1/8} manttaalia, oli vuodesta 1796 alkaen Jaakko Juhonpojan³⁾ (s. 1740) hallussa, mutta joutui ennen vuotta 1805 eräälle Mikko Juhonpojalle.⁴⁾ Tämän tyttären Marian (s. 1794) nai v. 1835 Paluksen Vallin poika Isak Antinpoika Valli (s. 1789) ja tuli täten Lääkärin omistajaksi. Tila siirtyi sitten Kokemäen Kamilasta kotoisin olevalle Matti Matinpoika Herralle, joka vuorostaan nai edeltäjänsä tyttären Maria Isakintyttären (s. 1824). Pian jäi kuitenkin Matti Herra leskeksi ja nai nyt Ruskilasta talontyttären Klara Sofia Tynin. Näiden ollessa tilan omistajina hävitti v. 1861 yöllä heinäkuun 26 päivää vastaan aitasta alkanut tulipalo koko talon niin täydellisesti, että palamatta jäivät ainoastaan riihi ja tuulimylly. Kun sitten talo oli uudelleen rakennettu, myi Matti Herra sen v. 1866 huutokaupalla. Sen huusi tällöin Trumetarin omistajan poika Kustaa Keskimäki⁵⁾. Tämän kuoltua omisti tilan hänen vävynsä Johannes Langén-Vainiomattila,⁶⁾ joka v. 1902 myi sen Ulvilan kunnalle kansakoulutaloksi. Nykyään hallitsee kunta itse metsää ja on vuokrannut yksityisille peltomaan pienempinä palstoina 15 vuoden vuokra-ajaksi.

d. Suurpää-Bjong, ^{1/8} manttaalia, joutui hiukan ennen vuotta 1800 erään jostakin Pohjanmaan ruotsalaisesta pitäjästä kotoisin olevan Juho Henrikinpoika Bjongin⁷⁾ (s. 1748) haltuun, joka jätti tilalle sukunimensä perinnöksi. Juho Henrikinpojan kuoltua viljeli taloa hänen vanhin poikansa lautamies Juho Juhonpoika (s. 1784), joka kuoli v. 1841 naimattomana. Jo tätä ennen oli tila jaettu kahtia. Lautamies Juho Juhonpojan veljen lautamies Henrik Juhonpojan (s. 1787) ja Leineperin sepäntyttären Maria Elisabet Hällforsin tytär Eva Karolina ja hänen miehensä entinen renki, Punkalaitumella kotoisin oleva Juho Parri, olivat näet v. 1838 saaneet haltuunsa kylän ylisestä päästä n. s. Pitkänrannan maat. Täten muodostui uusi tila, Suurpää-Koivisto (Ks. tätä). Varsinainen Suurpää-Bjong, nyt vain ^{1/16} manttaalia, joutui lautamies Henrik Juhon-

¹⁾ Puoliso: Lovisa.

²⁾ Puoliso: Emma Matintytär Åkergård.

³⁾ Puoliso: Liisa Niilontytär (s. 1741).

⁴⁾ Puoliso: Katarina Juhontytär.

⁵⁾ Puoliso: Sofia Rosendahl.

⁶⁾ Puoliso: Maria Sofia Kiistaantytär.

⁷⁾ Puoliso: Magdalena Jaakontytär († 1741).

pojan vanhimman pojan Juho Henrikinpojan tapaturmaisesti hukkua Kokemäen jokeen hänen toiselle pojalleen Kustaa Grönroosille¹⁾. Tämä myi v. 1852 talon Kokemäen Kroolikin talolliselle Henrik Jaakonpoika Ossalle²⁾. Jouduttuaan leskeksi myi hän jo v. 1856 tilansa Friitalan talollisen pojalle Aadolf Fredrik Fredrikinpoika Mattilalle (s. 1827). Kun tämä v. 1867 oli kuollut, meni hänen leskensä, Ruosniemestä kotoisin oleva Johanna Karoina Juhontytär Jaakola, uusiin naimisiin Frans Vilhelm Forselin kanssa ja viljeli tilaa vuoteen 1881, jolloin hänen ensimmäisestä avioliitosta v. 1849 syntynyt poikansa Aadolf Fredrik Reunanen³⁾ sai tilan lunastettuaan siitä ainoan sisarensa Emma Sofia Vähäsen osuuden. Oltuaan tilan omistajana 28 vuotta ja kaunistettuaan sen »Myllyojan reunalla" sijaitsevan tonttimaan istutuksilla myi Aadolf Fredrik Reunanen v. 1909 tilansa Friitalan talolliselle Frans Sakari Spinkkilälle, joka v. 1912 myi metsämaat ja niityt sekä suurimman osan peltomaita Friitalan talolliselle Juho Isak Frigrénille, mutta piti omassa hallussaan osan peltomaita.

e. Suurpää-Frigrén-Koivisto, $\frac{1}{16}$ manttaalia, erotettiin, kuten yllä mainittiin, v. 1838 Suurpää-Bjongista ja joutui Juho Juhonpoika Parrin (s. 1808) ja hänen vaimonsa Eva Karolina Bjongin (s. 1819) haltuun. V. 1842 he myivät sen Suosmeren kalastajalle Juho Kustaa Frigrénille⁴⁾ (s. 1805). Sittemmin se joutui hänen nuoremalle pojalleen, tilan nykyiselle omistajalle Juho Isak Frigrénille⁵⁾ (s. 1849).

IV Spinkkilän $\frac{1}{4}$ manttaalin verotila. Jo v. 1583 tavaataan Friitalassa verotalonpoika Klemetti Spink. Hänestä kaiketi tila on nimensä saanut. Sitä kutsuttiin vielä v. 1807 nimellä Spink, mutta on sillä sen jälkeen ollut nimi Spinkkilä. Elokuun 14 p:nä 1641 annettiin tila Norrköpingin kokouksen ehdoilla presidentti Juho Kurjelle, jolta se joutui hänen pojalleen Kustaa Kurjelle. Reduksiosionissa tehtiin siitä Rehbinderin rykmentin ruotutila sekä sittemmin henkirakuunarykmentin alimajurin komppanian kapteenin etuisuustila. Kesäkuun 2 p:nä 1790 osti tilan perinnöksi Mikko Juhonpoika⁶⁾ (s. 1760). Hänen toinen poikansa Kaarle Mikonpoika (s. 1787) nai Kylä-Mattilan omistajan tyttären, Anna, ja hallitsi tilaa kuolemaansa asti v. 1829. Leski Anna joutui kuitenkin jo v.

¹⁾ Puoliso: Lovisa Hermo, Harjavallan Niuhtulasta.

²⁾ Puoliso: Fredrika.

³⁾ Puoliso: Emma Kustaava Arvela (s. 1862), PreiViikistä.

⁴⁾ Puoliso: Maria, Lovisa Palin (s. 1808).

⁵⁾ Puoliso: Lovisa Lapila, Harjavallasta.

⁶⁾ Puoliso: Anna (s. 1763).

1830 uusiin naimisiin Suolistolta kotoisin olevan Kustaa Juhonpoika Langäsän kanssa, joka viljeli tilaa siksi, kunnes edellisestä aviosta v. 1822 syntynyt ainoa lapsi Maria Kaarlentytär v. 1841 meni naimisiin Friitalan talollisen Sakari Hannulan kanssa, joka nyt alkoi taloa asua. Maria Kaarlentytär kuoli jo v. 1848 jättäen jälkeensä kolme alaikäistä lasta. Tila annettiin nyt vuokralle, kunnes v. 1883 vanhin poika Evert Sakarinpoika ¹⁾ (s. 1842) tuli täysi-ikäiseksi ja otti talon haltuunsa. Hän jäi kuitenkin v. 1868 leskeksi ja myi puolet tilasta langolleen Juho Eenok Matinpoika Lääkärille ²⁾ (s. 1848). Spinkkilä oli siis nyt jaettuna kahtia, mutta jo v. 1870 myi Evert Sakarinpoika tilan toisenkin puoliskon langolleen. Tämä luovutti v. 1908 tilan vanhimmalle pojalleen Frans Sakari Spinkkilälle (s. 1870), joka sitäpaitsi v. 1911 osti Väinö Mattilalta ^{2/3} Fredrik Mattilaa sekä v. 1912

Hannulaa senjälkeenkuin hänen äitinsä testamentin nojalla v. 1911 velipuoleltaan August Erhard Hannulalta oli perinyt tämän osuuden.

V. H a n n u l a n verotila, ^{1/4} manttaalia, annettiin kuten Spinkkiläkin, elokuun 14 p:nä 1641 Norrköpingin kokouksen ehdoilla presidentti Juho Kurjelle, jolta se joutui hänen pojalleen Kustaa Kurjelle. Reduktсионin jälkeen oli se ensin Rehbinderin rykmentin ruotutila, mutta sittemmin katsastelukirjoittajan palkkatila. Noin v. 1732 hallitsi sitä eräs Olavi Antinpoika ³⁾ sekä hänen jälkeensä peräkkäin Mikko ja Eerik-niiniset miehet. Viimeksimainitun poika Eerik Eerikinpoika ⁴⁾ (s. 1721) osti sen tammikuun 21 p:nä 1763 perinnöksi. Häneltä sai tilan poika Juho Eerikinpoika ⁵⁾ (s. 1754), jonka kuoltua se taas joutui v. 1814 hänen pojalleen Eerik Juhonpojalle (s. 1789). Tämä nai v. 1815 Fredrik Mattilan tyttären Katarina Margareta Fredrikintyttären (s. 1796), mutta kuoli jo v. 1820. Katarina Margareta Fredrikintytär meni v. 1822 naimisiin Kokemäeltä kotoisin olevan talollisenpojan Fredrik Matinpoika Rudangon kanssa (s. 1803). Tämä viljeli Hannulaa, kunnes hänen vaimonsa edellisestä aviosta v. 1818 syntynyt poika Sakari Eerikinpoika tuli täysi-ikäiseksi ja otti vastaan talon. Hän nai v. 1841 Maria Kaarlentytär Spinkkilän (s. 1822). Kun viimeksimainittu v. 1848 oli kuollut, nai Sakari Eerikinpoika v. 1850 Haistilasta Vilhelmina Wessman-Vanhatalon (s. 1825). Tämä avioliitto purkautui v. 1901 vaimon kuole-

¹⁾ Puoliso: Maria Kustaantytär Åkergård (s. 1840).

²⁾ Puoliso: Maria Adolfina Sakarintytär Hannula (s. 1844, † 1914).

³⁾ Puoliso: Maria Mikontytär,

⁴⁾ Puoliso: Maria Matintytär (s. 1732).

⁵⁾ Puoliso: Anna Juhontytär (s. 1753).

man johdosta 51-vuotisen yhdyselämän jälkeen. Sakari Eerikinpoika itse kuoli v. 1904, mutta hän oli jo muutama vuosi tätä ennen myynyt tilansa pojalleen sananlennätinvirkamies August Erhard Hannulalle (s. 1853), joka v. 1911 kuoli naimattomana. Pari kuukautta ennen kuolemaansa tekemällään testamentilla oli August Erhard Hannula testamentannut Hannulan sukulaisilleen lausuen samalla toivomuksen, että he sen jakamattomana säilyttäisivät. Tätä toivomusta ei kuitenkaan noudatettu, vaan jaettiin tila v. 1912 siten, että August Erland Hannulan sisar Aleksandra Vilhelmiina Laurila (s. 1851) sai $\frac{2}{3}$ siitä, hänen sisarpuolensa Maria Adolfina Sakarintytär (Ks. Spinkkilä) sai $\frac{1}{6}$ siitä ja hänen velipuolivainajansa poika Evert Erhard Hakanen $\frac{1}{6}$ siitä. Aleksandra Vilhelmiina Laurila myi kuitenkin pian osuutensa naapurilleen talollinen Antti Uotilalle (synt. Vainio-Mattila) ja Maria Adolfina Sakarintytär taas pojalleen Frans Sakari Spinkkilälie. — Hannulan rakennukset oli varhain siirretty pois varsinaisesta Friitalan kyläryhmästä hiukan toista kilometriä luoteeseen päin olevalle Tuulimyllyn mäelle. Huhtikuun 20 p:nä 1836 syttyi miesten ollessa halkometsässä salin uunin lämmityksestä tulipalo, joka hävitti koko talon, niin että siitä jäi jäljelle ainoastaan kaksi etäänpänä sijainnutta vilja-aittaa. Sen jälkeen rakennettiin talo nykyiselle paikalleen ¹⁾.

Rantala.

R a n t a l a n verotila ²⁾, $\frac{1}{3}$ manttaalia, luetaan tätä nykyä Friitalan kylään, mutta oli ennen aikaan yksityisenä tilana. Se mainitaan vuoden 1600 seuduilla kuninkaan perintönä ja omana. Kun Porin kreivikunta v. 1651 perustettiin, liitettiin se tähän. Reduksioonin jälkeen tehtiin Rantalasta aukumenttitila, mutta se joutui pian Anolan omistajan eversti Berndt Juhana Hastfehrin haltuun. Tämä myi marraskuun 24 p:nä 1781 Rantalalan yhdessä muiden mautilojensa kanssa asessori Jonas Beckmanille. Vuodesta 1807 alkaen asusti Rantalassa luutnantti Kaarle Ulrik Beckman ³⁾ (s. 1773, † 1820). Tuntuu kumminkin siltä, kuin hän ei olisi ollut Rantalalan omistaja, vaan ainoastaan hoitaja, sillä Rantala seuraa sittemmin Jonas Beckmanin miespuolisia perillisiä Leineperin yhteyteen.

¹⁾ Friitalan talojen uusimpien vaiheiden selostamisessa on maanviljelijä A. F. Reunanen aikaansa ja vaivojaan säästämättä antanut hyvinkin tarpeellista apuansa.

²⁾ Asiakirjoissa myös: Longstrand.

³⁾ Puoliso: Maria Juhontytär Rask († 1815) ja 2:nen Klara Lovisa Munck (s. 1778).

Leineperin omistajien hallussa se sitten oli kauan aikaa. Vihdoin hovioikeuden ylimääräinen notari Kaarle Juhana Lönegren myi sen noin v. 1860 kalastaja Matti Karstenille, joka vuorostaan v. 1861 myi sen Leistilän talolliselle Juho Henrik Henrikinpoika Huovarille¹⁾ (s. 1833). Tämä jakoi tilan kahtia: Ali-Rantalaan ja Yli-Rantalaan ja myi pois kummankin.

a. Ali-Rantala, $\frac{1}{6}$ manttaalia, sijaitsee emätalon alkuperäisellä tontilla Kokemäenjoen rannalla noin kilometrin Friitalan kyläryhmästä kaakkoon päin. Juho Henrik Huovari myi sen huutokaupalla marraskuun 9 p:nä 1865 Tattarasta kotoisin olevalle vuokraajalle, Isak Matinpöika Granni-Dahlbomille²⁾ (s. 1817). Tämä samaten kuin hänen emäntänsä kuoli jo v. 1867 jättäen jälkeensä kahdeksan lasta. Tätinsä Eva Bergin avulla nämä sitten kauan aikaa yhteisesti hoitivat taloa, kunnes sen viimein itselleen lunasti yksi heistä Kaarle Isakinpoika (s. 1849), joka siinä vieläkin naimattomana isänoi.

h. Yli-Rantala, $\frac{1}{6}$ manttaalia, sijaitsee lähellä rautatietä Pitkärannan kulmakunnaksi kutsutulla aukealla. Juho Henrik Henrikinpoika Huovari myi tilan v. 1881 veljelleen Anton Henrikinpoika Huovarille³⁾ (s. 1837). Tämä vuorostaan myi sen Masian tilalliselle Juho Matinpöika Männistöille⁴⁾ (s. 1834, † 1914), jolta se vihdoon v. 1899 siirtyi hänen pojalleen Fredrik Verner Yli-Rantalalle (s. 1878, † 1908). Tämän kuoltua osti hänen leskensä Vilhelmina Tiituksentytär Mynsteri (s. 1877) kihlakunnanoikeuden ja holhouslautakunnan suostumuksella tilan alaikäisiltä lapsiltaan ja omistaa sen nykyään⁵⁾.

Ravaninkylä.

Ravaninkylään⁶⁾ kuului vanhimpaan aikaan 10 tahi 11 tilaa. Yksi näistä, joka oli kahden äyrinmaan suuruinen, oli kauan aikaa Kurki-suvun hallussa, mutta se oli aluksi veromaa eikä rälsimaa. Vuoden 1590 maantutkimusluettelossa mainitaan Akseli Kurki sen omistajana ja sanotaan sen olleen jo hänen isoisänsä, siis

¹⁾ Puoliso: Sofia Matintytär (s. 1832).

²⁾ Puoliso: Maria Kristina Antintytär Berg (s. 1820).

³⁾ Puoliso: Josefina Wallin (s. 1843).

⁴⁾ Puoliso: Ida Rosendahl (s. 1849).

⁵⁾ Tietoja Rantalalan uusimmista vaiheista on antanut A. F. Reunanen.

⁶⁾ Asiakirjoissa myös: Ragvaldsby.

Knuutti Eerikinpoika Kurjen hallussa. Sittemmin annettiin tila Kurjelle rälssiksi Norrköpingin kokouksen ehdoilla. Akseli Kurjen kuoltua seurasi se Anoa omistajia ollen ensin Juho Kurjen, sitten Knuutti Kurjen oma. Viimeksimainitulla se reduktiosionissa peruutettiin.

Mitä muihin Ravaninkylän tiloihin tulee, olivat ne kauan verotalonpoikien hallussa. Yhden niistä sai, siksi ajaksi kuin häntä valtion palveluksessa käytettiin, verostavapaaksi Kustaa II Aadolfin huhtikuun 9 p:nä 1614 antamalla kirjeellä Lauri Laurinpojan lippukuntaan kuuluva katsastelukirjoittaja Yrjö Paavalinpoika ja toisen taas sai v. 1609 verostavaapaaksi ratsumies Henrik Pietarinpoika, joka näkyy sen jälkeen pitemmän aikaa ratsupalvelusta tehneen. Sittemmin liitettiin kaikki puheenaolevat tilat Porin kreivikuntaan sekä peruutettiin reduktionissa vuoden 1681 verolla. Reduktionin jälkeen yhdistettiin Ravaninkylän tilat, niin että kylässä täst'edes tuli olemaan neljä tilaa, nimittäin Sippolan rustholli sekä Nikin, Hoistilan ja Junnilan aukumenttitilat.

I. Sippola a hallitsivat 1700-luvun alkupuolella luutnantti Matti Bosck, hänen perillisensä, kapteeni Berndt Juhana Eneskiöld¹⁾ ja hänen jäkeensä hänen poikansa majuri Berndt Juhana Eneskiöld,²⁾ joka kuoli v. 1777. Tila joutui silloin talouskomissari Juhana Avolinin³⁾ ja hänen kuolemansa jälkeen v. 1783 hänen poikansa Nakkilan kappalaisen Juhana Avolinin⁴⁾ haltuun. Tämä kuoli v. 1797. Jo ennen kuolemaansa hän myi tilan Trumetarin isännälle Pietari Pietarinpojalle,⁵⁾ joka luovutti sen jo eläessään pojalleen Simo Pietarinpojalle. Kun Pietari Pietarinpoika hiukan ennen vuotta 1810 kuoli, siirtyi Simo Pietarinpoika⁶⁾ aluksi Trumetariin, mutta kun hän sitten oli myynyt viimeksimainitun tilan, palasi hän takaisin Sippolaan ja kuoli täällä v. 1828. Testamentin nojalla hallitsi hänen leskensä kuolemaansa asti Sippolaa, joka jaettiin Vanhaan-Sippolaan ja Mäki-Sippolaan.

a. Vanha-Sippola, $\frac{3}{8}$ manttaalia, oli äidin eläessä Taneli Simonpojalla⁷⁾ († 1835) sekä tämän jälkeen hänen vävynsä Stefanus Jaakkolan⁸⁾ oma, joka itse asuen Nakkilassa antoi vuokralle Van-

¹⁾ Puoliso: Maria Eleonora von Graman.

²⁾ Puoliso: Charlotta Katarina de Carnall († 1784).

³⁾ Puoliso: Valborg Järvelin († 1780).

⁴⁾ Puoliso: Eva Sofia Gripenberg.

⁵⁾ Puoliso: Kristina.

⁶⁾ Puoliso: Maria Heikintytär († 1839).

⁷⁾ Puoliso: Amalia Maria ja 2:nen Johanna Margareta Kruus.

⁸⁾ Puoliso: Karolina Tanelintytär.

han-Sippolan. Tämän kuoltua sai tilan v. 1875 perintönä ja toisilta perillisiltä lunastamalla hänen poikansa Robert Dominikus Sippola ¹⁾ († 1912), jonka poika Ukko Ilmari Sippola ²⁾ v. 1908 osti isältään tilan ja sen nykyään omistaa.

b. Mäki-Sippola, ^{3/8} manttaalia, joutui, kun Simo Pietarinpojan poika Mikko Simonpoika³⁾ sekä jo tämänkin poika Kustaa Aadolf Mikonpoika⁴⁾ († 1836) olivat ehtineet kuolla ennen Simo Pietarinpojan leskeä, Kustaa Aadolf Mikonpojan tyttäreille Vilhelmina Sippolalle ja tämän miehelle, Hyvelästä kotoisin olevalle Juho Kustaa Kestille.⁵⁾ Kun tämä v. 1857 osti Pietniemen Vanhankartanon (Kts. tätä), myi hän Mäki-Sippolan Nakkilasta kotoisin olevalle Eenok Yrjälälle.⁶⁾ Tämän kuoltua meni leski uusiin naimisiin Juho Erland Branderin kanssa,⁷⁾ jonka haltuun tila täten joutui. Sittemmin omisti sen vuodesta 1892 alkaen edellämainitun vävy Oskar Naakka ja tämän kuoltua Anshelm Alestalo,⁸⁾ joka on nainut edeltäjänsä lesken. Tilan maalle on v. 1882 rakennettu 7:nnen reservikomppanian kasarmirakennukset.

II Nikki ja Holstila, kumpikin suuruudeltaan manttaalia, joutuivat 1730-luvulla kapteeni Berndt Juhana Eneskiöldin haltuun. Kun sitten Ulvilan kirkkoherra Mikael Lebell nai hänen tyttärensä, tuli hänestä tilojen haltija. Kesäkuun 26 p:nä 1754 osti hän ne perinnöksi. Mikael Lebellin kuoltua joutuivat ne hänen pojalleen Aadolf Berndt Lebellille ja seurasivat sitten kauan aikaa Isoakartanoa (Ks. tätä), kunnes viimein v. 1884 Kaarle Vilhelm Palin myi ne Kaarle Aleksanteri Sundvallille.⁹⁾ Kun tämä v. 1887 oli kuollut, myivät hänen perillisensä v. 1889 Holstilan Vanha-Sippolan omistajalle Robert Sippolalle, ja on tila edelleenkin liitettynä Vanhaan-Sippolaan. Nikin taas myivät Kaarle Aleksanteri Sundvallin perilliset v. 1890 hänen veljelleen Erland Sundvallille,¹⁰⁾ jolta tila v. 1905 oston kautta siirtyi nykyiselle omistajalle Juho Fallilalle.¹¹⁾

III Junnila, ^{1/4} manttaalia, joutui 1730-luvulla Sippolan haltijan kapteeni Berndt Juhanan Eneskiöldin haltuun, ostettiin

¹⁾ Puoliso: 1877 Eva Kristina Trumetari.

²⁾ Puoliso: Aleksandra Mariana Perttula Kullaalta.

³⁾ Johanna Jaakontytär.

⁴⁾ Puoliso: Fredrika Juhantytär Mäkelä Kaasmarkusta.

⁵⁾ Puoliso: Vilhelmina Kustaantytär.

⁶⁾ Puoliso: Johanna Mikola, Eurajoelta.

⁷⁾ Erland Branderin toinen puoliso oli Karolina Äärilä.

⁸⁾ Puoliso: Anna Sofia Brander.

⁹⁾ Puoliso: Maria.

¹⁰⁾ Puoliso: Serafia.

¹¹⁾ Puoliso: Sofia, Holstilan lampuodin tytär.

perinnöksi heinäkuun 2 p:nä 1754 ja on senjälkeen seurannut Sippolan omistajia. Kun tämä tila v. 1844 jaettiin, joutui puoli Junnilaa Vanhan-Sippolan ja puoli Mäki-Sippolan yhteyteen.¹⁾

Koivisto.

Koiviston kartano oli vanhimpaan aikaan kylänä, jossa oli yksitoista eri tilaa. Näiden aikaisimmista vaiheista on ainoastaan hajanaisia tietoja. Kaikesta käy kuitenkin selville, että Koiviston tilat jo varhain olivat rälssimiesten hallussa.

Aikaisemmat Koivistoa koskevat tiedot ovat vuodelta 1419. Huhtikuun 14 p:nä mainittuna vuonna myi eräs Margareta Olavintytär 40 markasta isältä perimänsä, Koivistolla sijaitsevan maatilan Turunlinnan isännälle Klaus Lydekenpoika Dieknille,²⁾ joka samana vuonna ja päivänä Matti Speckhalsilta ja Olavi Tavastilta sai toisenkin Koiviston tilan muutamia Huittisten pitäjässä sijaitsevia tiloja vastaan, jotka hän heille korvaukseksi luovutti.³⁾ Klaus Diekn kuoli v. 1437 jättäen jälkeensä monta lasta, mutta asiapapereista ei selviä, kuka näistä peri Koiviston tilat.

V. 1557 tavataan tilanomistajana Koivistolla Ahvenanmaan käskynhaltijan Torsten Salomoninpoika Raamin leski Brita Fleming, joka tällöin kuninkaalle luovutti maatilansa Koivistolla, saaden korvaukseksi Sonabakan ja Nässbyyn tilat Pohjan pitäjässä. Brita Flemingin vanhemmat olivat valtakunnanneuvos Juhana Henrikinpoika Fleming, Gammalbyyn, Friskallan, Tjusterbyyn ja Tuorlahden herra sekä Märta Erengiselintytär Diekn, jonka isä taas oli Erengisel Björninpoika Diekn, Gammalbyyn herra. Voinee sentähden ehkä otaksua, että Diekn-suvulla vuodesta 1419 alkaen oli ollut maatiloja Koivistolla, jotka vihdoin perintönä olivat joutuneet Brita Flemingille.

Koivistolla omistivat tiloja myöskin Anolan herra Juho Knuutinpöika Kurki ja Kruunuporinlinnan päällikkö Juho Skytte. Edellinen sai v. 1557 latokartanon alaiseksi lasketun tilan korvaukseksi tilan Friitalan kylässä. Sitäpaitsi jätti hän syyskuun 6 p:nä 1558 Juhana herttualle neljä Koiviston tilaa saaden korvaukseksi neljä

¹⁾ Tietoja Ravaninkylän uudemmista vaiheista on antanut Ilmari Sippola.

²⁾ Puoliso: l:nen Elin, jonka „Klaus herra" poltti lapsineen, ja 2:nen Kristina, Juhontytär.

³⁾ Ks. Arv. Handl. II.

tilaa Huittisissa ja yhden Vesilahdella.¹⁾ Juho Skytte taas luovutti v. 1558 myöskin yhden Koivistolla sijaitsevan tilan latokartanoon saaden korvaukseksi Salvelan tilan Piikkiön pitäjässä.²⁾

V. 1557 perustettiin siis Koivistolla kunninkaan latokartano, jonka alaisiksi Brita Flemingin, Juho Kurjen ja Juho Skytten entiset alat joutuivat, mutta laskettiinpa latokartanon alaisiksi myöskin seudun talonpoikien tiloja. Ainakin tiedämme, että eräs Antti Juhonpoika kuninkaalla sai korvausta tilasta, joka oli liitetty latokartanoon.

Koiviston latokartanon hoitajina olivat kuninkaan voudit, jotka toimestansa tekivät tiliä yhdessä Porin kuninkaankartanon tilien kanssa. Näistä nähdään, että kuninkaankartanon ja talokartanon maat aluksi olivat toistensa yhteydessä. Vasta noin v. 1600 näyttävät kartanoiden tilukset tulleen toisistaan erotetuiksi.

Helmikuun 22 p:nä 1585 annettiin Koiviston latokartano monen muun tilan ohella huomenlahjaksi kuningatar Gunilla Bjelkelle. Mutta tämän kuoltua v. 1597 joutui se takaisin kruunulle. Se annettiin sitten v. 1635 palkanlisänä Kokemäenkartanon ja eräiden toisten tilain ohella presidentti Juho Knuutinpoika Kurjelle ja oli tällaisena hänen hallussaan vuoteen 1650. Kun sitten Porin kreivikunta maaliskuun 26 p:nä 1651 perustettiin, liitettiin tähän myöskin Koiviston latokartano, jota siis nyt hallitsi Porin kreivi Kustaa Kaarlenpoika Horn. Reduktiosionissa peruutettiin latokartano tämän perillisiltä vuoden 1681 verolla ja tehtiin everstiluutnantti von Thevitzin aatelislippukunnan alle kuuluvaksi etuisuustilaksi. Vero alennettiin 109:ään hopeataaleriin, koska katsottiin, että entinen vero oli liian suuri. Koivistosta muodostettiin sittemmin rustholli, jonka haltijana ensin näyttää olleen majuri Kristina Albert von Hirsheidit,³⁾ joka kuoli v. 1706. Senjälkeen se oli Kokemäen kirkkoherran Juhana Paulinuksen⁴⁾ hallussa. Tämä kuoli v. 1713 ja Koi-

¹⁾ Ks. R. Hausen, *Bidrag till Finlands historia* II.

²⁾ Ks. Valt. Ark. nid. N:o 2,044. Lagus F. A. G. o. Ä. kertoo, että Erik XIV:n kirjeellä helmikuun 27 p:ltä 1562 Nummenpään tila Paimion pitäjässä olisi annettu Koivisto-nimisen tilan korvaukseksi, jonka Lagus myöskin arvelee mahdollisesti sijainneen Paimiossa. Luulemme kuitenkin, että Lagus arvelussaan erehtyy ja että Koiviston tilalla tässäkin tarkoitettiin tilaa Ulvilan Koivistolla. Lagus ei mainitse, kuka Koiviston tilan korvaukseksi sai Nummenpään, mutta koska Juho Skytten poika isänsä jälkeen esiintyy sen omistajana, lienee Juho Skytte näin saanut Nummenpään. Jos arvelumme on oikea, olisi Juho Skyttellä siis Ulvilan Koivistolla ollut kaksi tilaa.

³⁾ Puoliso: Anna Diurklou († 1709), kapteeni Reinhold Bönigin leski.

⁴⁾ Puoliso: l:nen Agneta Gabrielintytär Arctopolitana ja 2:nen Maria Orrfelt, rykmentinkirjurin Kustaa Svarthafran leski.

vistoa viljelivät senjälkeen hänen perillisensä, joista poika Simo Paulinus, aateloituina nimellä Lindheim, marraskuun 2 p:stä 1726 alkaen yksin hallitsi Koivistoa. Simo Lindheimiltä († 1760) siirtyi kartano v. 1744 matematiikan professori Juha Kraftmanille (s. 1713), joka v. 1758 professorin virasta erottuansa muutti sinne asumaan. Maanviljelijänä oli Kraftman erinomaisen toimelias ja taitava. Hän rakennutti Friitalaan päin kartanosta olevan kapean ja korkean kivinavetan sekä edisti suuressa määrässä sekä neuvoilla että esimerkeillä koko paikkakunnan maataloutta. Porin kaupungin eteläpuolella oleva, neliöpenikulman laajuinen Lattomerensuo kuivautettiin hänen toimestaan suureksi hyödyksi sekä Porin kaupungille että 78:lle Ulvilan maatilalle.¹⁾ Mainittava myöskin on, että Kraftman oli todennäköisesti ensimmäinen maanviljelijä Ulvilassa, joka lampuotien asemasta rupesi käyttämään torppareita tilansa viljelemisessä. Professori Kraftman, joka oli nainut kirkkoherrantytären Brita Polvianderin († 1781), kuoli lapsettomana elokuun 19 p:nä 1791. Koivisto joutui hänen veljensä pojalle asessori Fredrik Gabriel Kraftmanille,²⁾ joka v. 1800 myi kartanon majuri Otto Joakim Brusinille³⁾ († 1817). Tämän perillisiltä sen v. 1818 osti majuri Niilo Leonard Gripenberg.⁴⁾ Pitemmän ajan kuluessa Koivisto nyt tuontuostakin muutti omistajaa. Gripenberg myi sen v. 1827 kapteeni Kustaa Jaakko von Willebrandtille⁵⁾ († 1842 ^{28/4}), joka v. 1839 teki vararikon. Kartano myytiin sentähden pakkohuutokaupalla, ja osti sen majuri Fredrik Maurits von Nummers.⁶⁾ Kun tämä v. 1847 kuoli, joutui kartano hänen alaikäiselle pojalleen Oskar Maurits von Nummersille. Tämä tuli täysi-ikäiseksi v. 1856, mutta teki vuorostaan v. 1867 vararikon, ja kartano myytiin uudestaan pakkohuutokaupalla. Sen omistajana oli sitten vuosina 1867—1873 everstiluutnantti, vapaaherra August Carpelan⁷⁾ jonka aikana päärakennus v. 1869 paloi, vuosina 1873—1877 Lieneperin maanviljelyksen ja vuorityön harjottamista varten perusteltu osakeyhtiö, joka sitä ennen oli ostanut Leineperin ruukkitilan tähän kuuluvine maatiloineen, vuo-

¹⁾ Selostuksen tästä työstä on Kraftman v. 1785 julkaissut kirjassessa: Om Lattomeri kärrs utdikringr.

²⁾ Puoliso: Eva Kristina Krook.

³⁾ Puoliso: Maria Nordström († 1822).

⁴⁾ Puoliso: Kristina Kustaava Rosbäck.

⁵⁾ Puoliso: 1:nen Saara Kijk († 1819), 2:nen Karolina Kustaava Frenckell († 1825) ja 3:s Lovisa Charlotta Frenckell († 1861).

⁶⁾ Puoliso: 1:nen Henriette Schöring ja 2:nen Lovisa Fredrika Långhjelm († 1869).

⁷⁾ Puoliso: Lydia Sofia Orell.

sinä 1877—1881 ylioppilas Kustaa Valfrid Haminaren ¹⁾ sekä vuosina 1881—1894 maanviljelijä Reynald Rafael von Frenckell.²⁾ Maksamatta jääneiden korkojen suorittamiseksi myytiin kartano helmi-kuun 2 p:nä 1894 Suomen Hypoteekkiyhdistyksen vaatimuksesta ja huusi sen silloin luutnantti Kaarle Theodor von Frenckell.³⁾ Tämä myi tammikuun 2 p:nä 1898 53,000 markasta kartanon Porin kaupungin puoleisen laidan n. s. Uudenkoiviston kauppias Viktor Alfred Pihlille ja talollinen Anton Liinaharjalle. Maa-alue joutui sitten liikemies Väinö Malmbergin ja K. P. Ritolan haltuun, joista jälkimäinen sen nykyään omistaa. Siitä on aikojen kuluessa myyty melkoinen joukko tonttipalstoja. Päätilan myi luutnantti von Frenckell v. 1899 375,000 markasta ajuri Kristian Fritiof Qvickille (Harmaalinna), liikemies Fredrik Konstantin Erikssonille ja Kustaa Oskar Lundgrenille. Viimemainittu myi v. 1901 osansa maanviljelijä Nestor Friisille, ja Erikssonin osan ostivat v. 1902 maanviljelijät Kaarlo Valli sekä Frans Vilho Vanhatalo,⁴⁾ joka myös v. 1904 osti Friisiltä tämän osan. Valli, Vanhatalo ja Qvick jakoivat v. 1910 kartanon keskenään siten, että Vilho Vanhatalo sai puolet kartanosta eli eteläisen osan, jota nykyänsä kutsutaan Koiviston kartanoksi. K. F. Qvick sai kolmannen osan kartanosta eli pohjoisen ja osittain läntisen osan, joka nyt kantaa nimeä Harmaalinna. K. Valli taas sai kuudennen osan kartanosta eli sen luoteisen puolen, jonka nimi nykyään on Latokartano. Valli myi pian 110,000 markasta tilansa pojalleen, rakennusmestari Väinö Vallille, joka palstoitettuaan maata noin 50,000 markan arvosta myi lopun 159,000 markasta liikemies E. Finerille.⁵⁾

Anola.

Anolan⁶⁾ allodiaalisäteri, 1 1/2 manttaalia, oli ennen vanhaan kylänä, jossa ainakin oli neljä tilaa. Jo varhain olivat nämä rälsimiesten hallussa. Ensimmäinen asiakirjojen mainitsema Anolan tilojen omistaja oli eräs Pietari Olavinpoika, joka eli vuoden 1480 tienoilla. Hänen äitinsä oli Alissa Henrikintytär Horn, joka ensin oli naimisissa erään Olavin ja sitten erään Maunu Niilonpojan

¹⁾ Puoliso: Eugenie Charlotta Charpes (s. 1059).

²⁾ Puoliso: Helena Vilhelmina Lästbom.

³⁾ Puoliso: Fanny Lovisa Ehrnrooth.

⁴⁾ Puoliso: Amanda Gunilla Aikala (s. 1861).

⁵⁾ Koiviston uusimmista vaiheista on tietoja antanut opettaja J. A. Elovainio.

⁶⁾ Asiakirjoissa myöskin: Annoila, Anoila, Annola, Annula, Anula, Aumala, Aunala, Annele, Annilaby.

kanssa. Alissa Hornin vanhemmat olivat v. 1407 rälssioikeuden saanut Henrik Olavinpoika Horn, Joensuun herra sekä Cieilia Klauntytär Diekn, jonka isä oli sama Klaus Lydekenpoika Diekn, jonka olemme tavanneet tilanomistajana Koivistolla. Pietari Olavinpoika näyttää kuolleen nuorena ja Anolan tilat joutuivat silloin hänen äidilleen. Tämä myi ne 40 ruotsin markasta tammikuun 17 p:nä 1488 jälkimäisen miehensä ja ainoan veljensä Etelä-Suomen laamannin Klaus Henrikinpoika Hornin suostumuksella Turun silloiselle raatimiehelle, Laurentius Juhonpojalle, joka kuului Maskun pitäjässä sijaitsevasta Villilästä polveutuvaan rälssisukuun. Koska kauppaan antoivat suostumuksensa Alisa Henrikintytär Hornin veli ja jälkimäinen puoliso eikä kukaan ensimmäisen miehen sukulaisista, tuntuu todennäköiseltä, että tilat olivat sukuperintöä joko Horneilta tahi Diekneiltä.

Noin 50 vuotta myöhemmin tapaamme tilan omistajana Airolassa Turusta kotoisin olevan Pietari Antinpoika Dieknin. Tämä on henkilö, jonka sukuuhteita ei käyne selvittäminen. Emme ainkaan tapaa häntä missään Diekn-suvun sukuselvityksessä. Mahdollista on, että hän on sama henkilö kuin „vanha Pietari Kirjuri”, jonka sisarentytär Anna Paavalintytär oli naimisissa rälssimies Juho Säckin kanssa, jolle Pietari Antinpoika Diekn vihdoin antoi tilansa uskollisen palveluksen palkkana. Juho Säck ¹⁾ myi sen vuorostaan v. 1544 200 markasta äyryitystä Laukon herralle, Juho Knuutinpoika Kurjelle. Vuoden 1550 käräjissä sai tämä kiinnityksen uuteen maaomaisuuteensa. Tätä ennen oli kuitenkin jo Kurki-suku hankkinut itselleen tiloja Anolassa. Juho Knuutinpojan isä Pohjanmaan ja Satakunnan laamanni Knuutti Eerikinpoika Kurki²⁾ kutsui itseänsä Anolan herraksi³⁾ ja omisti siis osan kylää. Yllämainitun kaupan kautta tuli Juho Knuutinpoika Kurki⁴⁾ koko kylän omistajaksi. Hän oli syntynyt v. 1503 ja tuli v. 1535 Pohjanmaan ja Satakunnan laamanniksi sekä kuoli joko vuonna 1577 tahi 1578. Hänen molemmat poikansa Knuutti ja Akseli jakoivat isänsä maatilat. Aluksi (ainakin v. 1585) omisti Akseli Kurki puolen Anolaa ja Knuutti „Viipurin linnan kirjuri” toisen puolen.⁵⁾ Vuonna 1591 mainitaan Knuutti Juhonpoika Kurki⁶⁾ Viipurin linnan halli-

¹⁾ Puoliso: Anna Paavalintytär, joka oli Pietari Kirjurin sisarentytär.

²⁾ Puoliso: Elin Kurki.

³⁾ Ks. Stiernman, S. o. G. Höfd, minne ja Lagus F. A. G. o. Ä.

⁴⁾ Puoliso: 1:nen Elin Niilontytär Grabbe ja 2:nen Ingeborg: Tönnentytär Tott.

⁵⁾ Katso vuoden 1585 rälssilampuotien luetteloa.

⁶⁾ Puoliso: Brita Gylta.

tusmiehenä (slotsloven) ja hän kuoli noin v. 1598. Koko Anola joutui vihdoin Akseli Kurjen omaksi. Tämä (synt. v. 1555) oli, kuten tunnettu, aikanaan Suomen etevimpiä miehiä. Nuijasodan aikana marssivat talonpojat Anolaa kohden pakottaakseen Kurjen johtamaan heitä retkellä Turkuun Klaus Flemingiä vastaan. Mutta Kurki ei suostunut näihin tuumiin, vaan voitti talonpojat. Kuningas Sigismundin ja Kaarle herttuan välisessä riidassa oli Akseli Kurki edellisen puolella ja määrättiin v. 1598 koko Suomen sotajoukon ylipäälliköksi. Elokuussa v. 1599 hänet kuitenkin voitettiin Marttilassa ja joutui pian senjälkeen vangiksi Viipurissa. Hän tuomittiin menettäneeksi henkensä ja tilansa. Vietiinpä hän kahdesti mestauslavallekin, mutta sai kummallakin kertaa armon. Vihdoin v. 1602 pääsi Akseli Kurki täydelleen vapaaksi ja sai tilansakin takaisin. Hän kuoli Anolassa toukokuun 30 p:nä 1630 ja haudattiin Ulvilan kirkkoon, jossa hänen hautansa vielä meidän päivinämme hyvin säilyneenä on nähtävänä. Akseli Kurki oli kahdesti naimisissa,¹⁾ mutta kuoli lapsettomana. Anola, kuten hänen muutkin tilansa, joutui sentähden hänen veljenpojalleen Turun hovioikeuden presidentille Juho Knuutinpoika Kurjelle. Tämä, joka oli Lempäälän vapaaherra sekä Laukon, Hedensön, Anolan, Köyliönkartanon ja Klackeborgin herra, kuoli v. 1652 ja haudattiin Turun tuomiokirkkoon samaten kuin hänen kolmas puolisonsa Kristina Horn. Hänen kaksi ensimmäistä puolisoansa, Märta Oxenstjerna ja Sofia de la Gardie ovat sitä vastoin haudatut Kurki-suvun hautaan Ulvilassa. Juho Kurjen tilat jaettiin hänen lastensa kesken. Anola joutui tällöin hänen tyttarelleen Katarina Elisabet Kurjelle,²⁾ joka oli naimisissa eversti Akseli Possen kanssa. Tämä, joka oli syntynyt v. 1627 ja kutsui itseään Anolan herraksi, kuoli v. 1662. Hänen leskensä Katarina Elisabet Kurki hallitsi tämän jälkeen Anolaa, joka reduksionissakin jäi hänelle, koska se oli n. s. vanhaa rälssiä, jota ei käynyt peruuttaminen. Katarina Elisabet Kurjen taloudellinen tila huononi kuitenkin pian. Hänen täytyi lainata rahoja pankista ja antaa pantiksi reduksionissa säilyneet maatilat. Hänen kuolemansa jälkeen myytiin kaikki tilat kesäkuun 12 p:nä 1706 pakkohuutokaupalla. Ne huusi tällöin 14,000 kuparitaalerista³⁾ Tukholman pormestari

¹⁾ Puoliso: 1:nen Kaarina Boije ja 2:nen Kristina Hannuntytär.

²⁾ Lagus, F. A. G. o. Ä. väittää, että Anola Juho Kurjen jälkeen olisi joutunut hänen toiselle tyttarelle Barbaralle, joka oli naimisissa Kustaa Evertinpoika Hornin kanssa, mutta tämä lienee erehdys.

³⁾ Ks. Anolan, kartanon arkistoa.

Olavi Hannunpoika Törnflycht.¹⁾ Tämän kuoltua v. 1713 peri Anolan hänen tyttärensä Margareta Törnflycht, joka oli naimisissa valtakunnanneuvos Juhana Lillienstedtin kanssa. Tämä oli Mouhijärven kirkkoherran poika ja ennen aateloimista nimeltä Paulinus. Hänet korotettiin v. 1713 vapaaherraksi ja vihdoin v. 1719 kreiviksi. Itse kutsui hän itseään nimellä Anolan kreivi ja vapaaherra. Hän oli Ruotsin päävaltuutettuna Uudenkaupungin rauhanteossa. Yli-oikeuston presidenttinä Wismarissa hän vihdoin kuoli syyskuun 26 p:nä 1732, ja Anola joutui hänen pojallensa Kaarle Lillienstedtille.²⁾ Tämä kuoli v. 1767 ja hänen perillisensä myivät heinäkuun 29 p:nä 1768 kartanon sivutiloineen eversti Juhana Hastfehrille, joka vuotta myöhemmin kuoli. Hänen monet maatilansa peri hänen poikansa eversti Berndt Juhana Hastfehr erityisillä ehdoilla (Ks. Sunniemen kartanoa). Alussa näyttää majuri Berndt Juhana Hastfehr itse asuneen Anolassa, mutta sittemmin sitä hoiti majuri Arvid Hastfehr, joka v. 1796 kuoli Porissa. Berndt Juhana Hastfehr³⁾ († 1809) näkyy olleen kevytmielinen ja tuhlaavainen seikkailija. Vaikkakin hän isältään peri melkoisen maaomaisuuden (Ks. lähemmin Sunniemen kartanoa,) joutui hän v. 1775 tuhlaavaisuutensa ja varomattomien liikeyritystensä tähden sellaiseen pulaan, että hänen velkavankeutta peläten täytyi paeta maasta. Pulasta hänet sillä kertaa kumminkin pelasti Kustaa III sekä antamalla avustusta että korottamalla hänet majurista everstiluutnantiksi ja vihdoin Savon prikaadin päälliköksi. Mutta tämä oli vain hetkellinen apu. Berndt Juhana Hastfehr oli⁴⁾ kolmelta hollantilaiselta pankkiiriliikkeeltä, Christian van Orsay & Soimelta, Barth'ilta Santeifeliltä lainannut melkoisen rahasumman, joka maksamattomien korkojen ohessa v. 1781 nousi 50,516 riikintaaleriin ruotsin rahaa. Lainat oli välittänyt ensinmainitun pankkiliikkeen tukholmalainen asiamies asessori Jonas Beckman. Viimein pankkiliike van Orsay & Söhne osti marraskuun 27 p:nä 1781 Beckmanin nimessä 55,555 riikintaalerista Anolan sivutiloineen sekä Leineperin sivutiloineen. Kymmenen vuotta tilat sitten nimellisesti olivat asessori Beckmanin, mutta tositeossa hollantilaisen pankin. Vuonna 1791 Beckman ne kumminkin pankilta osti. Alkuperäinen kauppasumma oli 5,039 riikintaaleria suu-

¹⁾ Puoliso: Margareta Andersen († 1727).

²⁾ Lagus, F. A. G. o. Ä. mainitsee Anolan omistajana v. 1750:n seuduilla valtakunnanneuvos Juhana Hermelinin, mutta sekoittaa epäilemättä tässä Sunniemen ja Anolan omistajia toisiinsa.

³⁾ Puoliso: Fredrika Birgitta Bonde.

⁴⁾ Ks. J. Aho, A. Ahlström.

rempi, kuin Hastfehrin velka Hollantiin, mutta kun ostaja ei tahtonut tätä rahassa suorittaa, tehtiin sellainen sopimus, että Hastfehr saisi kahden vuoden aikana käyttää hyväkseen tilusten tulot, mutta hän oli kuitenkin velvollinen kustantamaan erityiset Leineperissä tarpeelliset uudistukset. Mutta kun Hastfehr oli rahapulassa, sopi hän viimein Beckmanin kanssa siten, että tämä kerta kaikkiaan maksoi hänelle 4,000 taaleria.

Ennenkuin Hastfehr myi tilansa, oli hän antanut erään Juhon Hedbladin laatia niistä kirjallisen selostuksen. Tässä sanotaan¹⁾ m. m.: Anola sijaitsee Kokemäen joen varrella, 13 penik. Turusta, 1³/₄ penik. Porista, kauniilla paikalla ja on se äskettäin kauniisti rakennettu. Päärakennus on kaksikerroksinen, joista alimmassa on 8 huonetta ja 2 etuhuonetta sekä ylimmässä 8 huonetta, 2 vaatekonttoria ja yksi etuhuone. Katto on puinen taitekatto. Neljä hoivattua kellaria on rakennuksen alla. Alhaalla pihalla on sivurakennus, jonka toisessa päässä on kaksi aittana käytettyä puotia ja yksi kaljanvalmistushuone, jota myös käytetään leipomahuoneena ja josta toiselta puolen ovi johtaa maitokammariin ja toiselta navettaan ja lammastalliin, josta taas käytävä vie takapihalle. Ullakossa, joka on osiin jaettu, on toisessa päässä kuivaushuone mankelikamareilleen ja toisessa päässä heinien säilytysuhuone. Edellämainitussa leipomahuoneessa eli kaljanvalmistushuoneessa on pumppulaitoksella varustettu kaivo, joka tekee tämän muutenkin erinomaisen ja mukavan laitoksen vielä edullisemmaksi. Eteläpuolella pihaa on yhtäläinen sivurakennus, jonka toisessa päässä on 4 valmistamattomia huonetta, toisessa päässä taas kaunis talli ja vaunuhuone, jossa on kaivo, sekä tallikammari. Kummassakin sivurakennuksessa on yhtäläinen katto kuin päärakennuksessa. Alemman sivurakennuksen takana on viisihuoneinen rakennus, jossa toinen lampuotia asuu; eteläisen sivurakennuksen takana on ryytimaa. Pihamaa, joka on suuri ja tasainen, on aidalla ympäröity. Vastapäätä päärakennusta ja jonkin matkan päässä siitä on hyvässä kunnossa oleva lampuodintalo, kahta lampuotia varten. Länteenpäin päärakennuksesta on Kokemäenjoessa, joka virtaa noin 200 tai 250 askelta alempana ja tekee kapean juovan kartanoonpäin, Kirkkoluo. Sinne johtaa joen yli uusi silta. Tämä saari, jonka yli näkyy joen korkeilla rannoilla sijaitsevia kyliä, peltoja ja niittyjä sekä metsää, on mitä ihanimpia maisemia. Pihan kolmella muulla sivulla on peltoja, niittyjä ja metsää.

¹⁾ Ks. J. Aho, A. Ahlström.

Jonas Beckmanin ¹⁾ kuoltua v. 1811 tehtiin joulukuun 31 p:nä 1813 hänen perillistensä kesken sellainen sopimus, että Anola sen kanssa yhdysviljelyksessä olevien tilojen ohella joutui hän tyttärellensä Fredrika Lovisa Beckmanille, joka oli naimisissa kapteeni Aadolf Fredrik Silfversvärdin kanssa, sekä hänen tyttärensä tyttärille Elisabet Kristina Kustaava Gripenbergille, joka oli naimisissa hovioikeuden auskultantti Juhana Pietari Diedericksin kanssa, ja Beata Charlotta Gripenbergille, ²⁾ joka vielä oli naimaton. Sitä vastoin joutui Leineperi, Suoliston, Levanpellon, Kosken ja Palusten kylissä olevien tilusten ohella auditööri Pietari Gottlieb Beckmanille ja tehtaanisäntä Kustaa Beckmanille. Edellämainituilla asessori Beckmanin naispuolisilta perillisiltä joutui Anola helmikuun 10 p:nä 1816 oston kautta sukelluskomissari Isak Fellmanille ³⁾ ja kauppias Kustaa Antmanille. ⁴⁾ Viimeksimainittu luovutti kuitenkin jo parin vuoden kuluttua osansa yhtiötoverilleen, joka näin yksin tuli Anolan omistajaksi. Isak Fellman kuoli lapsetonna joulukuun 12 p:nä 1822 ja omaisuus luovutettiin velkojain tyydyttämiseksi. Anolan sivutiloineen osti tällöin varakonsuli Isak Carlström, joka omisti kartanon kuolemaansa asti v. 1838. Hänen perillisensä myivät maaliskuun 30 p:nä 1840 kartanon kenraalikuvernöörin apulaiselle Aleksanteri Amatus Thesleffille, ⁵⁾ joka vuorostaan jo huhtikuun 9 p:nä samana vuonna myi sen kauppaneuvos Juhana Grönfeltille. ⁶⁾ Tämän kuoltua v. 1848 myivät hänen perillisensä marraskuun 10 p:nä 1854 säterin varatuomari August Fredrik Järnefeltille, ⁷⁾ joka vuorostaan tammikuun 27 p:nä 1871 myi sen kauppaneuvos Frans Vilhelm von Freneckellille. ⁸⁾ Tämä kuoli v. 1878 ja Anola oli senjälkeen kauan aikaa hänen perillistensä, toiminimi J. C. Freneckell ja Pojan hallussa, kunnes sen lokakuun 9 p:nä 1899 kanssaperillisiltään lunasti todellinen valtioneuvos Valdemar von Freneckell, ⁹⁾ joka sen nykyään omistaa.

¹⁾ Puoliso: Elisabet Hjerta.

²⁾ Elisabet Kristina Kustaava Gripenbergin ja Beata Charlotta Gripenbergin äiti oli Beata Kristina Beckman, joka oli ollut naimisissa everstiluutnantti Robert Kaarle Gripenbergin kanssa.

³⁾ Puoliso: Maria Hoffren († 1822).

⁴⁾ Puoliso: Kristina Elisabet Hoffren.

⁵⁾ Puoliso: Johanna Maria Helsingius.

⁶⁾ Puoliso: Sofia Sourander.

⁷⁾ Puoliso: Emma Kristina Björnberg.

⁸⁾ Ida Matilda Bublina Kuhlström.

⁹⁾ Puoliso: Sigrid Procopé.

Lautela.

Lautela, ¹⁾ 1/2 manttaalia, oli ennen vanhaan hovisäterinä. Se oli siis jo varhain rälssimiesten hallussa, vaikka tiedot sen vanhimmista vaiheista ovatkin hyvin hajanaiset.

1500-luvun alkupuolella omisti Lautelan Turusta kotoisin oleva Pietari Antinpoika Diekn, joka epäilemättä on sama Pietari Antinpoika Diekn, joka Anolan historiassa esiintyy. Tämä antoi Lautelan pojalleen Antti Dieknille.. Ulvilan kaupungin porvari Klaus Kirjuri valitti kuitenkin tämän johdosta vaimonsa²⁾ puolesta väittäen, että Lautela perintöoikeuden mukaan oli tälle kuuluva. Kesäkuun 1 p:nä 1533 julisti Kustaa Vaasa asiassa sellaisen päätöksen, että Lautelan tuli joutua Klaus Kirjurin omaksi.³⁾ Tämä mainitaan vielä vuoden 1548 maakirjassa Lautelan omistajana. Vaikeata on kuitenkin varmasti päättää, oliko Klaus Kirjuri silloin enää elossa, sillä maakirjoissa useasti, kuten tunnettu, kauan aikaa kuolemankin jälkeen pysytettiin entisten tilanomistajien nimet. Vuonna 1551 puhutaan kuitenkin jo Karmista, Klaus Kirjurin leskestä.⁴⁾ Tästä siis voimme päättää, että hän ainakin jo mainittuna vuonna oli kuollut. V. 1556 mainitaan Lautelassa Juho Säck, rälssimies, joka oli naimisissa Pietari Kirjurin sisarentyttären Anna Paavalintyttären kanssa.⁵⁾ Tämä on ehkä sama kuin rälssimies Juho Olavinpoika,⁶⁾ joka heinäkuun 8 p:nä 1585 50 taalerista myi Lautelan Akseli Kurjelle, Anolan herralle,⁷⁾ „koska minun taloni on perinnöksi tullut Airolasta”. Uuteen tilaansa sai Kurki heinäkuun 9 p:nä 1586 kiinnityksen. Tästä alkaen on Lautela ollut Anolan yhteydessä. (Ks. tätä kartanoa).

Viikkala.

Viikkalan kylässä⁸⁾ näyttää jo aikaisin olleen neljä tilaa, jotka sittemmin esiintyvät nimillä: Heikkilä, Sipilä, Markkula ja Troijo.

¹⁾ Asiakirjoissa myöskin: Lautila, Lauthala, Lawttela.

²⁾ Tämän nimi oli Kaarina,

³⁾ Ks. Arv. Handl. V.

⁴⁾ Ks. Tuomiokirjaa vuodelta 1551.

⁵⁾ Ks. J. V. Ruuth, Suomen rälssimiesten sineteistä.

⁶⁾ Anolan arkisto.

⁷⁾ Anolan arkisto.

⁸⁾ Asiakirjoissa myöskin Viikkala, Viikkalla.

Kastelholman vouti Matti Holst lahjoitti toukokuun 4 p:nä 1558 kuninkaalle toisen puolen Viikkalan kylää, jonka hänen puolisonsa Karin Henrikintytär Lappin piti periä äitinsä-äidin sisaren Karin Draken jälkeen.¹⁾ Koska sen jälkeen Heikkilä ja Sipilä esiintyvät rälssitiloina, mutta Troijo ja Markkula verotiloina, lienee selvä, että puheenaoleva lahjoitus koski viimeksimainittuja tiloja.

A. Heikkilä ja Sipilä ovat kumpikin suuruudeltaan 1/3, manttaalia. Maantutkimusluettelossa vuodelta 1590 mainitaan, että Eerik Juhananpoika Stälarm omisti Viikkalassa kaksi tilaa. Toinen näistä oli jo ammoisista ajoista ollut hänen esi-isänsä rälssinä, loinen taas oli, kuten talonpojat väittivät, verotila, jonka Stälarm luvatta oli rälssiksi ottanut. Stälarm kuitenkin todisti, että viimeksimainittu oli hänen puolisonsa Saara Tuomaantytär Rytingin äidinpuoleinen perintö, johon hänen isänsä Tuomas Juhonpoika Ryting aatelismieheksi tehtäessä oli rälssivapauden saanut. Paitsi maantutkimusluetteloa vuodelta 1590 löytyy samalta ajalta toinenkin Viikkalan tiloja koskeva asiakirja, nimittäin Tuomas Juhonpoika Rytingin kuoleman jälkeen hänen tyttäriensä kesken v. 1587 tehty perintösopimus.²⁾ Tämän mukaan sai hänen tyttärensä, Eerik Juhananpoika Stälarmin puoliso, Saara Tuomaantytär Ryting muiden tilojen ohessa kaksi Viikkalan tilaa. Yllämainittujen asiakirjojen tiedot ovat hiukan ristiriitaisia. Koska viimeksimainittu asiakirja on asianomaisten itse laatima, tuntuu se varmemmalta kuin edellinen. Voinee siis otaksua, että Eerik Juhananpoika Stälarm todellakin vaimonsa perintönä sai molemmat rälssitilansa Viikkalassa. Todistettavissa ei liene, olivatko tilat alkuaan Saara Rytingin isän Tuomas Juhonpoika Rytingin omia vai olivatko ne molemmat taikka ainakin toinen niistä, kuten vuoden 1590 maantutkimusluettelo väittää, hänen äitinsä Kaarina Götrikintytär Fincken omia. Jos viimeksimainittu väite pitää paikkansa, olisivat ne aikaisemmin olleet Götrik Niilonpoika Fincken ja hänen puolisonsa Margareta Kustaantytär Slatten omia. — Yllämainittu Eerik Juhananpoika Stälarm oli linnanhallitusmiehenä (slottsloven) Käkisalmissa ja kuoli toukokuun 20 p:nä 1594. Koska hän aina oli ollut kuninkaalle uskollinen, sai hänen leskensä Saara Ryting, Pernajan rouva, Klaus Flemingin marraskuun 23 p:nä 1595 antaman kirjeen nojalla oikeuden edelleenkin hallita kaikkia miesvainajansa tiloja. Saara Rytingin kuolina³⁾ joutuivat Viikkalan rälssitilat hänen tyttärellensä Kaarina

¹⁾ Ks. Isoakartanoa.

²⁾ Ks. Biografia-kokoelmaa Valtioarkistossa.

³⁾ Hän eli vielä v. 1607.

Eerikintytär Stålarville ja hänen puolisolleen amiraali Henrik Tönnenpoika Vildemanille, Näsin, Tjusterbyn ja Sjögårdin herralle. Heidän kuoltuansa peri tilat heidän tyttärensä Elin Henrikintytär Vildeman ja hänen puolisonsa Hannu Juhonpoika Stålhandske, joka yhteen aikaan oli linnanvoutina Käkisalmissa. Hannu Stålhandske kuoli huhtikuun 7 p:nä 1624 ja rälssien omistajaksi tuli hänen poikansa Juhana Stålhandske. Tämä myi¹⁾ syyskuun 11 p:nä 1640 tilat 400 specietaalerista ja 400 kuparitaalerista presidentti Juho Kurjelle,²⁾ Anolan herralle. Tästä alkaen ovat puheena-olevat tilat, Heikkilä ja Sipilä, olleet Anolan yhteydessä (Ks. tätä kartanoa).

B. Troijjo, ⁵/₁₂ manttaalia, pysyi verotilana vuoteen 1651, jolloin se maaliskuun 26 p:nä Porin kreivikunnan osana annettiin Kustaa Kaarlen poika Hornille. Tila oli tällöin autio ja viljelemätön. Kustaa Hornin kuoltua v. 1657 hallitsi Troijjoa, kuten koko kreivikuntaakin, hänen leskensä Sigrid Bjelke († 1679). Hänen perillisiltään tila peruutettiin vuoden 1681 verolla ja pysyi nyt kruunun hallussa vuoteen 1708. Kesäkuun 25 p:nä mainittuna vuonna annettiin Troijjo useampien muiden tilojen ohessa laamanni Eerik Bosinille, Sjölahden herralle korvaukseksi eräistä häneltä Uudellamaalla ja Hämeessä peruutetuista tiloista. Eerik Bosin myi³⁾ kuitenkin elokuun 17 p:nä samana vuonna tilansa pormestari Olavi Törnflychtille, Anolan omistajalle. Tila on vielä meidänkin päivinämmä Anolan yhteydessä (Ks. tätä kartanoa).

G. Markkula oli, kuten Troijokin, verotilana ja joutui v. 1651 autiona ollen Kustaa Hornille Porin kreivikunnan osana ja peruutettiin tämän perillisiltä vuoden 1681 verolla. Se tehtiin aatelisjoukon luutnantin ratsutilaksi, mutta muutettiin pian Porin jalkaväkirykmentin ratsumestarin puustelliksi. Tällaisena se pysyi, kunnes Anolan omistaja, varatuomari August Fredrik Järnefelt valtion kanssa teki sellaisen vaihdon, että hänelle jätettiin Markkula, mutta hän vuorostaan luovutti valtiolle Lattomerén kuivatusta maasta, johon Anolalla oli osuus, vastaavan maan, josta Nokin nykyinen puustelli muodostettiin. Markkula kuuluu edelleenkin Anolaan (Ks. tätä kartanoa).

¹⁾ Ks. Anolan kartanon arkistoa.

²⁾ Vuodesta 1630 alkaen merkitään maakirjoissa puheena-olevat tilat Kurjen omiksi, mutta todellisuudessa ne joutuivat hänelle vasta v. 1640. Luultavaa on, että tilat aluksi olivat olleet Juho Kurjella rahalainan panttina. Juho Stålhandske näet valittelee opintoihinsa edeltäpäin kuluttaneensa tilojen hinnan.

³⁾ Ks. Anolan kartanon arkistoa.

Kirkkoluoto.

Kirkkoluoto, 1) $\frac{1}{2}$ manttaalia, joka käsittää Kokemäenjoessa olevan isonpuoleisen luodon, missä Ulvilan ensimmäinen kirkko lienee sijainnut, oli piispan tilana, mutta joutui uskonpuhdistuksen tapahtuessa valtiolle. Juhana III antoi sen syyskuun 12 p:nä 1570 Märta Stenintytär Hielle rahalainan pantiksi, ja siirtyi se sittemmin tämän pojalle Götrik Finckelle. Noin v. 1600 lunasti Akseli Kurki tältä 120 luodilla hopeata luodon, joka aikojen kuluessa oli joutunut autioksi. Sitä käytettiin nyt Anolan heinämaana. Presidentti Juho Kurki osti vihdoin elokuun 20 p:nä 1641 Kirkkoluodon ikuiseksi rälssiksi. Näin tuli tila lopullisesti liitetyksi Anolaan (Ks. tätä kartanoa).

Leineperi.

Leineperin²⁾ rälssitila, joka nyt on Leineperin suuren maaomaisuuden päätilana, esiintyy ensin jonkun Sunniemen sahurin torppana. Tila, jossa oli vesisaha ja mylly, mainitaan heti jälkeen vuoden 1642 presidentti Juho Kurjen rälssinä ja seurasi sitten Anolaa reduktioniin asti, jolloin tila peruutettiin. Toukokuun 16 p:nä 1708 annettiin Leineperi useiden muiden tilojen ohella laamanni Eerik Bosinille häneltä peruutettujen ikuisten rälssien korvaukseksi. Jo samana vuonna elokuun 17 p:nä Bosin kuitenkin myi tilansa porimestari Olavi Törnflychtille, ja Leineperi oli senjälkeen toista vuosisataa Anolan yhteydessä (Ks. tätä kartanoa). Anolan omistajista on Leineperin kehitykselle erittäin merkityksellinen ev. Berndt Juhana Hastfehr sentähden, että hän sen maalle perusti rautaruukin.³⁾ Jo v. 1762 oli eräs Niilo Kock saanut valtakunnan säädyiltä luvan perustaa uuden rautaruukin. Hän myi kuitenkin oikeutensa eräälle Juhana Cahmanille. Tältä taas eversti Hastfehr osti puheenaolevan oikeuden ja anoi helmikuun 5 p:nä 1770 Vuorikollegiolta lupaa perustaa ruukin Leineperin rälssitilan maalle. Anomukseen antoi Vuorikollegio helmikuun 1 p:nä 1771 myöntävän vastauksen. Rautaruuki siis perustettiin, mutta sen kehitystä ehkäisi eversti Hastfehrin huono taloudellinen asema. Leineperi ruukeineen joutui sitten, kuten Anolakin, hollantilaisen pankin ja asessori Jonas Beckmanin haltuun.

¹⁾ Asiakirjoissa myöskin Kyrckieholm, Kirckiesaar.

²⁾ Asiakirjoissa myöskin: Leineberg, Fredriksfors.

³⁾ Ks. Noormarkun ja Leineperin arkistoja.

Viimeksimainittu laajensi ruukkia melkoisesti, niin että se v. 1809 oli suuruudeltaan seitsemäs maamme rautaruukeista. Jonas Beckmanin kuoltua joutui Leineperi ruukkeineen ja sivutiloineen hänen poikiensa auditööri Pietari Gottlieb Beckmanin ja ruukinisäntä Kustaa Beckmanin osalle. Mutta jo maaliskuun 29 p:nä 1817 myivät Beckman-veljekset Leineperin tiluksineen päivineen 72,000 riikintaalerista senaattori Heribert Konrad Reuterskiöldille.¹⁾ Tämä siirsi kuitenkin jo syyskuun 18 p:nä samana vuonna kauppakirjan senaattori, vapaaherra Aksel Kustaa Mellinille,²⁾ joka kolme päivää myöhemmin sai kiinnityksen tiluksiinsa, mutta siirtyivät tilat lokaan 28 p:nä samana vuonna Suonien Valtiolle. Tämän hallussa oli Leineperi tiloineen syyskuun 22 päivään 1830, jolloin ne osti Senaatin varapuheenjohtaja, salaneuvos Antti Henrik Falck,³⁾ maksaen niistä 240,000 ruplaa setelirahaa. Falck omisti myöskin Kauttuan rautaruukin ja asui täällä. Hän kuoli marraskuun 30 p:nä 1851. Toukokuun 29 p:nä 1855 hänen poikiensa kesken tehdyn perintösopimuksen mukaan joutui Leineperi laamanni Paavo Emil Falckille⁴⁾ († 1864). Tämä myi kesäkuun 12 p:nä 1858 ruukin tiloineen hovioikeuden ylimääräiselle notarille Kaarle Juhana Lönegrenille⁵⁾ 100,000 hopearuplasta. Lönegren teki Leineperissä monenlaisia uudistuksia niin rakennuksiin kuin muuhunkin nähden, mutta teki lopulta vararikon. Lokakuun 15 p:nä 1870 pidetyssä huutokaupassa osti Leineperin 330,000 markasta Turun ja Porin läänin kuvernööri, kreivi Kaarle Magnus Greutz.⁶⁾ Tämä myi⁷⁾ tilansa syyskuun 5 p:nä 1872 Göteborgista kotoisin olevalle, tehtaanisäntä Olavi Walfrid Tydenille 700,000 maikasta. Lokakuun 8 p:nä samana vuonna siirsi Tyden kauppakirjan kapteeni E. A. M. Ungelle, joka tammikuun 4 p:nä 1873 luovutti puolet maanomaisuudestaan Göteborgilaiselle tehtaanisännälle G. A. Wallille. Unge ja Wall muodostivat n. s. Leineperin osakeyhtiön, jolle tila kaikkine alueineen kesäkuun 25 p:nä 1873 myytiin 1,785,000 markalla. Ulkomainen yhtiö omisti siis nyt Leineperin ja sen sivutilat sekä käytti sikäläistä rautaruukkia. Liikettä hoidettiin kuitenkin semmoisella tavalla, että se ainakin toisinaan tuotti 400,000 markan tappion vuodessa. Lopputulos oli yhtiön perikato.

¹⁾ Puoliso: Vi vika Eleonora Lagerborg:.

²⁾ Puoliso: Magdalena Vilhelmina de Carnall.

³⁾ Puoliso: Imen Agatha Eleonora Timm ja 2:nen Johanna Karolina Tiinni.

⁴⁾ Puoliso: Aleksandra Charlotta Kustava Stjernvall.

⁵⁾ Puoliso: Anna Björnberg.

⁶⁾ Puoliso: Hortense Eugenie Morsing.

⁷⁾ Ks. J. Aho, A. Ahlström.

Leineperin osti syyskuun 8 p:nä 1877 830,000 markasta kauppaneuvos Antti Ahlström,¹⁾ ja kun tämä toukokuun 10 p:nä 1896 kuoli, joutui tila hänen perillisilleen. Nykyään se on A. Ahlström Osakeyhtiön oma.

Suolisto.

Suoliston kylä²⁾ on jo vanhoista ajoista ollut jaettuna kolmeen tilaan. Näistä on sitten muodostunut Keron rälssitila, Mikolan perintörustholli ja Grannilan säterirustholli³⁾.

A. K e r o on nimensäkin puolesta vanha tila. Jo v. 1551 tavaan Suolistolla eräs Lauri Kero niminen henkilö maanviljelijänä. Jokseenkin varmaa on, että hän on maatilalleen perinnöksi jättänyt nimensä. V. 1570 oli sama tila Juho Knuutinpoika Kurjen rälssinä. Asiakirjoista ei kuitenkaan selviä, miten se hänen haltuunsa oli joutunut. Tila seurasi tämän jälkeen Anolaa raja- ja pyykkitalona jääden ikuisena rälssinä reduktionissakin koskematta (Ks. Anolaa). Anolan yhteydestä joutui tila Beckmanien perintösopimuksen nojalla v. 1813 erilleen ja on tästä alkaen kulkenut Leineperin yhteydessä (Ks. Leineperiä).

B. M i k o l a n lahjoitti menestykseksensä ja elatukseksensa neiti Kristina Juhontytär Naantalın luostarille. Tämän lahjoituksen vahvisti marraskuun 1 p:nä 1456 hänen äitinsä Ingeborg, Juho Arnikanpojan leski, hänen sisarensa Margareta ja Kaarina Juhontytär sekä jälkimäisen puoliso Antti Jaakonpoika. ⁴⁾ Naantalın luostarin hallussa pysyi Mikola uskonpuhistikseen asti, jolloin se joutui kuninkaan perinnöksi ja omaksi. Vihdoin annettiin se syyskuun 12 p:nä 1570 rahalainan pantiksi Märta Stenintytär Illelle, Porkkalan emännälle. Tämän kuoltua tila siirtyi yhä vieläkin rahalainan panttina hänen pojalleen Götrik Finckelle, joka syyskuun 16 p:nä 1602 sai uudistetun oikeuden puheena-olevaan panttiin.⁵⁾ Götrik Fincken

¹⁾ Puoliso: 1:nen Juhana Liljebladin leski Anna Margareta Långfors ja 2:nen Eva Helena Holmström.

²⁾ Asiakirjoissa myöskin: Solisto, Solista, Solistä, Solistha.

³⁾ Lagus F. A. G. o. Ä. kutsuu Mikolaa säterirustholliksi sekä Grannilaa ja Keroa verotiloiksi, mutta tämä on erehdys.

⁴⁾ Ks. Arv. Handl. IV.

⁵⁾ Lagus F. A. G. o. Ä. mainitsee, että Fincke olisi saanut lahjoituksena Suolistolla olevan entisen luostaritilan ja että tämä lahjoitus sittemmin olisi päätetty peruuttaa, mutta että Fincke, jolle oli luvattu korvausta Liivinmaalla kärsimistään vaurioista, kuitenkin olisi elokuun 13 p:nä 1586 saanut omistusoikeutensa uudistettua.

jälkeen oli Mikola ensin hänen tyttärellänsä Margareta Finckellä sekä sitten tämän pojalla Kustaa Eevertinpoika Hornilla, joka heinäkuun 4 p:nä 1651 sai tilan Norrköpingin kokouksen ehdoilla läänitykseksi. Kustaa Eevertinpoika Horn kuoli v. 1666. Hänen pojaltaan Kaarle Hornilta peruutettiin Mikola vuoden 1683 verolla ja siitä tehtiin pian rustholli, joka joutui raatimies Niilo Laurinpoika Qvistin haltuun. ¹⁾ Vuoden 1720 vaiheilla siirtyi tila vuorineuvos Antti Strömnerille ja seurasi sitten Sunniemeä, kunnes eversti Berndt Juhana Hastfehr myi sen Anolan ja Leineperin ohessa hollantilaiselle pankille ja asessori Jonas Beckmanille (Ks. Anolaa). Beckmanin kuoltua tapahtuneessa perinnönjaossa joutui tila Leineperin yhteyteen (Ks. Leineperiä).

C. Grannila lienee v. 1548 ollut Viikin ja Kosken herran, Juhana herttuan kamariherran, Klaus Antinpoika Vestgöthen ²⁾ rälsinä. Tämä mestattiin v. 1563 Eerik XIV:n kaskystä, koska hän oli Juhana Herttuan innokkaimpia puoltajia ³⁾ ja oli lausunut, että kruunu olisi otettava Eerikiltä pois ja annettava Juhana herttualle. Grannila oli sittemmin Uudenkirkon, Laitilan, Vehmaan, Rauman ja Rauman kartanon voudin Olavi Svartin omana. Tämä, joka ainakin vielä v. 1575 oli elossa, oli nainut Ingeborg Niilontyttären, Liesniemen herran Niilo Mikonpojan tyttären, ⁴⁾ ja oli heillä ainakin yksi poika, Matti Olavinpoika Svart, jonka haltuun Grannila isän kuoltua joutui. Matti Svart näyttää kuolleen ennen vuotta 1598 ja Grannilan omistajana mainitaan tämän jälkeen hänen vävynsä Klaus Antinpoika Skalm, Isonkartanon herra. ⁵⁾ Tämä kuoli v. 1639 ja Grannilan omistivat senjälkeen hänen leskensä Kaarina Svart († 1676) sekä hänen muut perillisensä. Näiltä Grannila todennäköi-

Valt. arkistossa tavataan niteessä 2.392 jäljennös puheena-olevasta kunink. kirjeestä, jossa ei sanota, että puheena-oleva tila olisi sijainnut Suolistolla, vaan Ulvilassa yleensä. Asian laita on todellisuudessa se, että kirjeessä mainitulla tilalla, tarkoitetaan Fincken Harjunpäässä sijainnutta tilaa eikä Suolistolla ollutta.

¹⁾ Puoliso: Saara Kristianintytär.

²⁾ Puoliso: Kaarina Hannuntytär, Juhana herttuan entinen rakastajatar, joka sittemmin joutui naimisiin Lauri Henrikinpoika Hordeelin kanssa.

³⁾ Ks. Bomansson, Hertig Johan.

⁴⁾ Ks. Saaren kartanoa.

⁵⁾ Jesper Krusin luettelon mukaan olisi Grannilan omistajana v. 1618 ollut Iivar Kustaanpoika Bläfield, joka oli nainut Brita Simontytär Greckin. Mistään muusta asiakirjasta emme kuitenkaan ole havainneet häntä Grannilan omistajaksi mainittuna. Tässä lienee erehdys, joka ehkä on aiheutunut siitä, että Bläfield omisti Saustilan, joka aikaisemmin myöskin oli ollut Olavi Svartin

sesti oston kautta joutui maaherra Eerik Ehrenskiöldin ¹⁾ haltuun, joka kuoli v. 1684. Vanhana rälssinä jäi Grannila reduktsionissa Ehrenskiöldin perillisten haltuun. Noin v. 1750 oli säterin omistajana hovioikeudenneuvos Kaarle Cederström²⁾ († 1793), joka 7,300 kupari-taalerin pantiksi jätti sen Porin kauppiaalle Kaarle Indebetoulle³⁾ († 1778).

Vuonna 1765 joutui Grannila Sunniemen ja Anolan omistajalle, eversti Juhana Hastfehrille ja meni muiden tilojen ohessa vihdoin asessori Jonas Beckmanille ja perinnönjaossa Leineperin yhteyteen (Ks. Anolaa ja Leineperiä).

Yyteri.

Yyterin⁴⁾ 1 ¹/₃ manttaalin suuruinen säterirustholli oli ennen vanhaan kylänä, jossa oli 3 tilaa.

Eräs Hannu Richter oli elokuun 17 p:nä 1576 ikuiseksi rälssiksi saanut kuninkaalta tiloja Sipoon pitäjässä, mutta v. 1581 myynyt nämä 800 taalerista, helalla varustetusta miekasta ja kahdesta hyvästä hevosesta (?) Käkisalmen linnanisännälle, amiraali Eerik Perttelinpoika Slangille. Tähän kauppaan antoi Juhana kuningas heinäkuun 4 p:nä 1581 vahvistuksensa, mutta sittemmin muutettiin tilat verotiloiksi. Tämän johdosta antoi Aksel Leijonhufvud, Raseporin kreivi, kesäkuun 5 p:nä 1588 Eerik Perttelinpojalle korvaukseen 3 tilaa Perniössä, 1 tilan Muolassa sekä 8 äyriin maan Yyterissä. Tämän toimenpiteen vahvisti Juhana kuningas lokakuun 26 p:nä 1589. Eerik Perttelinpoika Slang kuoli maaliskuun 14 p:nä 1592. Kirjeellä lokakuun 1 p:ltä 1593 luovutettiin Yyterin tila hänen leskelleen Katarina Eerikintytär Sporalle, joka oli syntyisin Mälkkilästä. Pian tila kuitenkin siirtyi hänen pojallensa ratsumestari Klaus Eerikinpoika Slangille.⁵⁾ Nuijasodan aikoina oli tämä Sigismundin puoluelaisia ja joutui v. 1599 Kaarle herttuan vangiksi. Hän menetti tilansa ja Yyteri joutui Käkisalmen käskynhaltijan Antti Boijen⁶⁾ († noin 1618) haltuun. Ennen pitkää sai Klaus Slang kuitenkin armon ja häntä käytettiin sittemmin monessa tärkeässä toimessa. Näin

¹⁾ Puoliso Maria Hannuntytär. Erik Ehrenskiöld lienee sama mies, jonka Lagus mainitsee Eerik Eneskiöldin nimellä.

²⁾ Puoliso: Ulrika Fredrika Cronstedt († 1791).

³⁾ Puoliso: Maria Gottleben († 1796).

⁴⁾ Asiakirjoissa myöskin: Ytterö, Ytherö, Ytterby.

⁵⁾ Puoliso: Elin Juhontytär Boos, Karunasta.

⁶⁾ Puoliso: 1:nen Hebla Eerikintytär ja 2:nen Anna Eerikintytär.

ollen sai hän tilansakin, m.m. Yyterin takaisin. Se siirtyi kuitenkin pian hänen langollensa eversti Hannu Munckille, Fulkkilan ja Nuhjalan herralle.¹⁾ Tämä oli urhoollinen soturi ja kuoli v. 1635. Vähä ennen, heinäkuun 8 p:nä 1630, oli kuninkaan kirjeellä Hannu Munckin omistusoikeus Yyteriin tullut vahvistettua. Tila siirtyi nyt hänen pojalleen Turun hovioikeuden varapresidentille Juhana Munckille²⁾ († 1663) ja sitten tämän tyttäreille Elisabet Munckille († 1699), joka oli naimisissa vapaaherra, eversti Bernhard Rehbinderin kanssa.³⁾ Näiden aikana tapahtui reduktioni. Aluksi reduktionikommissioni kesäkuun 28 p:nä 1684 päätti jättää tilan edelleenkin eversti Rehbinde-
rille, mutta sittemmin se kumminkin peruutettiin.

Paitsi nyt puheena-ollutta tilaa oli Yyterissä, kuten yllä sanottiin, vielä kaksi yhteensä 9 äyrinmaan suuruista tilaa. Nämä olivat verotalonpoikien hallussa ja useasti autioina. Kun Porin kreivikunta v. 1651 perustettiin, liitettiin nämä tähän. Ne olivat siis kreivi Kustaa Kaarlenpoika Hornin ja sittemmin hänen perillistensä hallussa. Reduktionissa ne perustettiin vuoden 1681 verolla. Sittemmin liitettiin kaikki kolme Yyterin tilaa yhdeksi rustholliksi, jonka toisella puoliskolla kuitenkin vain oli säterivapaus. Aukumentteina oli sillä tiloja Kokemäensaassa, Levanpellossa ja Leistilässä. Rustholliä hallitsi aluksi kuolemaansa asti v. 1705 eversti Reinhold Rehbinder sekä sitten hänen vävynsä eversti Kustaa Eneskiöld⁴⁾ († 1715). Viimeksimainitun leski Hildegard Elisabet Rehbinder myi v. 1725 2.900 kuparitaalerista rusthollin Porin kauppiaille Kustaa Juhonpojalle,⁵⁾ jonka sukunimi oli Arctelius, vaikka ei hän sitä liene yleisemmin käyttänyt. Kustaa Juhonpoika oli aikoinaan Porin varakkaimpia miehiä⁶⁾ ja kuoli v. 1738. Hänen leskensä meni v. 1739 uusiin naimisiin Porin kauppiaksi sittemmin merkityn Mikael Niilonpoika Sallgenin kanssa († 1771). Tämä hallitsi noin vuoteen 1755 tilaa yhdessä Kustaa Juhonpojan perillisten kanssa. Sen jälkeen oli se pari vuotta eli vuoteen 1757 luutnantti Berndt Juhana Eneskiöldin,⁷⁾ Lyttylän herran, hallussa, mutta tämä luovutti Yyterin ensimmäisen vaimonsa sisaren Maria Elisabet Eneskiöldin

¹⁾ Puoliso: Katarina Eerikintytär Slang († 1663).

²⁾ Puoliso: Elisabet Olavintytär Bure († 1670).

³⁾ Jälkimäinen puoliso oli Kristina Elisabet von Burghausen.

⁴⁾ Puoliso: Hildegard Elisabet Rehbinder († 1735).

⁵⁾ Puoliso: Helena Antintytär Sund.

⁶⁾ Ks. J. V. Ruuth, Porin kaupungin historia.

⁷⁾ Puoliso: I:nen Kristina Eleonora Eneskiöld († 1757), 2:nen Margareta Magdalena Hastfehr († 1769) ja 3:s Katarina Charlotta de Carnall († 1784).

(Ks. Isoakartanao) puolisolle, Ulvilan kirkkoherralle, tohtori Mikael Lebellille. Tämä hallitsi rusthollia kuolemaansa asti v. 1786. Se joutui tällöin kirkkoherra- Lebellin vävyllle, kapteeni Juhana Petter Blumille,¹⁾ joka tammikuun 19 p:nä 1791 osti sen perinnöksi. Yyterissä elivät sitten huolettoman lapsuutensa päivät kapteeni Blumin pojat: Lapualla sankarikuolemaan käynyt luutnantti Maunu Fredrik Bium sekä J. L. Runebergin Kuorma-renki runossa ikuistama vänrikki Mikael Aadolf Blum. Kapteeni Blum lienee kuollut v. 1797. Hänen leskensä ja lapsensa omistivat rusthollin vuoteen 1802, jolloin he elokuun 6 p:nä 25,000 taalerista myivät sen sukelluskomisari Isak Fellmanille²⁾ ja rovasti Abraham Fellmanille. Isak Fellman osti v. 1816 Anolan ja myi marraskuun 14 p:nä 1815 Yyterin 1808—1809 sodan sankarille, everstiluutnantti Antti Gyllenbögelille³⁾ († 1852). Vuonna 1846 muutti tämä Turkuun ja luovutti maaliskuun 13 p:nä 1847 8,571 hopearuplasta 43 kopekasta tilan pojalleen maanmittari Vihtori Ferdinand Gyllenbögelille.⁴⁾ Tämä ei kuitenkaan kauan tilaa viljellyt, vaan myi sen helmikuun 5 p:nä 1857 35,000 hopearuplasta Tuorsniemen lasitehtaan ja kartanon omistajalle apteekkari Frans Vilhelm Palanderille,⁵⁾ joka maaliskuun 5 p:nä samana vuonna siirsi kauppakirjan Söörmarkun kylän Mattilan talon pojalle Topiaalle, joka tämän jälkeen alkoi käyttää liikanimeä Yyteri. Topias Yyteri kuoli lokakuun 10 p:nä 1872, Tilasta peri nyt hänen leskensä Margareta Yyteri yhden kolmanneksen ja hänen kolme tytärtänsä yhteensä kaksi kolmannesta. Näistä oli yksi naimisissa Sunniemen omistajan Juho Palinin, toinen Villilän ja Arantilan Pohjalan omistajan Frans Pohjalan sekä kolmas Pietniemen Vanhankartanon omistajan Simon Nikolai Vanhankartanon kanssa. Kun sitten maanviljelijä Juho Palinin kanssa naimisissa ollut tytär helmikuun 21 p:nä 1892 kuoli lapsettomana ja oli testamentannut pois osuutensa Yyteriin, valittivat muut perilliset tätä testamenttia vastaan ja saivatkin sen kumotuksi. Syyskuun 28 p:nä 1898 jaettiin sentähden Yyteri uudelleen yllämainittujen perillisten kesken. Margareta Yyteri, joka miehensä kuoleman jälkeen oli viljellyt Yyteriä, kuoli heinäkuun 14 p:nä 1899. Tämän jälkeen osti Vanhankartanon isäntä S. N. Vanhakar-

¹⁾ Puoliso: Kristina Lebell.

²⁾ Puoliso: Maria Hoffren.

³⁾ Puoliso: l:nen Johanna Elisabet Stengrund († 1803) ja 2:nen Sofia Elisabet von Konow († 1852).

⁴⁾ Puoliso: l:nen Emilia Josefina Augusta af Forselles († 1852) ja 2:nen Konstantia Leontina Strömborg.

⁵⁾ Puoliso: Emilia Margareta Jakobina Palander († 1877).

tano joulukuun 30 p:nä 1899 kälyltään Frans Pohjalan leskeltä 215,000 markalla tämän perimän Yyterin puoliskon ja tuli täten yksin koko rusthollin omistajaksi. Hän on sittemmin yhteensä 132,946 markalla Suomen Valtiolle ja Porin kaupungille myynyt erityisiä Mäntyluodon rautatiehen ja Mäntyluodon satamarakennukseen tarpeellisia maa-alueita, niin että rusthollin manttaaliluku, joka ennen, kuten yllä sanottiin, oli I on nykyään 1,2325.¹⁾

Pietniemi.

Pietniemen kylään²⁾ kuului alkuaan kahdeksan eri tilaa.

Toukokuun 8 p:nä 1573 sai Porin kaupungin porvari Lauri Laurinpoika elinkautekseen veronvapauden neljän äyrin kahdeksan deningin suuruiseen tilaan Pietniemellä niiden vaurioiden korvaukseksi, joita hän Tanskan sodan aikana oli kärsinyt.³⁾ Uusi kuninkaallinen kirje lokakuun 21 p:nä 1583⁴⁾ vahvisti tämän veronvapauden. Lauri Laurinpojan kuolinvuodesta emme tiedä, mutta varmaa on, että hän ainakin vielä v. 1585 oli elossa. Samaan aikaan näyttää myös Pohjanmaan voudilla Ragvald Halfvarinpojalla⁵⁾ olleen hallussaan tiloja Pietniemellä, mutta nämä olivat luultavasti verotiloja eikä rälssinluontoisia.

V. 1593 mainitaan neljä Pietniemen tilaa autioiksi, kaksi oli Hannu Ragvaldinpoika, edellämainitun Ragvald Halfvarinpojan poika, autiosta raivannut, yksi oli ratsumies Bryniel Olavinpojan ja yksi ratsumies Antti Skreddarin hallussa.⁶⁾ Kesäkuun 25 p:nä seuraavana vuonna annettiin Hannu Ragvaldinpojalle yhden manttaalin suuruinen veromaa Talan kylässä Tyrvään pitäjässä, koska kuningatar Gunilla Bjelke, joka huomenlahjaksi oli saanut osia Ulvilan pitäjistä, ei muka voinut luopua niistä veroista, jotka hänelle suoritettiin Hannu Ragvaldinpojan Pietniemellä olevista tiloista, eikä tälle sentähden voitu näihin tiloihin verovapautta myöntää. Yhtä kaikki annettiin kuitenkin jo heinäkuun 12 p:nä Hannu Ragvaldinpojan puheenaoleville tiloille veronvapaus, mutta vain kymmeneksi vuodeksi. Sigismundin ja Kaarle herttuan välisessä riidassa

¹⁾ Yyterin uusimmista vaiheista on tietoja antanut S. N. Vanhakartano.

²⁾ Asiakirjoissa myös: Pänäs, Pännäs, Pärsnäs.

³⁾ Ks. Valt. Ark. Nid. N:o 2.333.

⁴⁾ Ks. Valt. Ark. nid. n:o 2.367.

⁵⁾ Puoliso: Märta Ram.

⁶⁾ Ks. Valt. Ark. nid. n:o 2.423.

oli Hannu Ragvaldinpoika edellisen puolella, mutta osasi Kaarlen päästyä voitolle, sulkeutua tämän suosioon. Häntä ruvettiin nyt käyttämään valtioneuomissa. Ensin hän oli Ylisen Satakunnan, sitten Pohjanmaan voutina. V. 1614 hän oli alipääällikkönä Turun linnassa ja sai samana vuonna elinkaudekseen lahjaksi useampia maataloja, joiden joukossa oli kolme viljeltyä ja viisi autiota tilaa Pietniemellä. Kunink, kirjeellä huhtikuun 8 p:ltä 1616 yllämainittu lahjoitus vahvistettiin, mutta nyt sanotaan nimenomaan, että Pietniemen tilat oli annettu Hannu Ragvaldinpojalle säteriksi. Vihdoin heinäkuun 21 p:nä 1619 Hannu Ragvaldinpoika tehtiin aatelismieheksi. Tämmöisenä häntä nimitettiin sukunimellä Örneram, mutta itse hän useimmasti kirjoitti: Hannu Ragvaldinpoika Ram, Pietniemen herra. Aateliskirjansa ohella Örneram sai 24 äyrin maan Pietniemellä ikiaikaiseksi rälssiksi. Tämä laajennettu rälssioikeus tuli vielä vahvistettuna kunink. kirjeellä toukokuun 25 p:ltä 1630, jolloin hänelle lisäksi annettiin Norrköpingin kokouksen ehdoilla 6 äyrin maa Pietniemellä. Hannu Ragvaldinpoika Örneram, joka koskaan ei antanut merkitä sukuansa Ruotsin Ritarihuoneen kirjoihin, kuoli ennen vuotta 1635. Hän oli nainut Porin kirkkoherran Martin tyttären Rakelin, jonka kanssa hänellä oli kolme lasta, kaksi tytärtä: Brita ja Margareta,¹⁾ sekä yksi poika, majuri Hannu Hannunpoika, jonka haltuun Pietniemi joutui. Tämä kuulutti v. 1656 julkisessa virastossa tehdyllä ilmoituksella sukulunastusmiehensä lunastamaan Pietniemen säteriä, koska hän vaimolleen Katarina Falkenkloulle oli huomenlahjaksi luvannut 2,000 taaleria ja koska tämä sen ohessa miehellensä maaliskuun 7 p:nä samana vuonna oli lainannut 1,000 taaleria. Tämän asian lähempiä vaiheita emme tunne. Hannu Hannunpoika Örneram kuoli Pietniemellä 1660-luvun alkupuolella. Katarina Falkenklou viljeli tämän jälkeen Pietniemeä, mutta luovutti sen v. 1671 velkansa suorittamiseksi Turun hovioikeuden asessorille Juhana Vasseniukselle, joka v. 1689 aateloittiin nimellä Lagermarck. Kuitenkin asui hän Pietniemellä kuolemaansa asti. Reduksionissa peruutettiin ensin yllämainittu 6 äyrin maa vuoden 1683 verolla ja reduksionikomissionin päätöksen nojalla kesäkuun 17 p:nä 1686 muukin maa. vaikka se oli ikuinen rälssi, syystä että se lahjoitettaessa oli ollut kruunun oma ja viljelemätön. Tämän johdosta valitti asessori Lagermark ja Kaarle XI:imen päätöksen mukaan heinäkuun 19 p:ltä 1688 sai han kuolemaansa asti pitää tilan rälssinä.

¹⁾ Toinen Hannu Ragvaldinpojan tyttäristä oli naimisissa Herman Meijerin, Tuorsniemen herran, toinen tallimestari Karl Marsvinin, Kokemäensaaren herran kanssa.

Aessori Juliana Lagermarckin ¹⁾ kuoltua v. 1692 hallitsi Pietniemen verorustholliä hänen poikansa kamarineuvos Juhana Lagermarck.²⁾ Tämän kuoltua v. 1722 meni Pietniemi hänen vanhimmalle pojalleen kapteeni Kustaa Lagermarckille³⁾ sekä hänen kuoltuaan v. 1734 taas hänen pojalleen vänrikki Juhana Lagermarckille⁴⁾ († 1805). Ennen kuolemaansa vänrikki Lagermarck luovutti Pietniemen pojilensa kapteeni Aksel Ludvig Lagermarckille ja kapteeni Kaarle Kustaa Lagermarckille⁵⁾ pidättäen itsellensä ja vaimollensa Kaarluotonimisen torpan,⁶⁾ joka jo Hannu Hannunpoika Örneramin aikana oli ollut kalastustorppana. Veljekset Aksel Ludvig ja Kaarle Kustaa Lagermarck jakoivat tammikuun 9 p:nä 1797 Pietniemen kylän keskenänsä sillä tavalla, että edellinen sai haltuunsa Uusikartano-nimisen ja jälkimäinen Vanhakartano-nimisen osan.

I. Uusikartano. Kapteeni Aksel Ludvig Lagermarck († 1844) myi joulukuun 1 p:nä 1825 16,000 ruplasta pankkiassignaatteja puolet tilastansa Porin porvari Jaakko Inbergille sekä tammikuun 22 p:nä 1833 samasta hinnasta toisen puolen samalle henkilölle. Kun Jaakko Inberg⁷⁾ (s. 1773) oli kuollut, meni v. 1837 hänen leskensä Anna Antintytär (s. 1769) uusiin naimisiin Porin porvarin Maunu Rambergin kanssa⁸⁾ (s. 1797). Tila jaettiin tämän jälkeen kahtia.

a. Alikartano, alkuaan $\frac{7}{12}$ manttaalia, oli ensin Maunu Rambergin omana, joka senjälkeenkuin hänen vaimonsa Anna Antintytär v. 1846 oli kuollut nai v. 1847 Kiskosta kotoisin olevan, Vanhankartanon omistajan Mikko Maneliuksen sisarentyttären Lovisa Ylhäisen. Miehensä kuoltua myi tämä syyskuun 23 p:nä 1865 talosta $\frac{1}{2}$ manttaalin suuruisen osan Vanhankartanon omistajalle Juhon Kustaa Kestille ja meni uusiin naimisiin Juhon Pallnäsin kanssa, joka nyt alkoi käyttää nimeä Ramberg. Tila joutui sitten viimeksimainitun veljelle Kustaa Rambergille, jolta sen Keis. Senaatin marraskuun 6 p:nä 1873 antaman päätöksen nojalla sukulunasti Lovisa Ylhäisen sisar nahkurinvaimo Kristina Gerler.⁹⁾ Tämä myi vuorostaan v.

¹⁾ Puoliso: 1:nen Carell, 2:nen Maria Ekenberg ja 3:s Elisabet Rydenius.

²⁾ Puoliso: Margareta Snack († 1751).

³⁾ Puoliso: Katarina Granberg († 1789).

⁴⁾ Puoliso: Maria Elisabet Le Bell († 1817).

⁵⁾ Puoliso: Ulriga Margareta Lode († 1812).

⁶⁾ Asiakirjoissa myöskin Karlö, Karletorp.

⁷⁾ Puoliso: 1:nen Maria Kristina († 1803) ja 2:nen Anna Antintytär.

⁸⁾ Puoliso: Porvarinleski Kristina Elisabet Nummelin (synt. Vahlbäck), 2:nen Anna Antintytär († 1846) ja 3:s Lovisa Ylhäinen.

⁹⁾ Puoliso: Nahkuri Kustaa Gehler,

1874 oman ja sisarensa Ulrika Ylhäisen osuuden, $\frac{1}{8}$ manttaalia, J. K. Kestille, Vanhankartanon omistajalle. Muu osa tilaa, $\frac{3}{8}$ manttaalia, joutui eräälle Vihtori Nylundille, jolta sen kahdessa osassa osti Pomarkusta kotoisin oleva Juho Peltoniemi, nykyinen Alikartanon omistaja.

b. Ylikartano, alkuaan $\frac{7}{12}$ manttaalia, joutui Jaakko Inbergin kuoltua hänen kolmelle lapselleen, jotka jakoivat sen keskenänsä. Yhden osan sai Juho Jaakko Inberg, toisen kauppapalvelija Fredrik Emanuel Inberg ja kolmannen Lovisa Inberg, joka oli naimisissa Kustaa Aadolf Friisi-Inbergin kanssa. Näistä kuoli Fredrik Emanuel Inberg naimattomana ja luovutti osansa sisarelleen, mutta tämän säädöksen sai veli Juho Jaakko Inberg v. 1869 hovioikeuden päätöksellä kumottua, jonka jälkeen tämän osan osti Vanhankartanon omistaja J. K. Kesti. Lovisa Inbergin oma osa taas joutui hänen kuoltuansa hänen lapsilleen, joista yksi Frans Friisi-Inberg sen jonkin ajan omisti, mutta myi v. 1776 huutokaupalla Alikartanon entiselle omistajalle Kustaa Rambergille. Tämä myi puolet tilastaan eli nykyisen Ylikartanon Sigfird Fallströmille, jolta se sittemmin on siirtynyt hänen pojalleen, Niilo Fallströmille, sekä puolet Juho Alikartanolle. Juho Jaakko Inbergin osa taas, joka nykyään kantaa nimeä Uusikartano, jaettiin isännän kuoltua hänen perillistensä kesken. Näistä sai yhden osan hänen tyttärensä Amanda Aurora Inberg, joka oli naimisissa suutari Kustaa Nordlundin kanssa ja myi v. 1865 osansa Juho Kustaa Kestille, toisen osan Aleksandra Inberg, joka oli naimisissa Reinhold Korsmanin kanssa ja jonka tilan nyt omistaa hänen vävynsä Kaarle Hanelius, sekä kolmannen osan Juho Fabian Inberg, jonka tilan jonkin aikaa omisti hänen poikansa Juho Inberg. Nykyään omistavat sen tämän perilliset, ja hoitaa sitä hänen veljensä Anton Inberg, joka on naimisissa hänen leskensä kanssa.

II. Vanhankartanon myi kapteeni Kaarle Kustaa Lagermarck († 1825) v. 1810 asessori Eerik Kustaa Taxellille,¹⁾ joka kuitenkin jonkin ajan kuluttua teki vararikon. Vanhakartano myytiin kansliahuutokaupassa toukokuun 29 p:nä 1823 30,400 ruplasta ja sen isännäksi tuli kauppias Mikko Manelius, joka marraskuun 2 p:nä 1857 23,500 ruplasta myi sen Juho Kustaa Kestille.²⁾ Tämä, joka laajensi kartanoa ostamalla siihen vuosina 1865—1869 ja 1874 24,216 markalla erinäisiä osia Uudestakartanosta yhteensä $\frac{155}{452}$ manttaalia kuoli v.

¹⁾ Puoliso Anna Amalia Brander († 1810).

²⁾ Puoliso: Josefina Vilhelmina Sippola († 1875).

1876, ja Vanhakartano joutui kesäkuun 26 p:nä 1878 oston ja perinnön kautta hänen pojalleen Simon Nikolai Vanhakartanolle¹⁾ 240,624 markan hinnasta. Pinta-alaltaan on hänen rústhollinsa nykyään 1²²⁷/₄₃₂ manttaalia. V. 1903 valmistui rúthollille uusi, arkkitehti Usko Nyströmin piirustusten mukaan rakennettu, osittain kaksikerroksinen tiilinen päärakennus.²⁾

Myllärinkylä.

Myllärinkylä³⁾ oli vanhimpina aikoina Turun piispanistuinten hallussa. Kun sitten uskonpuhdistus pantiin toimeen, tuli Mylläri kuninkaan perinnöksi ja omaksi. Jo tähänkin aikaan oli kylä jakautuneena kahteen tilaan, joiden nimi nykyänsä on Pietilä ja Nissilä.

A. Kunink. kirjeellä syyskuun 12 p:ltä 1570 annettiin toinen Myllärin tiloista usean muun tilan ohella Märta Stenintytär Illelle, Porkkalan emännälle, rahalainan pantiksi. Hänen kuoltuansa oli tila panttina Götrik Finckellä, Margarteta Finckellä ja vihdoin Kustaa Eevertinpoika Hornilla. Viimeksimainittu sai heinäkuun 4 p:nä 1651 tilan rälssiksi Norrköpingin kokouksen ehdoilla. Kustaa Eevertinpoika Hornin perillisiltä tila peruutettiin v. 1683 verolla sekä tehtiin eversti Kristian Stefkenin rykmenttiin kuuluvan esikuntamajurin palkkatilaksi.

B. Kunink. kirjeellä toukokuun 19 p:ltä 1574 sai nuoriherra Julius Gyllenhjelm, Juhana herttuan ja Katarina Hannuntyttären avioton poika, lahjoitukseksi Köyliönkartanon sekä 107 verotilaa. Näiden joukossa oli toinen Myllärin tila. Lahjoitus vahvistettiin tammi-kuun 2 p:nä 1577. Julius Gyllenhjelm kuoli v. 1581 ja hänen tilansa joutuivat hänen sisarilleen Sofia ja Lukretia Gyllenhjelmille. Sofia Gyllenhjelm, joka oli naimisissa kuuluisan sotapäällikön Pontus de la Gardielle, mutta tämä hukkui marraskuun 5 p:nä 1585 Narvanjokeen mana v. 1585. Mylläri y. m. Gyllenhjelmin tilat joutuivat Pontus de la Gardielle, mutta tämä hukkui marraskuun 5 p:nä 1585 Narvanjokeen ja tilat lankesivat nyt hänen alaikäisille lapsillensa Jaakko, Juhana ja Brita de la Gardielle. Kun sittemmin perintö jaettiin näiden välillä, joutui Myllärin tila Juhana de la Gardielle, joka oltuansa

¹⁾ Puoliso: Tekla Yyteri.

²⁾ Pietniemen uusimpia vaiheita on selostanut S. N. Vanhakartano.

³⁾ Asiakirjoissa myöskin: Mylläri, Mjölmarby, Möllerby, Mölleby, Mölnereby.

maaherrana Turussa, Hämeessä ja Räävelissä kuoli v. 1642 valtakunnanneuvoksena. Hänen tyttärensä Sofia de la Gardie oli naimisissa Turun hovioikeuden presidentin Juho Kurjen kanssa, jonka haltuun tila jo apen eläessä joutui. Juho Kurki sai elokuun 14 p:nä 1641 vahvistetuksi oikeutensa Myllärin tilaan. Se seurasi nyt Anolaa, mutta peruutettiin reduktiosionissa Akseli Possen leskeltä Katarina Elisabet Kurjelta. Tämä pyysi kuninkaalta, että hän kuolemaansa asti saisi viljellä myllärin tilaa, ja tähän pyyntöön kuningas joulukuun 13 p:nä 1684 suostuikin.¹⁾

Nissilä oli Ravaninkylän Sippolan aukumentti. Jo varhain ostivat Sippolan omistajat itselleen tilan ja antoivat lampuotien viljellä sitä. Perinnöksi se ostettiin heinäkuun 4 p:nä 1759 Berndt Juhana Eneskiöldin toimesta. Vihdoin Vanhan-Sippolan omistaja Robert Sippola ja Mäki-Sippolan omistaja Oskar Naakka toukokuun 25 p:nä 1894 myivät siitä neljänneksen eräälle Vihtori Rantaselle,²⁾ joka vielä nytkin omistaa palstan, jota kutsutaan nimellä Rantamaa. Samalla myivät Sippola ja Naakka $\frac{3}{4}$ Nissilää vuokraaja Frans Nissilälle,³⁾ joka vuorostaan joulukuun 14 p:nä 1898 myi tilansa Isak Ikoselle.⁴⁾ Viimeksimainitulla sekä siskoiltaan osti elokuun 29 p:nä 1906 tilan sen nykyinen omistaja Väinö Ikonen.⁵⁾ Sitäpaitsi on hän apetaan Rantamaan omistajalta huhtikuun 21 p:nä 1907 ostanut tälle kuuluvan osan Lattomerren maita.⁶⁾

Pietilän omistajina olivat vuodesta 1739 Juho Pietilä, Matti Juhonpoika Pietilä, joka heinäkuun 2 p:nä 1790 osti tilan perinnöksi, lautamies Jaakko Juhonpoika (s. 1763)⁷⁾ sekä sittemmin kappalainen Kustaa Grönholm,⁸⁾ tämän perilliset, kapteeni Knut Otto Schauman⁹⁾ ja kauppias Ernst Grandell († 1882 $\frac{31}{10}$). Nykyään omistaa sen entinen lukkari-urkuri Antti Laine, joka on nainut kauppias Grandellin lesken Vendiä Sofia Lybeckin.

1) Anolan kartanon arkistoa.

2) Puoliso: Kustava Lagerqvist.

3) Puoliso: Emma Krannila.

4) Puoliso: Emma Cecilia Silberg (t 1901).

5) Puoliso: Emma Rantanen.

6) Tietoja Nissilän uudemmissa vaiheista antanut Väinö Ikonen.

7) Puoliso: Liisa Juhontytär († 1765).

8) Puoliso: I:nen Fredrika Mogren ja 2:nen Karolina Lovisa Bergroth.

9) Puoliso: Eva Constance Elisabet Holmberg.

Haistila.

Haistilan¹⁾ rutsholli oli entisaikaan viitenä eri tilana. Yhden näistä raivasi autiosta talonpoikainen ratsumies Mikko Antinpoika, jonka tähden hänelle ainakin vv. 1592—1594 oli tila veronvapaana. Kunink. kirjeellä maaliskuun 13 p:ltä 1594 tämä veronvapaus uudistettiin. Alkupuolella 1600-lukua mainitaan kaikki Haistilan tilat autioiksi. Yksi näistä, joka oli 1 1/3 manttaalin suuruinen, esiintyy kuitenkin taas pian ratsutilana ja merkitään v. 1665 ratsumestari Niilo Filipinpojan komppanialle kuuluvaksi. Muut neljä tilaa joutuivat, yhä autiaina ollen, v. 1651 Kustaa Kaarlenpoika Hornille annetun Porin kreivikunnan alaisiksi ja peruutettiin hänen perillisiltään vuoden 1681 verolla. Haistilan tiloista oli sitten yksi Liewenin rykmentin Hammarin komppanialle kuuluvana ratsutilana, jota Efraim Henrikinpoika Törn († 1720) viljeli, sekä kolme jakamattomina kruununtiloina. Ruotu jakolaitosta toimeenpantaessa yhdistettiin kaikki Haistilan tilat yhdeksi rustholliksi, joka aluksi joutui Turun pormestarin Antti Prytzin († 1711) haltuun. Tältä rutsholli jo ennen vuotta 1700 siirtyi Porin koulun apologistalle Niilo Vrigstadiukselle († 1703). Hänen jälkeensä mainitaan Haistilan haltijana pehtori Henrik Tocklin sekä vuodesta 1712 alkaen rouva Anna Ramklou. Sittemmin hallitsi rustholliä vuoden 1730 vaiheilla rälssivouti Henrik Antinpoika Gyllenberg,²⁾ joka kuoli v. 1751. Jo ennen kuolemaansa jätti hän rusthollin pojillensa Juhana ja Gabriel Gyllenbergille, jotka sitä viljelivät kahdessa osassa. Heiltä rustholli siirtyi noin v. 1754 everstiluutnantti Oder Juhana Gripenbergille,³⁾ joka syyskuun 30 p:nä 1761 osti rusthollin perinnöksi ja kuoli Haistilassa v. 1803. Hänen perillisistään tuli hänen poikansa, Kainuun sopimuksen allekirjoittaja, kenraalimajuri Hannu Henrik Gripenberg⁴⁾ rusthollin omistajaksi. Tämän hallussa se oli kauan aikaa, mutta ainakin jo v. 1825 lienee sen omistanut maisteri Juho Hertell. Häneltä joutui rustholli v. 1829 tirehtööri Pietari Eggert Åbergille.⁵⁾ Tämä myi sen v. 1841 Viikkalan kylästä kotoisina olevalle suutari Petter Wessmanille⁶⁾ († 1855). Viimeksimainitun poikien kesken

¹⁾ Asiakirjoissa myöskin Haustila, Häystilä.

²⁾ Puoliso: 1:nen Katarina Laurintytär ja 2:nen Maria Antintytär.

³⁾ Puoliso: 1:nen Eva Gustava Silversvan († 1767) ja 2:nen Hedvig: Kristina Hastfehr († 1819).

⁴⁾ Puoliso: Hedvig- Lovisa Jahnsson († 1824).

⁵⁾ Puoliso: Lovisa Kristina Frestadius (s. 1780).

⁶⁾ Puoliso: Maria Juhontytär († 1855).

jaettiin tila v. 1856 kolmeen osaan, jotka olivat nimeltä Krouvi, Huh-tala ja Vanhatalo.

a. Krouvin, $\frac{1}{2}$ manttaalia, sai Berndt Fredrik Wessman. Täältä se meni perintönä hänen pojalleen Frans Edvard Wessmanille,¹⁾ joka vuorostaan v. 1898 myi sen pojalleen Kaarle Fredrik Wessmanille.²⁾ Viimeksimainittu alkoi käyttää nimeä Vesanko ja myi v. 1903 tilan Mouhijärveltä kotoisin olevalle Anton Tomolle, joka vuosina 1909 ja 1910 palstoitti sen 14 osaan. Nämä ovat kirkonkirjojen mukaan: Lammi, Herman Mattson³⁾ (päätila), Puurila, Hakanpää, Knuuttila, Rajamaa, Vainionpää, Salminen, Viljanen, Mäkelä, Män-nistö, Krouvila, Hamari ja Mäkitalo.

h. Huhtalan, $\frac{1}{2}$ manttaalia, sai Frans Mauri Wessman⁴⁾ († 1888). Tämä myi sen v. 1882 pojallensa Frans Nestor Wessmanille († 1892). Nykyään sitä hallitsee viimeksimainitun leski Maria Jose-fina Yrjölä.

c. Vanhatalo, $\frac{1}{2}$ manttaalia, joutui Petter Wessmanin kol-mannelle pojalle Kaarle Petter Wessmanille († 1887).⁵⁾ Tämä teki v. 1873 kauppakirjan pojalleen Frans Vilho Wessmanille, mutta viljeli kuitenkin itse tilaa kuolemaansa asti v. 1887. Hänen leskensä hoiti senjälkeen tilaa vuoteen 1893, jolloin vasta Vilho Wessman⁶⁾ otti tilan vastaan ja hallitsi sitä vuoteen 1908. Hän osti osan Koivis-ton kartanoa (ks. tätä) ja myi Vanhantalon Vihtori Härmälälle⁷⁾ eli Viinikalle (s. 1868), jolta Ulvilan kunta 70,000 markalla heinäkuun 20 p:nä 1911 sen osti vaivaistaloksi.⁸⁾

Kaasmarkku.

K a a s m a r k k u n kylää⁹⁾ mainitaan vanhimpina aikoina san-gen vähän, mutta yhtä kaikki oli kylä jo varhain asuttu. Jos saisimme luottaa erääseen laamannikäräjissä Ulvilassa helmikuun 12 p:nä

¹⁾ Puoliso: Eva Karolina Yli-Aarikka.

²⁾ Puoliso: Vilhelmina Katarina Uusi-Jaakkola-Nygård.

³⁾ Puoliso: Serafina Häggberg,

⁴⁾ Puoliso: Karolina Vilhelmina Matintytär (s. 1830).

⁵⁾ Puoliso: Lovisa Erlandintytär (s. 1826).

⁶⁾ Puoliso: Amanda Gunilla Aikala.

⁷⁾ Puoliso: Emma Josefina Kulmala (s. 1882).

⁸⁾ Haistilan uusimpien vaiheiden selostamisessa ovat apuansa antaneet opettaja I. Ikonen ja Martha Wessman.

⁹⁾ Asiakirjoissa myöskin: Karlsmark, Kalsmark, Kalismark, Karismark, Kaltsmark, Karsinark.

1552 annettuun tuomiokirjeeseen, olisi kylä jo silloin ollut olemassa „väl i tio mens åldrar" ja siis, jos miesikä luetaan 30:ksi vuodeksi, tullut perustetuksi noin v. 1250. ¹⁾ V. 1590 puhutaan siellä neljästä tilasta, mutta hiukan myöhemmin esiintyy viideskin tila. Yhdestä näistä tehtiin Ulvilan pappila, kun sitä vastoin Ulvilan kuninkaan-kartanoa muodostettaessa kruunun haltuun jätettiin ennen Vanhasakylässä sijainnut pappila.²⁾ Ensimmäinen Ulvilan kirkkoherra, joka varmasti asui Kaasmarkussa, oli Johannes Sigfridinpoika Forskäl.³⁾ Tämä oli kirkkoherrana noin vv. 1616—1628. Vihdoin kenties alettiin pitää hankalana, että pappila sijaitsi kaukana itse kirkosta, koska piispa Juhana Gezelius v. 1690 anoi kuninkaalta, että pappilaksi Kaasmarkun pappilan sijasta tehtäisiin Ulvilan Gammelgård. Syyskuun 10 p:nä 1690 annetun päätöksen nojalla vaadittiin asiasta maaherran lausuntoa ja hiukan myöhempään tuleekin Ulvilan Gammelgårdista pappila. Toiset Kaasmarkun tilat olivat 1600-luvun alkupuolella Götrik Finckellä rahalainan panttina, mutta joutuivat sittemmin kruunun haltuun ja liitettiin v. 1651 Porin kreivikuntaan. Reduksiosissa niistä aluksi tehtiin yksi aatelislippukunnan luutnantin, kaksi Rehbinderin rykmentin sotamiehen tilaa ja yksi jäi entisen pappilan ohella jakamattomaksi kruununtilaksi. Kaikki tilat, joiden lukumäärä pian kasvoi kuudeksi, joutuivat talonpoikien haltuun. Niiden nimet olivat Hintsala, Paavola, Simula, Jaakola, Rotkus sekä Maunula eli Maula. Viimeksimainitusta mainitaan nimenomaan, että se Isonvihan aikana oli tullut poltetuksi. Sittemmin ovat kylän alkuperäiset talot tulleet jaetuiksi pienempiin osiin. Niinpä on esim. Paavola jaettu kahtia. Sen toista puolta kutsutaan edelleen Paavolaksi, toista Huhtalaksi. Viimeksimainitun osti v. 1851 rustitilan omistaja Niilo Fredrik Palin († 1852 ^{24/3}). Tila joutui sitten perinnön ja oston kautta hänen pojalleen Juho Fredrik Palmille, joka sen v. 1871 myi Emanuel Matinpoika Trumetarille. Muut myöhemmin syntyneet tilat ovat Anttila, Hintsala-Mäkelä, Äijälä ja Maria Mäkelä.

V. 1860 perusti Mäkelän maalle lukkari Juho Fredrik Nyström villakehruutehtaan. Tämän hän toukokuun 14 p:nä 1875 luovutti Kaasmarkun tehtaan Osakeyhtiölle, joka sen muodosti verkatehtaaksi.

¹⁾ Ks. J. V. Ruuth, Satakunnan asutusoloista. keskiajalla.

²⁾ Ks. J. Tengström, Afhandling om presterliga tienstgöringen och aflöningen i Åbo Erkestift.

³⁾ Puoliso: Anna Klemetintytär.

Harjunpää.

Harjunpään¹⁾ kylässä näkyy jo varhain keskiajalla eläneen rälssimiehiä maanomistajina, vaikka nämä täältä sittemmin häviävät, ilman että niistä meidän päiviimme on tarkempia tietoja säilynyt. Vanhimpaan aikaan näkyy siellä olleen 9 tilaa, mutta Porin kuninkaankartanoa perustettaessa erotettiin kylästä n. s. Härpännan saari ja liitettiin kuninkaankartanoon.

Menestykseksensä ja elatukseksensa („fore sino prouento och uppehälle“) lahjoitti neiti Kirsti Juhontytär Naantalın luostarille yhden kaksiosaisen tilan Harjunpäässä. Tämän lahjoituksen vahvisti maaliskuun 1 p:nä 1456 hänen äitinsä Juho Arnikanpojan leski Ingeborg, hänen molemmat sisarensa Margareta ja Kaarina Juhontytär sekä viimeksimainitun puoliso Antti Jaakonpoika.²⁾ Luostarin hallussa oli puheenaoleva tila vuoteen 1556, mutta joutui se silloin kruunulle.

Vanha rälssisuku Sluk näkyy muinoin Harjunpäässä maata omistaneen. Ainakin tiedämme, että erään Pietarin vaimo Margareta Sluk myi täällä sijaitsevan tilansa Suomen käskynhaltijalle Kustaa Finckelle, Sunniemen herralle. Vuonna 1542 vahvistettiin Ulvilan käräjillä³⁾ Kustaa Fincken omistusoikeus tähän. Kun sitten v. 1566 Kustaa Fincken kuoleman jälkeen toimeenpantiin perinnönjako hänen lastensa kesken, joutui puheenaoleva tila hänen pojalleen Götrik Finckelle ja seurasi se sitten Lampola-nimisenä Sunniemeä. Vanhana rälssinä jäi se reduktionissakin Sunniemen omistajille. Kun sitten Berndt Juhana Hastfehr myi Anolan ynnä usean muun omistamansa tilan, oli Lampola näiden joukossa. Se seurasi nyt Anolan ja Leineperin omistajia, kunnes se viime vuosisadan alkupuoliskolla myytiin Porin kaupungin apteekkarille Kaarle Evert Rickstenille⁴⁾ († 1850). Tämä myi, v. 1835, tilan, jota alettiin kutsua milloin nimellä Lampo, milloin Holmi, eräälle Isak Lähteenojalle,⁵⁾ joka v. 1858 osti palasen Perttulan verotilaa Nikodemus Mattson

¹⁾ Asiakirjoissa myöskin: Härpö, Härppä, Häreppä, Häreppy, Herep, Härenpä, Herripä, Haeranpae, Herempae, Häränpä, Häränpää, Harionpä. Kuten näkyy, on kylän nimeä kirjoitettu monella eri tavalla. Meistä tuntuu kuitenkin todenperäiseltä, että nimi alkuaan on ollut Häränpää, josta varmaankin on johtunut kylän nykyisen ruotsalaisen nimen muoto Härpö. Nimi Harjunpää taas lieinee uudempi paikallisten olosuhteiden aiheuttama nimi.

²⁾ Ks. Arv. Handl. IV.

³⁾ Ks. Hansen, Bidrag, till Finlands historia III.

⁴⁾ Puoliso: Katarina Beata Lindebäck († 1868), apteekkari J. D. Palanderin leski.

⁵⁾ Puoliso: Mariana Ruosteenoja.

Perttulalta sekä toisen palasen samaa tilaa v. 1867 Isak Kjellmanilta. Tilat, joista Lampo on $\frac{1}{2}$ manttaalia ja Perttulan osat $\frac{5}{18}$ manttaalia, lunasti Isak Holmin kuoltua kanssaperillisiltään hänen poikansa Kustaa Isakinpoika Holmi¹⁾ elokuun 29 p:nä 1887. Kustaa Holmi kuoli v. 1899. Senjälkeen on tilaa viljellyt hänen leskensä, mutta siirtynee se lähimmässä tulevaisuudessa hänen pojalleen Lauri Holmille.²⁾

Hiukan ennen kuolemaansa pyysi Kustaa Fincke Eerik XIV:nneltä saada haltuunsa puolet erästä Harjunpään tilaa, joka oli ollut panttina, mutta joutunut hänen suvultaan pois. Tähän pyyntöön vastasi kuningas toukokuun 28 p:nä 1566, että asiaa olisi tutkittava ja että hän mielellään olisi halukas antamaan puheenaolevan tilanpuoliskon Finckelle, jos tämä voisi todistaa omaavansa siihen oikeuden.³⁾ Kustaa Fincken poika Götrik Fincke osasi luultavasti todistaa oikeutensa puheenaolevaan maaomaisuuteen, koska hän heinäkuun 3 p:nä 1575 annetulla kuninkaallisella kirjeellä sai lahjaksi puolet Harjunpäässä olevasta tilasta sekä Tyrkkilän tilan Pirkkalassa. Samalla käskää kuningas Götrik Fincken ottamaan selkoa niistä tiloista, joita Suomen aatelisto ilman kuninkaan suostumusta ja vasten Ruotsin lakia on anastanut, luvaten hänelle, jos hän huolella suorittaisi tämän tehtävän, aateliston anastamista tiloista niin monta, että niistä karttuisi yhtäpaljon veroa kuin Tyrkkilän ja Harjunpään tiloista yhteensä. Asiakirjoista ei suorastaan selviä, miten Fincke tehtävänsä suoritti, mutta vähän sen jälkeen peruutettiin häneltä Harjunpäässä oleva tila joka todennäköisesti oli sama, mikä hänelle yllämainitulla kirjeellä oli annettu. Peruutettu tila annettiin kuitenkin takaisin elokuun 13 p:nä 1586, koska selväksi oli käynyt, että hän niiden vaurioiden tähden, joita hän valtakunnan vihollisten puolelta Liivinmaalla oli kärsinyt, oli saanut luvan viljellä puheenaolevaa tilaa, siksi kunnes kuningas olisi tilaisuudessa hänelle antamaan jotain perinnöksi. Puheenaoleva lahjoitus vahvistettiin kuninkaan syyskuun 16 päivänä vuonna 1602 antamalla kirjeellä. Tila seurasi Sunniemeä reduktioniin saakka, jolloin siitä tehtiin eversti Rehbinderin rykmenttiin kuuluvan sotamiehen tila. Kutenkin näyttää tila, Kreula-nimisenä, toistaiseksi seuranneen Sunniemen omistajia ja joutuneen, kuten Lamolakin Berndt Juhana Hastfehrin myymänä Anolan ja Leineperin yhteyteen. Siitä muodostettiin kaksi lampuotikuntaa, joista toista kutsuttiin nimellä Iso-

¹⁾ Puoliso: Amanda Huhti.

²⁾ Tilan uusimpia vaiheita on selostanut Lauri Holmi.

³⁾ Arv. Handl. V.

Kreula ja toista nimellä Vähä-Kreula. Kaarle Hermelin osti kesäkuun 11 p:nä 1761 tilan perinnöksi. Sen tiluksia viljeltiin Suoliston Mikolan lisämäina, kunnes vihdoin syyskuun 13 p:nä 1814 Jonas Beckmanin perilliset myivät molemmat Kreulan lampuotikunnat talonpojille. Ison-Kreulan omistajina ovat olleet Aleksanteri Juhonpoika,¹⁾ Matti Juhonpoika²⁾ (s. 1759), Isak Fredrikinpoika³⁾ (s. 1807), Juho Jaakonpoika⁴⁾ (s. 1825 † 1857), Juho Juhonpoika (s. 1840), joka v. 1860 naituansa Eva Kristina Juhontyttären (s. 1831) siirtyi Harjunpään Nissilän omistajaksi, sekä Abraham Juhonpoika⁵⁾ (s. 1835). Kun viimeksimainittu v. 1890 oli kuollut, jakaantui tila useampaan osaan, joista yhden nykyään omistaa Ulvilan kunta, yhden poliisikonstaapeli Vihtori Hinkala, yhden Juho Hannula j. n. e. — Vähä-Kreulan omistajina taas ovat olleet Matti Mikonpoika⁶⁾ (s. 1759), Isak Matinpoika⁷⁾ (s. 1788 † 1858), Juho Isakinpoika⁸⁾ (s. 1812) sekä Tuomas Vähä Kreula,⁹⁾ (s. 1829 † 1885) jonka tyttären Marian⁹⁾ nai eräs Juho Tuori ja tuli täten noin v. 1890 perimällä ja ostamalla tilan omistajaksi. Tältä sen osti Kaarle Järvinen,¹⁰⁾ joka vuorostaan v. 1909 myi tilan nykyiselle omistajalle Frans Vähä-Kreulalle.¹¹⁾

Kappalainen Mikael otti v. 1619 autiosta viljelläkseen 6 äyrin suuruisen Harjunpään tilan ja sai siihen marraskuun 29 p:nä 1619 viiden vuoden veronvapauden. Kuten kuninkaan voudin huhtikuun 9 p:nä 1623 antama kirje todisti, luovutti hän sittemmin laillisesti oikeutensa salpietarinkeittäjä Sigfrid Eerikinpojalle, mutta hevosenkengittäjä Kristoffer sai maaherralta luvan ottaa tilan haltuunsa sen tilan korvaukseksi, jonka päämajoitusmestari Gotthard Zechler oli häneltä rälssiksi ottanut. Kun sitten Kristoffer keväällä 1623 asetui tilalle asumaan, myi ja antoi pantiksi niittyjä, vaikka nämä oikeastaan kuuluivat kruunulle, sukeutui asiasta kärjäjäkäynti. Oikeus tuomitsi tilan sille, joka sen laillisesti oli viljeltäväksi ottanut ja veronvapauden saanut.

¹⁾ Puoliso: Helena Matintytär (1787).

²⁾ Puoliso: Katarina Mikontytär.

³⁾ Puoliso: Helena Juhontytär (s. 1802).

⁴⁾ Puoliso: Kristina Lovisa Kaarlentytär († 1850).

⁵⁾ Puoliso: Maria Elisabet Juhontytär (s. 1842).

⁶⁾ Puoliso: Ulrika Isakintytär (s 1763).

⁷⁾ Puoliso: I:nen Margareta Lucina Juhontytär (s. 1787) ja 2:nen Maria Kristina Matintytär (s, 1809).

⁸⁾ Puoliso: Maria Sofia Sundqvist (s. 1813).

⁹⁾ Puoliso: Edla Sofia Juhontytär († 1874) ja 2:nen Eva Kristina Sundelin (s. 1843).

¹⁰⁾ Puoliso: Rosa,

¹¹⁾ Puoliso: Ida.

Kunink. kirjeellä heinäkuun 4 p:ltä 1651 annettiin Norrköpingin kokouksen ehdoilla Kustaa Eevertinpoika Hornille lahjoitukseksi neljä tilaa Harjunpäässä. Tämän kuoltua hallitsi niitä hänen leskensä Maria Silfverhjelm sekä sitten hänen poikansa Kaarle Horn, jolta tilat reduktionissa peruutettiin. Kolmesta tehtiin Rehbinderin rykmentin sotamiehentiloja, mutta yksi, joka näyttää jo neljänneksen korjauksessa tulleen peruutetuksi, mainitaan v. 1665 Niilo Filipinpojan sekä sittemmin eversti Liewenin rykmentin Hammarin komppanian ratsutilaksi.

Kolme Harjunpään tilaa liitettiin v. 1651 Porin kreivikuntaan ja kuuluivat siis Kustaa Kaarlenpoika Hornille ja hänen perillisilleen. Reduktionissa tehtiin yksi niistä rykmentin papin etuisuustilaksi, yksi sotamiehen tilaksi ja yksi jäi jakamattomaksi kruununtilaksi.

Myöhemmin muodostettiin Kustaa Eevertinpoika Hornille ja Porin kreivikuntaan kuuluneista tiloista Sippolan luutnantinpuustelli ja aukumenttitiloja. Yksi viimeksimainituista, Loukkula, jonka syyskuun 4 p:nä 1760 eräs Mikko Matinpoika oli perinnöksi ostanut, oli vuoden 1770 tienoilla maanmittari Juhana Åhmanin hallussa. Miensä kuoleman jälkeen omisti hänen leskensä Anna Kristina Polviander vielä v. 1805 ainakin osan siitä. Tila joutui sittemmin rehtori Kaarle Fredrik Johnssonin ¹⁾ († 1839) haltuun, jolta se siirtyi eräälle talonpojalle. — V. 1783 sai Anolan ja Leineperin omistaja Jonas Beckman entisen asujan vastaväitteistä huolimatta Tuomala-nimisen Harjunpään tilan verotilakseen.²⁾ Sittemmin myytiin tila tihertööri I. M. Gottskalkille ja on se nyt talonpoikien hallussa. Muut Harjunpään tilat Kalikko eli Nissilä, Tuori, Perttula ja Anttila ovat tietääksemme aina olleet talollisen hallussa. Ne ostettiin kaikki perinnöksi syyskuun 4 p:nä 1760. Nissilän osti perinnöksi Antti Sigfridinpoika, Tuorin Juho Mikonpoika, Perttulan Kustaa Juhonpoika ja Anttilan Henrik Juhonpoika.

Usea Harjunpään tila on nykyään pienempiin osiin jaettuna, niin että tiloja kylässä nyt lienee 18. Nämä ovat kirkonkirjojen mukaan: Ali-Tuori, Yli-Tuori, Iso-Tuomola, Vähä-Tuomola, Vähä-Anttila, Väinölä, Mattila, Iso-Anttila, Uusitalo, Vanhatalo, Sippola, Iso-Kreula, Uusi-Kreula, Nedbacka, Nissilä, Perttula-Holmi, Anton Perttula ja Kalle Perttula.

¹⁾ Puoliso: Kristina Mariana Brander.

²⁾ Ks. J. Aho, A. Ahlström.

Kuorila.

Kuorila.¹⁾ Eräs Antti Jaakonpoika²⁾ antoi maaliskuun 1 p:nä 1456 tyttärensä menestykseksi Naantalın luostarille Kuorila-nimisen tilansa, mutta pidätti kuitenkin itsellensä kymmenen heinäkuorman suuruisen alueen.³⁾ Kun uskonpuhdistuksen tapahduttua Naantalın luostarin tilukset v. 1556 peruutettiin valtiolle, näemme, että Kuorilan lampuoti maksoi luostarille päivätyörahaa $\frac{1}{2}$ markkaa, erilaista viljaa $3\frac{1}{2}$ leiviskää, voita 4 naulaa ja villoja 3 naulaa. 1500-luvun loppupuolella viljeli Kuorilaa verotalonpoika Lauri Laurinpoika, jonka perilliset antoivat tilan 14 hopeataalerin pantiksi Anolan herralle, Akseli Kurjelle,⁴⁾ joka kunink. kirjeillä heinäkuun 13 p:ltä 1594 sekä syyskuun 16 p:ltä 1602 sai siihen vahvistuksen. Tilaa käytettiin sitten Anolan heinämaana. Akseli Kurjen kuoltua joutui tila presidentti Juho Kurjen haltuun, joka elokuun 14 p:nä 1641 sai sen Norrköpingin kokouksen ehdoilla läänitykseksi. Hänen kuoltuansa v. 1652 hallitsi Kuorilaa hänen poikansa valtakunnanneuvos Kustaa Kurki († 1689), jolta tila reduktiosissa peruutettiin. Kuorila oli sen jälkeen jakamattomana kruununtilana, mutta pantiin pian ratsuvarustuksen avuksi Villilän rusthollin aukumentiksi, johon se ulkokyläisen veromaan nimellä ilman manttaalia siitä asti on kuulunut (Ks. tätä kartanoa).

Villilä.

Villilä,⁵⁾ joka tätä nykyä on $1\frac{7}{12}$ manttaalin säterirustholli, lienee saanut alkunsa vuoden 1451 jälkeen. Kokemäen kartanolla oli näet näihin aikoihin Leistilän kylän alueella Ulvilassa niitty, jonka se metsälohkoa vastaan antoi Kokemäen Villiön kylän asukkaille. Nämä perustivat tänne torpan, joka lienee ollut Villilän säterin alkuna.⁶⁾ Kun Villilä myöhemmin asiakirjoissa esiintyy, on siinä kolme verotilaa, joista ainakin yhtä v. 1540 asui eräs Olavi Ville. Vielä v.

*) Asiakirjoissa myöskin: Skörböle, Skördeböle, Skiörböld, Skardaböle, Skordböl.

²⁾ Puoliso: Kaarina Juhontytär.

³⁾ Ks. Arv. Handl. IV.

⁴⁾ Ks. verotarkastusluettelo vuodelta, 1590.

⁵⁾ Asiakirjoissa myöskin Villeby.

⁶⁾ Ks. J. A. Lindsröm, Kumo Socken.

1590 puhutaan Villilässä ainoastaan verotiloista. Tammikuun 15 p. 1638 annettiin Villilä Norrköpingin kokouksen ehdoilla Savonlinnan läänin maaherralle Mikael von Jordanille, Lahden ja Kollolan herralle. Tämä kuoli joulukuussa 1652 ja haudattiin Rauman kirkkoon. Testamentissaan ¹⁾ hän määräsi vanhemmille pojilleen Ruotsissa olevat tilansa. Suomessa sijaitsevia tiloja saisi kuolemaansa asti hallita hänen leskensä Kristina van Monkhoven, mutta piti näiden sittemmin joutua nuoremmille pojille. Tyttärien piti saada irtaimisto ja melkoiset myötäjäiset. Tästä päättäen hoiti siis miehensä kuoleman jälkeen Villilää Kristina van Monkhoven. Tämä meni kuitenkin jälkeen vuoden 1660 naimisiin miesvainajansa kirjurin Taa-vetti Perttulinpojan kanssa, josta sittemmin tuli Uudenkaupungin pormestari. Koska tämä ei ollut rälssimies, menetti Kristina van Monkhoven itsekin nyt rälssioikeutensa. Turun maaherra Eerik von der Linde otti häneltä pois hänen omaisuutensa ja antoi saarnatuolista kieltää, ettei hän saisi mennä hoviin valittamaan puutettaan. Tämän menettelyn johdosta vaadittiin v. 1662 maaherralta selitystä.²⁾ Kristina van Monkhoven näkyy kuolleen ennen vuotta 1674. Isänsä testamentin määräysten nojalla jakoivat siis hänen nuoremmat poikansa Suomessa sijaitsevat tilat. Tällöin joutui Villilä kornetti Aksel Jordanille, joka oli nainut Elisabet Eneskiöldin, Lyttylän omistajan, Engelbrekt Eneskiöldin tyttären. Reduksionissa Villilä ensin peruutettiin vuoden 1682 verolla, mutta annettiin v. 1683 reduksionikommisionin päätöksen nojalla takaisin Aksel Jordanille asuttavaksi. Tämä ei kuitenkaan tähän päätökseen ajoissa hankkinut kuninkaan vahvistusta ja tila peruutettiin uudestaan vuoden 1683 verolla, mutta annettiin elokuun 18 p:nä 1684 kuninkaallisella kirjeellä Aksel Jordanille ja hänen puolisolleen elinajaksi viljeltäväksi. Aksel Jordanin kuoltua v. 1706 joutui Villilä hänen poikansa ratsumestari Juhana Jornanin ³⁾ haltuun. Kun tämä v. 1737 kuoli, tuli Villilän omistajaksi hänen poikansa kornetti Juhana Henrik Jordan. Tämä oli nainut Porin pormestarin Pietari Stälfootin tyttären Maria Stälfootin († 1810). Isänsä kuoleman jälkeen v. 1786 perivät Villilän hänen poikansa kapteeni Aadolf Erland Jordan ⁴⁾ († 1808) ja ylioppilas Kaarle Kustaa Jordan ⁵⁾ († 1802). Nämä myivät v. 1788 rusthollin Kokemäen rovastille Kustaa Avellanille, joka heinäkuun 29 p:nä

¹⁾ Ks. J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland.

²⁾ Ks. J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland.

³⁾ Puoliso: Helena Hevo.

⁴⁾ Puoliso: Anna Kristina Wennström († 1826).

⁵⁾ Puoliso: Anna Katarina Giers († 1837).

1831 osti sen perinnöksi. Rovasti Avellan kuoli v. 1832. Villilän omisti tämän jälkeen kuolemaansa asti, v. 1845, hänen leskensä Lovisa Fredrika Brander. Kartano oli sitten hänen nuoremman poikansa Ali-Satakunnan tuomarin, laamanni Kaarle Fredrik Avellanin ¹⁾ oma. Tämä kuoli v. 1885 ja hänen perillisensä myivät syyskuun 26 p:nä 1888 Villilän ja Kuorilan 125,000 markalla talollinen Frans Stefanus Pohjalalle. Tämä kuoli marraskuun 28 p:nä 1897. Hänen perillisensä omistivat nyt Villilän ja siihen lisäksi ostetut tilat, ja niitä hoiti hänen leskensä Maria Josefina Yyteri. Toukokuusta 1894 alkaen hoiti Villilää ja muita tiloja filos. maisteri Edvard Grönlund, joka oli nainut edellisten omistajien tyttären Emma Maria Pohjalan. Kesäkuun 5 p:nä 1909 tuli maisteri Grönlund lopullisesti Villilän omistajaksi perimällä siitä yhden kolmanneksen ja ostamalla kaksi kolmannesta. Syksystä 1905 alkaen sijaitsee tilalla käytännöllistietopuolinen karjanhoitokoulu.

Lammainen.

Lammaisten ²⁾ kylä mainitaan jo varhain. Sen kohdalla on Kokemäenjoessa koski, joka jo ammoisina aikoina oli kalarikkautta kuulu. Kalastusoikeus tässä koskessa on sentähden vuosien kuluessa ollut monen riidan aiheuttajana. Vuonna 1347 tiedämme piispa Hemmingillä olleen tämän oikeuden.

Varhaisina aikoina oli Lammaisissa viisi tilaa. Sunniemen herra Olavi Svärd omisti täällä yhden tilan, mutta myi sen toiselle henkilölle. Hänen poikansa Pietari Svärd osti toukokuun 22 p:nä 1460 takaisin puheena olevan tilan, ³⁾ mutta emme tiedä, kenelle se häneltä joutui. Yhden Lammaisten tilan omistajana mainitaan v. 1554 Lauri Klomsi, v. 1570 Juho Klomsi ja v. 1600 Eskil Klomsi. Mahdotonta on sanoa, oliko Klomsi-suku harmaassa muinaisuudessa ollut rälssi-suku, mutta joka tapauksessa oli se menettänyt rälssioikeutensa ennen 1500-luvun puoliväliä. Sen muisto elää kuitenkin vielä meidän päivinämme yhden Lammaisten tilan nimessä. Kylän merkitystä todistaa myös sekin seikka, että syyskuun 1 p:nä 1604 annetulla Porin kaupungin etuoikeuskirjalla kaupungille myönnettiin oikeus vuosittain Laurinpäivän aikaan pitää markkinat Lammaisissa. ⁴⁾

¹⁾ Puoliso: Klara Federley († 1878).

²⁾ Asiakirjoissa myöskin Lammais, Lammas.

³⁾ Ks. J. A. Lindström, Kumo Socken.

⁴⁾ Ks. J. V. Ruuth, Porin kaupungin historia.

Tammikuun 15 p:nä 1638 annettiin Norrköpingin kokouksen ehdoilla yksi, 1 1/2 manttaalin suuruinen, Lammaisten tila Savonlinnan läänin maaherralle Mikael von Jordanille (Ks. Villilää). Reduksiosissa tämä tila peruutettiin hänen perillisiltään. Yleensä eivät muut Lammaisten tilat pitempiaikaiseksi rälssiksi joutuneet. Tilapäisesti joku aatelismies tahti erityisesti palkittava henkilö sai ne haltuunsa, mutta pian ne taas joutuivat kruunulle. Suuruudeltaan oli kaksi niistä 1/3 manttaalin ja kaksi 1 manttaalin suuruista. Viimeksimanittujen puolesta näkyy 1640-, 1650- ja 1660-luvuilla tehdyn ratsumestari Niilo Filipinpojan komppaniassa ratsupalvelusta. Vuonna 1635 oli yksi näistä tiloista tallimestari Niilo Olavinpojan hallussa. Toisen puolesta teki ainakin jo v. 1641 kornetti, sittemmin luutnantti Henrik Tuomaanpoika Varsannahka ratsupalvelusta. Myöhemmin annettiin sama tila hänelle elinkaudeksi viljeltäväksi. Asuipa sitä kuolemaansa asti v. 1673 vielä hänen leskensäkin, Dorde Heikendorp. Marraskuun 20 p:nä 1674 annettiin Kustaa Eeventinp. Hornin leskelle Maria Silfverhjelmille neljänneksen korjauksessa syyttä peruutettujen tilojen korvaamiseksi yksi Lammaisten tila. Viimeksimainitun pojalta Kaarle Hornilta se reduksiosissa peruutettiin vuoden 1683 verolla. Erään Lammaisissa olevan tilan vaihto itselleen valtaneuvos Lorentz Greutz kuninkaan maaliskuun 29 p:nä 1675 antaman lupakirjan nojalla jättäen sen sijaan kuninkaalle toisaalta tiloja. Reduksiosissa tämäkin tila peruutettiin kruunulle. Ruotujakolaitosta perustettaessa tehtiin sittemmin Lammaisten tiloista kaksi rusthollia Klomsi ja Laurila sekä verotila Keskipere.

Klomsin rusthollia hallitsi vuoden 1700 vaiheilla Kokemäen kirkkoherra Henrik Paulinus.²⁾ Tämän kuoltua v. 1713 ja Isonvihan myrskyjen tyynnyttyä viljeli tilaa hänen tyttärensä Agneta Paulina, joka oli naimisissa Parkanon saarnaajan Nikolaus Polvianderin kanssa. Agneta Paulina kuoli v. 1751 ja Klomsi joutui luultavasti oston kautta hänen sisarensa pojille Porin varapormestarille raatimies Arvid Branderille³⁾ sekä Ulvilan kappalaiselle Jaakko Olavi Branderille.⁴⁾ Kesäkuun 22 p:nä 1739 annettiin rusthollin omistajille perintöoikeus tilaansa „sotarasituksen ja vihollisten aikaansaaman häviön tähden.” Pormestari Brander ja pastori Brander viljelyttivät tilaansa lampuodeilla itse asuen virkapaikoillaan. Lopulta tila varsi-

¹⁾ Puoliso: 1:nen Ebba Maria Fleming ja 2:nen Hedvig Eleonora Stenbock.

²⁾ Puoliso: Agneta Arctopolitana.

³⁾ Puoliso: Anna Novander († 1772).

⁴⁾ Puoliso: 1:nen Helena Levän {† 1766}; 2:nen Johanna Charlotta Björnram.

naisesti heidän keskensä jaettiin. Pormestari Brander in puoliskoa kutsuttiin koko tilan entisellä nimellä Klomsi, mutta pastori Branderin puoliskoa alettiin isäntänsä ristimänimen mukaan kutsua Olavintaloksi eli Uulooksi. Pormestari Brander kuoli v. 1778, ja Klomsin omistivat hänen jälkeensä toimitusnismies L. Demoen ja vääpeli Samuel Rikström.¹⁾ Näistä L. Demoen pian hävisi tilalta ja sen omisti yksinänsä vääpeli Rikström, joka itse asuen Eurassa viljeli tilaansa lampuodeilla. Hiukan ennen vuotta 1800 joutui tila Henrik Tuomaanpojalle ja tältä v. 1805 Jaakko Antinpoika Teikarille Kokemäeltä. Tämän jälkeen sen omisti vuodesta 1811 alkaen lautamies Petter Henrikinpoika²⁾ († 1830), jonka leski ja lapset tilaa kauan asuivat. V. 1851 yksi näistä Petter Gregorius Petterinpoika († 1860) lunasti tilan. Tämä oli naimisissa Fredrika Aleksandra Juhontytär Jaakkolan kanssa Kiukaisista († 1888) ja jätti jälkeensä alaikäisen pojan Petter Vihtorin, joka kuoli v. 1884. Fredrika Aleksandra Jaakkola meni uusiin naimisiin Juho Kustaa Pohjalan († 1895) kanssa, joka näin tuli talon isännäksi. Hänen poikansa Tuomas Vihtori Pohjala lunasti isän kuoleman jälkeen talon muilta perillisiltä helmi-kuun 25 p:nä 1896 ja omistaa naimattomana sen nykyään.

Uuloon omisti pastori Olavi Brander kuolemaansa asti v. 1784. Tämän jälkeen mainitaan sen omistajana hänen poikansa ylioppilas Otto Reinhold Brander³⁾ ja hänen vävyensä lääninviskaali Yrjö Fredrik Mustelin,⁴⁾ mutta viimeksimainittu häviää pian tilalta pois, ja ylioppilas Brander esiintyy yksinänsä sen omistajana. Tämä kuoli v. 1820 ja Uuloon sai nyt haltuunsa hänen toinen poikansa maanviljelijä Jooseppi Gabriel Brander⁵⁾ († 1837) sekä tämän jälkeen edellämäinitun poika Frans Jooseppi Brander⁶⁾ († 1892^{4/5}). Tilan omistaa nykyään Klomsin omistajan Juho Kustaa Pohjalan poika Topias Pohjala,⁷⁾ joka tammik. 10 p:nä 1887 osti sen Frans Jooseppi Branderilta ja meni naimisiin hänen tyttärensä kanssa.

Laurilaa hallitsi aluksi, ainakin jo v. 1685, eräs Lauri Niilonpoika Giers,⁸⁾ jonka mukaan rustholli epäilemättä on nimensä saanut. Vielä v. 1710 tapaamme hänet Laurilassa, mutta jo v. 1722 omisti tilan eräs Henrik Laurila. Sen osti maaliskuun 20 p:nä 1759

¹⁾ Puoliso: Helena Häggroth.

²⁾ Puoliso: Justina Matintytär (s. 1790).

³⁾ Puoliso: Maria Helena Jordan († 1823).

⁴⁾ Puoliso: Fredrika Vilhelmina Brander.

⁵⁾ Puoliso: Elisabet Kustaantytär.

⁶⁾ Puoliso: Josefina Lind († 1878).

⁷⁾ Puoliso: Josefina Brander.

⁸⁾ Puoliso: Katarina.

perinnöksi eräs Henrik Henrikinpoika. Hänen jälkeensä omisti tilan eräs Antti-niminen mies. Kun tämä oli kuollut, viljeli sitä ainakin jo v. 1790 hänen leskensä Margareta Laurila, jolta se v. 1795 siirtyi hänen pojalleen Antti Antinpojalle.¹⁾ Tältä meni tila Adam Laurilalle,²⁾ joka kuoli v. 1835. Rustholli jakaantui kahteen osaan Ali-Laurilaan ja Yli-Laurilaan. Ensimmäinen talo joutui hänen pojalleen Kaarle Enok Aataminpojalle.³⁾ Kun tämä kuoli v. 1889, tuli sen omistajaksi hänen poikansa Enok Johannes Laurila († 1913). Tämä myi huhtikuun 13 p:nä 1909 tilansa Uuloon omistajalle Tobias Pohjalalle. — Yli-Laurilan omisti ensin eräs Frans (Aataminpoika?), hänen leskensä Maria sekä v. 1862 Harjavallasta muuttanut Henrik Edvard Jaakonpoika. Kun tämä oli kuollut v. 1868, asui tilaa hänen leskensä Emma Karolina Giers, joka meni uusiin naimisiin Kustaa Vilhelm Kustaanpojan kanssa. Tämän kuoltua v. 1901 osti hänen poikansa Niilo Yli-Laurila v. 1902 äidiltään ja muilta perillisiltä tilan, mutta myi sen jo syysk. 5 p:nä 1904 Uuloon omistajalle Topias Pohjalalle ja Klomsin omistajalle Vihtori Pohjalalle, jotka keskenänsä sen jakoivat.

Keskiperen isäntänä mainitaan noin vuoden 1740 tienoilla luutnantti Matti Giök⁴⁾ ja hiukan myöhemmin majuri Martti Milto-paeus.⁵⁾ Tämä kuoli v. 1765 ja tilaa hallitsi hänen leskensä Elisabet Ireen, mutta kun tämäkin kuoli v. 1781, osti tilan furiiri (= förare, s. o. majoittaja) Kaarle Martti Brander.⁶⁾ († 1815). Tämä jakoi tilan kahtia ja viljeli itse jonkin aikaa toista osaa, mutta myi sen v. 1805 eräälle Eerik Limnellille.⁷⁾ Tältä osti tilan Adam Laurila. Toisen Keskiperen osan myi Brander eräälle Isak Antinpojalle,⁸⁾ joka kuoli v. 1815. Tämän jälkeen joutui tämä osa viimeksimainitun pojalle Juho Isakinpojalle⁹⁾ (s. 1790). Hän myi tilan v. 1830 ja muutti Eurajoelle. Tämänkin osan Keskiperettä osti nyt Adam Laurila, jolla siis oli hallussaan koko tila. Toinen puoli tuli siitä sitten kuulumaan Ali-Laurilaan ja toinen puoli Yli-Laurilaan. Edellämainitulle rusthollille kuuluvasta Keskiperen puoliskosta erotettiin kuitenkin v. 1889, Kaarle Enok Ali-Laurilan kuoltua, ^{5/23} hänen pojalleen Akseli

¹⁾ Puoliso: Justina.

²⁾ Puoliso: Maria Elisabet Simontytär († 1843).

³⁾ Puoliso: Maria Lovisa Juhontytär Teinilä († 1847).

⁴⁾ Puoliso: Elisabet Callia († 1750).

⁵⁾ Puoliso: 1:nen Maria Sture († 1764) ja 2:nen Elisabet Ireen († 1781 sokeana).

⁶⁾ Puoliso: 1:nen Vilhelmina Späre († 1803) ja 2:nen Anna Susanna Jaakontytär († 1856).

⁷⁾ Puoliso: Anna.

⁸⁾ Puoliso: Valborg-Antintytär (s. 1762).

⁹⁾ Puoliso: Maria Kristina Matintytär (s. 1796).

Laurilalle, joka sittemmin myi osansa Oskari Pereelle. Tältä se taas v. 1909 siirtyi nykyiselle omistajalle Juho Tyykilälle. Muu Ali-Laurilaan kuuluva osa Keskiperettä eli $\frac{9}{28}$ seurasi rusthollia, kun sen v. 1909 Topias Pohjala osti. Yli-Laurilaan liitetty Keskipereen puolisko myytiin v. 1904 Yli-Laurilan yhteydessä Vihtori ja Topias Pohjalalle, jotka sen keskenään jakoivat.

Nykyään on Lammaisten kylä siis jaettuna seuraavasti: Vihtori Pohjala omistaa Klomsin, $\frac{1}{2}$ Yli-Laurilaa sekä $\frac{7}{28}$ Keskiperettä, Topias Pohjala omistaa Uuloon, Ali-Laurilan, $\frac{1}{2}$ Yli-Laurilaa sekä $\frac{16}{28}$ Keskiperettä ja Juho Tyykilä $\frac{9}{28}$ Keskiperettä.

Soinila.

Soinilan²⁾ kylä käsitti vanhimpaan aikaan ainoastaan kaksi tilaa, mutta jo v. 1590 mainitaan Soinilassa sitä paitsi 1 $\frac{1}{2}$ äyriin suuruinen autiomaa, josta vähän sen jälkeen syntyi kolmas tila.

Isopere eli Isokartano. Vuonna 1473 mainitaan Soinilassa tilanomistajana eräs Lauri Danmark. Tämä oli kenties rälssimies, nimestä päättäen Tanskasta kotoisin. Tila meni sitten hänen pojallensa Oavi Laurinpoika Danmarkille, joka ainakin vielä v. 1551 oli elossa. Sen omistajana esiintyy v. 1557 Ahvenanmaan vouti Klaus Holst. Myöhemmin (ainakin jo v. 1585) oli sen omistajana valtakunnanneuvos Hogenskild Bjelke, joka kutsui itseään Leckön vapaaherraksi sekä Åkerön, Ulfåsan ja Nynäsin herraksi. Sigismund kuninkaan puoluelaisena joutui Bjelke Kaarle IX:n epäsusioon ja mestattiin v. 1605 Tukholman torilla. Tätä ennen oli hän jo marraskuun 13 p:nä 1599 menettänyt kaikki tilansa. Isopere annettiin muiden Bjelken tilojen ohessa toukok. 13 p:nä 1605 Pentti Laurinpojalle, Hammarsstorp m herralle. Ainoastaan lyhyen ajan tämä oli tilan omistajana, sillä jo maaliskuun 22 p:nä 1610 annettiin se Nynäsin vapaaherrakunnan osana valtakunnanneuvos, kreivi Abraham Leijonhufvudille, joka v. 1618 kuoli lapsettomana. Nyt joutui Isopere, kuten Nynäskin, Kustaa II Aadolfin lahjakirjan nojalla Ruotsin kuuluisan valtakanslerin, Akseli Oxenstjernan omaksi, joka v. 1614 oli saanut lääniksi Kemiön vapaaherrakunnan. Akseli Oxenstjerna³⁾ kuoli

¹⁾ Lammaisten tilojen uusimpien vaiheitten selvittämisessä ovat apuansa antaneet Nakkilan v.t. kirkkoherra H. Kaila ja maanviljelijä T. Pohjala.

²⁾ Asiakirjoissa myöskin: Säjnjiala, Svensby, Svenskby.

³⁾ Puoliso: Anna Båät.

v. 1654, ja Isoperen omistivat hänen perillisensä, mutta se joutui autiotilaan. Se peruutettiin varapresidentti Pietari Franckin kirjeellä joulukuun 4 p:nä 1702 ja siitä tehtiin Porin jalkaväriyrykmenttiin kuuluvan everstiluutnantin etuisuustila, jota aluksi viljeli henkikirjuri Jaokim Brander ¹⁾ († 1744). Tilaa asui sen jälkeen jonkin aikaa äitinsä ohella hänen toinen poikansa kirjuri Juho Brander, ²⁾ mutta tämä siirtyi vuoden 1750 seuduilla Arantilan Ryssän omistajaksi. Isopereä viljeli sen jälkeen Joakim Branderin neljäs poika, Rauman koulun opettaja Kaarle Brander, ³⁾ joka lopulta tuli heikkomieliseksi ja kuoli tällaisena v. 1769. Tila oli senjälkeen hänen perillistensä hallussa ja näkyy näistä hänen vävynsä Simo Juhonpoika Bergbom ⁴⁾ siellä ainakin jonkin aikaa isännyyttä pitäneen, mutta asusti hän sittemmin itsellisenä tilan mailla. Vuoden 1790 vaiheilla ostivat yllämainitun kirjuri Branderin nuorimmat pojat maanviljelijä Kaarle Henrik Brander ⁵⁾ ja maanmittari Gabriel Brander ⁶⁾ Isoperen. He ostivat sen perinnöksi kesäkuun 2 p:nä 1790 ja jakoivat sen jonkin ajan kuluttua keskenään. Molemmat osat ovat kauan kulkeet Brander-suvussa isältä pojalle. Toisen osan, $\frac{2}{3}$ manttaalia, omistajina ovat olleet Kaarle Brander ⁷⁾ († 1828), Kaarle Kustaa Brander ⁸⁾ († 1872) ja Isak Malakias Brander ⁹⁾ (s. 1827). Viimeksimainittu luopui tilasta v. 1848 ja siirtyi Leistilän Käen taloon. Tällöin Isopere joutui Kustaa Vilhelm Emanssonin ¹⁰⁾ haltuun. Sen isäntänä oli vuodesta 1870 alkaen eräs Joel Juhonpoika Mäntylä ¹¹⁾ sekä vuodesta 1873 alkaen entinen torppari Otto Juhonpoika Isomäki. ¹²⁾ Tämän kuoltua omisti tilan ensin hänen poikansa Sigfrid Isomäki sekä sitten hänen vävynsä seppä Villehad Salmi, ¹³⁾ joka keväällä 1902 myi tilan sen nykyiselle omistajalle Frans Viktorinus Koskipämpille. ¹⁴⁾

Toisen Isoperen osan, $\frac{1}{3}$ manttaalia, jota alettiin kutsua nimellä

¹⁾ Puoliso: Kristina, Paulina († 1764).

²⁾ Puoliso: Maria Kristina Moderus († 1783).

³⁾ Puoliso: Helena Miltopaeus († 1803).

⁴⁾ Puoliso: Maria Helena Brander († 1790).

⁵⁾ Puoliso: 1:nen Brita Henrikintytär († 1789) ja 2:nen Anna Matintytär.

⁶⁾ Puoliso: Anna Margareta Granlund († 1836).

⁷⁾ Puoliso: Maria Matintytär.

⁸⁾ Puoliso: Anna Maria Uotila.

⁹⁾ Puoliso: Vilhelmina Isakintytär.

¹⁰⁾ Puoliso: Johanna Mariana Juhontytär.

¹¹⁾ Puoliso: Mariana Kustaantytär (s. 1847).

¹²⁾ Puoliso: Karolina Isakintytär Hakala († 1903).

¹³⁾ Puoliso: Amalia Otontytär Isomäki.

¹⁴⁾ Puoliso: Elina Grönström.

Mäkelä, omisti maanmittari Gabriel Branderin († 1830) siirryttyä erään toisen tilan omistajaksi hänen vanhin poikansa Juho Evert Brander ¹⁾ († 1847) sekä sitten tämän poika Juho Aadolf Brander. ²⁾ Tämän kuoltua v. 1880 siirtyi tila hänen tyttärelleen Aadolfina Branderille ja tämän puolisolle Aron Maurits Keisarille. Kun viimeksi mainittu kuoli, osti tilan v. 1902 sisareltaan hänen poikansa Juho Edvard Mäkelä, ³⁾ joka vuorostaan helmikuun 2 p:nä 1910 myi sen Haistilan Krouvin omistajalle Kaarle Fredrik Wessmanille. Tämä, jonka nykyinen nimi on Vesanko, ⁴⁾ omistaa nyt tilan.

Penttala, ^{5/12} manttaalia, oli alkupuolella 1600-lukua kauan autiona. Se liitettiin sitten Porin kreivikuntaan ja peruutettiin Kustaa Hornin perillisiltä vuoden 1681 verolla. Se oli senjälkeen jakamattomana kruununtilana, mutta annettiin vuoden 1707 verolla laamanni Eerik Bosinille tältä Janakkalan ja Halikon pitäjissä peruutettujen ikuisten rälssien korvaukseksi. Bosin myi v. 1708 tilan Anolan omistajalle pormestari Olavi Törnflychtille. Senjälkeen oli tila liitettynä Anolaan 1830-luvulle asti, jolloin sen osti Petter Polviander. Leski Ulrika Jaakontytär myi toukokuun 25 p:nä 1858 2,000 ruplasta tilan vävyllään Otto Fredrikssonille, ⁵⁾ joka vuorostaan tammikuun 30 p:nä 1886 luovutti sen pojalleen Juho Henrik Penttalalle. ⁶⁾ Viimeksi mainittu myi tammikuun 20 p:nä 1905 tilansa naapuritalon omistajalle Juho Edvard Mäkelälle. Marraskuun 30 p:nä samana vuonna tämä jo kuitenkin myi Penttalan sen nykyiselle isännälle, Arantilaan perustetun nahkatehtaan omistajalle Edvard Lehtiselle. ⁷⁾

Paitsi Isopereä ja Penttala oli Soinilassa 1600-luvulla yllämainittu kolmas tila, joka, niinkuin Penttalakin, kuului Porin kreivikuntaan. Reduktсионin jälkeen tila katoaa maakirjoista. Se liitettiin Isopereen ja muodostaa nykyään osan Isopere-Mäkelää. ⁸⁾

¹⁾ Puoliso: Maria Kristina Juhontytär Unkuri († 1868).

²⁾ Puoliso: 1:nen Lovisa Granqvist († 1858), 2:nen Katarina Antintytär († 1867) ja 3:s 1877 Vilhelmina Aadolfintytär (s. 1827).

³⁾ Puoliso: Aina Maria Uusi-Marttila.

⁴⁾ Puoliso: Vilhelmina Katarina Uusi-Jaakkola-Nygård.

⁵⁾ Puoliso: Maria Lovisa Polviander.

⁶⁾ Puoliso: Amanda.

⁷⁾ Puoliso: Bertta Grönvall.

⁸⁾ Soinilan talojen uusimpia vaiheita ovat selvitelleet Nakkilan v.t. kirkkoherra H. Kaila, opettaja I. Ikonen ja tehtailija Lehtinen.

Längelmäki.

Längelmäki on vasta myöhempinä aikoina syntynyt kylä. 1700-luvun alkupuolella tavataan Längelmäellä ainoastaan yksi, Riutta-niminen, $\frac{1}{3}$ manttaalin suuruinen verotila, joka saman sataluvun neljännellä kymmenluvulla oli kauppias Kaarle Indebetoun¹⁾ hallussa. Tämä maksoi Riutasta perinnöksiostohinnan, mutta luovutti marraskuun 5 p:nä 1748 tilan Noormarkun rusthollin silloisille omistajille, piispa Browalliukselle, professori Hasselbomille sekä herroille Svederille ja Lidinille. Riutan perinnöksiostokirja on annettu vasta marraskuun 10 p:nä 1753. Tästä ajasta näihin päiviin on Riutta kuulunut Noormarkun Herrgårdin omistajille. (Ks. tätä kartanoa, Satakunta I).

Längelmäen jakokuntaan kuuluvista liikamaista tehtiin isossa jaossa v. 1803 seuraavat 12 puolen manttaalin suuruista uudistilaa, nimittäin Jaakola, Juhola, Bergqvist, Koskela, Harju, Lahdensuu, Katavakorpi, Pääharju, Pantsar, Viitaniemi, Haapakoski ja Korkeakoski. Uudistilat joutuivat marraskuun 22 p:nä 1803 Riutan silloisen omistajan kenraaliajutantti Kaarle Konstantin de Carnallin haltuun, joka Jaakolaan, Harjuun ja Koskelaan sai 10-vuotisen, Katavakorpeen ja Viitaniemeen 15-vuotisen sekä kaikkiin muihin tiloihin 20-vuotisen veronvapauden. Tilat ovat vielä meidän päivinämmme Noormarkun Herrgårdin yhteydessä ja omistaa ne Osakeyhtiö A. Ahlström.

¹⁾ Puoliso: Maria Gottleben.

Jalmar i Jaakkola.

Pormestari- ja valtiopäivämiesrettelöitä Raumalla 1660-luvun alkupuoliskolla.

Elettiin vuoden 1659 loppua. Läänin maaherra Erik von der Linde oli, ilmeisesti talvikeliä hyväkseen käyttäen, lähtenyt tarkastusmatkalle pohjoiseen. Oli luonnollista, että hän samalla poikkesi Raumallekin sikäläisiin oloihin ja hallitusvirastoihin tutustuakseen. Ja tällä kerralla oli hänen käyntinsä tavanomaista virallista tarkastusta huomattavampi. Pienen yhteiskunnan tärkein hallinnollinen paikka, pormestarintuoli, oli täytettävä.

Minkävuoksi edellinen pormestari Mikko Laurinpoika oli sanonut virkansa irti, ei käy asiakirjoista selville. Syy saattoi olla persoonallinen. Mutta mahdotonta ei ole, että yleisen mielipiteenkin paino on osaltaan eroon vaikuttanut. Porvariston ja pormestarin väli ei näet näytä olleen varsin läheinen tai luottamusta herättävä. Niinpä kieltäytyivät porvarit syksyllä v. 1659 lähettämästä häntä valtiopäiville, vaikka hän 400 talarin palkkiosta olisi toimeen suostunutkin. ¹⁾ Syyksi mainittiin paitsi hänen korkeata palkkaansa se, että hän halusi „korkealta esivallalta kaupungille huonoa tuulaa-kia.“ ²⁾ Edusmieheksi hänen sijaansa ehdotettiin auksi kaupunginkirjuri Juhana Laurinpoikaa, jolle kuitenkin hänen vaatimansa 280 talarin sijasta luvattiin vain 250, ja sittemmin raatimies Henrikki Pärttylinpoikaa, joka toimeen valittiinkin. Tällaisten olojen vallitessa pormestarin ero, varsinkin jos ottaa huomioon, ettei hänellä olisi ollut mitään valtiopäivämatkaa vastaan, tuntuu ikäänkuin kylästy miseltä tai lievältä mielenosoitukselta.

Eroa seuraavia vaalivalmistuksia voimme asiakirjoista vain väil-linaisesti todeta. Sen verran on varmaa, että ne eivät olleet yksimie-lisiä. Jo enemmän kuin kuukautta ennen lopullisia, vaalia olivat näet useat porvarit pormestariksi aikoneet Per Olsson'ia, joka oikeu-

¹⁾ Rauman raastuv. oik. pöytäk. 1659, 7 ja 10 p. syy sk.

²⁾ ” ” ” ” ” ” 20 ja 22 p. syysk.

delle jätti vartavasten laaditun listan kannattajistaan. ¹⁾ Lopullisessa vaalissa häntä ei kuitenkaan ole edes mainittu, vaan ilmoitetaan porvariston ilman muuta 14 p. jouluk. hyväksyneen maaherra Erik von der Linden ja raatimiesten läsnäollessa Jooseppi Jaakonpojan pormestariksi ja luvanneen hänelle asianmukaista kuuliaisuutta.²⁾

Kieltämättä ei mainittu vaali, joka virallisesti ilmoitetaan yksimieliseksi, ollut sitä todellisuudessa. Todistuksena siitä on, paitsi erimielisyys vaalivalmistuksissa, se kannatuksen, jopa usein kunnioituksenkin puute, jota uudelle pormestarille koko hänen virka-aikansa osoitettiin. Ja vielä selvemmin puhuu käsityksemme puolesta Rauman porvariston v. 1664 valtiosäädylle jättämä postulaattianomus, jossa kaupungille nimenomaan pyydetään vapaata pormestarin valintaoikeutta (frije Borgmästare waal) ja joka siis edellyttää, ettei porvaristo tunnustanut valintavapauttaan kyllin laajaksi. Ei ole vaikeata aavistaa, kenen puolelta valintamahdollisuuksia rajoitettiin, ja nimenomaisen todistuksenkin epäilyksellemme saamme esim. eräästä porvariston pormestariaan vastaan v. 1675 tekemästä valituksesta jossa pyydetään, „ettei hänen armonsa” — selvästi nytkin maaherra — „heille tunkisi ketään vierasta, joka ei ole selvillä kaupungin tilasta.”

Mitkä motiivit pormestarin vaalissa määräisivät maaherran kannan, on luonnollisesti mahdotonta selvittää, varsinkin kun persoonakohtaiset syyt eivät voi näkyä virallisista papereista. Mahdollisesti ovat suorastaan viralliset ansiot olleet maaherrasta tärkeitä. Jooseppi Jaakonpoika näyttää näet omanneen ainakin jonkinlaisen lainopillisen sivistyksen, jota todistaa m.m. se, että hän mahdollisesti jo ennen valintaansa ja varmasti vielä pormestariaikansa toimi Vasaborgin kreivikunnan lainlukijana.³⁾

Joka tapauksessa oli Jooseppi Jaakonpoika nyt laillisesti nimetty ja sai siis alkaa toimintansa. Ensi tehtävästään, palkkasopimuksen teosta, hän selviytyi hyvin. Palkka, johon kuului 300 kuparitalaria rahaa — maksettavat kolmessa osassa: juhannuksena, Mikon-

¹⁾ Rauman raastuv. oik. pöytäk. 1659, 2 p. marrask.

²⁾ „ * n 99 „ 14 p. jouluk.

³⁾ Pormestarin syntyperästä emme ole selvillä. Siitä päättäen, että hänen veljensä Jaakon mainitaan olleen kotoisin Pohjanmaalta, hän ei ole ollut raumalainen. Pormestarin rouvan Barbro Pärtyllyntytären tiedetään saaneen Uudenkirjon kärejillä v. 1650 sakkoa pitäjän kappalaisen Jonaan vaimon kunnian loukkaamisesta. Oliko hän jo naimisissa ja oliko hänen miehellään jo tällöin toimi Vasaborgin kreivikunnassa, emme voi varmasti päättää, koska nim. sekä kihlakunnan että kreivikunnan tuomiokirjat tältä ajalta ovat kadonneet, mutta todennäköiseltä se tuntuu.

päivänä ja vähää ennen joulua — sekä lisäksi vapaa kauppa-oikeus ja eräitä maa-alueita, jäi pääasiallisesti entiselleen. Ja muistakin kysymyksistä, jotka olisivat voineet tulla ehkäisemään pormestarin ja porvariston keskinäistä luottamusta, sovittiin. Siten sitoutui esim. pormestari olemaan sekaantumatta kaupungin veroasioiden, kuten aksiisin, tuulaakin, niitty- ja peltoverojen määräämiseen ja luovut-tipa vielä kaupungin veronkannonkin raatimies Henrikki Pärttylinpojalle. Sekä porvariston että pormestarin oikeuksien piti näin olla tarkkaan määrätty. Missä määrin nämä sopimukset ja lupaukset pidettiin, saamme kohta nähdä.

Ei ollut näet monta kuukautta kulunut, ennenkuin jo pormestarin ja porvariston välille ilmenee vakavaa erimielisyyttä, vieläpä kaupungille varsin tärkeän asian yhteydessä. Lähestyivät nim. vuoden 1660:n valtiopäivät, joita varten erityiset anomusehdotukset olivat kaupungin puolesta valmistettavat ja edustaja vanhaan tapaan valittava. Anomusehdotusten teossa ei näytä ilmenneen huomattavaa erimielisyyttä. Mutta toisin oli laita itse valtiopäivämiehen valinnassa. Tuli näet selville, että pormestari ehdottomasti tulkitsi valtiopäiväkutsun siten kuin pitäisi kaupungin välttämättä lähettää hänet valtiopäiville. ¹⁾ Tätä selitystä porvaristo ei kannattanut, vaan vaati yksimielisesti edustajakseen Henrikki Pärttylinpoikaa, varsinkin koska hän jo aiemmin oli ollut kaupungin edustajana ja koskapa hän lisäksi suostui toimeensa 100:sta kuparitalarista, pormestarin vaatiessa 150. Raadin kannasta — ainakaan Henrikki Pärttylinpoika ei liene ollut pormestarin puolella — emme ole täysin selvillä, mutta ilmeisesti se yhtä vähän kuin pormestariakaan uskalsi vaalia päätä pahkaa ratkaista. Asian päättäminen oli senvuoksi lykättävä. Huolimatta siitä, että porvaristo lupasi ottaa vastataksseen mielipiteensä seurauksista, lähetettiin maaherralle tiedustelu, miten riidanalaisessa tapauksessa olisi meneteltävä.

Kului noin pari viikkoa, ennenkuin vaalikysymys uudestaan 29 p:nä elok. voitiin ottaa esille. Raastuvan kokouksessa, joka vastoin tavallisuutta tällä kerralla pidettiin kaupunginkirjurin virkapaikassa ja vieläpä ilman, että edes raatimiehet olivat läsnä,²⁾ luettiin maa-

¹⁾ V:n 1660 vaalirettelöstä Raumalla on jo huomauttanut prof. C. von Bonsdorff Hist. Ark. sisältyvässä kirjoituksessaan *De finska städernas representation intill frihetstiden* s. 38, kuitenkin niistä yksityiskohtaisesti kertomatta.

²⁾ Raatimiesten poissaolo, joka näyttää kovin muodottomalta, saanee ehkä selityksensä siitä, että eräs heitä koskeva veroasia oli kokouksessa esillä. Kts. läh. Rauman raastuv. oik. pöytäk. v. 1660, 29 p. elok.

herranvirastolta — varamaaherra Mathias Boetiukselta — saapunut vastaus. Mutta täyttä varmuutta menettelytavasta ei sekään rau-
malaisille antanut. Siinä määrättiin, että pormestarin tuli menetellä
kuninkaan painetun valtiopäiväkutsun mukaan ja — sanojen ja
tulkinnan luotettavuus jää tuomiokirjan varaan — „persoonallisesti
lähteä herrainpäiville tai itse vastata kaikista seurauksista." Por-
variston ajatustapaan maaherran selitys ei kuitenkaan vähimmällä-
kään tavalla tehoa. Kaupunkilaiset pysyvät näet yhä härkäpäisesti
entisessä ehdotuksessaan: Henrikki Pärttylinpojan puolella, joten
asia jää tälläkin kerralla päättämättä.

On ilmeistä, että kuvaamamme porvariston itsepäisyyden takana
on jokin jäntevä vastustaja. Eikä häntä ole tarvis kaukaa etsiäkään.
Jo pari päivää myöhemmin, 1 p:nä syysk., antoi pormestari pitää uu-
den vaalikokouksen porvariston johtajan „Johan Delfendalin eri-
puraisuuden tähden." ¹⁾ Tämäkin kokous pidettiin vastoin tavalli-
suutta ilman, että raatimiehet olivat läsnä. Itse vaalitoimituskin
oli tavallisuudesta poikkeava. Se rajoittui siihen, että porvaristoa
ja vallankin niitä, jotka kaupungissa yllyttivät vastarintaan, va-
kavasti kehoitettiin rangaistuksen uhalla osoittamaan kuninkaalli-
selle majesteetille ja esimiehilleen kaikkea kuuliaisuutta ja kunnioi-
tusta — — — ja viivyttelämättä lähettämään pormestari Jooseppi
Jaakonpoika herrainpäiville. Mahtipontisuudestaan huolimatta oli
varoituksella kuitenkin sangen pieni vaikutus. Delfendal ja „enim-
mästä päästä kaikki ne, jotka olivat sisällä", olivat jyrkästi pormesta-
ria vastaan. Tämän täytyikin sen vuoksi lyöttäytyä lempeämmäksi
sekä luvata jäädä kotiin ja antaa jonkun raatimiehen mennä sijas-
taan herrainpäiville, kuitenkin sillä ehdolla, että lupa viimeksimai-
nituille toimenpiteille esivallalta hankittaisiin. Sovintoa ei tästä hu-
olimatta syntynyt eikä sitä ilmeisesti kummaltakaan puolelta haluttu-
kaan. Pormestari katsoi yhä omaa ehdokkuuttaan päivän selväksi
ja piti siitä kiinni. Mutta vastapuoluekaan ei antanut perään. Sen
toimesta muodostui syysk. 5 p:nä raastuvankokous täydelliseksi luet-
telöimiseksi. Tyytymättömien puolesta „astui oikeuden eteen Johan
Delfendal ja pyysi pöytäkirjan otetta siitä, että viimeksi oli myön-
nuttu siihen, että raatimies Henrikki Pärttylinpoika nyt niinkuin
viime vuonnakin lähtisi valtiopäiville. Vielä sanoi hän, että hän
tekee sillä (otteella) jotakin, ja lausui, että pormestari tekee aivan
vastoin kaupungin mieltä." — „Pormestari sanoi saaneensa vara-
maaherra Mathias Boetiukselta vastauksen, että hänen tulee tehdä

¹⁾ Rauman raastuv. oik. pöytäk. v. 1660, 1 p. syysk.

kuninkaallisen plakaatin mukaan tai vastata kaikista seurauksista." „Delfendal antoi istuvalle oikeudelle määräyksen, että erityisen ylöskantomiehen tulee koota herrainpäivärahat ja jättää ne Henriikki Pärttylinpojalle eikä pormestarille. ¹⁾ Vielä sanoi hän, että koko porvaristo on yhtä mieltä hänen kanssaan. Kuitenkaan hän ei tietänyt pormestarin missään menetelleen epäluotettavasti. Lisäksi sanoi hän, että porvarit tahtovat lähettää keskuudestaan miehen Turkuun vara-maaherran luokse hankkimaan lupaa, „että pormestari saisi jäädä kotiin." Viimeksimainittu toimenpide, joka selvästi oli pormestarin 1 p:nä syysk. esittämän myönnytyksen mukainen, saattoi kuitenkin tämän täydelliseen raivoon. „Sinä maamies", huudahti hän, „hyljit ja halveksit oikeutta. Minä istun täällä uskotussa kutsumuksessani ja teen, mitä virkani vaatii." Siihen tokasi Delfendal: „Sinä itse, Jooseppi Jaakonpoika", ja piloillaan lausui hän vielä: „kenen valtakirjalla sinä menet valtiopäiville? Et ainakaan minun rahoillani." Kun häntä tästä uhattiin sakottaa, rähähti hän: „Jaa, sinä sakotat minua?" „Milloin olen minä juonut sinämaljan kanssanne", virkkoi pormestari, kulki edes ja takaisin oikeuden edessä ja hieroi käsiänsä.²⁾

Tämän keskustelun rinnalla, joka jo kieltämättä oli ajan tavan mukaan kokolailla nasevaa ja purevata, esiintyi vielä suoranaisia persoonallisia sisunpurkauksia. Niinpä mainitaan Patohan Jaakon vaimon tilaisuudessa olleen hyvässä äänessä. Ja nähtävästi oli pormestariakin varustautunut puolestaan löylyä lyömään. Toden-näköisesti hänen alotteestaan ja varmasti ainakin hänen suostumuk-sellaan ja myötävaikutuksestaan „tunnusti Tyykilän Antti, kun Del-fendal vastusti herrainpäiväplakaattia, että Delfendalilla on todista-jina kolme varasta, jotka pitävät yhtä hänen kanssaan ja joita hän esittää ja kutsuu koko porvaristoksi. Yksi on varastanut Anders Karralta $\frac{1}{2}$ tynnyriä jauhoja ja $\frac{1}{2}$ tynnyriä ruista Delfendalin myl-lystä ja on tuomittu, toinen Henriikki Esbjörn'inpoika on kätkenyt vierasta tavaraa ja tuomittu. Kolmas Lauri Martinpoika Marttila on kätkenyt Brita Wälmilän (nisu?)säkin ja eräitä muita tavaroita ja on vielä tuomitsematta."³⁾ Enempiä yksityiskohtia mielialasta raastuvanoikeuksissa ei kerrota eikä niitä halukaan. Ajan ääretön pikkumaisuus, häikäilemättömyys ja hävyttömyys suoraan masen-

¹⁾ Nähtävästi tässä pidetään Henriikki Pärttylinpoikaa säännöl-lisenä ylöskantomiehenä.

²⁾ Rauman raastuv. oik. pöytäk. v. 1660, 5 p. syysk.

³⁾ Asia kerrottu raast. oik. pöytäk. muk. 5 p:ltä syysk. v. 1660. Omituisinta on, että tämä varkaustodistaja itse oli ollut varkaudes-ta syytettynä.

taisi, ellei tietäisi, että aivan samanlaisia keinoja, kuten persoonallista sättimistä, varkaustodistajien etsimistä j.n.e. maamme yleisessä elämässä näihin aikoihin muuallakin käytettiin.¹⁾

Mitään asiallista muutosta tapauksien menoon ei kuvaamamme myrskyinen kokous aikaansaanut. Huolimatta edes silminnähtävästä vastarinnasta pormestari yhä pysyi itsepäisenä. 10 p. syysk.²⁾ hän vielä keskustelee porvariston kanssa palkasta sopien sen siinä tapauksessa, että tulisi jouluun saakka viipymään poissa, 150:ksi kuparitalariksi, ja lähtee tämän jälkeen hetimiten suorittamaan edustajatointaan Tukholmaan, jolla matkalla hän sitten viipty jouluk. 17 p.³⁾ asti eli toisen selvästi jonkinverran liioittelevan lähteen mukaan 18 viikkoa.⁴⁾ Muuta mainittavampaa jälkeä hänen valtiopäiväkaudestaan tuskin on jäänyt kuin huono muisto vaalirettelöistä ja se riita saatavista, jonka hän muiden asiainsa yhteydessä kuusi vuotta myöhemmin nosti kaupunkia vastaan sitä koskevain päätösten lunastamisesta ja yksityisten, valtiopäiväin aikaisten, muka välttämättömien „vippaustensa" peittämiseksi.⁵⁾

Luonnollista oli, että tällainen itsepäisyys valtiopäiville lähtiessä ei saattanut parantaa pormestarin ja vastustuspuolueen välejä. Päinvastoin kasvoi ärtyisyys yhä kummallakin taholla. Jo pormestarin ensimmäisenä virkavuotena 1660 joutuu eräs 150 talarin palkkaerä riidanalaiseksi. Ja huolimatta siitä, että asian ratkaisu lykättiin maaherran tuloon asti, määräsi pormestari 20 p. kesäk. 1661, edes raatimiesten asiasta tietämättä, saatavan maksettavaksi.⁶⁾

Ja vielä ilkeämmiksi sekä luonteeltaan persoonallisemmiksi muodostuivat riitaisuudet pormestarin ja yksityisten porvarien välillä. Sellaista oikeuden halveksimista, jota esim. rakuuna William Jaakonpoika osoitti seisoessaan oikeuden edessä hattu päässä ja kädet lan-teilla ja jonka johdosta hän pidettiin pari päivää kaupungin „kistussa", tuskin voi pitää persoonallisesti pormestaria vastaan tähdättyinä, vaikkapa porvari Lauri Pietarinpoika vankia vapaaksi päästet-täessä huusikin „että pormestarin tulee mennä helvettiin, koska hän ei tee sitä, mikä on oikein."⁶⁾ Mutta sitä selvemmin käyttäytyy jo mainitsemamme lahjakas sekä juonitteleva Johan Delfendal, joka

¹⁾ Vrt. Grotenfeltin esittämää Pietari Thesleffin ja Qvirinus Grothin riitaa Helsingissä v. 1643. Hist. Ark. XV, 83 seur.

²⁾ Raam. raastuv. oik. pöytäk. 1660, 10 p. syysk.

³⁾ Raam. raastuv. oik. pöytäk. 1660, 17 p. jouluk. Vrt. C. von Bonsdorffin yllämainittu tutk. siv. 67.

⁴⁾ Komissionalioikeud. pöytäk. viita 1667.

⁵⁾ Komissionalioik. pöytäk. v. 1667.

⁶⁾ Rauman raastuv. oik. pöytäk. 1660, 6 ja 8 p. helmik.

ei pormestaria vastaan taistelllessaan valinnut sanoja eikä tekoja. Jo pari kuukautta senjälkeenkuin pormestari oli palannut valtiopäiviltä näkyy hän ryhtyneen kaupungissa tarmokkaaseen kiihotukseen n.s. niittyveroa vastaan, joka oli myönnetty pormestarin palkkaukseen. Teostaan saatettiin Delfendal Kaarle Grelsinpojan kanssa raastuvan-oikeuteen vastaamaan. Siellä selitti Delfendal, että niittyvero oli vasten kaupungin privilegioita sekä että porvarien edeltäjät olivat aikoinaan suorittaneet pellostä ja niitystä kustannuksia, „jonka vuoksi he eivät voi alistua niittyveroon." „Hän ei myöskään" — jatkuvat tuomiokirjan sanat — „ole ottanut puolustaakseen porvaristoa, vaan vastaa omasta ja jokainen muu omasta puolestaan." Lisäksi sanoi hän pormestarille: „aina te tahdotte riippua tukassani." pormestari vastasi, ettei hän koskaan ole riippunut kenenkään rehellisen miehen hiuksissa. Pormestari varoitti Delfendalia kehoittaen häntä käyttäytymään siivosti, sillä muuten hän saisi lain mukaan vastata seurauksista. Delfendal virkkoi: „sakota minua, niin saatte kalarahoja", otti housun taskusta kukkaronsa, kääntyi selin oikeuteen ja pudisti kukkaroansa sanoen siinä olevan niin paljon rahaa, että voisi maksaa sakkoa. Pormestari kehoitti kuitenkin häntä olemaan varuillaan eikä halveksimaan oikeutta.¹⁾

Asia ei tietenkään päättynyt tämän parempaan sovintoon. Pormestari ilmoitti sen nähtävästi muitten syytöksien ohella erityisessä syytöskirjelmässä („klagelibellen") hovioikeudelle kertoen siinä, että porvarit „eivät ainoastaan ole tuottaneet pormestarille huomattavaa vahinkoa, vaan myös osoittaneet koko oikeutta kohtaan karkeata ylenkatsetta." Valituksen johdosta näkyy Erik Sparre jo 27 p. huhtik. samana vuonna lähettäneen Raumalle vastauskirjelmän. Miten asia lopulta päättyi, on meille tietämätöntä. Sovintoa se ei ilmeisesti ainakaan edistänyt.

Noin vuoden päästä tämän rettelön jälkeen täytyy näet pormestarin uudestaan valittaa eräästä persoonallisesta loukkauksesta, tällä kertaa maaherra Erik von der Lindelle. Johan Delfendal ja Henrikki Pärttylinpoika olivat nim. ilmoittaneet laivastoluutnantti Matti Simunanpojalle pormestarin pojan Samuelin ja hänen veljensä Jaakon irtolaisiksi („lösdrivare"). Päätöksellään 14 p. huhtik. v. 1662 määräsi maaherra, ettei heitä voitu sellaisina pitää koska pojan tehtävänä oli kirjoittaa Vasaborgin kreivikunnan tuomiokirjoja — isä oli siellä lainlukijana — ja veli läheisenä sukulaisena oli oikeutettu muutaman ajan olemaan pormestarin luona.¹⁾

¹⁾ Rauman raastuv. oik. pöytäk. v. 1661, 25 p. helmik.

Samanlaisissa rettelöissä kuluvat seuraavatkin vuodet. Asian luonnon mukaan koskivat ne tietävästi varsin vähäpätöisiä asioita, joilla vuoroin oli ärsytettävä, vuoroin kostettava. Kajoamatta erään pormestarin ja Delfendalin väliseen juomingeissa syntyneeseen tappeluun, jollaiset tapahtumat näihin aikoihin ilman persoonallista katkeruuttakin olivat mahdollisia, tahdomme parilla yksityistapauksella osoittaa, kuinka vähän asiallisia perusteita riidan ylläpitämiseen tarvittiin.

Nähtävästi epäsuosiosta oli pormestari määrännyt että hänen jo yllämainittu apulaisensa Anders Tyykilä ja tämän poika olivat varkaina vangittavat. Porvaristo ei kuitenkaan totellut. Jooseppi Jaakonpoika oli tämän johdosta heti valmis syyttämään Delfendalia tälläkin kertaa vastarinnan alkuunpanijaksi ja johtajaksi. Osoittaakseen muodolisesti syytöksen valheellisuuden, kysyi Delfendal porvareilta, oliko hän heitä yllyttänyt ja sai luonnollisesti kieltävän vastauksen.¹⁾

Tai vielä eräs kuvaava arvoriita! 3 p:nä maalisk. 1663 oli Kaarle Grelsinpojalle annettava valta- ja palkkauskirja soittajantoimeen kirkossa (för spelandet i kyrkian). Pormestari näkyy allekirjoittaneen sen virkansa puolesta ensimmäisenä. Hänen jälkeensä tekivät samoin Johan Delfendal, pastori Zacharias Marthini, junkkarit Mikael ja Adolf Jordan, tullari Niilo Eerikinpoika, raatimies Mikael Sigfridinpoika, kaupunginkirjuri Isak Jönsinpoika sekä porvarit Lauri Toivainen ja Lauri Laurinpoika. Allekirjoituksen johdosta, jossa tuon ajan katsantokannan mukaan Delfendalin nimi kieltämättä oli liian „korkealla”, oli pormestarilla tehtävänä raskas huomautus: Delfendal oli muka kirjoittanut nimensä pormestarin edelle ja muutenkin häväissyt hänen nimikirjoitustaan! Vielä kokonaista neljä vuotta jälkeenpäin sai tämäkin omituinen syytös käydä täydestä ja joutua muiden asioiden ohella läheteoikeuden — tosin kyllä hylkäävän — käsittelyn alaiseksi!²⁾

Mainitunlaiset yksityiset riidat vain vähensivät kaupungin päämiehen arvoa sekä lähellä että kauempana. Niiden kyllästyttämänä maaherrakin jo keväällä v. 1663 selvästi ilmoittaa vastustavansa sitä, „että pormestari Jooseppi Jaakonpoika mitä useimmin moittii Delfendalia mieheksi, joka yllyttää kaupunkia.” Ja samaa mieltä oltiin varmaan muuallakin.

Nämä yksityiset rettelöt eivät kuitenkaan merkinneet paljoa sen yleisen tyytymättömyyden rinnalla, joka yhä näytti pienessä yhteis-

¹⁾ Komissionalioik. pöytäk. v. 1667.

²⁾ Komissionalioik. pöytäk. v. 1667, johon seuraavakin pääasiallisesti perustuu.

kunnassa kytevän Jooseppi Jaakonpoikaa vastaan. Häntä aletaan syyttää yhä uusista omavaltaisuuksista, kuten esim. siitä, että hän oli pidättänyt itselleen kolmanneksen n.s. uunirahoista ja $\frac{1}{6}$ aksii-
sista, jotka kuninkaallisen päätöksen mukaan v. 1642 olivat tarkoi-
tetut kaupungin virkamiesten palkkaukseen ja yleisten rakennusten
rakentamiseen ja ylläpitoon, siitä että hän vastoin porvariston mieltä
oli ottanut veron kannon käsiinsä j.n.e. Syytökset menevät lopulta
niin pitkälle, että pormestari katsoi parhaaksi jollakin tavalla turvata
asemaansa. Ja hän koetti yksinkertaisinta keinoa. Hän otti raas-
tuvankokouksessa 11 p:nä huhtik. ja 15 p:nä kesäk. v. 1663 raastuvan-
oikeudelta todistuksen toiminnastaan. Ja sellainen hänelle annettiin-
kin. Siinä mainitaan pormestarin tehneen tehtävänsä hyvin ja toi-
mellisesti ja jakaneen jokaiselle lakia ja oikeutta. Täytyy vain kysyä,
miten mainitunlainen todistus oli saatu tyytymättömältä porvaris-
tolta ja raadilta. Selitys on kuitenkin yksinkertainen. Pormestari
oli itse kirjoittanut todistuksensa. Siinä oikeudenkäynnissä, jonka
Jooseppi Jaakonpoika myöhemmin alotti kaupunkia ja vihamiehiään
vastaan, tulee nimittäin valaisevasti esille myöskin se tapa, jolla hän
oli saanut puoltolauseensa. Kaupunginkirjuri Isak Jooninpoika tun-
nusti näet, että pormestari Jooseppi Jaakonpoika oli pyytänyt hänen
pöytäkirjasta kirjoittamaan todistuksen pormestarin viran hoitami-
sesta ja luvannut sen antaa raatimiesten sinetöitäväksi. Kaupungin
kirjuri kirjoittikin todistuksen, mutta raatimiehet eivät suostuneet-
kaan sitä varmentamaan, vaan oli pormestarin pakko varustaa toi-
minlatodistuksensa omalla sinetillään. Koko todistuksen syntymistäpä
on täten enemmän porvariston ja raadin tyytymättömyyden kuin
tyytyväisyyden osoitteena.

Jos pormestari todistusta pyytäessään oli vainunnut, että jotain
oli häntä vastaan tekeillä, niin hän olikin oikeassa, sillä seuraavana
vuonna puhkeaa tyytymättömyys häntä vastaan odottamattomalla
tavalla ilmi.

Vuoden 1664 valtiopäivävaalit olivat edessä. Ja tällä kertaa ei
ollut ainakaan huomattavampaa riitaa ehdokkaasta. Pormestari-
kin näet ilmeisesti varoi uudistamasta vuoden 1660 uhkapeliä, joten Hen-
riikki Pärttylinpoika yksimielisesti hyväksyttiin ehdokkaaksi. Nyt
oltiin sensijaan eri mieltä niistä anomusesityksistä, jotka porvaris-
säättyyn olivat kaupungin puolesta jätettävät. Aluksi niistä kyllä
päästiin yksimielisyyteen. Mutta Henriikki Pärttylinpoika päätti
käyttää kepposta. Hän selitti, että anomusehdotuksista 5 oli mitätöntä
ja tarpeetonta, ehdotti niitä senvuoksi poistettaviksi ja uusia sijaan.
Muutetut anomusehdotukset olivat tärkeät ja merkilliset siitä, että

niiden kärki oli käännetty Jooseppi Jaakonpoikaa vastaan. Ensimmäisessä valitetaan, että pormestari pyrkii itselleen anastamaan kaupungille tulevan osan aksiiisia ja uuniveroa. Toisessa valitetaan, että pormestari vastoin lakia pitää kaupungin sinettiä asunnossaan eikä niinkuin tulisi raatihuoneella. Kolmannessa pyydetään kaupungille vapaata pormestarin valintaoikeutta. Nämä ehdotukset, joissa melkein selvin sanoin vaadittiin pormestarin erottamista, luki Henriikki Pärtytylipoika kokoontuneelle porvaristolle, joka ne hyväksyi. Muutettu, virallisesti vahvistettu anomusehdotuskirjelmä taskussaan Henriikki Pärtytylipoika nyt lähti yli Pohjanlahden.¹⁾ Hänen keppossensa oli onnistunut. Pormestarin kohtalo riippui nyt kokonaan kuninkaasta.

Ja kuninkaan päätöstä ei tarvinnutkaan kauan odottaa. Päätöksellään 1 p. syysk. v. 1664, antaessaan kaupungin anomusehdotuksiin vastauksen, määräsi kuningas maaherra Erik von der Linden ensi tulevan Jaakon ja Filippuksen päivän aikoihin toimituttamaan, jos niin tarvitaan, pormestarinvaalin.

Vanha Erik von der Linde oli taas saanut vaikean tehtävän. Hän saapui Raumalle, asettui asumaan Delfendalin taloon, jossa silloin oli kestikievari, ja aloitti tutkimuksen. En simaiseksi näkyy hän kutsuneen puheilleen pormestarin. Tämä vakuutti, että suurin osa porvaristoa yhä vielä kannatti häntä, ja jätti maaherralle erityisen anomuskirjelmän, jossa Jooseppi Jaakonpojan paikallaan pysyttämistä pyydetään. Mutta kirjelmän synty oli samansuuntainen kuin pormestarin toimintatodistuksenkin. Sen oli kyhännyt joko pormestari itse tai hänen poikansa Samuel, alun kotonaan ja lopun Päiväisen Margaretan luona ja puhtaaksikirjoittanut ylioppilas Samuel Zachariae. Oliko jo maaherranvanhus selvillä kirjelmän syntytavasta, joka vasta myöhemmin oikeudenkäynnissä selvisi, emme voi sanoa. Mutta sen sijaan sai hän epäilemättä ilman suuria vaivoja selville raatimiesten kannan, jotka niinkuin olemme nähneet, päivänselvästi olivat pormestarin vastustajia. Ja yhtä selvästi ilmaisi mielensä myöskin porvaristo, jonka Erik von der Linde rummuilla oli kutsunut kokoon asiaa ratkaisemaan. Ilmeisesti asiaa jo tarkasti tutkittuaan — kaupungin päämiestä vastaan esitettiin kokonaista 10 valituspykälää — sekä huomauttamatta, ettei ketään pormestaria ilman laillista syytä eroteta, jätti maaherra porvariston päätettäväksi,

¹⁾ C. von Bonsdorff mainitsee ylläkäsitellyssä tutk. siv. 68, että kaupungin edustajan nimeä ei voi lukea valtiopäiväasiakirjoista.

tahtoiivatko he yhä edelleen pitää Jooseppi Jaakonpojan vai kannattivatko uutta pormestarinehdokasta Henriikki Martinpoikaa. Äänestyksessä oli kummankin ehdokkaan kannattajien jakaannuttava kokoushuoneen eri puolille. Tulos oli suorastaan hämmästyttävä. Vanhan pormestarin puolelle jäi vain iäkäs Pungilan Sifferi, joka hänkin kohta siirtyi toisten joukkoon. Pormestari voi nyt pitää eronsa Raumallakin päätettynä, jos hän todella ollenkaan — sitä sopii epäillä — oli ollut kaupunkilaistensa kannasta epävarma.

Millä tavalla suhtautui nyt Jooseppi Jaakonpoika erottamiseensa? Hänen omia lausuntojaan tapauksen johdosta ei liene säilynyt. Mutta sensijaan näemme hänen toimellisen vaimonsa Barbron heti vaalin jälkeen innokkaassa puuhassa. Hänen piti nyt lämpimältään juosta Pungilan Sifferin luokse ja keksiä vaalinmenosta virheellisyyksiä. Ja niitä hän hyvällä tahdollaan ja vilkkaalla mielikuvituksellaan luonnollisesti löysikin. Maaherra Erik von der Linde ja kaupungin kirjurit olivat, edellinen pitäen kiinni pormestarin ainoan kannattajan Pungilan Sifferin kauluksesta, jälkimäinen vetäen Pungilaa kädestä, vieneet hänen syrjään ja hiljaisella puheella käännytäneet hänetkin pormestarin vastustajain puolelle. Ja Barbrolla oli kohta valmiina syytös. Maaherra, joka käsitellyssä pormestarirettelössä oli osoittanut huomattavaa kärsivällisyyttä, oli muka lahjottuna menetellyt virheellisesti.

Tätä varsin karkeata syytöstä, jonka tosin intohimoinen nainen keksi — se on mielestämme myönnettävä — suurimmassa hädässä ja epätoivossa, ei Barbro luonnollisesti salannut raumalaisilta. Mutta eipä hän kammonut esittää sitä maaherra Creutz'illekään, joka oli seurannut manalle mennyttä Erik von der Lindeä. Ja vielä myöhemmin Turun hovioikeudelle osoittamassaan valituksessa sekä siitä johtuneessa oikeudenkäynnissä tapaamme samaisen ankaran syytöksen maaherravainajaa vastaan.

Epätietoista on, johtuiko viimeksimainittu syytös epätoivosta tai kostonhalusta vai sinkahutettiin se ajan voittamiseksi ja raumalaisten mielipiteen muuttamiseksi. Jos tätä tarkoitettiin menivät Barbron hommat hukkaan. Pormestarin virkavuoden loppu, vapunpäivä v. 1665, lähestyi. Olisi odottanut, että pormestari maaherran määräyksen mukaisesti olisi toimestaan luopunut. Mutta toukokuun 6 päivänä tuli itsepäinen Jooseppi Jaakonpoika yhä vielä vanhaan tapaansa johtamaan raastuvanoikeuden istuntoa. Oliko tätä sallittava, varsinkin kun uusi pormestari ei vielä ollut kupunkiin tullut, vai oliko hänet ilman muuta estettävä toimestaan? Porvaristo ei kauaa miettinyt. Kolme sen edustajista nim. Pärtyyli Hermanninpoika, tunnettu Henriikki Pärtyylinpoika ja Niilo Erikinpoika

kielsivät häntä virkaansa jatkamasta pyytäen samalla, että joku raatimies määrättäisiin hoitamaan tointa äsken valitun pormestarin tuloon asti. Lopultakin oli siis Jooseppi Jaakonpoika itse teossa virastansa eroitettu.

Mutta pormestari ei vieläkkään kyllästynyt asiansa ajamiseen. Hän laati, kuten jo yllä ohimennen mainittiin, hovioikeudelle laajan valituskirjelmän. 17 p:nä maalisk. v. 1666 antamallaan määräyksellä jätti hovioikeus asian erityisen läheteoikeuden käsiteltäväksi, asettaen sen puheenjohtajaksi lainlukijan Juhana Simunanpojan ja jäseniksi Uudenkaupungin raatimiehet Erland Håkaninpojan ja Antero Erikinpojan. Oikeus kokoontui 30 p:nä tammik. v. 1667 ja lopetti työnsä vasta 8 p:nä helmik. Noin 10 päivää sai tarmokas ja taitava Barbro-rouva nyt esittää ja puolustaa „sairastuneen” miehensä kaupungille tekemiä korvausvaatimuksia, ajaa ja todistella hänen kanteitaan Henrikki Pärttylinpoikaa vastaan vuoden 1664 valtiopäiville jätettyjen anomusehdotusten muuttamisesta samoinkuin pormestarin kanteita yksityisiä vihamiehiä, kuten esim. tappelutoveriaan Henrikki Toivaista ja Johan Delfendalia vastaan. Suuria ei entisen pormestarin rouva kuitenkaan voittanut. Pormestarin kanteet kumottiin melkein järjestään ja häntä itseään sakotettiin maaherra Erik von der Linden kunnian loukkaamisesta. Nähtävästi Jooseppi Jaakonpoika ja hänen uskollinen Barbronsa tämän jälkeen tyytyivät kohtaloonsa. Yksityiselämän rauhassa, pääasiallisesti kaupankäyntiä harjoitellen, saivat he nyt tavoitella sitä onnea, jota eivät olleet julkisen elämän myrskyissä voineet saavuttaa. Yksi suuri ilo ja lohdutus entisellä pormestarinväellä kuitenkin oli kukistumisensa jälkeen. Kohta oli näet sortuva sen verivihollinen Delfenda'kin voimakkaan ja intohimoisen luonteensa houkutuksiin ja vieläpä merkillistä kyllä, rakkausseikkailuun.

Milloin, missä ja millä tavalla Delfendalin suhde Kristina Jordaniin — se oli hänen aatelisen mielitiettyensä nimi — alkoi, on tietymätöntä. Todennäköisesti se kuitenkin tapahtui Rauman seura-elämässä, johon Jordanit, miespuoliset kapakka- ja juomakunnissa, naispuoliset tanssiaisissa ja kutsuissa, ilmeisesti innokkaasti ottivat osaa. Joka tapauksessa seuraukset tutustumisesta olivat tuhoisat: kummatkin asianomaiset näyttävät täydelleen hullaantuneen toisiinsa.

Tai mitäpä muutakaan todistaisi Delfendalin käytös esim. keväällä v. 1667. Hän lähtee 16 p:nä helmik. Raumalta Pohjanmaalle kahdella hevosella, joilla kummallakin on täysi kuorma rihkamatavaraa, ja lähettää jo 27 p:nä maalisk. renkinsä Porista kotiin ja tä-

män mukana ainoastaan yhden ketunnahan. Itse rientää hän ohi Rauman rakastajattarensa luokse ensin Turkuun ja sieltä yhdessä hänen kanssaan Helsinkiin, jossa viipyy kokonaista 7 viikkoa. Täältä palaa hän toimitettuaan lemmittynsä „vieraan väen" mukana ulkomaille kotiin vasta 15 p:nä toukok. taskussaan ainoastaan 6 hopeataralia ja tekee tämän jälkeen parhaansa kiiruhtaakseen kaksin täyteen lastatuin laivoin Kristinansa luokse Danzigiin, josta jonkin ajan päästä putipuhtaana lyöttäytyy kotimatalle.¹⁾ Vanha, naimisissa oleva, kitsas ja saatavistaan arka „kippari" näyttää todella menettäneen yhtä pian paatuneen porvarisielunsa kuin hänen rakastajattarensa aateliskunniansa.

Ja kaiken päälliseksi tuli asia sittenkin tunnetuksi! Delfendalin poikapuoli näet näkyy Danzigissa saaneen siitä vihiä ja ilmoittaneen salaisuuden kirjeellisesti äidillensä. Muuta ei tarvittukaan. Seikkailuista tiedetään kohta kaikkialla ja asianomaiset vedetään — koskapa toinen heistä on aatelinen — hovioikeuden tuomittaviksi.

Ja luonnollisesti alkavat nyt kaikenlaiset juorut kiertää pienesä yhteiskunnassa. Toisten kertoman mukaan Delfendal oli oikealla tavalla vihitty Kristina Jordaniin, toisten mukaan oli hän käänntynyt katoliseen oppiin j. n. e. Ja niin tukalaksi arvasi Delfendal itsekin asemansa, että hän syysmyöhällä v. 1669 kotiin palatessaan katsoi parhaaksi hankkia itselleen hovioikeuden turvakirjan solvauksia ja uhkauksia vastaan.²⁾ Mutta liian vähän näytti sekin häntä suojelevan. Heti kaupunkiin tultuaan kohdeltiin häntä kuin todellista vankia. Jo toisena päivänä Delfendalin saapumisen jälkeen lähetti niin. istuva raastuvanoikeus kokonaista neljä lähetystötä tiedustelemaan, kuinka hän on päässyt irti rakastajattarestaan, millä oikeudella hän kulkee vapaasti paikasta toiseen, ja muuta samanlaista. Vasta viimeiselle Delfendal, itsepäisyydelleen uskollisena, esittää turvakirjansa, jonka pääsisältö ajan tavan mukaan merkitään päivän tuomiokirjaan.³⁾

Vielä vähemmän kunnioittivat hovioikeuden turvakirjaa ne, joi-ta asia lähinnä koski. Varsinkin koetti Delfendalin vaimo Anna Sonck, jota Delfendal ehkä syystäkin piti mustasukkaisena, kaikella tavalla tehdä entisen puolisonsa elämän sietämättömäksi. Ehtymättömällä voimalla sätti hän Delfendalin asianajajan kertomuksen mukaan tätä kaikkialla missä vain sopi, milloin kadulla, milloin raastuvassa vieläpä matkalla joulukirkkoonkin.¹⁾

¹⁾ Anna Sonckin valitus tuomioistuimelle ilmeisesti v:lta 1669.

²⁾ Hovioik. turvakirja viita 1669, 23 p. lokak.

³⁾ Rauman raastuv. oik. pöytäk. v. 1669, 5 p. marrask.

Anna Sonckin aikaansaamaa häväistystä tuntuvampi ja voimakkaampi oli kuitenkin se mielenosoitus, jonka asianosaisten miespuoliset sukulaiset järjestivät neljänneksi joulupäiväksi v. 1669. Alun siihen teki Lahden herra Mikael Jordan tullen suurella h uudolla ja metelillä entisen Östenin talon portille ja rytyyttäen sitä siksi, kunnes omat sisaret väkisin saivat hänen luopumaan yrityksestään. Hänen astuttuaan rekeensä jatkoivat Delfendalin poika-puoli Henrikki Sonck ja Anna Sonckin vävy Henrikki Toivainen näytelmää hekin haukkuen ja huutaen rytyyttämällä porttia ja kutsumalla Delfendalia esiin. Delfendal, joka kieltämättä jo muulloinkin oli osoittanut miehuutta ja kylmäverisyyttä, ei vastustajiaan kartakkaan. Hän nousee yövuoteeltaan, ottaa pistoolinsa, asettuu portille ja lupaa pitää ahdistajiensa jalat lämpiminä, jos jotain esivaltaa vielä on maassa. Nähdessään, että he kuitenkin olivat kokonaan suunniltaan, hän palaa sisään suljet-tuaan sitä ennen portin lähtiessään.²⁾

Kieltämättä hienosyisempi mies kuin Delfendal jo olisi jät-tänyt asiansa. Mutta myöntyminen oli tälle miehelle sekä koko ai-kakauden hengelle outoa samoinkuin vastoinkäyminen kannustime-na ja karaistuksena. Turvakirjaansa vedoten hän senvuoksi valit-taa vastustajiensa käytöstä sekä omaan maistraattiin että Turun hovioikeuteen, joka jo 4 p. tammik. v. 1670 antaakin asiassa päätök-sen: ottaa Delfendalin erikoiseen suojelukseensa ja vaatii pormesta-rilta sekä raadilta selitystä.³⁾ Mutta paljoa ei uusikaan suojelus-kirja häntä enää auttanut. Uusi raskas ilmianto oli joko papiston tai yksityisten vihamiesten taholta tehty hovioikeudelle, sikäli kuin voimme päätellä toisesta 31 p. tammik. samana vuonna annetusta hovioikeuden päätöksestä. Siinä moimitaan Delfendalia ankarin sa-noin ja rangaistusta uhkaamalla siitä, „että hän joulujuhlana seu-rakunnalle erikoiseksi pahennukseksi oli ei ainoastaan ajanut hevo-sineen ja rekineen kirkkopihalle ja kirkonrappujen eteen vaan vie-lä astunut erääseen parhaista kauppiaspenkeistä", ja käsketään asianomaisten tarkoin varomaan, ettei moinen esiintyminen ja yk-sinkertaisten enempi pahentaminen" enää uusiintuisi.

Paljon „pahentamisen tilaisuutta" miespoloisella ei tämän jäl-keen ollutkaan. Vainoa ja vastoinkäymistä kohtaa ja näkee hän askel askeleelta. Ennen 9 p. helmik. v. 1670 on hän taas lähettänyt

¹⁾ Delfendalin asiamiehen selitys oikeudelle, ilmeisesti vuodel-ta 1666.

³⁾ Hovioik. kirj. main. päiväلت.

hovioukudelle valituksen, tällä kerralla Rauman kaupungin raati-
miesten puolueellisuudesta. 22 p. maalisk. samana vuonna määrät-
tiin hänet maksamaan vaimolleen Danzigiin matkalla tuhlatut lai-
vat 3,500 talarilla. Ja 30 p. huhtik. tuomittiin hänen mielitiettynsä
Kristina Jordan 80 talarin rahasakkoon ja ikuiseen maanpakolaisuus-
teen. ¹⁾ Vaikka Delfendalin nimi vielä tämän jälkeenkin esiintyy,
oli hän Rauman yleisessä elämässä kieltämättä entiseen vaikutus-
valtaansa ja mahtavuuteensa nähden tästälähtien kuollut mies.
Miten ja missä hänen viimeiset vuotensa kuluivat ja missä hänen
levoton henkensä sai rauhan, ei ole tarkkaan tiedossamme. Mutta
ainakin jo v. 1681 on hänen nimensä eteen eräässä omistusriidassa
lisätty vanhan ajan kaunis, unhoitusta ja anteeksianto kuvaava
sana „autuas.“

¹⁾ Wasastjerna: Ättartaflor siv. 619. Vrt. myös Svenska adelns
ättartaflor II siv. 389.

Antto Laiho.

Juhannuksen vietto Kankaanpään Vihtiläjärvellä.

Juhannus ja joulun ovat tässäkin kylässä suurimmat juhlat. Ne jakavat vuoden kahteen yhtä suureen osaan. Joulun on vuoden vaihteessa ja niin korkea juhla, että uusivuosi jää sen rinnalla varjoon. Uusivuosi vietetään joulun jälleillä. Juhannus eli suvijuhanus on puolen vuoden vaihteessa lopettaen vuoden ensi puoliskon. Mutta samalla on juhannus vuoden kesäpuolen suurin juhla. Sen tietävät lapsetkin.

Juhannusta kutsutaan Vihtiläjärven kylässä samoin kuin koko Kankaanpään pitäjässä „mettumaariksi". Nimitys johtuu ruotsalaisesta sanasta „midsommar",¹⁾ joka merkitsee keskikesää eli juhannusaikaa ja myös juhannusta. Tässä kirjoituksessa käytämmekin tätä paikkakunnan nimitystä.

Nämä kuvaukset koskevat yleensä aikaa viime vuosisadan parina kolmena viime vuosikymmenenä. (Alkutietoja näihin kuvauksiin on allekirjoittaneelle Vihtiläjärvellä juhannuksena 1903 kertonut 76-vuotias maalari Matti Malin ja hänen 55-vuotias poikansa Alfred sekä 86-vuotias ent. torppari Juha Halmela.)

Suuri juhla vaatii aina suuria valmistuksia. Niinpä mettumaariakin varten tehtiin valmistuksia Vihtiläjärvellä jo viikkoa paria aikaisemmin ja joskus ennemminkin. Valmistuksista ensimmäisinä on mainittava puhdistustyöt. Puhdistukset koskivat sekä vaatteiden että huoneitten pesua.

Vaatteiden pesu suoritettiin noin viikkoa ennen mettumaaria. Se oli n. s. „mettumaaripyökkki". Paitsi tätä tehtiin vielä vuodessa seuraavat muut „suurpyykki": „mikonpäiväpyökkki", pyhäinpäiväpyökkki", „joulupyökkki", „maarianpäiväpyökkki" ja „helluntaipyökkki". Mutta „mettumaaripyökkki" oli suurin kaikista. Siihen pesuun säästettiin semmoiset vaatteet, joita ei pesty kuin kerran vuodessa.

¹⁾ Oikeammin muinaisruotsalaisesta sanasta mithsumar, jonka rinnalla oli myöskin muoto maethsumar. J. J. M.

Mettumaaripyöykissä „lähti" niin hyvin, tuli valkoista ja sitä oli hauska kesällä pestä. Naisväki suoritti pesun ja työssään oli heillä lämpimänä päivänä yllään ainoastaan paita ja hame sekä joskus huivi kiedottuna päähän lakintapaiseksi. Pesua tehtiin järven rannalla tai juoksevan ojan varrella. Vaatteiden viruttamisen helpottamiseksi haettiin kariranta, jotta voitiin seistä kivien päällä. Jos ei sellaista voitu saada, niin sovitettiin lautoja tukkien päälle tai valmistettiin yksinkertainen lautta. Sekä ennen että jälkeen viruttamisen piestiin „pyykkistoolille" asetettuja vaatteita vahvasti kurikalla. Rannan kivien väliin sovitettiin pata, missä pestävät vaatteet tuhkalipeässä keitettiin. Kun sitä sitten seurasi vahva kurikoiminen eli n. s. „klappaaminen" ja lopuksi vaatteiden huuhtelu puhtaassa vedessä, niin saatiin „valkosta pyykkiä", joka olikin aina mettumaaripyöykin paras puoli.

Muutamia päiviä ennen mettumaaria pestiin asuinhuoneiden lattiat, seinät ja kattokin. Sanantapa kuului: „huoneet pestiin katon kautta" Samalla pestiin ikkunat sisäpuolelta, huoneessa löytyvät pöydät ja pitkät penkit sekä „toolit". Asuinhuoneissa ainakin parilla seinällä oli pitkiä penkkejä, leve³^deltään noin 30—40 cm, jotka oli tehty hirren puolikkaista, pyöreä puoli alaspäin. Paitsi asuinhuoneita pestiin mettumaariksi myös puodin ja luhdin lattiat, jos näitä huoneita käytettiin kesällä makuuhuoneiksi. Näiden „kuuraus" tapahtui vain kerran vuodessa juuri mettumaariksi.

Huonepesujen ohella toimitettiin myös puuastiain pesu. Saavit ja sangot „sannan kans" hangattiin valkoisiksi. Samalla kertaa pestiin talon kaikki puulusikat hiekkää käyttämällä niin että nekin tulivat juhlakuntoon. Samoin oli tuvan seinää pestessä puhdistettu se „kalkkokin", jossa lusikat tavallisesti säilytettiin.

Ruoanpuolesta myös täytyi huolta pitää. Ennen mettumaaria tehtiin siis matka myllyynkin. Myllynä käytettiin Kuninkaanlähteen joessa pyöriviä Alasen myllyä, Mänkiäistä tai Roskamyllyä. Asiaan kuului, että myllyssä lesitettiin ohria ryyneiksi ja näistä ryyneistä vielä osa jauhottiin eli „kräädättiin". ;

„Sahtia eli vaarinkaljaa", tuota Kankaanpääläisten kansallisujuomaa, tehtiin myös isommissa taloissa mettumaarijuomaksi. Pienemmissä ja köyhemmissä paikoissa ei tähän ollut varoja, sillä olihan mettumaari vuoden köyhintä aikaa.

Juhannusaattopäivä eli „mettumaariaatto" oli erityisesti tärkeä. Sanottiinkin: „Aatto juhlaa kalliimpi". Aamupäivästä tehtiin kyllä tavallisia töitä, mutta jo heti päivällisen jälkeen alkoivat mettumaarivalmistukset. Pihanpiirin ja huoneiden koristeluun

kiinnitettiin suurta huomiota. Pihalla siivottiin ajo- ja työkalut syrjään ja lähin tie ja pihamaa lakaistiin puhtaiksi kaikenlaisista rikoista ja jätteistä. Tunkio, joka oli levinnyt, nostettiin.

Talon isännän, poikain tai renkien asiana oli tuoda metsästä lehtipuita pihamaan, kujan ja porrapielien koristukseksi. Koristamiseen käytetyt puut olivat aisapuun vahvuisia ja parin sylen korkuisia lehvikkeitä koivuja, harvemmin pihlajia. Lehtipuut tuotiin hevosella kuormassa tai parissa, ja kuormaan mahtui 20—30 kpl. tällaisia nuoria puita. Koivun tyvipää teroitettiin ja kun se pistettiin rautakangella lyötyyn reikään, niin se pysyi tanakasti pystyssä tuulellakin. Vaikeampi oli puun pystyttäminen semmoiseen paikkaan, johon oli työläs saada reikiä rautakangellakin, kuten kovaan tiehen tai kallioon. Koivuista tehtiin lehtimajoja, yksi porttipieleen tai kahden puolen porttia, samoin kahden puolen kuistia tai porrasta ja vielä polkujen sivuun pihamaalle. Keskelle pihaa tehtiin jonkinlainen „kotus" siten, että koivut asetettiin hyvin lähekkäin riviin, joten ne muodostivat ympyrän kehän tai neliömuotoisen piirin, jonka läpimitta oli noin 4 metriä. Koivujen latvat taivutettiin vastakkain katoksi ja yhteen seinään jätettiin oviaukko. Pöytä asetettiin keskelle kotusta ja tilapäiset penkit ympärille. Portaan pieliin kahden puolen pystytettiin koivut, samoin porttipieliin ja myös kahden puolen „puodin" ovea, jos nimittäin „puotia" käytettiin makuhuoneeksi kesäaikana.

Huoneisiin tuotiin lehtipuiden oksia, varsinkin kukkivia tuomen ja pihlajain oksia, mikäli niitä tähän aikaan oli saatavissa. Näitä pistettiin seinän rakoihin, pihtipieliin, katto-orsiin ja seinänauloihin. Lattialle joskus ripoteltiin kuusensuvikkaita tai pihlajan lehtiä. Tuoreen lehden hyvää tuoksua oli kaikkialla.

Huoneiden koristeluun kuului vielä lehmänkieloja eli koiran-kieliä", joiksi niitä Vihtiläjärvellä kutsuttiin. Näitä ripustettiin joko yhteen tai kahteen lankaan, jotka olivat jännitetyt yli ikkunan. Ei ollut lukua näiden kasvien kukista, sillä pääsasiallisesti haluttiin niiden kauniita, vihreitä lehtiä. Koko kasvi tuoksui hyvältä ja sen vuoksi ripusteltiin niitä usein muuallekin kuin ikkunan eteen. Näitä kasveja sekä joskus lisäksi muita kukkia kokoiltiin kedoilta ja pantiin veteen lasituoppeihin, pulloihin tai muihin astioihin ja asetettiin sitten pöydälle tai ikkunan penkille. Kukat saivat olla tupaa koristamassa useita päiviä mettumaarin jälkeenkin, niin kauan kuin säilyivät hyvinä.

Mettumaarisauna kuului hyvään juhlanjärjestykseen vallankin vanhan väen mielestä. Saunaan mentiin jo klo 6—8 aikaan illalla.

Tämän saunan erikoisuuksiin kuului, että silloin, useimmiten ensi kerran kesällä, käytettiin uutta vihtaa, joka oli tehty vastikään täyden lehden saaneista lehtipuun oksista. Vihta tehtiin useimmiten lepän oksista ja oli se tarkoitettu vain yhtä kylpyä varten. Mutta usein pantiin samaan vihtaan oksia eri lehtipuista, kuten lepän, pihlajan, koivun ja haavan oksia, vieläpä joskus katajankin oksia joukkoon. Semmoisesta vihdasta luultiin saatavan terveyttä. Kylpyjä uudella vihdalla kovassa löylyssä pidettiin suurena nautintona, ja se olikin juhlan oivallinen alku. Kun palattiin saunasta, heitettiin tuo tilapäinen vihta yli olan saunan katolle. Sitten tarkastettiin, mihin suuntaan vihdan tyvi oli osunut, sillä sinnepäin joutui naimisiin tai asumaan. Jos tyvi osui kirkkoon päin, merkitsi se omaa tai sukulaisen kuolemaa sinä vuonna.

Saunan jälkeen syötiin illallinen. Siihen kuului pääasiallisesti „kryynivelliä" jota oli valmistettu ohraryyneistä ja maidosta. Sitä oli tapana keittää oikein isolla padalla ja aamupäivällä, joten sitä sai syödä jo osaksi päivälliselläkin. Juhannusruokiin kuului vielä rievä leipä tai „varikakko", joita pidettiin herkkuleipinä. Tavallinen piimä ja silakka kuuluivat vähemmän näillä aterioilla.

Illallisen jälkeen oli nuorilla mielessä omat touhunsu. Heidän makuuluhtinsa tai -aittansa oli vielä koristelematta. Tytöt halusivat laittaa sen sieväksi. Jo aikaisemmin alkukesällä oli luhdin tai aitan katto ja seinät verhoiltu valkoisilla hurstiokuleilla. Katossa oli ne laskettu orsien päälle mukavasti poimuihin. Okulien päälle seinille ripustettiin vaatteita nauloihin. Työvaatteet saivat tilansa oviseinällä ja pyhävaatteet peräseinällä. Makuuvaatteita soviteltiin sivuseinille. Aattoiltana hankittiin kukkivia puunoksia, joita pisteltiin orsiin riippumaan ja nauloille vaatteiden väliin sekä sängyn molempiin päihin ja kulmauksiin.

Mutta ulos vapaaseen luontoon teki nuorten mieli. Jos järvi oli lähellä, niin soutelemaan mentiin. Veneet eli „paatit", joista tätä iltana aina oli puute, tulivat täyteen tyttöjä ja poikia, niin että ne usein olivat vähällä upota. Veneen kokkaan eli „nenään" pantiin tuuha koivu pystyyn ja tyttöillä oli käsissään kukkivia tuomen tai pihlajan oksia. Jollakin pojalla oli mukana viulu tai pussipeli („säksipeli") ja nyt saatiin kuulla musiikkia ilmaiseksi. Soutelu kesti joskus auringon nousuun. Välistä noustiin veneistä maalle ja mentiin jonnekin kalliolle tanssimaan. Huoneisiin ei pyritty eikä päästykään. Useimmiten mentiin jollekin sillalle leikkimään ja tanssimaan. Sillat silloin myös koristeltiin koivuilla ja kukkivilla oksilla. Näille matkoille pukeutuivat tytöt valkoisiin pukuihin.

Pojat joskus innostuivat lyömään palloa, jos ei souteluhuvia voitu käyttää järven tai veneen puutteessa.

„Valkeeta" (= kokkotulta) ei poltettu mettumaariaattona, vaan jo ensimmäisenä helluntaipäivänä.

Mettumaariyönä tekivät tytöt monenlaisia taikoja saadakseen tietää jotakin tulevaisuudestaan. Niistä kerrottakoon seuraavat.

Tavallinen taikatyö oli halkojen sylystäminen. Tässä piti ottaa halkopinosta sylyn täyden halkoja niitä lukematta. Jos sitten luetaessa tuli niitä parittain, niin merkitsi se, että joutui naimisiin nuoren miehen kanssa, mutta jos sattui sylyyn tulemaan pariton luku, niin joutui naimisiin lesken kanssa.

Usein myös haettiin nurmikolta kasvavia nelilehtisiä apiloita. Jos semmoisia löysi, tiesi se onnea löytäjälle.

Rukiin oraita oli joskus tapana sitoa erivärisillä langoilla. Jos esim. punaisella langalla sidottu oras kasvoi, kun sitä viikon päästä tarkastettiin, merkitsi se kunniallisiin naimisiin pääsemistä, vihreillä sidottu merkitsi tulemista huoraksi, keltaisella sidottu rikastumista, mustalla kuolemaa j.n.e.

Seuraavaa tapaa myös käytettiin silloin tällöin. Maahan kaivettiin kolme pienoista kuoppaa. Näistä oli yksi naimisen kuoppa, toinen huoruuden ja kolmas kuoleman kuoppa. Jos vielä samana yönä ennen auringon nousua ilmestyi mato tai joku muu pikku eläin johonkin kuoppaan, niin se merkitsi kuopan kaivajalle sitä, minkä merkityksen hän oli kullekin kuopalle antanut.

Luhdin tai aitan lattian lakaiseminen oli myös tavallisia taikatemppuja. Lakaisu piti toimittaa paitasillaan, vyötäisillä punainen rihma. Kun tätä tehdessä sattui näkemään ulkona pihamaalla miehen, merkitsi se naimisiin pääsemistä, mutta jos näki naisen, tiesi se huoraksi tulemista.

Pojat tulivat soutelu- ja tanssimatkalta palatessa yön kuluessa tyttöjä saattamaan kotiin ja seurasivat näitä makuuluhteihin tai -aittoihin, jotka mettumaariksi oli koristeltu ja joihin tullessa tuotiin yhä uusia koristuksia ja kukkavihkoja. Tyttöillä oli jotakin tarjottavaakin pojille. Se oli viinaa ja juustoa. Moni tyttö hankki Porista pullon tai pari viinaa (joka siihen aikaan oikin huokeata maksaen vain 2 mk 50 p:iä tai 3 mk kannu, kuten kertojani huomautti), jotta hän saisi tarjota pojille suonavauksen, kun nämä tulivat häntä tervehtimään. Silloin tällöin saatiin hankituksi omatekoistakin viinaa. Siitä pidettiin enemmän kuin kaupunkilaisesta, sillä tuo „omakeittoinen" oli paljon tuimempaa ja makeempaa".

Juustoa, joka oli tuota oivallista omatekoista paistinjuustoa, tarjoiitiin yövieraille tosin harvemmin.

Myös vanha väki toimitti „mettumaariaattona" omia taikojaan ja töitä, joita vanha tapa vaati siihen aikaan tekemään. Niinpä esim. räätikän (— lantun) ja tupakin taimet piti istuttaa „mettumaarikaseen" (= juhannusyönkasteeseen), jotta ne hyvin menestyisivät eivätkä madot räätiköitä vahingoittaisi.

Mettumaariyönä jotkut kokoilivat kukkasia naapurien pelloilta ja niityiltä. Nämä pantiin kuivumaan ja korjuun ja sitten syksyllä, kun lehmät otettiin sisälle, syötettiin ne niille siinä tarkoituksessa, että lehmät tulisivat hyviksi syömään ja hyvin heruisivat.

Kerrottiinpa, että muutamat emännät vaeltelivat kirnu selässä naapuritalojen vainioilla, jotta omaan kirnuun kerääntyisivät voit ja naapurien jäisi sitä vaille.

Rukiin satoa omalla pellolla luultiin voitavan parantaa ja naapurin satoa heikontaa siten, että naapurin pellosta kokoiltiin rukiin heiteitä ja vietiin omalla pellolla kasvavaan rukiiseen.

Mettumaariksi mentiin myös usein „sukuloittemaan" eli tehtiin „kestimatkoja" sukulaisten luokse. Kestiin lähdettiin jo aattopäivänä" ja niin varhain, että ennätettiin kestipaikkaan paraiksi siksi kun saunasta oli jo päästy. Kestiin lähtevällä piti olla mukanaan viemisiä eli „muruja". Näitä muruja oli tavallisesti ohut leipä ja rievä leipä tai „varikakko" ja särpimeksi paistinjuusto tai „pannukakko". Kestiin mentiin hevosella, kellä vain oli, ja joskus se sitä varten vuokrattiinkin, kun vain oli jonkin verran pitempi matka. Pieniäkin lapsia otettiin tällöin mukaan.

Varsinainen juhannuspäivä eli mettumaari ei varsinkaan nuoren väen mielestä ollut enää yhtä mieluisa kuin „autto". Aamulla nukuttiin pitkään väsyneenä edellisen illan leikeistä. Vanha väki nousi kyllä aikaisin kuten ennenkin, söi suuruksensa ja lähti kirkkoon. Mettumaarisuuruuteen kuului välttämättä neljännes paistinjuustoa henkeä kohti, „kryynivelli" oli myös jälellä eilisestä, ja nämä harvinaiset ruoat lisäsivät puolestaan juhlatuulta.

Mettumaari-iltapäivää vietettiin kuten muitakin suvisunnuntaita. Nuoret kokoontuivat yhteen soutelua, tanssia tai muita leikkejä varten. Vanha väki istuskeli keskustellen pihamaalla lehtimajoissa, kivillä, penkeillä tai nurmikoilla, miehet enimmäkseen paitahihasillaan. Pistädyttiinpä aina silloin tällöin lähimässä naapurissakin katsomassa millaista siellä oli ja miten siellä juhlaa vietettiin. Vieraille tarjottiin „vaarinkaljaa", jos sitä oli tehty, ja joskus juustoa ynnä rievää tai „varikkaa". Olipa hen-

kilöitä, jotka samana iltapäivänä kävivät vierastelemassa monessa talossa. He tiesivät kertoa, mitä tässäkin talossa oli, miten oli talo koristeltu, oiko siellä sukulaisvieraita pitemmiltä matkoilta ja miltä talon „vaarinkalja" maistui. Tämä jälkimäinen arvostelu varsinkin „pöhnäävien" mieltä kiinnitti ja näiden joukko ei ollut paljon pienempi kuin kylän miesten lukumäärä.

Paljon on pari viime vuosikymmentä muuttanut oloja Vihtiläjärvelläkin, — ja sitä kertojanikin valittivat.

Emil Cedercreutz.

Satakunnan ryijyt.

Ihaillessamme menneiden aikakausien käsiteollisuutta emme koskaan tule ajatelleeksi niitä nimettömiä taiteilijoita, joiden mielikuvituksen tuotteet juuri silloin kiinnittävät huomiotamme. He kuuluvat menneisyyteen eikä heidän oma aikakautensakaan heitä yleensä tuntenut.

He eivät kuitenkaan olleet sillä tavalla nimettömiä, ettei heidän ympäristönsä olisi heitä tuntenut, ei sillä tavalla, etteivät he itse olisi olleet ylpeitä uusista keksinnöistään koristeellisella aihealallaan, etteivät olisi olleet itsetietoisia ja oman ammattinsa harjoittajien kadehtimia. Ei, he olivat nimettömiä vain siinä merkityksessä, ettemme heitä tunne emmekä tapaa heidän nimeänsä missään aikakirjassa eikä perintätiedossa.

Aikakausi luo kuitenkin käsiteollisuustyylin varmemmin ja pysyvämmiin kuin yksilö. Älkäämme luulko, että kansan koristeaiheet, mistä ne milloinkin lienevät tulleet ja kuinka ihmeellisiltä ne näyttänevätkin, että ne olisivat hetken inspiratsioonin synnyttämiä, yksilön haaveiden ja hapuilemisen lapsia. Kaukana siitä. Oleminahan itse olleet tilaisuudessa havaitsemaan, miten korkeammassa taideteollisuudessa meidänkin aikanamme on ollut vaikeata, miltei mahdotonta luoda omaperäistä tyyliä. Ja vielä paljon suuremmassa määrin kuin sivistyneen taiteilijan on kansantaiteilijan vaikeata irtaantua hänen piirissään vallassa olevasta makusuunnasta, kansan perusta ja traditsionista, luomalla jotakin todella yksilöllistä ja uutta. Kaikki tällä alalla riippuu rotujen ja kansojen heimolaisuudesta, kehityksestä, asutuksesta ja siitä ilmanalasta jossa niiden kulttuurin kehitys on tapahtunut.

Jo ammoisista ajoista on eurooppalainen pyrkinyt keinotekoisesti matkimaan eläinten villa-, karva- ja turkkiverhoa ja siksi on ryijyntapaisia kankaita löydetty kalmistoista aina Tanskan pronsikaudelta. Tämänkaltaisista nukilla varustetuista villaisista ja karvaisista kankaista on myöskin mainittu jo roomalaisessa ja kreik-

kalaisessa kirjallisuudessa. Plinius puhuu eräästä „amphimalum"-nimisestä kankaasta, joka oli karvainen eli nukallinen molemmiin puolin ja jota valmistettiin Germaniassa. Myöskin kopitilaisista hautauspaikoista viidenneltä, kuudennelta ja seitsemänneltä vuosisadalta j. Kr. on löydetty tämäntapaisia kankaita. Että Itämailla, jotka aina ovat olleet mattokudonnan parhaana maaperänä, aina muinaisista ajoista asti on kudottu nukallisia kankaita, on ainakin A. O. Heikel'in tutkimusten mukaan otaksuttavaa. Tämäntapaisia kutomatuotteita sanotaan Ruotsissa „flossa"-kudonnaksi ja tähän ryhmään kuuluvat myöskin meidän suomalaiset ryijymme, jotka ovat aikoinaan juuri Ruotsin ja Saksan kautta saapuneet meille.

Huomattava seikka on, että ryijyjä löytyy meidän maassamme ainoastaan lounaisessa ja läntisessä osassa, s.o. Pohjanmaalla, Satakunnassa, Hämeessä, Uudellamaalla, Varsinais-suomessa ja Ahvenanmaalla. Savolainen ryijy on jo harvinaisuus; Karjalassa niitä ei ole ensinkään, vaan ovat täällä tavattavat käsityötuotteet vallan toista laatua ja enemmän tai vähemmän joko suomalais-ugrilaista tai slaavilaista alkuperää. Ryijyissä sitävastoin, jotka ovat kokonaan länsimaisen kulttuurin tuotetta, on puhdas germaaninen sävy sekä väreihin, kompositionaliin, sommitteluun että aihepiiriin nähden, huolimatta siitä, että näissäkin kotiteollisuustuotteissa useinkin ilmenee itämaisia motiiveja, jotka ovat ihan samat Taalain ja Skoonen vanhoissa käsitöissä. Itämaat ovat näet tuo kansainvälinen mielikuvituksen ylläke, joka kaikkina aikakausina kautta Euroopan on niin sanoakseni höystänyt omaa maaperää kantamaan hedelmiä, oman kansallisuusomaisuuden tuotteita.

Ainoastaan pari esimerkkiä tämän seikan valaisemiseksi. Ryijyissämme parittain asetetut eläimet tavataan useasti juuri itämaisissa matoissa ja samoin esiintyy itämaiden viisauden symboli lintu, vihreä oksa nokassa, useasti meidän ryijyissä. Aivan samankaltainen lintu tavataan A. O. Heikelin mukaan eräässä matossa, joka on kudottu Palermossa 13:nnessä vuosisadalla. Että esimerkiksi smyrnamattojen koko koristeinehisto löytyy useissa meidän satakuntalaisissa ryijyissämme, on kylliksi todistettu, joten meidän ei enää tarvitse siitä vaitella, vaikkakin nämä tunnetut koristeaiheet ovat niin suuressa määrin kansanomaisesti tyylliteltyjä ja muodosteltuja, että niitä tuskin tuntisi samoiksi, jotka ovat painaneet leimansa koko maailman ryijy- ja nukkakudonnan aihepiiriin.

Tavallisimmat koristeaiheet Satakunnan ryijyissä ovat kruu-

nut, ristit, palavat haarakynttilät, sängynpäädyt, koirat, kukot ja leijonat, tanssivat ihmiset, sydämet, nimikirjaimet, kannukset, kukkivat kasvit ja puut, kukat sekä yksinään että kimpuittain maljoissa tai kukkaruukuissa, morsiusseppeleet, juomalasit, kiulut y.m. Monesta koristeaiheesta ei kukaan ole päässyt selville, vaan on niiden piirustus, muoto- ja väriasteikko säilynyt sellaisenaan nimettömänä traditsionina sukupolvesta sukupolveen. Mitä väreihin tulee, voidaan niistä sanoa, että ne yleensä Satakunnan ryijyissä ovat iloisia ja kirkkaita, miltei räikeitä, ja tässä suhteessa juuri satakuntalainen ryijy eroaa hyvin tuntuvasti esimerkiksi Hämeen ja Pohjanmaan ryijyistä, joiden värittelyyn pietismi ja yleensä kvietistinen lahkolaisuus on painanut synkän leimansa. Hämeen ryijyt ovat nimittäin paljon enemmän hillittyjä kuin Länssisuomen ja paljon synkemmät ja paljon ilottomammat. Niissä ovat tummansininen, musta ja keltainen väri vallalla, kun sitävastoin Satakunnan ryijy loistaa punaisessa, iloisen vihreässä, kirkkaan keltaisessa, „prankuulissa“, taivaan sinisessä, valkoisessa ja gredliinissä. Usein edustavat kuitenkin juuri nuo hillityt Hämeen ryijyt värihienouden ja aistin huippukohtaa, kun satakuntalainen sommittelu sitävastoin usein vaikuttaa liiankin räikeältä hillittömässä ilossaan, hurjassa ja itsetietoisessa riemussaan.

Satakunnan ryijyt kudottiin milloin ihoisella, milloin villaisella, milloin pumpulisella loimella, mutta kude oli miltei aina villainen. Langat värjättiin useimmiten kasviaineilla ja ankaraa järjestystä oli noudatettava tämän vaikean menettelyn aikana. Saadakseen kirkkaita ja tasaisia värejä oli tärkeätä ottaa varteen seuraavaa: villojen ja lankojen tuli ennen värjäystä olla hyvin puhdistetut sekä kaikkien värjäykseen tarvittavien aineiden, saippuan, suolan, puretusaineiden y.m. parasta lajia. Villat olivat ennen kehräystä lajiteltavat hyvästi, niin että pitkät, karkeat villat, jotka peittävät lampaan vatsan ja reidet, kehrättiin erikseen. Jos nimittäin villat kehrättiin lajittelematta, tulivat langat värjätessä täplikkäiksi, koska väriaine vaikuttaa erilailla pehmeihin ja karkeihin villoihin.

Langat, jotka ovat kovasti kehrätyt ja kierrettyt, tulevat myöskin värjätessä täplikkäitä eli „tripullissii“, kuten Satakunnassa sanotaan, varsinkin yhdistettyjä värejä käytettäessä. Siksi on parempi — jos nimittäin tahtoo käyttää hyvin kovasti kierrettyjä lankoja — värjätä villat ennen kehräystä. Yksilankaiset ja useampilankaiset, kierrettyt ja kiertämättömät langat tulevat näet usein samassa värivedessä erilaisiksi kirkkauteen ja väriin nähden.

Enimmiten värjättiin luonnonväreillä, s. o. kasvikunnasta tulevien aineiden, kuten lehtien puunkuorien, sipulinkuorien y.m. avulla. Kun kasviaineiden värivoima on hyvin erilainen, riippuen siitä, onko kasvi tuore vai kuivattu, varhemmin vai myöhemmin kerätty, tapahtuuko värjäys sillä heti senjälkeenkuin se on kuivattu vai sittenkuin se on pitemmän aikaa ollut säilytettynä, riippuu väri paljon pitemmästä tai lyhyemmästä kehittämisaikasta. Kauan säilytetyistä lehdistä esimerkiksi tulee vähemmän ja himmeämpää väriä ja tulee niitten kiehua pitemmän aikaa; „mutta lisäämällä alunaa tai kesällä mieluummin käyttämällä tuoreita lehtiä voi saada värin kirkaammaksi ja elävämmäksi, sanoo Alina Helien arvokkaassa kotivärjäyksen neuvonantajassaan, jonka menetelmät suureksi osaksi perustuvat vanhaan satakuntalaiseen värjäystapaan.

Useimmista meidän kotimaisista kasveista saa keltaisia värejä. Näistä eri keltaisen vivahduksista saa erilaisia sinivihreitä värejä keittämällä langat vielä indigoliuoksessa (siniöljyssä). Voi myöskin saada erilaisia ruskeita värejä lisäämällä keltaiseen väriiveteen santelia, krappia, gurkmejaa tai rautavihtrilliä. Niin tulee koivun kuoresta harmaankeltainen väri, omenapuun kuori sisältää voimakasta punakeltaista väriainetta, paatsaman kuoresta tulee väkevä pronssinkeltainen väri, lepän kuoresta keltaisen harmaata ja tuomen punaisen keltaista. Koivun ja lepän lehdet sisältävät erilaista keltaista väriä ja happomarjasta (*berberis vulgaris*) saadaan ihmeen kaunis himmeänkeltainen väri j. n. e. Nämä kotimaiset väriaineet joko yksinään käytettyinä tai sekoitettuina ulkomalaisiin väriaineisiin tavataan jo niiden ryijyjen nukissa, jotka ovat säilyneet aina 1600- ja 1700-luvulta, ja oli niitä jo luultavasti käytännössä niissä kuuluisissa satakuntalaisissa ryijyissä, jotka Kustaa Vaasan aikoina kuljetettiin Suomesta Ruotsiin erinäisten linnojen koristamiseksi.

Suomessa ryijyjen kutomisen taito A. O. Heikelin mukaan joutuu aina keskiajalta saakka. Että tämä taito ei tullut idästä, käy selville siitä, ettei sitä ole tunnettu Karjalassa, ei Savossa, eikä myöskään Pohjanmaan pohjoisissa osissa. Ihmeellistä kyllä on ryijy miltei tuntematon Itämerenmaakunnissa. Venäjällä on kyllä olemassa nukkakutomuksia, mutta nämä ovat yleensä niin ihan toista laatua ja toista tekniikkaa kuin ryijyt, ettei niitä millään muotoa voida laskea tähän ryhmään. Tuontiin lännestäpäin viittaa myöskin ryijyn nimi, joka on sama ruotsin, norjan, tanskan, pohjoissaksan ja anglosaksin kielissä. Vartalosana löytyy molem-

missä viimeksimainituissa kielissä ja on sukua ruotsalaisen „ragg” sanan kanssa, jonka tähden ryijy alkuaan merkitsee takkuista kutomusta, samaa laatua kuin yllämainitut tanskalaiset pronssikautiset kankaat olivat.

Ottakaamme esimerkiksi tyypillinen satakuntalainen ryijy, sen tekotapa ja historiikki yllämainittujen väitteiden valaisemiseksi; lukijaa ehkä huvittaa kuulla sitä selitystä, jonka on antanut muuan syytinkiläinen Katarina Vanhatalo Vuorijärven kylässä Parkanossa eräästä kutomastansa ryijystä.

Kyseessä olevassa ryijyssä oli sinisellä pohjalla punaisen kehysnauhan ympäröimä maisema linnoineen. Mallina oli ollut Rautalammen talontyttären ryijy, joka oli ulkomaan villalangoista kudottu. Kutomassa oli kaksi henkeä, kaksilla „polkumilla”, sillä niiden eivät nousseet yksillä. Toinen kutojista heitti ja toinen vastaanotti „syöstävän”, joka oli iso, avo- ja kourupohjainen, jotta se paremmin juoksisi. „Kudet” oli „krouvimmasta” kehrättyä villalankaa ja loimet kaksi- ja kolmikertaisia pellavalankaisia, oikein aivinaisia (ihosanaa ei käytetä Parkanossa). Nukkalangat kierrettiin rukilla noin 1 1/2 pitkän ja miehen sormen paksuisen „koippuran” päälle, joka oli kiinnitetty rukin „nukkarautaan”. Sille laskettiin vain yksi „varvi”, joka veitsellä leikattiin pitkin päin poikki. Nukat pantiin koippuralta koppaan. Niitä otettiin kuusi yhteen, ennenkuin pistettiin loimen „nukkaan” ja „velettiin siansorkkaan” (solmun nimi). Tehtiin näet vain yhdenlaisia solmuja.

Punainen väri oli pussiväriä (ostettua), keltainen värjättiin „koi-vunpihkalehdillä” (s. o. nuorilla lehdillä), joihin sekoitettiin keltoja (lycopodium). Langat keitettiin ensin alunavedessä ja sitten kelta-vedessä. Kanervilla värjättiin keltaisenvihreää; ensin langat keitettiin alunavedessä ja toistamiseen kanervavedessä, sittenkuin kanervat ensin oli poistettu. Sinipunainen (= „ruusunpunainen”) oli ostoväriä, samoin „mustanvihreä”. Sininen (— „öljysininen”) värjättiin värjälissä. Osittain olivat langat lampaan omaa väriä. Kudottua päät „paltettiin” ja tulivat kohta niin tasaisia, ettei niitä enää tarvinnut leikata.

Tämän selityksen mukaan tehty ryijy ei kuitenkaan aiheeltaan ollut mikään Satakunnalle tyypillinen ja oli siinä kudottu linnan aihe varmaankin otettu jostain saksalaisesta koruompelusta tahi painetusta uutimesta. Nämä naturalistiset aiheet olivat näet sangen harvinaisia ja ainoastaan yhdessä, Säkylän Mustakorven kylästä löydetyssä ryijyssä nähdään tällainen, miltei kertova sommittelu, nimittäin Kristus ristillä. Muuten ovat Satakunnan ryijyt enimmäkseen

puhtaasti koristeellisia tahi niin sanottuja hääryijyjä, joita käytettiin vihkiäistilaisuuksissa pellana eli telttana kattoon kiinnitettynä ja jotka sitten lahjoitettiin vastavihityille sängynpeitoiksi. Näissä oli tavallinen koristeaihe mies ja nainen morsiuskruunu päässä, maljat, puut, kukat ja eläimet. 1600-, 1700-, ja 1800-luvulla tehtiin kauneimmat ryijyt Satakunnassa. Viimeisinä vuosikymmeninä tämä taito on mennyt surullisella tavalla alaspäin. Noin 1870-luvusta alkaen on ruvettu — ikävä kyllä — ottamaan aiheita kaikenlaisista mauttomista saksalaisista muotilehdistä; piirustus on viheliäisen naturalistinen ja tyyliön, värit raa'at, räikeät ja epäaistikkaat. Paljon hyvää on kuitenkin, kuten kaikkialla maassamme, tässä suhteessa vaikuttanut „Suomen käsityön ystävät" pelastamalla sitä, mikä vielä on ollut pelastettavissa vanhasta ja hyvästä, peritystä ja arvokkaasta.

Tk
Sat

